

II. RÁKÓCZY FERENCZ

FEJEDELEM

EMLEKIRATAI

A MAGYARORSZÁGI HÁBORÚRÓL

1703-TÓL VÉGÉIG (1711).

KÖZLIK

RÁTH KÁROLY ÉS THALY KÁLMÁN,

MAGY. TUD. AKADÉMIAI TAGOK.

3-IK, ÁTDOLGOZOTT S JEGYZETEKKEL, RÁKÓCZY TARTÓZKODÁSI HELYEIVEL,
VÉGRENDELETÉVEL ÉS A BUJDOSÓK SÍRFELIRATAIVAL BŐVÍTETT

JUTÁNYOS KIADÁS.

A FEJEDELMI SZERZŐ ARCZKÉPÉVEL.

PEST, 1868.

K I A D J A R Á T H M Ó R.

Károly Marastoni Jós.

Ky. Lorber Gy.

Kugler Adolf rajalta.

RÁKÓCZY EMLÉKIRATAI,

RÁTH KÁROLY ÉS THALY KÁLMÁN

ÁLTAL.

Előszó az első kiadáshoz.

Jelen munkát II-dik Rákóczy Ferencz eredetileg francia nyelven irta, s az „Histoire des Revolutions de Hongrie“ czimü munka V-ik és VI-ik kötetében jelent meg Hágában, Neaulme Jánosnál 1739-ben; e mű külön czime: „Rákóczy Ferencz fejedelem emlékiratai a magyarországi háboruról 1703-tól végeig“, (Memoires du Prince François Rákoczy sur la Guerre de Hongrie, depuis l' année 1703 jusqu' a sa fin.) E művet a mult években L. Gy. barátom magyarra lefordítván, magam is mássát vettem, most pedig alkalmas idő lévén ki nyomására, van szerencsénk azt a hazája történetét mindig kedvelő magyar olvasó közönség elé terjeszteni. Leghőbb ohajtásom lenne : vajha sokan tanulnának belőle!

Győrött, 1861.

Ráth Károly m. k.

Előszó a második kiadáshoz.

Magyarország történeti nemzetségei között első helyen állanak a Rákóczyak. Csak az Árpádok, Nagy-Lajos és a Hunyadyak mulják őket fölül dicsőségben, szerencsében, — hazaszeretben senki. A Rákóczy-nemzetiségnek egyetlenegy tagja sem volt áruló: sőt végre az egész jeles faj mátyrrá lőn. Innét az a varázs a mely nevöket ma is övezi, innét az a szent kegyelet a melylyel a magyar nemzet rólok, de különösen II. Rákóczy Ferenczről, az önzéstelen tiszta honszeretet, nemes önfeláldozás, szerénység, lovagiasság és bátorlelkűség ez utolérhetlen mintaképeről emlékezik. Az is bizonyos, hogy az ő általa vívott nagy szabadságháború hazánk történetének egyik legérdekesebb szakaszát képezi.

E kettős ok magyarázza meg azon tényt, miszerint a magyar olvasó közönség az ezen fejedelem korára vonatkozó történelmi műveket minden másnál nagyobb mérvben kedveli. Így történt ez II. Rákóczy Ferencz Emlékiratainak első kiadásánál is, a midőn az

1200 példányból álló kiadás — jó magas ára és minden hiányai daczára — három hónap alatt elkelt. Hiányokat említettem; igen, az első kiadásnak — valljuk meg — számos hiánya volt. Oly fogyatkozások valának ezek, a melyek részint a fordító, részint a kiadáskori körülmények — sietség — által okoztattak. A fordító L. Gy. úr ugyanis, bár a franczia nyelvet úgy látszik jól bírta: nem ügyelt eléggé a fordítás pontosságára, szabatoságára, hűségére; nem birt elég magyar stylistikai képzettséggel: innét mondatszerkezetei igen gyakran szabálytalanok, pongyolák, múgond nélküliek; nem volt jártas az ódon-magyar nyelvben, és így az ennek sajátos kitételeit visszaadni akaró franczia kifejezéseket modern — sokszor lényegesen eltérő — értelemben fordította; s ez nem ritkán homályosságot szült, melyet csak a régi magyar kifejezésekkel ismerős és a fordítást az eredetivel egybevető szakértők oszlathattak el. Még nagyobb baj vala, hogy a fordító úr a Rákóczy-kort eredeti kútfőkből sohasem, egyéb munkákból is alig tanulmányozta: és így tárgyáról kellő ismerettel nem birván, ebből is sok visszásság és zavar keletkezett. E hiányokat még azon körülmény is öregbíté, hogy sok helyütt egész mondatok teljességgel kihagyattak, — részint feledékenységből, részint pedig — s ez főleg a strategiai részletezésekről áll — a lefordítás nehéz volta miatt. Mindezen hiányok a fordítónak

tulajdonítandók. A külső körülmények viszont azt okozák, hogy a munka tüzetesen át nem vizsgálta, javítva, kerüljön nyomtatás alá. Alig vehette ugyanis t. Ráth Károly barátom a fordításnak mássát: bekövetkezvén az 1861-iki szabadabb időszak, szükségessé vált a mű sajtó alá adása; de a szabadabb idő nem ígért tartósságot, az alig kivillanó napot ismét sötét felhők fenyegették: nyakrafőre sietni kellett tehát a nyomtatással, hogy a munka még jókor megjelenhessék. E sietség nem engedett időt a fordítás kiigazítására, s megmaradtak a hibák. Maga is tudta ezt a t. közlő, de hamrjában nem segíthetett.

Midőn azért a nagy-gyorsan megjelent és nagy-gyorsan el is kelt könyvet alólirott figyelemmel vizsgálgatván s az eredetivel egybehasonlítottván, a fordítás hiányait észrevettem: t. Ráth barátommal e tárgyról beszélgetvén, ő felszólított, hogy rendezzünk egy második, javított kiadást együtt. E szándékban meg is egyeztünk, meg is maradtunk: de az idők csakhamar megváltozván, föl kellett avval hagyni egész mostanáig, midőn az efféle szabadabb szellemben írt művekre ismét kedvezőbb szelek lengedeznek, s a sajtó nincs oly szoros korlátok közé zárva.

Ime, a szándék tetté lőn. Előtte fekszik a t. olvasónak Rákóczy Emlékiratainak új, kettőnk munkája által kijavított, kibővített, s a nagynevű szerzőhöz — úgy hisszük — méltó kiadása.

A munkát e kiadásnál akkép osztottuk fel egymás között, hogy míg Ráth Károly barátom a nyomatásra ügyelt föl, a revisiókat vezette, és Rákóczy utazási, hadjárat- és tartózkodási helyeinek jegyzékét, továbbá a be-türendes névlajstromot elkészíté: addig engem, mint a ki a Rákóczy-korszak történetírásával tüzetesen foglalatoskodom, arra kért fel, hogy magát a szöveget javítsam ki, s a hozzá szükséges jegyzeteket írjam meg. A mi a szöveg kijavítását illeti: én a francia eredetivel minden egyes pontot összehasonlítván, jó lélekkel mondhatom, hogy annyi igazítást tettem: miszerint e kiadás merőben átdolgozottnak, újrádolgozottnak nevezhető. Nincs az egész kötetben egyetlenegy lap se a melyen tetemes — sokszor a régi fordítás meghagyott részét följülműló — javítást ne tettem volna, — a mint erről a régi és új kiadás összehasonlítása által akárki meggyőződhetik, bárhol üsse is föl a könyvet. Kipótoltam a hézagokat, kiktűszöböltem a nem eléggé hű vagy szabatos kifejezéseket, s jobbakkal igyekeztem helyettesíteni, sőt a mennyire lehetett az irály szépségének, változatosságának, magyarosságának helyreállítására is tekintettel valék, s ezen szempontból is sokat változtattam. A hol kellett, ó-magyar kitételeket használék, a mint Rákóczyék idejében szokták.

A jegyzetekre nézve megemlítem, hogy azok a szövegben leírt történeti események fölvilágosítására, illust-

ratiójára, helyreigazítására, pótlására valának szükségesek. ¹⁾ Rákóczy Emlékiratainak jó kiadása ily természetű kísérő jegyzetek nélkül alig képzelhető; mert a fejedelem számtizetésében, a lezajlott háború után sok év múlva, levéltárának távollétében, pusztán emlékezetéből írta e munkáját. Ezért sokszor a különböző eseményeket összezavarja, olykor nem is azon évre teszi a melyben történtek, s nevekre és eseményekre nem teljesen, vagy nem biztosan emlékezik többé, — mint azt maga is bevallja — kivált oly történeteknél, a melyek nem az ő közvetlen szemlélete alatt folytak le. Így pl. a dunántúli harcok, események legnagyobb része; ezeket általában oly hiányosan adja elő: hogy a többivel nem állanak arányban. Ezen arányt igyekeztem némileg helyreigazítani idevonatkozó jegyzeteim által. A háború utolsó éveinek — a melyek szomorúak voltak — leírásánál szembetűnőleg lankad a fejedelmi szerző ihlettsége, írói kedve; kedélye a bús dolgok emlékeztére elborúl, s nem ír oly élénken, oly részletesen mint azelőtt. Ennélfogva az Emlékiratok utórése, kivált a trencsényi ütközetétől fogva, láthatólag hiányosabb a megelőzőnél. Az arány helyreállítása ismét a jegyzetiró kötelességévé lőn; innét jegyzeteim annál számosabbak, mennélinkább közeledünk a mű végéhez. — E jegy-

¹⁾ E jegyzetek, akár legyen alattok T. K. jegy írva, akár nem: mind alólírottéi.

zetek közt több van olyan, a mely mégaddig sehol meg nem jelent, egy történetíró által sem említett adatokat tartalmaz, eredeti források után. Itt látnak először világot. Azt hisszük tehát, hogy jegyzeteink a mű történelmi értékét is emelni fogják.

Öregbíti a jelen kiadás érdekét, különösen a történetbúvár előtt, Rákóczy fejedelem utazásainak, tartózkodási helyeinek stb. Ráth Károly szerkesztőtársam által évről évre, sőt — napról napra vitt hiteles jegyzéke, a melynek főként az okmánykutatók sok hasznát vehetik. Alólírott ismét érdekesnek ítélte a kötethez csatolni II. Rákóczy Ferencznek magyarra még soha le nem fordított végrendeletét, továbbá a magyar bujdosók törökországi sírfeliratait. A mi az előbbit s a hozzá mellékelt leveleket illeti: mindez iratok az „Histoire des Revolutions de Hongrie“ VI-ik kötetében jelentek meg, — s onnan fordítottuk le, a minél nagyobb hűség kedvéért ragaszkodván — a mennyire csak nyelvünk törvényei megengedik vala — az eredeti francia szöveghez még a mondatszerkezetet illetőleg is, és megadván a lehetőség szerint a kellő ódon színezetet; csak az akkor még magyar nyelven ki nem fejezhető szokásos francia udvariassági szólamokat — pl. a levelek befőzésénél — nem lehetett tősgyökeres régi magyarsággal visszaadni, a midőn a hűséget szorosán tartottuk szem előtt. A végrendeletet követő levelek közül a tö-

rök fővezérhez Ali-passához irottat, mely eredetileg latin nyelven volt fogalmazva, s a Hist. des Revol. de Hongrie-ban így is, de francziára áttéve is közöltetik: már Mikes Kelemen lefordítá 1735-ben deákból magyarra, a mint ez halhatatlan munkájában („Törökországi Levelek“) olvasható. E levelet azért Mikes után adom, azonban nem szóról szóra, hanem a latin eredetivel gondosan egybevetvén, a hol e régi fordító hibázott, egyes szavakat kihagyott, vagy fölcserélt volna: kiigazítva, kipótolva. Mind a többi levelek francziából fordítottak.

Magára a végrendeletre vonatkozólag megjegyezzük még, hogy ettől, a melyben a fejedelem Franciaországban birt javairól intézkedik, megkülönböztetendő Rákóczynak ama nagyterjedelmű politikai és erkölcsi végrendelete, mely 1751-ben Hágában Scheurernél két diszes kötetben „Testament politique et moral du Prince Rakoczi“ czím alatt jelent meg. Ezen összesen ötven fejezetből álló mű nemcsak kortörténeti, politikai, diplomatiai, erkölctani, philosophiai és társadalmi szempontból érdekes: hanem azért is, mivel egy történetileg nevezetes egyéniségnek — fejedelmi szerzőjének — gondolkozásmódját egészen új oldalról ismerteti, s nagy műveltségéről szolgáltat tanubizonyyságot. Érdemes volna magyarra áttéve külön kiadni, mert sokkal terjedelmesebb, mint hogy jelen kötetünkhöz csatolhattuk volna.

Mind ezen kötet befejezéséül jellemzőnek, mind a történet- és régiségkedvelők, úgy a hazai ügy vértanúi iránt kegyelettel viseltető honfiak előtt érdeklélő birónak gondolám a Törökországban még feltalálható Thököly- és Rákóczy-féle bujdosók összegyűjtött sírfeliratainak közlését. Ezek itt mind a hely színén — Konstanczi-nápolyban, Nicomediában, Rodostóban — a síremlékekről vett hiteles másolatok után közöltetnek, mégpedig a rodostóiak tek. Kubínyi Ferencz magy. tud. Akadémiai tiszt. tag úrnak alólírott iránti szivessége által az ő gyűjteményéből, melyet Kubínyi, Ipolyi és Henszlmann tudósainknak pár évvel ezelőtt Mátyás király könyvtára ügyében Sztambulba való utazása alkalmával Rodostóban Henszlmann rajzolt volt; a többiek pedig saját gyűjteményemből, Donáth Mátyás egykori erdélyi menekült hazánkfia másolatai után.

Kit ne érdekelnének e szent emlékek? Hisz már Kölcsey megírta e sírokról:

„Titkon borong a génius
A néma hant felett
Hol lángoló szív s honszerelm
Váltottak életet.
Boszúját a hivet, nemest
Keblében érleli,

.....
És halni mégyen, s g y ő z v e jár.“
.....

Rákóczynak a kötet elején látható rézmetszeti hí arczképe Marastoni műve, s a fejedelemnek a nemzeti múzeumban őrzött egykorú hiteles olajfestményű arczképe után készült. A névalírás is eredetiről, — Rákóczynak Szerencsen 1706. január 18-kán kelt, s jelenleg a nemz. múzeum kéziratárában hung. fol. 184. I. jegy alatt lévő sajátkezűleg aláírt kiadványáról -- hiven van utánozva. Tehát az egész authenticus.

Istennelünk! — Tanúljunk Rákóczytól önzéstelen hazaszeretetet!

Pesten, 1866.

Thaly Kálmán m. k.

T A R T A L O M.

	<i>Lap.</i>
Előszó az első kiadáshoz	V.
Előszó a második kiadáshoz	VI.
Bevezetés	1.
Rákóczy ajánló-levele az örök igazsághoz	3.
Rákóczy Ferencz Fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról 1703-tól végéig (1711).	7.
" " " 1704	52.
" " " 1705	115.
" " " 1706	170.
" " " 1707	203.
" " " 1708	237.
" " " 1709	258.
" " " 1710	265.
" " " 1711	288.
II. Rákóczy Ferencz tartózkodási helyei	301.
II. Rákóczy Ferencz végrendelete	327.
Bujdosó magyarok sírfeliratai Törökországban	351.
Tárgymutató	361.

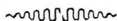
BEVEZETÉS.

Mielőtt Rákóczy Ferencz „ajánló-levelét“ és emlékiratait adnók, néhány szó nem leendő felesleges az általa vívott háboru előtti történekről.

Rákóczy Ferencz öreg-atyja volt II-ik Rákóczy György Erdélyország fejedelme s Magyarország részeinek ura. Atyja I. Rákóczy Ferencz, ki csak névleg viselte az erdélyi fejedelem címét, tényleg Apafy Mihály birván azt. Anyja volt Zrinyi Ilona, ki később Tököly Imréhez ment férjhez. Emlékirónk a borsi-i kastélyban Sátor-Alja-Ujhely közelében született, az 1676-ik év szeptember hava 4-dikén. Anyja Munkács várát a németeknek három évi hősi védelem után átadván 1688-ban január 18-dikán, Júlia nevü testvérével Bécsbe vitetett, honnét Júlia kolostorba adatott, s később gróf Aspremont Róbert tábornokhoz ment nőül, Ferenczünk pedig Neuhaus-, majd Prágába küldetett nevelésbe a jezsuitákhoz. Tanulmányai elvégezése után jószágai egy részét visszanyeré, s Olaszországba utazott, 1696-ban pedig a rajnai német táborba indulván, utközben

Károly hesseni fejedelem Carolína Amália leányával megismerkedett, azt nőül vevé, s jószágaira költözék Magyarországba. Itthon nemzete nyomorát megismervén, a francia király gyámolítása kieszközlésére ennek levelet irt, de a levélvivő német katonatiszt — Longueval nevü — őt Bécsben elárulá; Rákóczy az 1701-ik év május 22-dikén Sároson elfogatott, s Eperjesen, Egren, Budán, Győrön (hol május 26-án vitetett át), Abdán, Lébeny-Szent-Miklóson s a Lajtán keresztül Pottendorfba s május 29-dikén Német-Ujhelybe hurzoltatott. November 7-kén azonban Lehman kapitány segélynyújtása folytán börtönéből Montecuccoli ezredbeli közembernek öltözködve megszökött, egy német-ujhelyi özvegynőnél tartott nyergelt paripára kapván, a városból kinyargalt és Magyar-Óvár felé menekült, majd a Dunán átvitelvén magát, a Csallóközön s a felsőmagyarországi megyéken keresztül Lengyelországba jutott el.

Ezeknek a lehető legrövidebben lett előrebocsátása után — miután a történet fonalát innét kezdve már maga Rákóczy veszi át — tisztelt olvasó, kísérd figyelemmel az emlékirót.

AJÁNLÓLEVÉL

AZ

ÖRÖK IGAZSÁGHOZ.

Ha az emberi elme sugallatai által akarnám vezetetni magamat: bünös vakmerőség volna óh örök igazság! e munkát neked ajánlanom. Mert mult, jelen és a jövő sokkal ismertebb levén előtted, mintegy botorságnak tekinteném előlled elrejtteni, vagy más színben tüntetni fel a tényeket. Egyedül a vágy, hogy tanuságot tegyek az igazság mellett, késztetett e munkára, mert méltóbbat nem ajánlhatunk neked, mint a te művedet, mely dicsőségére és felmagasztalásodra szolgál.

Távol legyen tőlem a gondolat előre azt állítani: hogy a mit irtam, az mind tetőled jött. Ha csak annyiból nem, mert igazak, noha nem éretted történtek; mint-hogy a legnagyobb része azoknak, mikről irandok, gonosz vágyak művei, mellyeket nem lehet eléggé siratni. Szivemet ezeknek szomoru részleteivel kitártam előtted vallomásaimban, de nem szünt az meg fájni, mert büneim örökké szemeim előtt lebegnek. De illendő volna-e előtted feltárni undokságomat, és oly tetteimet, mellyeknek egyedüli oka az emberi elme ösztöne, hiúság és kevélység volt, (mely ellenséged), oly művet teremtett, mely egyedül bennem, mint az önzés és hiu dicsvágy gyűlpontjában végződött? Dicsekedjem bünös büszkeségem műveivel? kívánhatnám-e leírni azt, a miért

vérkönnyeket kellene sírnom? Keressek-e az utókorban emléket vagy halhatlan nevet, mely a világi fejedelmek bálványa? Egyedül te tudod, hogy ezen gyalázatos indító okok nem vezérlenek. Ezért egyedül a pusztá igazságot ismervén vezéremül, merem neked ajánlani e művemet, óh örök igazság!

Magában foglalandja ez rövid történetét mindazoknak, a miket tettem, menten minden túlzástól. Vallomásaimban feltárom neked az emberek előtt szivem belsejét. Itt elmondom az embereknek, előtted, külső cselekedetimet. Az elsőből megtudandják tetteim okait, a másiktól megismérendik tetteimet. Semmit sem kívánok, minthogy ismervén vallomásaimat, bűnösnek ismerjenek, és tudják meg, hogy nagyobb benned Istenem az irgalom, mint az igazság (justice), végre hogy te szerető atya, én pedig tékozló fiu vagyok.

Lássák tehát e munkából, mit kelljen a magyar ügyekről tartani. Előadásom szabadon lesz előtted tartva óh szivem világossága! Mert a te jóságod nem kárhoztatandja emlékezetem tévedéseit; ezeket ki lehet igazítani a jegyzőkönyvekből, oklevelekből és azok jelentéseiből, kik alattam szolgáltak, a mellyek levéltáromban feltalálhatók és a mellyek segélyével az utókor számtalan részletességeket fődözhet fel, vagy helyre igazíthatja az itt előforduló tévedéseket. A mi azon időben alattam szolgáltak iránti érzelmeimet illeti, elhatározám megvetni az emberek ítéletét, mert a te színed előtt szólok. Minthogy a megítéltetést egy fejedelem sem kerülheti el: boldogabbaknak tartom azokat, kik megvetvén azt, saját lelkiismeretük szerint cselekedtek, mint kik tévelygő politikai elvekre támaszkodva igyekeznek azt kedvezővé tenni és követni. Azt mondom, hogy sok dolgot fogok mentegetni, mit a nép szava kárhoztatott,

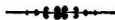
és sokat kárhoztatok, mit a tömeg tudatlansága dicsért és magasztalt. A miket előadok, egyedül te ítélheted meg, óh örök igazság! és ha az olvasó jót vagy dicséretet talál bennök, annak dicsősége is egyedül téged illet, mert a teremtménynek minden jószága, minden igazsága csak a teremtőtől származhatik. Így őszintén meg kell vallanom, hogy azon javak, mellyeket ő reám ruházni kegyeskedett, egyedül a teremtő javai valának, és következőleg csak az ő dicsőségére szolgálnak.

Szükséges lenne itt nagyobb összefüggés végett idegen országok, különösen Lengyelország állapotát előadni, de mivel keveset tudok rólok, elbizottság volna belekapnom: ez okért mások cselekvényeit nem irandom le, az események okait is csak annyiban, a mennyiben tőlem származnak. És minthogy a törvény lényege ebben áll, részletesen és a legnagyobb egyszerűséggel irandom, hogy kivilágosodjék, mellyek az én sötét tudatlanságomnak, és mellyek a te isteni világosságodnak művei. És a mint nem emlékszem, hogy valaha bárki irányában is szinlésből vagy csalásból cselekedtem, vagy szóltam volna, — ugy a legnagyobb alázattal megvallom, hogy tetteim nagyrészt meggondolatlanok és méginkább ügyetlenek valának.

Mily kevés ügyességet és előrelátást találанд az utókor a külfölddel vitt alkudozásaimban, melynek nagyrészt határozatlannak vagy nagyon kiterjedtnek ítélendi, ha figyelembe nem veszi az idők körülményeit és azon fejedelmek és udvarok szellemét, kikkel alkudoznom kellett. Némelyek talán veszélyeseknek látszhatnak az orthodox vallásra, de nem a hazára, melynek az idegen járom alóli felszabadítása első és fő-célom volt. Meg voltam győződve, hogy ha erdélyi fejedelemségem békés birtokába jutok, oly befolyásom leend a leendő ma-

gyar király udvarában, hogy az orthodox vallás ellen intézett támadásokat megsemmisíthettem volna, és idő folytával helyreállván a béke és egyesség: szelid és békés eszközökkel visszavezethettem volna a szétvált felekezeteket a valódi katholica egységre. A te tanácsodnak tulajdonitanám ezt óh örök igazság, ha tőled kértem volna világosságot a cselekedetre. De minthogy legtöbb izben önbölcsességemben biztam, méltányos, hogy elismerjem elbizottságomat, és a te igazságodat, hogy örök törvényeid szerint máskép határozál, előnyösebben lelki üdvösségemre.

Könyörgök tehát segélyedért, hogy el ne tévedjek, eltávozván tőled. Hadd bánjam meg azon tetteimet, mellyek czélja nem te valál. Hadd mondjam el azokat, mellyeket nem szégyenlettem elkövetni jelenlétedben. A te munkád leend, ha segítendesz legyőzni az önszeretetet és az emberi érdekeket, mellyek az időben bálványaim voltak, s mellyekre inkább tekintetem cselekvényeimben, mint te reád. Fogadd tiszta akaratomat: előadni a pusztá igazságot mindazokban, miket tettem. Ugy hiszem, tőled ered mindez, hogy az utókor téged dicsőíthessen, és megtanulja az igazat a hamistól különböztetni. Légy te dicsőítve, és mindenki előtt — ki e sorokat olvassa — tűnjék ki az én méltatlanságom és hálátlanságom!

RÁKÓCZY FERENCZ FEJEDELEM EMLÉKIRATAI

A MAGYARORSZÁGI HÁBORURÓL,
1703-tól VÉGÉIG (1711).

Nem szándékom itt a magyar nemzet történetét megírni, sem azt, mi történt vele azon idő óta, hogy megfosztatván a törvények által megalapított szabadságaitól, idegen nemzet járma alá vettetett. Bünei idegen fejedelmek fegyverét hozzák reá, mellyel Isten az ő igazságában ostromozá annyira, hogy az ország minden rendei érezék csapásait. Az uralkodási vágy, mely nem ismer határt, mindenfelé elterjedt. Könnyen vettem a köznyomort, mellyel a nemzet küzdött, mindaddig míg — 5 évet töltvén Csehországban, a többit Olaszföldön és a bécsi udvarnál ifjúsági kicsapongásokban — lakásomat a hazába nem tettem által: a midőn részletes sérelmei, még inkább pedig a közösök, érzékenyebben éreztették velem az elnyomást, mely alatt az nyögött. Minthogy ez már elő van adva vallomásaim első kötetében ¹⁾ nem ismétlem; ez okért nem is emlitem mi történt velem, mi történt fogságom előtt, alatt és megszabadulásom után, mellyek többnyire csak egy magános embernek és a szabadságot szerető polgárnak tettei, hogy átme-

¹⁾ A „Hist. des Revol. de Hongrie“ első kötetét érti, melyben — valamint a jelen V-ik kötetet megelőző többiekben — a részletek okmányok alakjában foglaltatnak.

hessek arra, mit tettem a háboru folyama alatt, mint nyilvános egyéniség.

Nem félek őszintén kinyilatkoztatni előtted óh örök igazság, kinek jelen munkámat ajánlám, hogy egyedül a szabadság szeretete és a vágy hazámat felmenteni az idegen járom alól, volt célja minden tettemnek. Nem vezérlett boszuvágy, nem a korona vagy fejedelemségre törekvő nagyravágyás, sem uralkodási ösztön: hanem egyedül ama hivságos dicsőség, eleget tenni hazám iránti kötelességemnek; és némi világi becsvágy, melynek forrása természeti nagylelkűségem vala, bűnösen dolgozott irányodban bennem, óh Istenem, annyi-ből, mert ezen különböző okok önnön-magamban összpontosultak. Ez okért mihelyt börtönömből kiszabadultam, Varsóban gróf Bercsényiben hasonló sorsu bajtársra akadván: mindenkép arra törekedtünk, miként fordithassuk hazánk hasznára ama nagy háboru conjuncturáit, mely Európát fenyegeté. De ezen gróf megcsalatozván reményében, melyet Ágoston lengyel királyba helyezett, segély és tanács nélkül volt. Egyedül csak a franczia király pártfogásába és segédébe reménylheték, támaszkodva egy 1-ő György ősömmel kötött szerződésre, mely kiterjedvén az utódokra is, biztosítá házunknak az erdélyi fejedelemséget, megválasztatás esetében. Nem birván ezen és a svédekkel kötött hasonló szerződés hiteles példányát, azzal hizelegtem magamnak, hogy ezen szerződések emléke elég okul szolgáland nekik, és hogy a körülmények méginkább fognak hatni. Azért ezen alapra támaszkodván nyilatkoztam du Heron marquisnak, ki akkor Francziaország követe volt a lengyel udvarnál, kéréim őt: tudósítsa szándokomról urát. Még megszabadulásom és Lengyelországba érkeztem előtt értekezett Bercsényi a lengyel

királylyal és az említett követtel a Magyarországra kezdendő háboru módjairól, könnyüségéről és reménylhető előnyeiről. Így történt, hogy az említett követ már ekkor meg volt nyerve tervünknek.

Azonban minthogy még a háboru, mely Olaszországban a spanyol király nevében már megkezdett, egy idétlen tanács következtében, mint később kiderült, a legkeresztényebb király által még nem declaráltatott: ezen követ kinyilatkoztatá nekem, hogy ezen okból ura még nem vehet nyilvánosan pártfogása alá, mindazonáltal mindent megteend, a mi szükséges személyem biztosítására, s így szükséges, hogy addig, mig a háboru Franciaország és a császár közt ki nem üt, rejtve tartsam magamat valamely lengyel nagynak barátságos védelme alatt. Ezen ajánlat kezdetben mindjárt feltárá előttem, mily csekély nyomatéka van a fentemlített szerződés emlékének. De minthogy a lengyel király és a nagyok többsége a császár pártján volt, minden vészteljes volt reám nézve. A követ tanácsára kellett biznom magamat, ki személyem biztosításán a legnagyobb igyekezettel buzgólkodott, a Franciaországhoz szító nagyok közt. A Belz-i palatinára vélte legbátrabban bízhatni személyemet, ki az utolsó királyválasztás folyama alatt buzgó hive volt Conti herceg pártjának. Ezen hölgy férfi-ésszel és bátorsággal és nemét meghaladó nagylelküséggel birt. Minthogy azonban a karlsbadi fűrdőben volt Csehországban, az határozatott, hogy megvárjuk visszajövetelét, s addig Mecsinsky kapitány vagy sztarosza jószágain rejtsük el magunkat, ki Bercsényi grófnak nagy barátja volt. Mindaketten a Minsk-i várban laktunk vagy 4 hétig, egész a Belz-i palatina visszaérkeztéig; ekkor az egész világ előtt ismeretlenül visszamenénk Varsóba.

Ott ezen úrnő által a nagylelkű barátság minden jeleivel fogadtatánk. Elküldettünk férjéhez, ki feje a hatalmas Sziniavsky-családnak, mely nekem is rokonom a Báthoriak és Kosztkák által. Az ő barátságos védelme és gondoskodása alatt maradtunk azon ideig — melynek eseményeit jelen munkámban leirom — kitéve különféle életveszélyeknek, mellyekről egy más munkámban emlékeztem.

Két esztendő mulva du Heron marquis buzgó barátom rögtön elfogott és visszaküldetett Franciaországba a lengyel király parancsából, a svéd királylyal folytatott állítólagos levelezés gyanuja miatt. Hivatala betöltésére a lengyel ügyeket illetőleg de Bonac marquis danczkai ¹⁾ consul rendeltetett. Ennek már volt parancsa urától gondunkat viselni, és segélyül nekem 12000, gróf Bercsényinek pedig 8000 livre-t adni évenként. De mi az ügy lényegét illeté, t. i. elkezdeni a háborút Magyarországon, minden lassan ment, oly követtel kellvén értekezniünk, ki előttem egészen ismeretlen volt, és mivel a francia udvar még legkevésbé sem reménylél, hogy terveim valósíthatók legyenek. Előterjesztéseim ezek valának:

1. Danczkában tartassanak készen pénz, hadi-tisztek és mindennemű fegyverek.

2. Birassanak reá a lengyel nagyok 4000 lovas és ugyan annyi gyalog kiállítására, kikkel bémehessenek Magyarországra, mert akkoron ezen ország császári seregek nélkül lévén, ²⁾ a helyőrségek rosszul voltak el látva, a várak és erődök rosszul védve, s így könnyen

¹⁾ Danczka = Danzig.

²⁾ Szalay L. kimutatása szerint összesen 30—32 ezer emberből álló császári rendes hadsereg — tehát mégis jelentékeny erő — feküdt ekkor Magyarországon. (Magy. Tört. VI. k. 66. 67. l.)

hizeleghettem magamnak, hogy a nép és nemesség megmozdul és segítségükkel hatalmamba ejthetem az erősségeket; reménylém seregemet a bajor választó-fejedelem seregeivel egyesíthetni, és az ország beleegyeztével a magyar trónra emelhetni ezen fejedelmet. Ő már akkor elfoglalá Lincz és Passau felső-austriai városokat.

Noha ezen terv oly felvilágosításokkal terjesztetett elő, hogy előnyei és könnyüése szembeötlő volt: mégis minthogy oly követtel és udvarral kellett értekezünk, kik Magyarország ügyeit legkevésbé sem ismerték, kivihetetlennek tekintetett, és noha egészen el nem vette, mégis azt hitték felőle, hogy egyedül a kétségbeesés eredménye. A kivitel könnyebbitésére még hozzáadatott, hogy a francia király vegye reá valamely módon a törököt, hogy Tökölyinek ¹⁾ segítséget adjon. Így mult el azon két év, mellyet lengyelországi száműzetésemben töltöttem, ilyenféle tervek főzésében.

Ezalatt a magyar nép türehtetlen követelések és növekedő adók által nyomtatott. Parancsoltatott, hogy a vármegyék 12000 embert állítsanak, kik Olaszországba vagy a császári birodalomba valának küldendőek. A sónak ára, a mivel ez ország nagyon bővelkedik, annyira fölemelkedett a vámok felállítása következtében, hogy a szegény nép kenyerét sótlanul kénytelenített enni. Az ennyi nyomást sulyosbitotta még a számtalan visszaélés és különféle csalások, mellyek a hivatalokban és az adó behajtásánál elkövetettek; az örök (gardes) ²⁾ száma növeltetvén, ezek oly nagy kegyetlenségeket kö-

¹⁾ Tökölyi Imre, ekkor — mint tudjuk — Törökországba kiszorulva élt, Nicomédiában.

²⁾ A sóörököt és adóbehajtó katonaságot érti, mely akkor is épen ugy szétküldöztetett az országban — nemesség és nép nyakára egyiránt — adót exequálni, mint a legújabb időkben. T. K.

vetének el, hogy azok, kik valamely nyilvános rendeletet áthágtak, elvesztvén minden reményüket a kegyelemre, a büntetéstől félve erdők és hegyek rejtekeibe bujdosának. Tulajdon munkácsi herczegségbeli jobbágyaim is így cselekedének. Ezen évben tavasz kezdetekor ők küldének először hozzám egy Bige László nevű embert egy orosz pappal, megtudandók, valjon életben vagyok-e még? Ezek sokáig csavarogtak a határszéleken, míg végre nagyon kétes hírből hallák, hogy Brejanban néhány magyar van; azonnal arra irányzák utjokat, és ott annyi keresés után végre megtalálának. Előadák a nép végső inségét és kétségbeesését, mely fegyvert fogat vele, hacsak bárminemű segítséget akarnék neki ígérni; mondák, hogy — a helyőrségeket kivéve — nagyon csekély császári sereg van az országban; hogy a Montecuccoli-ezred parancsot kapott az indulásra, sőt már utban van Olaszország felé. Ez okért a legcsekélyebb segélylyel fegyverfogásra lehet birni a népet. A nemesség bizonyára csatlakozandik azon haddal, melyet a vármegyéknek kellett kiállítani, és melynek legénysége erőszakkal soroztatván be, nehogy hazáját és családját elhagyni kénytelenitessék, az egész országban szétoszlott. Sietni kell tehát, legalább is reményt nyujtani a segélyre, nehogy, kik alkalmasok a fegyverviselésre, kénytelenek legyenek elhagyni a hazát.

Ezek a nép kevésbé megfontolt előterjesztései valának, mellyekre támaszkodni gondatlanság lett volna. De egészen megvetendők sem valának. Azért Bercsényi gróffal tanácsot tartván elhatároztuk, hogy biztos emberünket küldjük be, ki megtudakolja, valjon az előadottak igazak-e? különösen pedig a Tiszántúli népség szellemét fürkészsze ki. E czélra a grófnak egy lovását választottuk, egy eléggé ügyes és hű fiatal embert; kö-

telességévé tettük, mondja meg a népnek, hogy még élek, és biztosítsa a segélyről, azon esetre, ha részük-ről készséget, engedelmességet, tevékenységet és hűséget reménylhetek. Ezen ember két hónap alatt bejárta birtokaim legnagyobb részét és a Tiszántúli vidéket. A nép utitársul adá mellé Pap Mihályt. Alig volt képes elmondani: a szeretet és öröm mily kitöréseivel fogadtatott, és hogy következőleg nem kell egyéb, mint parancsokat és zászlókat küldeni, hogy ezen fejnélküli sokaság sereggé alakuljon; egy része ugyanis nem birván nyomorát, és megunván a segély késedelmezését, már a hegyekbe vonult, hol parancsaimra várakozik.

Az úgy ily kedvező állapotában, melyet a nép buzgósa mutatótt, leginkább helyén találtuk felhasználni a lelkesülést. Néhány zászlót készitetünk, elküldendőt nekik nyiltlevelek kíséretében, mellyek általam és Bercsényi gróf által aláíratlak, és mellyekben segélyt ígértünk. Szigoruan meghagytuk, hogy ezen zászlókat ujjabb parancsig ki ne tüzzék, a nemesség birtokait ne pusztítsák: hanem igyekezzenek valamely hadi-csel által néhány a németektől rosszul őrzött helyet elfoglalni. Elküldvén megbizottainkat, felkerestük Wisnioveczky herczeg barátomat és Potoczky kiovi palatinust azon czélből, hogy lekötvén nekik javaimat, némi segélyt nyerhessek tőlök katonákban. Sikerral végezvén ezen utunkat, czélszerűnek itéltem, hogy Bercsényi gróf menjen Varsóba, és onnan — ha szükséges lesz — Danczkába, hol értekezzék de Bonac marquis-val, elmondván neki mindazt, a mit már tettünk; kérje, hogy segítse valamely nagyobb összeg pénzzel fontos vállalatunkat, melynek nagy következményei lehetnek. Elhatározám utazása alatt Holesiczben a Belz-i palatinánál maradni, hogy közelebb lévén, titkos utakon vezethessem a Ma-

gyarországban elkezdődött mozgalmakat, és fentartsam a nép forrongó indulatát a közel segítség reményével.

Körülbelül két hétre Bercsényi gróf elutazta után elindultam az említett palatinával Konszkyt, a podolyai palatinust drosdovicze-i jószágán meglátogatni, ki tüzérségi tábornok és benső barátunk volt. A palatin által kapott levelekből megtudám, hogy több magyar nemes Leopoldba (Lembergbe) érkezett; félvén, nehogy jötteknek célja kitudassék, czélszerűnek gondoltam Drosdoviczére híni őket. Előadák, miszerint az összes népesség megbizottjaink megérkeztekor a zászlók látására pártfogásom reményétől lelkesedve meg nem állhatta, hogy fegyvert ne fogjon és közakarattal össze ne gyűljön a haza és családaiknak egy idegen járom alóli megmentésére. Majos, ki Pap Mihálylyal jött, volt a fejök. Ez egy bátor, de szegény nemes ember vala. ¹⁾ Előadá, hogy több ezernyi nép fegyvert fogván, eljövetelemet várja a határokon. Azért kér nevökben, ne hagyjam el ezen sokaságot, mely segítségemben bizva, jött azon lelkesült elszántságra, hogy kész ugyan, és van lelke és bátorsága is pontosan teljesíteni a parancsokat: de parancsnokra van szüksége, ki felhasználja lelkesültségét. Hogy számuk naponként növekedik és így nem maradhatnak sokáig tétlenül, ő tehát azért jött társaival, hogy engem hozzájuk kísérjen, vagy pedig újabb parancsokat vigyen tőlem. Ebből állott ezen népnek küldöttsége, mely egy idő óta Máramaros-, Szakmár- és Ugocsavármegyékben a nemességet, templomokat és malmokat rabolgatta, parancsom ellenére kitüzvén az általam küldött zászlókat. Felingereltetve ezáltal azon megyék nemessége fegyvert fogott, és így ezen marta-

¹⁾ Majos János; később ezredese Rákóczyinak.

lőcsapat látván, hogy szorittatik, a lengyel határokra menekült.

Az olasz származásu Nigrelli marquis, a császár tüzérségi tábornoka, ez időben kassai parancsnok volt. Jól ismerte Magyarországot és lakosainak állapotát. Nem lévén elegendő rendes katonasága, megparancsolá a császár nevében a megyéknek, hogy a nemesi banderiumokat állítsák ki, és üldözzék ama fosztogatókat. Ezen tábornok, Károlyi (Sándor) szatmári főispánra már egy bizonyos Tokay által előidézett mozgalomkor ¹⁾ gyanakodni kezdett, a jelen körülmények közt pedig még inkább figyelemmel kísérte viseletét. Ez megszüntetni kívánván ezen gyanut, tevékenyebb volt mint mások, és reá vette a nemességet, hogy üldözzék azon népet, mely zászlóim alatt rabolta a nemesség javait. Minekutánna a megye határáról elkergeté, elhatározá: bár merre menjenek, üldözni és szétverni őket.

Midőn Majos hozzám érkezett, ezekről semmit sem tudtam, de nem helyeselhettem e zenebonás mozgalmat, mely világos parancsom ellen kezdetett. Azon segély, melyet a lengyel nagyok ígérének, még nem vala készen. Pénz szükében voltam és keveset adtam azon reményre, mellyel a franczia követ kecsegtetett. Így a nehézségek, mellyek minden oldalról támadtak, és a bizonytalanság, melyben valék, elindulásom elhalasztására ösztönöztek. De a mit a nép állapotáról hallottam, veszélyesnek tünteté fel előttem a halasztást. Jól tudtam, hogy a nép lelkesültsége nem tarthat soká, és ha az első tűz lelohadt, a második sohasem oly erős. Meggondoltam, hogy ezen nép, mely segélyemben bizakod-

¹⁾ Tokay Ferencz a harangodi csatavesztéssel szerencsétlenül végződött 1697-iki felsőországi fölkelési kísérlet egyik vezére.

tában kelt fel, — noha meggondolatlanul cselekedett, — ha szétveretik, a közvélemény engem okozna, hogy miért hagytam el? E nép nem magát vádolná meggondolatlanságaért, hanem engem, gondolván, hogy nem segitettem meg szükségében. Tanácskozáom tehát ez ügy felett a palatinussal, a kinél tartozkodom vala, s a ki nagyon ildomos férfiu volt, de meghányván az egyik és másik részről is az okokat, elismeré, hogy ily kényes körülmények között nem képes tanácsot adni. A hiu dicsőség, a haza szabadsága iránti buzgóság, nagylelkűség, és ama benső óhajtás, hogy semmivel se vádolhassam magamat, adtak tanácsot. Bizván ügyem igazságában és az Isten segedelmében: könnyek között bucsuzám el barátaimtól, s egy igen esős napnak estéjén elindulék, kísértetve a palatinus őrseregéből való nagyon csekély számú katonaságtól.

Fele-utamat már megtevém, midőn Magyarország határaitól egy napi járó földnyire, Drohobiczán, egy futár érkezett előmbe azon hirrel, hogy azon vezérek és örök nélküli fegyveres népség borba és álomba merülten Károlyi által Máramarosban Dolhánál szétvertett, és zászlóit is elvesztette, s hogy a szanaszét futók a szomszéd hegyekbe menekültek, további parancsaimat várván.

Ime, ily szerencsétlen volt a magyarországi háborunak kezdete, mellyet — őszintén megvallom — az okosság minden szabályai ellenére kezdettem, egyedül egy fiatal ember hevessége és a haza szeretete által lelkesítetve. Még visszavonulhattam volna, és volt is okom reá, de azon akarat által, hogy a nép szeretetét és bizalmát megnyerjem, felbátorítva, elküldtem Kálnásy Istvánt Wisnioveczki herceghez és a kiovi palatinus Potoczkyhoz, hogy a várt segílyt sürgesse. Elha-

tározám addig is folytatni utamat, hogy összeszedvén a szétszórt népet, a lengyel határokon rejtőzködve bevárhassam a segédc csapatok megérkeztét, nehogy meghülni hagyjam a buzgalmat, mely a nép szívében égett. Mondák, hogy könnyü lesz a szétszórtakat összeszedni, sőt hogy munkácsi herczegségemben 5000 gyalog és 500 lovas várakozik reám az ország határán.

Másnap folytatván utamat Szkólya nevü faluhoz értem Lengyelországban, kísértetve a podolyai palatinus katonáitól, kik azon ürügy alatt csatlakoztak hozzánk, mintha a tüzérség részére való hátrálékpénzt akarnák behajtani; — Szkólya lakosai utamat állták. Azonban a feleselések között egy zsidó rám ismervén, a per és tusakodás öröme és udvariasságra változott.

Megérkeztem hírére egy Kamensky Petronius nevü jó öreg — egy szomszédos orosz zárdának feje, ki gyermekkoromban karjain hordozott, örömkönyekre fakadt, és nem tudván eltelni látásommal — elkísért a határokig. A következő esztendőkbén több jó szolgálatiért — többször levén követem a muszkák czárjánál — a munkácsi orosz-szertartásu püspökséget nyeré el. Így töltvén a napot, estve azon vettük észre magunkat, hogy a hegyszorosok közt eltévedtünk, és ekképen következő reggel nem birván elérni a kitűzött helyre, Klinecz nevü faluban állapotunk meg a Beszkéd-hegyek aljában, mellyek Magyarországot Lengyelországtól elválasztják. Ez a mennyire emlékszem, történt 1703-ban június 16-kán.

Nagyobb biztosság kedvéért megparancsolám, hogy a hegy tulsó oldalán lévő csapatokat hozzám vezessék. Körülbelöl délfelé érkezének meg botokkal és kaszákkal felfegyverkezve: 500 (5000?) ember helyett alig volt 200 gyalog, kiknek rosz parasztpuskáik voltak, és 50

lovas. Vezérök Esze Tamás tarpai jobbágyom volt, a gonosz Kis Alberttel, a bünei miatt üldözött tolvajjal.

1) A többiek közül, kik ezen csőcseléket vezénylették, csak Móriczot és Horváthot lehetett katonáknak tartani; az első közkatona volt hajdan a munkácsi várban, a másik őrmesteri minőségben szolgált a németeknél. A többi a nép aljából való lévén, rablás között megtanulá a háboru elemeit. Majos, ki velem jött volt, akará őket nemesi tekintélyénél fogva vezényelni, de izsákos, szemtelen és házsártos fiatal ember lévén, nem volt e tisztre alkalmas. Ezen csőcselék nem akart parancsa alatt állani, azon természetes gyűlölség miatt, mely a magyar nemesség és nép között létezik. Pap Mihály, ki vén szakálú és jó ivó volt, a parasztok részéről lévén, a lovasokat akará vezetni. Egy szóval mindnyájan tudatlanok és veszekedők lévén, még egy tizedesi tisztt betöltésére sem voltak képesek. Minthogy azonban a nép szerette őket, se hivataluktól elmozdítani, se helyöket mások által betölteni nem lehetett.

Ezen kis paraszt hadtestnek, mely körülöttem segregett, minekutánna öröme első kitörését megszüntettem és a lödözéseknek végét vetettem, buzdító beszédet tartottam. Sokan szavamról hittek reám ismerni, mások ellenben kételkedtek: vajjon én vagyok-e valóban? mig végre egy hosszú beszéddel, melyben élénken kifejeztem hazám iránti szeretetemet és hozzájuk való őszinte ragaszkodásomat, minden kétségüket eloszlatám; letevék hűségü esküjüket örömmel és igyekezettel. Magam rendezém ezen csőcseléket, mely bandákra volt osztva; őroket rendelék, és éjjel körutat tevén köztük, titkon

1) Kis Albert azelőtt Tökölyinek volt hadnagya, de holmi törököket legyilkolván s megrabolván, labanczczá, majd ismét hasonló bűnökbe keverdvén, kóborlóvá lón.

hallgatám fesztelen beszélgetéseiket, hogy megtudjam, minő hajlammal viseltetnek irányomban és tiszteik irányában. Az eleség jelenlétemben osztatott szét, és vigyáztam, hogy bor vagy pálinka ne hozassék ezen fegyelmetlen nép közé. Hadi-törvényeket hirdettem, és a fegyelem fentartására birót rendelék, a végre, hogy szigoru igazságot szolgáltatván a vétők ellen, féken leheszen tartani ezen katonaságot.

Két napot töltvén különféle foglalkozásokkal, mihelyt hire terjedt jöttömnek a munkácsi herczegségben: alig képzelhetni, mily igyekezettel és örömmel tódult a nép hozzám. Csapatonként rohantak, hozván magokkal kenyeret, bust és más szükséges élelmi szereket. Ezen emberek gyermekeik és feleségeik társaságában jövének, és meglátván engem messziről, térdre ereszkedtek és orosz módra keresztet vetettek magukra. Bőven hullatták örömkönnyeiket, mellyek az enyéimet is kicsalták (Buzgóságuknak és ragaszkodásuknak nem volt elég ellátni bennünket élelemmel: hanem haza küldvén nőiket és gyermekeiket, beálltak seregembe, és többé el nem hagyának, s puskák hiányában kardokkal, vasvillákkal és kaszákkal fegyverkezvén, kinyilatkoztaták, hogy velem élni halni akarnak.

Kevés nap mulva seregem 3000 emberre szaporodott, és paraszti lelkesedésök is, mely erejüket túlbecsülteté velök, napról napra nőttön nőtt. Használván alattvalóimnak jó akaratát, könnyen reá vettem őket, hogy málháslovaikat odaadják a lovasság szaporítására. Így lovasságom létszáma könnyen szaporodott 300-ig, a hír azonban, mely mindent nagyít, ugyanannyi ezerre emelé.

Mig ezek a határokon történtek, Károlyi a dolhai expeditio feletti örömében a bécsi udvarhoz vitte azon

5 zászlót, melyet ez alkalomkor elvett: mint hűségének zálogát, és hiteles bizonyítványát annak, hogy a felkelők szétverettek. A győzelemnek ezen jeleire semmi kétsége sem maradt a bécsi udvarnak, hogy ama mozgalmak, melyekre a nép általam, vagy csak kétségbeesése által késztetett, teljesen megszűntek, és ezért megparancsolák a Montecuccoli-czrednek, mely a helyőrségeken kívül csak egyedül volt (Felső-) Magyarországon, hogy folytassa utját Olaszország felé.

Igy növekedvén seregem száma és bátorsága, átléptem Magyarország határait, mint Caesar a Rubicont, hogy ne legyenek a lengyeleknek terhére. Soká azonban nem maradhattam ezen hegyek között, hol zabon kívül semmi sem terem, a melyből készült kenyér nem igen volt inyökre azoknak, kik nem valának hozzászokva. Ezért minden irányba portákat (kémlő-csapatokat) küldvén, megtudám, hogy semmiféle ellenség nem mutatkozik. Elhatározám tehát leereszkedni a munkácsi síkságra, és beszállani az e nevű városba, mely a vártól egy jó ágyulövésnyire van, minthogy a hegyekben sem seregeim szaporodását, sem éllelmezhetését nem reménylhetém, olyatén lévén a magyar katonaság lelkiülete, hogy a hegyekben való tartózkodást utálja.

A Tiszán túli nép titkos követségei, a Hajduvárosok, a jászok és kunok mind arra hittak fel, hogy leszálljak a síkságra. A (munkácsi) várnak őrsége, mely 500 német gyalogból állott, nem szolgált akadályul teremnek: mert egy része már rokkant volt, a másik pedig többnyire a városba házasodván, pártom iránt kedvezőleg volt hangolva. Az őrség tisztei közt is többen találkoztak, kik hiveim voltak, s kiknek segélyére támaszkodva reménylhetém a vár elfoglalását. Mindezen okok nyomósan sürgették, hogy elhagyván a hegyeket,

a városba szálljak. Rendbe szedvén tehát, a mennyire tőlem kitelhetett, ezen népből álló gyalogságot és lovaságot, 3 napi menet után megérkeztem. Azonnal magyar szokás szerint a lovassággal egy kissé csatároztam a vár alatt, azért is, hogy a lovakat egy kevésse gyakoroltassam; gyalogságomat pedig beszállásoltatám, s visszaparancsolván a csatározókat, öröket állítva megtelepedtem. Alig nyugodtam néhány óráig, midőn az egész város zavart veszekedés zajától és puska-lövésektől hangzott. A katonák majd minden pinczében bort találván, egy se tudott a kísértetnek ellenállani. A tisztek hasonló parasztok lévén, a közemberekkel együtt ittak. Így mindnyájan részegek lévén, verekedésre került a dolog. Nekem kellett, ki egyedül voltam józan és hidegvérű, ezen rakonzátlan sokaságot féken tartanom mindaddig, míg sikerült a hordók fenekét beverni, és így eleje vétetett minden kicsapongásnak.

Ezen a felhevült nép okozta zavarok alatt hirül hozák őreim, hogy egy Thuri nevű kalvinista lelkész érkezett mint várbeli küldött, kit én nagyon jól ismertem, és hogy beszélni kívánna velem, hogy néhány a várba menekült lakos kérelmeit elém terjeszthesse. Szívesen fogadám, és a vár és ország állapotjáról tett kérdezősködéseimre mondá, hogy gróf Ausberg (Auersperg) a vár parancsnoka, kit jól ismerék, biztos hírek-ből tudja, miszerint a Montecuccoli-ezred Pest felé menvén, a Jászságban a nép által meglepetett és tökéletesen tönkre veretett. Ezen hír annyivalinkább valószínűnek tetszett előttem, mert nem rég bocsátám vissza a jászok és kunok követeit, kik által hozzám való hűségüket és készségüket nyilváníták felkelni és pártomra állani. De ügyemre nézve e nagyon kedvező hirt a következő napon egészen ellenkező váltotta fel. Mert ki-

küldött csapataim azon hirrel jöttek meg, hogy az innen 2 mértföldre fekvő Szerednye várába egy század német lovasság érkezett, lóporos kocsikat kísérvén, kik is jöttömnek hírére elhatározzák azon várban maradni, nehogy lőkészletöket veszélynek tegyék ki. Jól ismerém ama várnak fekvését, mely mindenfelől fallal és mély, vízzel telt árokkal van körülvéve. Így ott a németek rosszul fegyverzett népem ellen tökéletes biztosságban voltak. Elhatározám tehát pénzbeli módokhoz nyulni; embereket küldök, kik a vár falaihoz épült istállókat és juh-aklokat felgyujtsák, mellyektől nem messze voltak a lóporos kocsik. Ezenkívül egy válogatott puskásokból álló csapatot küldök, hogy a várból jövő utnak mocsáros és bokros mellékein lesben álljon, megtámadandó az ellenséget, ha az, nem sikerülvén az említett épületek felgyujtása, másnap folytatni akarná utját. De ezen minden katonai tapasztalat nélküli néphad az egész napot az uton töltvén estére visszatért, a várban hagyván az ellenséget.

Míg ezekkel foglalatoskodtam, kis seregem napról napra növekedék; a szomszéd megyék nemessége is felém hajlott, és hozzám küldvén a leghíresebbeket közülök, haderóm állapotáról és szándékaimról tudakozódott. Némelyek az engem környező veszedelemre figyelmeztettek, hogy a németek bérgyilkosokat küldöttek megöletésemre. Mások hírül hozzák, hogy a Montecucoli vasas-ezred Ungvárra érkezett. Ezen hírt megerősíté egy nemes, ki nem rég érkezett hozzám és aki ezen ezreddel utazott több napig, következőleg ezen hír alaposágán józanul nem kételkedhettem. Azonban nagyon fontos következményü lépésnek gondolám egyetlen lovas-ezred jöttének első hírére visszavonulni, oly sereggel, mellyet a hír 10000-re növelt. Ily félnék moz-

dulat egyformán lehangolta volna a népet és sereget, ha azt hittem volna is, hogy egészen nyílt fekvésű helyen, mely szalmával fedett faházakból állott, valóságban csak 3000 gyalog és körülbelül 500 lovasból álló sereggel, kiknek csak egy része volt rozsz paraszt-puskákkal fölfegyverezve, bevárni egy 1200 emberből álló vasas-ezredet, annyit tenne, mint kitenni személyemet és hazámnak érdekeit a legszörnyesebb veszélynek.

Valóban nagy szükségem volt jó tanácsra, hogy seregem bátorságát és önerejében való bizalmát fenntarthassam, és hogy ily veszedelemből kimenekülhessek. Egyedül magamtól várhattam csak üdvös tanácsot. Mindenfelé csapatokat és kémeket küldvén, elhatározám a németek jöttét eltitkolni, és seregem fegyvertelen részét a hegyek között fekvő szent-miklósi várba küldeni, mely 2 mértföldre fekszik a várostól, azon szín alatt, hogy parancsomra az erdőkben megkerüljék a várost és hátulról mutassák magukat, hogy így a várbeliek azt higgyék, mintha nagy sereg érkezne. Valódi okom az vala, hogy ezen szín alatt eltávolítván seregem fegyvertelen részét, a németek közeledtére, a mit kémeimtől bizonyosan tudtam, visszavonulhassak azon ürügy alatt, mintha seregemnek másik részével akarnék egyesülni: s így mozdulatom a nép szemében ne tűnhessék futásképen fel. Egy kis csapatot vévén magam körül a jobban fegyverzetek közül, lenyugovám.

Másnap kora reggel az előőrsök, a tegnapiak felváltására menvén, kik éjjelre a Latorca folyó szigetére vonultak, mely a város alatt foly: — már a vizen áthatoltak, elfoglalták helyüket, s az őrszemeket is kiállították, midőn egy ellenséges lovasszázadra bukkantak, mely ezekre tüzelvén visszanyomta őket. Épen öltözködtem, védetlen s csak sövénynyel kerített házamban, midőn

ez történt, és láttam, mint rohant lovasságom vágatva az előörsök védelmére. Csekély számu gyalogságom, melyet magamnál tarték, az udvaron volt felállítva. Csak annyi időm maradt, hogy egy részét a sövény hosszában, a másikat a piacon átellenben levő kis bódék közé elhelyezhettem. Csak ennyi időm maradt, mondom, mert lovasságom rögtön visszafordult, egy erős lovas-század által üzetve, s házam kapuján túlmenvén elszéledt. Az ellenség azonban előnyomultában két tűz közé kerüle. Én házam kapujában álltam lóháton, Majossal és néhány lovassal, kik körülöm maradtak, a kapu tárva volt, és midőn az ellenség előtte elhaladt, ezek dühösen reárohantak. Majos a kapitányt támadá meg, ki tegnap még azzal kérkedett, hogy szívet kardjára tűzve térend vissza a csatából, és megöle; körülbelöl 30 német maradt halva. Erre a kissé meghökkent század végigmenvén a városon, a temetőben foglalt állást, mely a város végén terül. E kellemtlen helyzetben időt vesztenem nem lehetett, vagy védenem kellett magamat a szalmával fedett házban, mely hasonlókka vala körülvéve és csak sövény kerítése volt, vagy visszavonulni, mely szintén veszélyes, minthogy az ellenséges lovasság előtt kellendett elléptetnünk, nem lévén semmi oly fegyvertünk, mellyel támadásait visszaverhetnők. Többen azon véleményben voltak, hogy jobb volna védenünk magunkat, de ez lehetlen lett volna még akkor is, ha a ház fallal leendett kerítve: mert a közel fekvő várból könnyen hozzhattak volna ágyukat ellenünk. Így elhatározám magamat a visszavonulásra.

Bátoritám övéimet, s vonulási oszlopokra rendezém, a nélkül, hogy a sorokra nagyon ügyelnék, minthogy ugy sem tudták volna soraikat megtartani. — A néme-

tek a házamon felül lévő házokat felgyújtották. A szél füsttel borított el bennünket, a mi kedvező volt reánk nézve. De midőn a helység közepére értem, csapatom vége ingadozni kezdett, és vissza akart fordulni. Megállítván az elejét, visszafordulék, s felbátorítván őket, folytattuk utunkat az ellenséges lovas-század láttára, mely meg sem mozdult, arra számítván, hogy utócsapatomra rohan, midőn már elől is meg leszünk támadva. Én a sereg-oszlop közepén voltam, mintegy 15 lovassal, készen mindennel szembe szállani. Egy közkatona közeledett felém, és tanácslá, forduljunk a folyó felé, ismer azon egy gázlót, mellyen a gyalogság is könnyen átmehet, és így elérvén Oroszvég helység kerítéseit, könnyen eljuthatunk a szőlőkbe s onnan a hegyekbe. Rög-tön elfogadtam e tanácsot, mert az ellenség körülvette volt a várost és bent szándékozott benniünket égetni, a mi több, még gyalogságot is várt a várból. Csalódásán boszorkodva nézhetette, midőn a vizen áthatoltunk. Néhány század utánnunk is jött, de már akkorra elértük a kerteléseket, mellyek között lassanként eljutottunk a szőlőkbe, hol megállodánk. Láttuk innen, mint jön le ágyukkal a gyalogság a várból, és mint van az egész Montecuccoli-ezred századonként felállítva azon utcákban, mellyek a szabadba nyílnak. Így védett meg az Isten láthatatlan keze ezen veszedelemben. Ez alkalommal egész podgyászomat elvesztettem; inasom ugyanis beteg lévén, elfelejtette azon két utitáskát, melybe helyezve volt holmim, lovára feltenni.

Első gondom vala parancsokat küldeni seregem azon részének, mely fegyvertelenül a hegyek között fekvő szent-miklósi várban volt. De szerencsétlen kalandomat már meghallották némely szaladóktól, kik még azt is hozzátevék, hogy körülvétetvén a városban, meg-

ölettem. Az elkeseredett nép könnyeket hullatott, és orosz szokásként orditással tölté el a hegyeket s völgyeket. — Kik e sorokat olvasandják, nem fogják hihetni a nép ekkori fájdalmát és hozzámvaló ragaszkodásának nagyságát. Hallám jajgatásaikat, midőn a hegytetőkön vonuló kanyargós utakon haladánk. Siettem, hogy a lengyel határokat elérhessem, félvén nehogy vagy a németek, vagy a szomszéd Máramaros nemessége elvágják visszavonulási utamat, mely csak a Latorca, Kis- és Nagy-Pinnye nevű három folyócska völgyei egyikén huzódhatott. Így két nap múlva szerencsésen Zavadvára értünk, mely falu tulajdonom, és a lengyel határon fekszik. Itt kevés napok múlva jelenlétem megszünteté a gyászt, s a nép fájdalma örömmel fordulván, a sereg ismét gyülekezni kezdett körülöm.

A németek kevélykedve győzelmük felett, a várágyai alatt táboroztak s nem tarták czélszerűnek seregemet üldözni a hegyek között. Ily kellemetlen körülmények közt telt el június hónapja. Ennek vége felé azonban jól fölfegyverzett magyar lovasok csatlakoztak hozzám, kik fényes nappal haladának el a vár alatt az egész Montecuccoli-ezred szemeláttára. Ezen csapat a legjobb katonákból állott, kik a Tiszántúli népség- és nemességtől szedett zsákmánynyal voltak megrakodva, de üldöztetve a vármegyék banderiuma által, és a sikágon nem tudván ellenállni, felém huzódtak. Később ezen csapat legnagyobb része, kivetkőzvéen vad és rabló szokásaiból, tiszti rangokat érdemlett ki magának. Kevés idő múlva gróf Bercsényi szerencsésen végezvén varsói útját, hozzám csatlakozott, hozván magával a kiovia-i palatinustól két század oláht, két század dragonyost és még két más századot Wisnioveczky hercegtől. A nép ezen jelentéktelen segélyre nagyon fel-

bátorodott, reménylven még többet is, mert a gróf pénz is hozott volt. A francia követ biztosítá, hogy rövid idő múlva 5000 sechiná-t küld. Egy hónapi zsoldot osztattam ki a sereg között, hogy fegyelem alatt és a zászlók körül könnyebben megtarthassam. Az említett magyar lovasok hirül hozák, hogy a sikságon az egész nép türelmetlenül várja jöttömet, és könyörög, igyekezzem bármimódon átjönni a Tiszán.

Minthogy lovasságom szaporodását a hegyek közt nem reménylhetém: ajánlatuk czélszerűnek látszék. De nagyon nehéz egy 400 lovasból és körülbelül 2000 gyalogból álló igen rosszul fegyverzett sereggel — mert csak ennyi maradt a városban történt meglepetésem után — leszállni a sikságra, magunk mögött hagyván a Montecuccoli-ezredet. A Borsova, Szamos és Tisza folyók kiáradtak, sárral és mocsárral födték messze a vidéket, s így megközelíthetlenné voltak. Azonban a hadak bátorsága és a szükség legyőzte ezen nehézségeket. Különben sem lehetett a lengyel földről jött katonákat sokáig a határokon tartani. Megtudván biztos hirekből, hogy Bereg és Ugoesa nemessége a szatmári őrségből való száz gyaloggal és ugyanannyi Montecuccoli-ezredbeli lovasal gróf Csáky István ezen vármegyék főispánjának vezérlete alatt Tisza-Becsnél fogott állást, szándéka levén megakadályozni átmenetelemet a Tiszán, s hogy egy része e seregnek a folyam innenső partján lőn elhelyezve Beregszász nevű városomban: elhatározám ezeket megtámadni, nagy gyorsasággal nyomulván elő a hegyek és erdők közt elrejtett utakon a végre, hogy megvervén e csapatot, hatalmamba ejtthessem azon hajókat, melyeket átjöttükkor használtak. Egész éjen át esett az eső, s így keveset nyugovánk, s kőra reggel elindulánk. A mint Beregszász közelébe érkeztünk, megtudám, hogy ott csak

25 német és ugyanannyi magyar lovas van, hogy engem figyelemmel kísérjen, a többi a folyó tulsó partján maradt. Minthogy a hír rendkívül nagyította haderőmet, hogy ezek meg ne menekülhessenek, elhatározám, hogy hatalmamba keritem az elsánczolt révet, melyet 15 német gyalog őrzött. Gyalogságom az utak rosszasága miatt elmaradt, de magyar lovasságommal erőszakoltam a sánczokat. Ezalatt ama németekből és magyarokból álló csapat, mitsem tudván a történetekről, közeledett. Lesbe állítva elrejtém csapataimat, de észrevettek bennünket, és látván, hogy nem menekülhetnek, a folyamnak egy kanyarulása mögé vonták magukat. Ott nemesakhogy a tulsó parton álló német és magyar gyalogság tüze által védettek, hanem még segílyt is nyertenek, és a folyam által fedeztetve biztosan lőhettek. Ama magyar lovasok, kik Zavadvánál csatlakoztak volt hozzám, — a mint előadám — nagy bátorsággal támadták meg őket, de félvén, hogy a legvitézebbeket veszttem el közülök, a támadás megszüntetését parancsolám, és eltökélém gyalogságomat bevárni: a midőn ezen lovasok zárkózott sorokban rohanván egyszerre az ellenségre, azt megdöntötték; egy része a Tiszának szaladt és a vízben vagy a sárban veszett, más része pedig futásban keresvén menekvést, elfogatott vagy levágatott.

Ez volt az első, noha csekély fontosságú előny, s a magyar lovasság vitézsége a németek által is bámultatott. Ezen csatázás alatt egy német trombitás, kit a Tisza körüli síkságon fogtunk, elszökött, a mi nagy zavarba hozott engem, félvén, nehogy fölfedezze az ellenségnek ama segédcapatok csekély számát, mellyeket Bercényi gróf hozott Lengyelországból s mellyek számát a hír szintén rettentőn nagyította. Ez elég okul szolgálhatott volna az ellenségnek arra, hogy összeszedvén a

helyőrségeket, a Montecuccoli-ezreddel együtt engem itt több folyó összefolyásánál megtámadjon, és a vizek közé szoritson. Azért mihelyest esteledett, visszahúzódtam a közel fekvő Vári nevű városba, azon szándékkal, hogy a Borsova folyó által fedezsem magamat, melynek hidját egy csapattal megszálltattam. Kimerült lovasságom és a sáros utak miatt szintén elfáradt gyalogságom nyugodni kezdett, midőn a szomszéd Beregszász városból menekülők azon hirt hozák, hogy az ellenség már ama városban van. Ezen hirre felvervén népemet, lerontattam a Borsova hidját és kiállítottam az őrszemeket, azonban nem tudtam elhatározni magamat, mit tegyek ezentúl? Mert noha a Borsova folyó eléggé védte a Montecuccoli-ezred támadásától, de azon ellenség, mellyel az imént harcoltunk, a hátunk mögött volt és könnyen átjöhethet a Tiszán. Gróf Bercsényi azon véleményben vala, hogy igyekezzünk ismét a hegyek közé menekülni. Kétségkívül ez igen bölcs tanács volt, de e tervnek legyőzhetlen akadályául szolgált, hogy a magyar lovasság ellenállhatatlanul vágyódott a tiszai síkságra. A közvélemény és seregemnek hirt, melyre büszke is vala, volt a másik akadály. Különböznélünk attól is, hogy visszavonulás által gyengeségünket árulván el, üldözésünkre kedvet csinálunk az ellenségnek. Mások azon véleményben valának, hogy bármiként is, át kell menni a Tiszán. Ezen terv nekem nagyon vakmerőnek tetszett, mert hajóink nem voltak, és az út is, melyen haladnunk kellett, a Tisza, Szamos és Borsova által képezett földszorosokon vezetett keresztül, és így ha az átmenet erőszakolása nem sikerülne, visszavonulási vonalunk könnyen elvágathatnék, és ekkor semmi úton sem menekülhetnénk többé a hegyek közé. Mindazonáltal ezen véleményhez hajlottam én is, nem mintha veszélyességét előre nem láttam

volna, de mert átláttam, hogy a hegyekbe leendő visszavonulás személyes biztosságunkra czélszerű ugyan, mindazáltal nem használna semmit a közügynek, melyért fegyvert fogtunk. Tudtam, hogy megkísértvén a Tiszán az átmenetelt személyem nagy veszélyben leend, hanem ha e vállalat sikerülne, nyomatékos haszon háramlanék a közügyre. Azért szavamat adtam a magyar lovasságnak, hogy azon esetre, ha a gyalogság és a lengyelek hátrálnának, velök fogom az átmenet erőszakolását megkísérteni. Ezen kétséges és bizonytalansággal teljes tanácskozások közt két felőli támadással fenyegettetvén, — az idő már későre járt, — midőn a legszélső órszemek hirül adák, hogy a Tiszán túl levő ellenség, mely gróf Csáky vezérlete alatt levő németekből és a vármegyék népéből állott, hidat csinál, mert ácsolást hallottak. Azok azonban, kiket Beregszász felé küldöttem kémkedni, azt hozák hirül, hogy oda csak egy századnyi lovasság jött, megtudandó, valjon mi történik a Tisza körül? megtudván azonban jöttünket, visszavonult. Megszabadulván e szerint ezen oldalról a támadástól, melytől leginkább féltünk, lenyugovánk. Reggelre kelve azt vettük észre, hogy a gróf Csáky vezérlete alatt lévő s a Tisza mellett álló vármegyébéli nép is elsüllyesztvén hajóit, előttünk egészen ismeretlen okból visszavonult Szakmár felé s hogy az e megyebéli nemesség nagyobb része hazament. Később megtudám, hogy az említett szökevény-trombitás volt oka ezen rendkívüli félelemnek, azt terjesztvén, hogy 40,000 svéd és lengyel sereg, bőven ellátva ágyukkal, tart Máramaros felé, Szakmár ostromára. Ez a nép által vágyai előmozdítására koholt hir volt, mit ama trombitás valónak hitt.

Ezen kedvező siker következtében mindnyájan egyhangulag odanyilatkoztak, hogy át kell menni a Tiszán.

Esze Tamást a körültekvő falukból toborzott ezredével küldöttem előre, mi pedig követtük Námény felé, de oly sáros, mocsáros és vizöntötte utakon, hogy a gyalogságnak majdnem egész nap hasig kellett gázolnia. De hol az a nehézség, melyet a bátorság könnyüvé nem tenne, ha erős akarat járul hozzá? Ezen rosszul fegyverzett, félig mezítelen nép, mely elhagyván tűzhelyét és családját, mindenfelől hozzám sereglett — bátran követé zászlait. Így történt, hogy átmenvén a Tiszán a malmok és elrejtve talált csónakok segítségével, — kevés napok mulva oly nagyszámu gyalog és lovas özönlött táboromba, hogy csapatom 8000-ből álló hadtestté növekedett.

A póroknak ily rögtöni felkelése gyanakodóvá tette a nemességet, mely azért a várakba és erődített kastélyokba vonult. Amazok a bennök uraik ellen lappangott ellenszenvtől ösztönöztetve, a nemesek barmaid és gulyáit elhajták, azt adván okul; azért vonulának vissza, hogy a németeknek kedvét keressék. Azonban valóban úgy állott a dolog, hogy a megyei nemesség nem tudhatá hamarjában, mely párthoz álljon? — egyformán félvén a néptől és a németektől, visszavonúlt ugyan a nagyok váraiba, de csak fölötte csekély számmal zárkóztak a németek által őrzött erősségekbe. A táboromba sereglő nép már megválasztott vezérei alatt jött, kik nagyrészt holmi kanászok, gulyások (bouvier), borbélyok, szabók, stb. voltak, a mint kit vitéznek gondoltak magok közül. Így jöttek csapatonként és tömegesen. Veszélyes lett volna az ily tiszteket letenni, de lehetetlen is volt, mert különbeket nem találhattam. A nemesség, mint már említém, a Tisza-Becsi eseményeket nagy figyelemmel kísérte. Ugocsa- és Beregvármegye szegényebb nemessége már kezdett táboromba szállingózni. A főbbek közül csak az Ilosvay-család jött személyem iránti szeretettől és há-

zunkhoz való különös ragaszkodástól vezéreltetve. Egyik közülök a Máramarosmegyében fekvő Huszti-várba vonta magát azon szándékkal, hogy a helyőrséget részemre hódítsa, a többiek táboromba jövének. — Szabolcsmegye nemessége a kis-várdai várba zárkózott, mely mocsárokkal van körülveve. Körültáboroltatám, azon reményben, hogy felhívásomra megadandják magukat; azonban a népszákmányra vágyódván, deszkákkal és sövényvel rakta meg a mocsárt, hogy átjuthasson, megkísértendő a falak és igen magas tornyok megmászását. A nemesség sem ajánlatainkra, sem fenyegetéseinkre nem akart hallgatni, de azt megígéré, hogy semmi ellenségeskedést nem mivelend.

Ezen idő közben Nagy-Várad környékének lakosai, a Tiszán történt átjövételünk hírére föllelkesülvén, fegyvert fogtak Boné András vezérlete alatt, lovasságuk majd 4000, gyalogságuk pedig 3000 emberre rugott. Diószegen gyűltek össze, de néhány nap múlva a nagy-várad-i erősség közelében fekvő Olaszi nevű város lakosi által táborukban meglepettek és szétverettek. ¹⁾ Boné vezérok segítségért folyamodott. Mivel átláttam, hogy megveretésük oka inkább önnönhibájuk, mint az ellenség ereje volt: célszerűnek gondolám Bercsényi grófot egy csapat lovassal rögtön segélyükre küldeni, hogy ismét felbátorítsa őket, s helyőrséget rendezvén Diószegen, lovasságukat táboromba hozza. Én pedig szinlelvén, mintha egész hadtestemmel követném a grófot: Verébsár helységében várám visszajöttét. Hadjárata csak egy párnapig tartott. Visszaérkeztek körülbelől 3000 lovast hozott magával, kiket inkább lehetett katonáknak nevezni, mint a többieket, mert legtöbben közülök már a török

¹⁾ Várad-Olaszit akkor a török kiveretése után betelepült rácok lakták.

háborukban szolgáltak. Mindenkép sürgettem a Hajdúvárosokat is, hogy fegyvert fogjanak, de nem tudtam reá venni őket, hacsak Kálló várát hatalmamba nem ejtem, hol a lakosságon kívül 40 német őrködött. Meg kellett kísérletem tehát ezen vállalatot, azonban inkább csak bekerithettem, mint vñhattam e négy bástyával ellátott erősséget: ezen megszállás pedig hosszszasabban tarthatván, nehogy azalatt a megyékben mutatkozó kedvező körülményeket elszalaszszam: Ilosvay Bálintot két vagy három beregmegei zászlóaljjal Máramarosba küldöttem.

Kálló alatt táborozám a homokbuczkák által födötetve, s megszemlélvén az erősséget, rohamot határoztam. A diószegi csapatok dühösen rohanták meg az erőd kapuját, fejszékkel akarván azt beverni, de egészen sikertelenül. Mindenem hiányzott, a mivel rendes ostromot kezdettem volna; elhatározám tehát, hogy a bástyákhoz nagyon közel épült istállókat és házakat égő nyilakkal gyujtatom fel. Jutalmat ígérván, a lengyelek és oláhok közül többen ajánlkoztak. Csakugyan felgyujtottak egy házat, de a tűz csakhamar eloltatott. Ezen égés alkalmul szolgált a lakosságnak, hogy a parancsnokot a feladásra kényszerítse, és ezen tisztt megadván magát, pártomra állott azon 40 emberrel együtt, kikből a helyőrség állott. 1) A várban négy kis ágyut találtam, és néhány mázsa lőport, — ímé ebből állott tűzérsegem!

Míg ezek Kálló alatt történtek az Ilosvay-testvérek nagyon szerencsésen vitték ügyemet Máramarosban. A

1) Eckstein Jánosnak hitták e derék német tisztet, a ki később Rákóczynak gyalog-ezredese, s 1709-ben Veszprém várának parancsnoka lett; mely vár heves ostrom után, falai rommá lövetvén, feladta magát Heister cs. tábornoknak; ez a kezébe került Ecksteint lefejezteté.

Huszt várában lévő német katonaság már több év óta nem kapván zsoldot, nagyon elégedetlen volt a parancsnokkal. Ilosvay Imre, ki azon szándékkal vonúlt volt e várba, hogy azt kézre kerítse, zsákmányul igéré nekik azon tisztet. Megölék tehát őt, és átadván a várat, szolgálatomba álltak. Mihelyt megszabadult a megye ezen vártól, mely eddig féken tartotta: a nemesség azonnal letette hűségi esküjét, és követeket küldött további parancsaim elfogadására. E gyors sikernek híre már eltöltötte az egész országot. Rabutin, ki császári parancsnok volt Erdélyben, szintén értesítetett. Ő 4000 harczedzett lovasból álló hadtestet állíthatott volna ellenem, ide nem számítván a helyőrségeket: azonban egyedül Erdély védelmére szorítkozván, Glöckelsperg tábornokot küldé a határookra 500 lovassal, hogy mozdulatomat figyelemmel kísérje.

Ezen tiszt Ditrich nevü közkatonából vitézsége által emelkedett ama rangra és bárói méltóságra. Somlyóra (Szilágy-Somlyó) szállott (hol egy régi, félig leomlott vár volt), hogy egyenlő távolságra levén Nagy-Várad- és Szatmárhoz, szükség esetére mindkét helynek védelmére lehessen.

A nagy-várad-i ráczok az említett diószegi győzelmöktől felfuvalkodottan, feldulással fenyegették azon falukat, a mellyeknek lakossága fegyvert fogott Boné alatt. Átlátván, hogy ezeknek semmi hasznukat nem veszem, míg lakhelyeiket nem biztosítom: elhatározám éjjel-nappal menni, hogy Olaszi városát a ráczok fészket meglegyhessem, mely mint említém, a nagy-várad-i erősségtőszomszédságában van. Ezért parancsot küldék a Hajduvárosoknak, mellyeknek hajdu-népe már Kálló megvétele után tüstént kitüzte zászlait. Parancsolám nekik, hogy állítsanak elő néhány száz kocsit, mindegyiket

egymás mellé fogott 3 lóval, Debreczen városa pedig tartozzék a fogatokat felváltani. Ez gyorsan megtörténvén, minden szekérre 6—8 gyalogot ülteték, s így hamarébb Diószegre értünk, mint reménylhettük. Miután kinyugodta magát a sereg: egy részét felváltván, Bercsényit küldém a diószegiekkel ezen hadjáratra, magam pedig Diószegen maradtam, oly szint igyekeztvén mutatni, mintha egész hadseregem táborozna nyomomban, hogy így, ha a meglepetés nem sikerülendne, a nép — közeli segélyben bizva — el ne veszítse bátorságát. A gróf este elindulván, reggelre a kijelölt helyen volt, és hajnalhasadtakor jelt fuvatván, egészen váratlanul rohanta meg a várost (Várad-Olaszit), mely csak földdel kitömött sövényvel egybekapcsolt duczokkal volt kerítve. Nagy könnyúséggel hatalmába ejtvén, felgyújtatá, és rácz lakosait kardra hányatá, hires vezérükkel Kis Balázsszal együtt. ¹⁾

E szerencsés sikerü hadjáratnak nagy következményei voltak. A németek, kikből Nagy-Várad helyőrsége állott, a várba szorulóknak, a vidék pedig megszabadult a ráczoktól való félelemtől. Ezen előnyökhöz járult még, hogy seregemnek — melynek csak egy része elégséges vala egy a közhit szerint jól megerősített város bevételére — harczy hire nagyon növekedett.

Alig érkezék vissza Bercsényi gróf győzelmes és bármi merényre kész hadaival, azon gondolat támadt bennem, hogy Glöckelsperg tábornokot hasonló gyorsasággal támadom meg Somlyón. E célra egy Szócs János nevü régi, vén, igen hires magyar ezredest küldöttem: ²⁾ de kevéssel megérkezte előtt az említett tá-

¹⁾ Egykorú adat szerint ez alkalommal hét ezer ráczot vágatott le Bercsényi.

²⁾ Egykor Tökölyinek lovas ezredese.

bornok 30 lovaszt hagyván ló nélkül az omladék-várban, Szakmárra vonult lovasságával. Katonáim üldözik, de Glöckelsperg azon szigetre érven, melyet a Kraszna és Szamos folyók képeznek, elégeté az elsőnek hidját, s háborítlanul bevonult Szakmárra. Ez idő alatt a gyalogság, mely Somlyó alatt maradt, megtámadván e várat, megmászá a falakat, mire amaz öreg lovasok megadák magukat és szolgálatomba álltak.

Mindezen események valóban szerencsések valának. Azonban hadtudományi szempontból tekintve hadállásomat: mind seregem állapotából, mind pedig abból, hogy egy tapasztalt tábornok vonta magát Szakmárba 500 lovassal, kellemetlen eredményeket várhatánk. Mert ha a Montecuccoli-ezred, mely még mindig Munkácson táborozott, át találna kelni a Tiszán, és a Szamos fedezete alatt egyesülne Glöckelsperggel, könnyen szétszórhatnák fegyvertelen, tévelygő, tudatlan tiszték által vezényelt fegyelmetlen seregemet.

Ekkép ép oly veszedelmes volt a Szakmár körüli sikságon pazarlani az időt, nem reménylhetve, hogy ezen erős és jól felszerelt várat hatalmamba kerithessem, mint egészen magára hagyni az ellenséges helyőrséget a nekem hódoló vármegyék közepette. Megfontolván ezen okokat, elhatározám, hogy Szakmárhoz közeledem, hogy így az ellenség egyesülését könnyebben megakadályozhassam, megvédjem a sikságot Glöckelsperg kicsapásaitól, és hogy utközben elfoglaljam Károly várát, melyet 40 németből álló helyőrség védett és a melyben a grófnak neje egyedül tartózkodott, férje bécsi útjából a hová a Dolhánál nyert zászlókat vitte volt, még nem térvén meg. Azonban e szándék kivitele felülmulá erőmet, mert ezen hely négy szögeletbástyával és vitzelt árokkal volt védve, s ágyukkal és lőporral

bőven ellátva. Előlegesen azonban titkos ígéreteket téték Károlyi nejének, Bercsényi által, s támadást színellettem és a várat felgyújtással fenyegettem. Így sikerült pár nap múlva rávenni a németeket a megadásra, azon feltétel alatt, hogy a kik közülök Szakmárra kivánkoznak, oda kísértetnek teljes biztosságban.

Mig ezek a Kraszna mentében történtek, igen kellemes újsággal lepettem meg. Egy oláh származásu, Pintye nevü hires zsvány, ki a Meszes-hegyekben tartózkodott, hogy hozzám való hűségét megmutassa, Nagy-Bánya városa alá szállott, mely arany- és ezüst-bányáiról inkább csak hirből, mint valóban gazdag. Nevemben vagy erővel elfoglalni, vagy pártomra téríteni akará a várost. A lakosság meghódolván beereszté a városba, mely tornyokkal erősített fallal van körülvéve. Mint-hogy pedig Pintye és emberei rabolni kezdetek, a lakosok családai és vagyonuk védelmére összesereglettek és Pintyét társaival együtt megölik. A város ezután követeket küldött hozzám, hogy azon tettért feleljenek, és hogy ragaszkodásukat kijelentsék. Elfogadván a város nevében tett hűségesküjüket, s dicsérvén eljárásukat, visszaküldém őket.

Nagy-Károly bevétele után elindulék, hogy a Szamos partján fekvő Vetés helységnél üssek tábort, mely egy mértföldre fekszik Szakmártól, s így a német lovasságot az élelemszerzésben akadályozhassam. Ez azonban mozdulatomról értesülvén, a Szamos átelleni partján mutatta magát, el akarván rontani a gátat, mely a vizet összeszorítá s egy malomra vezeté. De előreküldvén gyalogságomat és ágyuimat, visszavonulának. Szakmár vára a Szamos két ága között levén, a várbelieknek kétfelé volt átjárásuk a vizen: arra kellett tehát nekem is törekednem, hogy mind a két ágon átjárást

biztosítsak magamnak. Egyes tisztok hiányában kétfelé nem oszthatván seregemet: éjtszakai őreimmel lehetőleg megközelítém az erősség hidját. De a németek előnyül használák fel a városnak a várhoz való közelségét, és őreim sem levén elegendő vigyázók: leginkább csak akkor láthatták az ellenséget, midőn az visszatérvén az élelemszerzésből, a várba vonult; úgy, hogy kiküldött csapataim igen későre érkezének.

Nem tetszett változatosság és zsákmány után vágyódó katonaságomnak a hosszas táborozás és tétlenség. A katonai fegyelem szerint előőrökre menni, nem igen volt ínyükre. Azok, kik jobban voltak fölszerelve, el-elszökdöstek, s rendes szolgálatra csak a rosszszabbul fegyverzetek maradtak. Nagy fáradságomba került elejét venni ezen bajnak, egy ily népseregben, melynek tisztjei hasonlók levén a katonasághoz, sem nem mertek, sem nem akartak nekik parancsolni.

A napnak forrósága kiszáritván a forrásokat és patakokat, a városon fölül kettészakadt folyó vize nem volt elégséges mind a két ágnak. E körülmény következtében a lakosok tanácsára azon tervet csináltam, hogy a folyam egyik ágát a másikba vezetvén, a várost, mely nagyon elhanyagolt földsánczok- és bástyákkal volt védve, száraz felén támadjam meg. Ez okért elhatározám tehát Pálfalvára vonulni, mely helység a vár ágyui lőtávolában van ugyan, de sűrű bokrok által födöttetik. Hogy menetünkben a vár ágyui által ne akadályoztassunk, egy hadoszlopban nyomultam elő. Elöl ment a lovasság s leghátul maradt a podgyász. A hadoszlop oldalát kis csapatokkal födöttetém, melyek köztünk és a vár közt nyomultak. Így haladtunk csendben, én és Bercsényi a lovasság közepett, előttünk levén ama 30 német, kik Somlyónál adák meg magu-

kat, midőn egyszerre, egészen oldalunkban oly zajt hallottunk, mintha lovasság közelednék felénk. Legtermészetesebb lett volna azt hinni, hogy azon csapatok zaja, melyek oldalunkat fedezik: azonban, midőn már majdnem kibontakoztak előttünk, egy szeles fiatal nemes minden parancs nélkül előre rugtatván, fölemelt karabéllyal kérdezé a jelszót, s nem várván be a feleletet, lőtt. Erre a tőlünk kis távolra menő németek egyszerre megfordultak, a hadoszlopnak előttünk lévő része szintén követé példájokat, és visszafordulva felénk kezde tolamakodni. Egy pillanat alatt az egész csupa zürzavar volt. A mögöttem levők elkezdének a németekre tüzelni, kik az előcsapat által tolatva önkénytelen reánk nyomulának. Ellenségnek tarták őket, és néhányat láttam is közülök elesni. Azon ponton voltunk már, hogy egymást gyilkoljuk, midőn én és Bercsényi ki akarván a zavarból bontakozni, ennek lova megbotolván lerogyott, s én azt hívém, hogy agyonnyomá urát. Segítségére sietvén, ájulva találtuk az esése közben fején kapott seb következtében. Félrevitetvén Bercsényit, a gyalogság felé siettem, és kiáltozás által igyekeztem megállítani, de szavam elhangzék. Azonban az előcsapatot megerősítvén, a gyalogsági hadoszlopot mégis megállapodásra birtam. Így vártam be míg a zavar lecsillapodik, és az ijedtség alaptalansága a sereg többi része előtt is kitűnik.

Ily zavarban töltvén az éjet, reggelre Pálfalvánál ütöttem tábort. A következő napon a Szamoson egy a malmok számára készült gátot kezdék emeltetni, hogy a vizet az említett másik ágból egészen kiszorítsuk, és így az egyik ágat egészen kiszárítsuk. Gróf Bercsényi az esése következtében kapott sebben szenvedett még, azért a károlyi várba vitetém. Mig a gáton dolgozánk,

a német lovasság kimentett a folyó tulsó partján. Lovasságom jó részét átküldém ellene, de előrelátván a következményeket, egy gyalog zászlóalj a gát végére állítotték, hogy a lovasságot visszaveretés esetében támogassa. Elővigyázatomban hasznosnak bizonyult, mert a lovasság vezetői semmit sem értvén a hadviseléshez: a nélkül, hogy csatarendbe sorakoztak volna, rárontottak az ellenségre, és zavarba jöttek. Az ellenség visszavetette őket, s néhány zászlót el is vett, de kevés sebesültjük és még kevesebb halottjuk volt. Lovasságom jobb részének ily gyalázatos kudarcza felfuvalkodtatá a németeket, és elcsüggeszté az enyéimet. Nem maradhaték tehát ily közel az ellenséghez táborban, hol az meglepetésünkre bármikor kivezetheté gyalogságát a bokrok és berkek földözete alatt. Elkészítvén tehát a gátot, visszatérék Vetésre, különféle ürügyök alatt, nehogy a katonaság szemében visszavonulásom futásnak látszassék.

A táboron kívül levők s a nemesség birtokait pusztító szára, kiket inkább rablóknak mint katonáknak lehetne nevezni, fölötté megszapordott. Ezek nevemben körülvették s elzárták az erősített kastélyokat és várakat, ha kezükre nem bírák keríteni. Szabolcsmegye nemessége, mely a kis-várdai várba zárkózott, kibontott zászlókkal jöve Diószegre. Máramarosmegye 4000 gyaloggal és 800 lovassal növelé seregemet. Báró Sennyey István tárkányi várában ostromzároltatván, meguná a hosszas védelmet, megadá magát, és táboromba jött. Ezen igen buzgó polgára a hazának, fiatal éveit a török háborukban töltvén, többet értett a hadakozáshoz, mint mi valamennyien. Azért Bercsényi gróf alatt parancsnokká tevém, noha köszvényben szenvedvén, nem mindenkor teljesítheté katonai kötelességeit. E közben meg-

hallám azt is, hogy a Montecuccoli-ezred elhagyván Munkácsot, Tokajra vonult vissza. — Nagy könnyebbségre szolgált, hogy most több kitünő ember támaszával élhettem; öszvehivatám tehát őket, tanácskozándó velök a Szakmár körül teendőkről. Gróf Bercsényi felgyógyulván, már visszatért a táborba: czélszerűnek tetszett tehát előttünk, hogy ezen tábornok egy nagyobb hadtesttel Tokaj felé nyomuljon, figyelemmel kísérendő a Montecuccoli-ezredet, s egyszersmind védendő a Tisza révét s a vidéket azon ezred becsapásai ellen. Az ellenség azonban megijedvén seregemtől és a nép oly gyors felkelésétől, egészen elvesztette eszét. Nigrelli tábornok Felső-Magyarország parancsnoka, azt hívén, hogy Kassa megtartása biztosítja az ország birtokát, elparancsolá Tokajról Montecuccolit, még mielőtt Bercsényi gróf odaérkezett volna. Visszavonulása következtében a Harangod sikságán elterülő hajduvárosok és a Hegyalján fekvő városok lakosai fegyvert fogtak és egy jó hadtestet alkottak, melynek egy része Bercsényi gróf elé jött, a másik pedig a tiszai révre vigyázott.

Nagyon bosszantó volt reám nézve Szakmár alatt tétlenül állani, s az is, hogy ennek elfoglalását nem reménylhetém: de nem tartottam illendőnek elhagyni azon megyéket, mellyek pártomra állottak. Mert noha seregem annyira növekedett, hogy könnyen körültáborolhattam volna e helyet: de csupán negyedrésze volt csapataimnak meglehetősen fegyverkezve, s a hadi dolgokat illetőleg a legotrombább tudatlanság uralkodott közöttök. Föltevém tehát magamban, hogy el nem hagyom e vidéket, míg legalább is a vár tövében fekvő város birtokába nem jutok, mely eleséggel bőven el vala látva. A lakosok legnagyobb része pártomon vala, s noha többen voltak mint a németek: a polgárság mégis félt

a várbeli helyőrségtől. Éppen báró Sennyeivel tanácskoztam, midőn az örök a városból jött két polgárt hoztak, kik tudtomra adák, hogy a lakosság tekintélyes része megunván a város hosszas elzárását és körülfogatását, arra kér, kísérténém meg a rohamot oly helyeken, mellyeket a polgárok védelmeznek, s hogy azok készek teljes erejükből előmozdítani a vállalatot, s hogy őket is azért küldék, miszerint vezetőül szolgáljanak s megmutassák a gázlókat, a mellyeken a gyalogság a szárazság és a pálfalvai gát miatt könnyen átmehet. Mindazonáltal sietni kell, nehogy a titok valamikép fölfedeztessék, vagy pedig a Szamos megáradjon. Ezen terv nem látszott igen nehéznek, minthogy azonban népem tehetetlenségét jól ismerém, nem volt szabad megfontolás nélkül semmihez sem kezdenem. Alkalmat kerestem tehát, hogy a várbeli lovasságot kicsalhassam.

Báró Sennyei a hadi-cselekedben nagyon jártas lévén, igen jó tanácsot adott, a melyhez képest gyalogságomat éjjel a város azon részének, mellyet a vezetők kijelölének, átellenében levő bokrok közé helyezém, hogy füst által adott jelre megtámadja a falakat, lovasságomat pedig a város kapuitól távolabb eső berkekbe állítám lesben. Midőn a kapuk kinyílnak, három vagy négy lovas századot küldék közvetlen a vár alá, hogy a várőrséget boszontsa, — tudván, hogy a lovasság ki fog rohanni üldözésére, a mint Pálfalván táboroztamkor is megtörtént, — s így őket el lehetend vágni. A várkapu őrei ingereltettek ugyan, de a lovasság nem jött ki. E közben a Nagy-Bánya felé vezető ut fáí mögött nagy port láttunk emelkedni. Ugyanazon századokat kiküldém kémkedni, s megtudám, hogy az ellenséges lovasság közeledik, mely az éjjel ment ki a várból, élelem szerzés végett. Elrejtett lovasságom a nélkül, hogy

parancsszóra várt volna, rendetlenül előrerohant; s a németek nagy port látván emelkedni, vágatni kezdettek, és előbb a várkapuhoz értek, mint ők. De ezalatt a gyalogság már szerencsésen meghágtá a falakat, és felgyujtván több házat, könnyen elvághatta volna a németeket a vártól, ha szét nem oszlott volna rabolni. Így elfoglaltatván a város, hamuvá tétetett, a lakosság azonban megmentetett. Felhasználendő az ellenség rendetlenségét, elhatározám, hogy a vár megrohanását is megkísérlendem, mely szintén csak földsánczokkal és ezölöpzettel volt védve. Voltak zászlóaljok, mellyek a sánczokra feljutottak, de kellőleg nem támogattatván, a roham nem sikerült. A vár többé a városra nem támaszkodhatván, oly szorult helyzetbe jutott, hogy még a vidéket sem háborgathatta, s így más vállalatokba ereszkezhettem.

Az erdélyi vezénylő tábornok Rabutin, megijedvén Olaszi és Somlyóvára elfoglaltatásán, noha 4000 régikatonára lovast szállíthatott táborra: meglegedvén a hűségére bizott fejedelemség védelmével, nem jött ki Magyarországra. Öszvehívá tehát ezért Szebenbe a fejedelemség nagyait és a nemesség főbbjeit, azon ürtügy alatt, mintha velök tanácskozni akarna, valóban pedig, hogy elzárja őket ama városba s így megakadályozza, hogy a népet is maguk után vonva, pártomra álljanak. E tábornok lovasságát a törökországi határokra osztá szét, azon a nép száján forgó de hazug hirre, hogy Tököli hadsereggel közeledik; Magyarország Szakmár felőli határára pedig a székelyeket és a vármegyék nemességét küldé Bethlen Sámuel vezérlete alatt, ki Zsibónál ütött tábort, hogy engemet figyelemmel kísérjen. Megtudván, hogy már csak két állomásnyira van tőlünk, kémjáratra küldém Ilosvay Imrét mintegy 2000-nyi vá-

logatott lovassal, hogy hirt hozzon eme hadtestről, melyet a hír 6000-re emelt. Szándékom nem volt ellenségeskedést kezdeni Erdélyben: de minthogy véleményem szerint az ellenség a kiküldött csapatok számát nagyon feljűmlta: fölöslegesnek tartám megtiltani a támadást. Az enyéim nagy bátorsággal indultak el, s megtudván a lakosoktól a tábor fekvését, sűrű ködtől fődöztetve oly vitézséggel támadák meg az ellenséget, hogy könnyen rendetlenségbe hozván megszalasztották, oly győzedelmet nyervén, melyet nem reménylék és a melynek több elnyert s hozzám hozott zászló és rézdob volt diadaljele.

Ezalatt gróf Bercsényi átkelvén a Tiszán, Tokaj alá érkezett. Látván a nép lelkesedését, s várbeli szökevények által is biztattatva reménylél, hogy beveheti az erősséget, s így megkezdé az ostromot három kis táborigyúval és két mázsa lóporral. Ezen erősségnek, mely a Tisza és Bodrog összefolyása által képezett félsziget csucsán épült, háromszög alakja van. A szárazföld felől meglehetősen széles árok és két sor czölöpzet védi tornyokkal, a két folyó egybeömlése felől pedig terméskövekből épült bástya.

Ezen hely bőven el volt látva mindennemű hadi készlettel és élelemmel, s legalább 400 németből álló helyőrsége volt. Bercsényi gróf különféle okokkal igyekezett rávenni levelében, hogy Szakmár alatt hagyván seregemenek egy részét, gyalogságom legjobb részével Tokaj alá szálljak. Okai nekem is sürgetősöknek tetszettek, nem az ostromot illetőleg ugyan, hanem leginkább azért, hogy ott a 13 vármegye központján levén, könnyebben intézhetendem a háborn ügyeit. Tökéletes biztosságban kívánván helyezni a Szakmár alatt hagyandó hadtestet: megvizsgálám jól a környéket, s a

Szamos egy kanyarulatában oly félszigetet találtam, melynek partjai nagyon meredek valának s nyílása oly szűk, hogy átmérője alig volt 100 lépés. A száraz felől tehát árokkal és czölöpszettel ellátott mellvéddel megerősítém, a kapuórség védelmére pedig különálló művet emeltettem; a tábor másik felén a Szamoson hidat verettem talpaktól, s a hidfő védelmére redoutot készítetéek, úgy hogy e hely fekvésénél fogva, erődítve ezen — ámbár kevésé jelentékeny — védművek által: egyenlő erejű lehetett a Szakmári várral.

E táborunk közelsége nagyon könnyüvé tette a németek szemmeltartását, kik takarmány szerzés nélkül el nem lehettek, s bármely parton jönnének is ki az erősségből: könnyen el lehetett volna vágni őket. Ekkép biztosítván ezen tábort, báró Sennyei parancsnoksága alá helyezém, s magam mellé vevén 2000 gyalogot s ugyanannyi lovast, Tokaj felé indulék. A Tisza partján elő találtam gróf Bercsényit, a ki elibém jött gróf Károlyival, ki néhány nappal ezelőtt különféle szín alatt kijött Kassáról, hogy elhagyván a németeket, pártomra álljon. Ezen ur engem fogságom előtt nem ismert, de Bercsényi gróf ismerte őt. Az ő ajánlatára és minthogy a tiszántúli megyékben nagy befolyással birt, kevés nappal megérkeztem után tábornoki rangra emelém, és elküldém Kecskemét környékére, hogy a jászok, kunok és a Duna mellett már fegyverben álló nép vezényletét átvegye, és a bácskai ráczokat, ha lehetséges, részemre hajlítsa, vagy pedig megakadályozza előnyomulásukat.

Minekutána a szakmári tábort elhagytam és mielőtt a Tisza mellé megérkeztem volna: hirül hozák, hogy Deák Ferencz ezredes azon hajduvárosok lakóinak segélyével, mellyek a Sajó és Hernád folyók partjain fekszenek, s örökös joggal enyéimek: rohammal bevette

a német helyőrség által védett Szólnok várát, és hogy a ráczok híres Kiba nevü kapitányát 3000-nyi seregével — mellyel Szólnok felmentésére siet vala — megverte. Ezen hadművelet által a Duna és Tisza közti országrész megmentetett a ráczok beütéseinek félelmétől. — A tokaji tábor fölött szemlét tartván, ezen állítólagos ostrom elrendezését olyannak találtam, hogy méltán megütközhettem rajta. A kis mezei ágyúk, mellyek a hegy tetején elsánczolt telepre voltak állítva, semmikép sem árthattak az erősségnek. A várbelieknek a város felől még egy 30 német által védett félhold alakú sánczok volt, honnan bármikor kirohanván, csordánként hajthatták el a tapasztalatlan és félig fegyvertelen népet a vár alól. Azonkívül a szárazföldre a Bodrogtözön át szabad utjuk volt, mellyen vágómarhát szoktak a várba szállítani, két, három mértföldnyire eső helységekből is: ilyképen se ostromoltatva, se bekerítve nem voltak. Megérkeztem után nem sokára hidakat verettem a Tiszán s Bodrogon, és seregemet a vár száraz felőli részére szállítám: ezt látván az ellenség, visszavonta embereit a félholdsánczból.

Egész Magyarország tele volt fegyvert fogott néppel. A nemesség váraiban és kastélyaiban e nép által, tudtomon kívül, nagyon szorongattatván, mindenfelől táboromba sereglett. Ocskay László, ki Borbély Balázs társaságában még a lengyel határokon az említett rablólovásokkal csatlakozott volt hozzám, önakaratából szülőföldjéig Nyitra vármegyéig nyomult, ott néhány ezer lovast gyűjtván maga mellé, fegyvereim hírét a Vág folyóig vitte.

A bécsi udvar megdöbbsent ezen váratlan és gyors mozgalmától, vagy inkább néphadáradatától, s mindenfelől nyomtatván, tanácstalan állapotában nem tudta mi tevő légyen. A bajor választó-fejedelem franczia segély

által támogatva — a mint már, ha jól emlékszem, említém — Felső-Austriában Linczet és Passaut elfoglalván, Bécsset fenyegette. A császár sem a birodalomból nem huzhatott magához segílyt, sem azon kevés grófban és országnagyban, ki Magyarországon pártján volt, nem bizhatott. Ezek közül egyedül csak gróf Forgács Simon — ki tábornoki rangban győri helyettes parancsnok volt — mutatott némi hajlamot ellenállni seregemnek. Schlik tábornok, kit a bajor választó-fejedelem megvert s ki mintegy 2000 lovast birt megmenteni, küldetett Magyarországra, hogy egyesülvén az említett Forgács gróffal, és a Pozsonymegyében öszveszedhető magyarsággal, akadályozza előnyomulásomat. Megtudtam, hogy az ellenség ezen mozdulatakor Ocskay szokása szerint Léva nevű kis városkában tivornyáz. Tőle tehát sem azt nem remélhetém, hogy megfutott s a falukon ide s tova csavargó katonaságát öszveszedve, helyreállítsa a rendet, sem hogy a megyék nemességével hódolati esküt tétessen le. Ez okért Bercsényi gróft egy válogatott hadtesttel Eger alá küldém, hogy hűségemre esküdtesse a város népét, melyre ez már régen ajánlkozott, és birja rá Telekesy Istvánt az egeri püspököt, hogy megyéjében maradjon, továbbá nyugtassa meg álhírek által felizgatott elméjét, felvilágosítván előtte, hogy a jelen háboru nem a katholika vallás elnyomásáért viseltetik. Ez megtörténvén, vezesse ki a gróf a lakosságot a városból, hogy így a várat könnyebben lehessen szorongatni és feladásra kényszeríteni.

Alig hajtotta végre ezen parancsokat a gróf, midőn Ocskay futára jelenté, hogy az ő seregét, Schlik és Forgács szétverték, s az ellenség elfoglalván Lévát, a bánya-városok felé nyomul, azokat s aranybányákat hatalmába kerítendő. Ezen hirre Bercsényi gróf öszveszedé

mindenfelől a hadakat, s Károlynak is, ki ekkor Kecskeméten volt, parancsot küldvén, hogy vele egyesüljön, elindult, minekutánna engem is tudósított a részletekről.

Ez october- és novemberben történt. Ugyanekkor Radziewsky bibornok, Lengyelország primása, meghitt embere által értésemre adta, hogy áldornagyi hatalmánál fogva kihirdette Lengyelországon az interegnumot s minden arra mutat, hogy királyválasztás lesz, s hogy ő s a korona főtábornoka Lubomirsky, anélkül, hogy a svéd király ellenzené, mindent elkövetnek, hogy szavazatokat gyűjtsenek számomra s megválasztatásomat kieszközöljék, ha beleegyezem. Minthogy azonban a háborut enházám szabadságáért kezdettem, s láttam az ország minden rendeinek ily nagy mozgalmát és izgatottságát: sem czélszerűnek, sem becsületeimmel megegyezőnek nem tartottam idegen ország koronájáért és enhasznomért hazám ügyét cserben hagyni, s elhagyni hazámat, kitévén azt a legnagyobb veszélynek, t. i. a németek jármának, hogy szabadságának még amaz árnyékát is elveszítse, a mely eddig megmaradt. Elküldém tehát titkáromat Ráday Pált és Okolicsányi Mihályt az említett bibornok-primáshoz és a svéd királyhoz, hogy előadják az elsőnek az okokat, a mellyek miatt nem fogadhatom el a lengyel koronát. A svéd királyt pedig emlékeztessék azon szövetségre, mellyet nagyapja az enyémmel kötött volt, s melynek erejénél fogva ez kikötötte, hogy azon esetre, ha utódai az erdélyi fejedelemségtől erőszakkal megfosztatnának, a svéd korona tartozzék segélyükre lenni, 40000 tallért fizetvén, és megengedje, hogy 6000 svédet fogadhassanak zsoldba. Ágoston a lengyel király szintén küldött ez időben hozzám egy tisztet azon ürügy alatt, hogy a szökevény száz katonákat visszakövetelje. E fejedelem biztosított barátságáról s megigéré, hogy a császárnak ellenem legkevesebb segélyt sem adand.

Csak igen gyenge reményem volt hatalmamba kerítetni Tokaj várát, de itt e vidék közepén táborozván mindenre fordíthatám figyelmemet. Lovasságom legnagyobb részét elküldém, hogy Kassát fenyegetse és megakadályozza Montecuccolit, hogy kicsapásokat ne tehessen. Azt gondolám, hogy a fődolog Beresényi vállalatától függ, ki Károlyival egyenest Besztercebányának tartott, hogy gróf Forgácsot egy német ezreddel a városba visszavonulni kényszerítse, mert Schlik a sereg többi részével Körmöczön tanyázott. Tábornokaim reménylék, hogy Forgácsot megadásra kényszeríthetik, de Schlik megijedvén hadtestem közeledtétől, parancsot adott Forgácsnak: hátráljon a mint lehet Bajmócz felé, a hol bevárandja őt. Forgács tehát éjjel nagy rendetlenségben hátrált. Beresényi gróf pedig inkább aranyhídat szeretett volna csináltatni a futó ellenségnek, mint megtámadni fegyelmetlen és tapasztalatlan katonaságával, az ily harczedzett népet. Az ellenség visszavonulása után a besztercebányai ¹⁾ vár, hol helyőrség maradt, nem sokára feladá magát, s a szökevény francziák, kik a németek között voltak, szolgálatomba álltanak.

Tokaj alatt létemkor seregem mindegyre növekedvén, újabb parancsnokokat választék. Egy hadtest Lőcse, a másik Késmárk királyi városokat szállotta meg. Támadásuk, mely inkább folyamárhoz hasonlított, elrémíté a némethelyőrségeket, és sokan megadák magukat, inkább unalomból, mint szükségből. Ezen különféle események közt Trencsényi Mátyás tette legkülönösebb volt, s megérdemli, hogy megemlítsessék. Ő gróf Csáky Mi-

¹⁾ Rákóczy mindkét helyütt Besztercebányát („Neisol“) ír: de hibásan, Zólyom helyett. Forgácsék ugyanis ez utóbbi helyre nyomattak vissza, s e várbán hagytak helyőrséget. (L. Szalay: Magy. O. Tört. és Thaly: „Bottyán tábornok élete“).

hálnak szolgálja volt, mesterségére himző, s urával együtt a szepesi várba szorult, melyet német helyőrség védelmezett. Katona nem volt soha, azért semmi katonai szellem sem hivatás nem vala benne, legalább külseje nem mutatta. De értésére esvén, hogy az egész ország fegyvert fogott a szabadság védelmére: ily példa által lelkesítette, azon gondolkodott, mikép kényszeríthetné a helyparancsnokát, habár élete veszélyeztetésével is arra, hogy adja fel a várat, melyet a népsereg már megszállott volt. Társainak nem meré szándokát megvallani, a németeket sem lehetett ígéretekkel megnyerni. Föltéve tehát magában, hogy megöli a parancsnokot, vagy legalább is nagyon megsebesíti, mely esetben — nem lévén a várban sebész, kivel magát gyógyíthatná — kénytelen lenne magát megadni. Így eltökélve, minthogy a vár meredek sziklán feküdt, kötelekkel ellátá magát s egy helyet keresett, hol leereszkedhessék, s így kikerülje büntetését. Meghatározván e merényletre a napot, karddal oldalán mint egyébkor, meglátogatá szokás szerint a parancsnokot, sőt vivén kezében, hogy azt szeme közé hintse. Mit meg is tévén, kirántá kardját, s több sebet ejtett rajta. A zajra előfutott a parancsnok neje, s mindenfelől öszvefutkosni kezdettek. Trencsényi azonban a kiszemelt helyen — hol már előbb megerősíté volt kötelét — leereszkedett, és a várat körültáborolva tartó néphez csatlakozék. Ezen vakmerő tettnek meg volt kívánt sikere, mert a parancsnok kevés nap mulva sebészek hiányában nem gyógyíthatván sebeit, feladá a várat azon föltétellel, hogy csapataival szabadon elvonulhasson.

Ezek voltak az 1703-ki esztendőnek legnevezetesebb eseményei; melynek végével, a tél még ekkor nem lévén zordon, a Tisza és Bodrog nem fagyhatott be. Nem ma-

radt azonban más reményem a tokaji vár birtokába juthatni, mint hogy rohamot próbáljak. Azon része a várnak, mely a Bodrogközre néz, csak ezölöpzettel s száraz árokkal volt védve. A vizek összefolyásánál pedig föld-sánczolat és alsó-falga (fausse-braie) oltalmazta; ezeken kívül oldalán volt egy tornyokkal ellátott igen erős ház. De minthogy a barmok és az eleség legnagyobb része ezen külső erődök közt tartatott, reménylhető volt, hogy ezeket felgyujtván: kénytelen lesz megadni magát a helyőrség.

A keményebb tél utáni vágy türethetővé tette azon kellemetlenséget, hogy rongyos sátorban kellett laknom, melyben az idő minden viszontagságinak ki valék téve.

1 7 0 4.

Az 1704-ik évi januárius első holdváltozása fagyot hozott, egy éj hidege megállítá a vizek folyását, a következő éjjel pedig annyira megerősödött a jég, hogy a gyalogságnak kiadhattam a parancsot a rohamra. Szándékom az volt, hogy valósággal a száraz felől támadom meg a várat, s csak azért vétetem mindenfelől körül, hogy színleges támadásokat tétethessenek. Kijelöltem tiszteimnek helyeiket és kalauzokat adék melléjük. Hadaim vitézül viselték magokat s parancsom ellenére megtámadák az alsó-falgát, némelyek át is hatoltak már rajta, de a rejtekekből szánandóan meglövöldöztettek. A tömegek visszaestek a nélkül, hogy a színlett támadást folytatták volna: ennek következtében az igazi sem sikerülhetett, mert a helyőrség elégséges volt egyedül ezen oldal védelmére. Hadaim eleinte bizonyos hogy vitézül forgatták magokat, s ha a színlett támadás tovább tart, okom vala hinni, hogy elfoglalhattuk volna a várt, vagy legalább is elpusztíthattuk volna a külső műveket. De noha a vállalat nem sikerült: seregünket az ellenség mégis tisztelni kezdte vitézségéért, s a második rohammal való fenyegetésre alkudozni kezdett. Végre Pál-fordulása körül megadá magát e vár, mellyet — örökösödés utján tulajdonom levén — később lerontaték. Az őrségnek megengedém, hogy Pestre vonulhasson. Ágyukat és mozsarakat szép számmal találtunk a várban, mellyeket a következő tavasszal Eger ostrománál használék.

Tokaj megvételével kezdődtek az 1704-ki hadműködések. Minekelőtte azonban ezek leírását folytatnám, helyén találok megemlíteni, mily állapotban letem az országot és milyen vala hadseregem? Tudom, hogy a hazaszeretet, mely természetesen mindenkiben megvan, gyanússá teszi azon dicséretet, mellyel valaki hazáját és nemzetét magasztalja. Tudom hogy a magyar nemzet (azon idő óta, midőn az ország a mohácsi gyászos ütközetben elvesztvén királyát s nagyjai egymás között veszekedvén, I. Ferdinánd választatott királynak) minden nemzetek történeteiben oly fekete színnel festetik, oly lázadónak, zavargónak állítatik, hogy bármit mondanék védelmére, gyanúsnak tetszhetnék. De minthogy jelen emlékirataimat az örök igazságnak ajánlám: kötelességem az emberek ítéletét megvetni és saját lelkiismeretemet követni. Még azon tulajdonok is, a mellyekkel rágalmazni hiszik a magyar nemzetet, annak vitézségét s nagylelkűségét mutatják, és hogy a szolgaságot türni nem tudja. Mivelhogy királyaik közt annyiszor találkoztak oly pásztorok, a kik juhaik gyapjával idegeneket akartak ruházni és zsirjokkal idegeneket hizlalni, s e királyok lévén mindenkor az első törvényszegők: törvényes jogai védelmére ők kényszeríték a magyar nemzetet. Nem czélok igazolni az egyes nagyok minden fölkelését a régi királyok alatt: de könnyü lesz mindenkinek, ki a történeteket olvassa, megkülönböztetni a közönséges lázadás okozta mozgalmaktól a szabadság általános, jogos és törvényes védelmét, a melyekben a vármegyék egyesülten, míg amazokban csak a nagyok zendülő hűbéresei fogtak fegyvert. Azért a vármegyék ezen egyetértése a közveszedelmet vagyis a törvény és szabadság megsértetését bizonyítja; és a rész szerint való nagyravágyás szította mozgalmaknak egyéb következményük nem vala, mint

hogy egyeseknek alattvalói egymás közt zavarogtak. Az elsőket tehát a nemzet háborúinak lehet nevezni, mellyeket jogai védelméért kezdett, az egyesek zenebonái pedig méltán megérdemlik a lázadás és felségsértés nevé. Ha nemzetem dicsőítését tűztem volna feladatul, el nem hallgathatnám e helyen, hogy ősi szabadságaink alapítója szent volt. Felhoznám Szent-László példáját is, ki hogy megmentse ezeket, fegyvert fogott oly király ellen, ki idegenek tanácsával kormányozott, és megfosztá trónjától. Így az ő példájára, kit az egyház szentjei közé sorozott, támaszkodva, kimondanám, hogy azok érdemlik a gyűlöletes nevet s mindazon moeskot, mellyet a rágalom századok óta szór a szabadság védőire, kik mind a törvényt, mind esküjüket megtörék, nem pedig, kik jogukat védelmezik. Bonfiniusból világosan kitűnik, hogy mindazon belháboruk, mellyek az austriai ház uralkodása előtt zaklatták Magyarországot, többnyire nagyra-vágyó urak által támasztattak, de a megyék csak ritkán tüzek ki zászlajukat, és akkor is csak a törvény- és esküszegő király, vagy pedig a valódi lázadók ellen. Ellenben az újabb történetekből szintoly könnyű volna megmutatni, hogy az austriai házból származó királyok uralkodása alatt minden háboru a szabadság védelmére a vármegyék zászlója alatt viseltetett. Az előadottakból a méltányos olvasó átláthatja, hogy a régiebb időkben többnyire nyugtalan pártosok kezdték a belviszályt és hogy az újabb időkben hihetetlen lelki nagyságot mutatott a nemzet, mellyet nemcsak le nem verhet, de meg sem hajthat a legnagyobb szerencsétlenség, sem a szolgaság járma.

A rágalmozók fennen hirdetik a magyarok esküszegését, de elhallgatják, hogy elnyomatásukban (és hajh! hányszor volt ez!) oly esküket csikartak ki tőlük, törvé-

nyeik és szabadságaik ellenére, a mellyeket megtartani az utódok, és a keresztyéni szeretet megsértése elleni bűn lett volna. Ha pedig a Mindenható, nemzetünk ily viselete által megsértetett: átok azokra, a kik e dolgoknak okai voltak! A vonások, mellyekkel az austriai ecset festi a magyart, durvák, s a színek feketék. A véső, mellyel történeti emlékeit vésik, felette éles. Majd durva otromba és barbár szokásokkal vádolják, majd a tudományokban és szépművészetekben való járatlanságát vetik szemére; néha dorbézolónak, restnek és kincsvágyónak állítják. Sajnos, hogy az, mi az itt leírandó 8 éves háboru alatt történt, nem fogja az austriaikat hazugságban hagyni: óh de az, a mit előadandok, jele és keserü gyümölcse az austriai ház atyáskodó uralkodásának, mely alatt az egész nemzet oly tulajdonságokat vett föl, mint a rosszul nevelt gyermek, mellyekért egyedül csak atyját lehet kárhozatni Mert mellyik austriai király alapított collegiumokat, a mellyek az ifjuság erkölcsi művelésére szolgáljanak? Mellyik állított academiákat, hogy ezt a nemzetet a tudományokban és szépművészetekben oktassa? Használták-e az udvarnál vagy háboruban a magyar fiatalságot, hogy elvonják a dorbézolástól? Iparkodtak-e a nép közé az ipart vagy kereskedést bevinni s ezáltal a henyeséget eltávoztatni? S a mi végre a nemzet zsugoriságát illeti: nem e királyok okozák-e a magyarokon elkövetett zsarolásaikkal, hogy a nép összezsugorgatván megmaradt csekély vagyonkáját, saját élete szükségéinek fedezéséről gondoskodják? Megczáfolom a rágalmakat s felvilágosítom az igazságot: de e nemzet szerencsétlenségeiért nem az embereket vádoló, hanem Isten csapásait látom bennök, a mellyeket menybéli atyánk méltán mért reánk, s a mellyek vasvesszőként sújtanak.

Az úr engem eszközül használa, hogy fölébresszem a magyarok keblében a szabadságnak szerelmét, mely a rosznak megszokásától mármár hűlni kezd vala. És kénytelen az ember elismerni Isten különös pártfogását e nemzet irányában, az austriai uralkodás kezdete óta. Mert ha az I. Ferdinánd és Szapolyai János korabeli történeteket vizsgáljuk, az isteni-gondviselés munkásságának bámulatos szövevényét látjuk abban, s kiváltképpen hogy János királynak — tehát magyarnak — adá vala Erdélyt Magyarország részeivel együtt független országnak, a melyben a nemzet törvényei által meghatározott szabadságnak mintegy mintája őriztetett meg. Az alkotmány ezen alakja az erdélyi fejedelmek alatt mindíg hiven megőriztetett. Ezen fejedelemség Rudolf alatt szabadnak és függetlenek ismertetvén el a magyarországi rendek által: táplálá a szabadság szeretetét és koronként lánggra gyújtá azt a magyarországiak szívében is. Minthogy pedig e fejedelemség az austriai uralkodástól tökéletesen függetlenül létezett — s ez a Báthoriak kormányozásának végéveiben éretett el — e függetlenségét egész a mi időnkig fentartá. A mult század elején az austriaiak elfoglalák Erdélyt Báthory Zsigmondtól nyert engedmény czíme alatt, a ki a törvény és alkotmány ellenére Rudolfal cseserélé Erdélyt az oppelni és ratibori herczegségekért Siléziában. De Báthory megbánván később a cserét, az erdélyi rendekkel egyetértve, visszajött titokban, s elkergeté az austriai csapatokat. Azonban állhatatlan szellemétől tüzetve, átengedé a fejedelemséget unoka-testvérének Báthory András bibornoknak. Az austriai ház fölingerlé ez ellen Mihály moldvai vajdát; ez legyőzé a bibornokot, a ki futás közben megöletett. Ezalatt a német sereg a zavarosban halászva, s két versengő fél közt a harmadik le-

vén, hatalmába ejté a fejedelemséget. Erdély évkönyvei, mellyek közül a Bethlen Farkas által írottak a leghitelesebbek, nem emlékeznek az itt leírandó anecdotáról, de figyelemmel fürkészvén az Erdélyt illető dolgokat: hiteles öregek hagyományai után valónak, és czélommal megegyezőnek találtam azt — mely Bocskayról szól — itt felhozni.

A Báthoryak uralkodása megszakadván, az Erdélyiek által gyűlölt Basta tábornok kormányzott a császár részéről a fejedelemségben. Némely országnagyok, kik még megemlékezének a szabadságról, azt gondolák, hogy alkalmasabb embert nem állíthatnának ellenében, mint Bocskayt, a ki előkelő nemzetségű s szép tulajdonokkal gazdagon felruházott vala, és Biharmegyében s a Hajduvárosokban nagy népszerűséggel birt. Minthogy azonban Bocskay a németek közt neveltetvén, feléjük látszék hajlani: a szabadság hívei tartózkodtak előtte szándékuk nyilvánításától. Azon gondolkoztak tehát: mely uton lehetne őt elidegeníteni a németektől? Írását utánozván, levelet irtak nevében, mely Bocskayt Basta tábornok előtt gyanússá tehetete, s ismeretlen kéz által ennek kezéhez játszották. A csel sikerült. A tábornok haragra lobbanván, rögtön határozatot hozott ellene, mit emezek, t. i. Bocskay barátai megtudván, hirtül adák neki, hogy Basta nemcsak gyanakodik reá, hanem — s a napot is megjelölék — elfogatását is elhatározá, s hogy e czélra már egy század vasas németet ki is küldött. Bocskaynak nyugodt lévén lelkiismerete, eleinte nem akará hinni e hirt, de az legjobb barátaitól, kik amúgyis nagyon hiteles emberek voltak, jövén, végkép el nem vehető. Azon kijelölt napot, a melyen a vasasok valónak érkezendők, megelőző este vadászat ürügye alatt elhagyta várát, hogy egy szomszéd hegyről figye-

lemmel kísérhesse a történendőket. Hajnal hasadtakor valóban látá, mint veszi körül várát egy század német, s később megtudá, hogy személyét a legszorgosabban keresték még a vár legrejtekebb zugaiban is. Megboszankodva Bastának e méltatlan bánásmódja felett, minekutánna barátjaival tanácsot tartott volna: fellázítá a Hajduvárosokat, kiveré Erdélyből a németeket, felkarolá a Ferdinánd óta hanyatló magyar szabadság ügyét Magyarországon is, s összeszövetkeztetvén a felső-magyarországi vármegyéket Szerencsen, szerencsés háborút folytatott az austriai ház ellen, mely a bécsi békekötéssel és halálával végződött.

Utánna Bethlen Gábor lett a szabadság védője. Dédapám I-ső (Rákóczy) György volt ennek utóda a fejedelemségben, s az általa folytatott háboru a nagyszombati békekötéssel fejeztetett be. Hosszas idő múlva Apaffy Mihály karolá fel a szabadság ügyét, a francia király biztatásaira. Tökölyi folytatá azt a század végeig, s az isteni gondviselés, csodálatos utakon, e század első éveiben, velem kezdeté meg. Épen oly időjelek s események mutatkoztak e század harmadik évében, mint a mult század elején Bocskay korában. Ezt azért hozom fel, mivelhogy a szabadság megsértése és annak helyreállítása volt oka és czélja e háborunak: nem pedig az eretnek-vallások terjesztése; ámbátor az isten az emberek jó és gonosz cselekedeteit mindig összehelyezíti, az ő örök és igazságos határozatai következtében. Őt háboruról beszéltem, mellyek egy században viseltettek, s oly csodás arányu időközökben következtek egymásra, hogy az idők hasonlóságánál s az emberek visszaemlékezéseinél fogva, lehet mondani: egymást folytatták, mindegyikből maradván a következőre öregek, kik megemlékezének a multakról s lelke-

sítették a fiatalságot a szabadság szeretetére annak elbeszélésével, a mi azelőtt történt volt. Az Isten, a békének és igazságnak szerzője, minden kétség kívül e mozgalmak által kívánta megmutatni az austriai házbeli királyoknak, hogy a magyar nemzet semmiesetre sem hagyja magát szolgai félelemtől vezettetni, de önkénytelenül elviseli az atyai szeretetnek jármát.

A bécsi udvar némi méltánylatot mutatott mindaddig a magyarok irányában, míg a törökök ereje a bécsi ostrom, a párkányi ütközet s Buda elfoglalása által meg nem törtetett. Felfuvalkodván az austriai ház ennyi hadi-szerencsétől: telhetetlenséggé áttört a korlátokon, s Magyarország irányában már régóta táplált vágyai a pozsonyi ¹⁾ országgyűlésre meghívó leveleiben legelőször kinyilatkoztának. Ezekben Leopold császár fiát nem ajánlá, a bevett szokás szerint, megválasztandó királyul: hanem egyenesen kinyilatkoztatá, hogy meg akarja koronáztatni, mint örökös-királyt. A gyászos eperjesi vérpad, melyet Karaffa tábornok állított, s melyen hetvennél több nemes végeztetett ki: elég világosan bizonyítja: mily módon és mennyi véráldozattal támogatták törvény- és szabadságellenes határozatukat. Ennek emlékezete nem márványtáblákra: de minden élő magyarnak szívébe vérbetűkkel van beírva. Élénken emlékezzünk azon módra is: miként fosztották meg Erdélyt nemzeti fejedelmétől.

Megdöntvén ekképpen a szabadság sarkköveit s Karloviczon ²⁾ dicsőséges békét kötván a törökkel, a bécsi udvar azt hívé: a magyarok ereje tökéletesen kimerült, s lelkök elcsüggedt, és így akarata végrehajtásában semmi akadályra nem találand, minthogy jeruzsá-

¹⁾ 1687. ²⁾ 1699.

lémi András király aranybulláját is megszorította volt József koronázásakor. Azt gondolák, kezökben van végre az ostor, s biztosan vagdalkozhatnak vele; anynyira, hogy az osztrákok rakonczátlansága büntetlenül érte az ország minden rendeit. Helyén lenne itt megemlítenem azon fölterjesztéseket, mellyeket minden megye küldött Bécsbe, a törökkel lett béke megkötése után, és azt, hogy mi történt velem s azokkal, kik rab-ságomnak társi voltak. De elégségesnek tartom, mint már másutt megjegyeztem, ezeket itt csak előlegesen felhozni, hogy a legvilágosabban kitünjék: mily állapotban volt az ország, és millyen lehetett a lakosság lelkülete.

Egész világ tudja, hogy a magyar nemzet törvényi értelmében négy rendre oszlik. Mert a nép Ulászló király idejében visszaélvén a keresztes háborut hirdető bullával, fölzendült a nemesség ellen, s legyőzve oly nagy szolgaságra jutott s a nemesség oly korlátlan jogokat nyert jobbágyságra felett, hogy a törvények szerint csak lelkét lehetett a parasztnak tulajdonául tekinteni. Egy része a népnek, mely tótokból és oroszokból áll, elég türelmesen viseli ezen jármot: de a magyar jobbágyság oly gyűlölséggel viseltetnek uraik s az összes nemesség ellen, hogy — úgy látszik — nem kívánnak még most is egyebet, mint elvesztett szabadságukat meg-boszulni. A magyar nép közt azok állapota, kiket szabadosoknak neveznek, jobb ugyan a parasztoknál, de nem ér föl a nemességével, ilyenek a Hajdu-városok lakosai, kik hajdan a török ellen határőrökül szolgáltak. Ezek János király ideje óta nyerték szabadalmait az erdélyi fejedelmektől azon vármegyékben, mellyek Erdélyhez magyarországi kapcsolt részek neve alatt csatoltattak oly föltétel mellett, hogy senkinek se lévén alá-

vetve, csak háboruban tartozzanak szolgálni; és hogy ezen katonaság száma szaporodjék, megerősítvén az ország szabadalmaikat, az is határozatott, hogyha valamely jobbágy e városok területére menekül, ura vissza ne követelhesse. Ha a hajduvárosok első alapítóinak szándéka mindenkor hiven követetett volna, és czélszerű katonai fegyelem alá vetettek volna azoknak lakói: elejét lehetett volna venni azon rosznak, a mit az ország minden részeiben kalandozó, sőt néha a nemességgel egyesülő hajduk okoztak; így nem csalták volna az országot s a nemességet, egyik helyről a másikra vándorolván azért, hogy ne kelljen az urak részére földjeik után adózniok.

A clerus az első az ország rendei között. De fájdalom! szent István és más királyok kegyes szándéka oly kevésbé teljesítetik az austriai kormány alatt, hogy a káptalanok egészen felhagytak az ifjuság oktatásával, kivált mióta a jezsuiták vették kezökbe ez ügyet. Ezen körülményt nagy ügyesen felhasználta a bécsi kormány, mert a magyar jezsuitáknak austriai főnökeik levén, először is élénk gyűlöletet csepegtettek az ifjuságba, Luther és Kálvin követői ellen. Ezen fiatalságból, mely előítéletekkel és vakbuzgó elvekkel volt eltelve, került ki az egyházi rend, közülök azok a kik tudományok által kitüntették magokat visszatartatván a jezsuiták között. A magyar természeténél fogva tisztelettel viseltetik a papság irányában és így könnyű volt nekik vakbuzgósággal eltölteni, a világi katholicusokat is. Még a papságnak jobb része is azon balvéleményben volt, hogy a catholica vallás egyedül az austriai kormány alatt lehet csak biztosságban: azért ez ellen fegyvert fogni annyit tesz, mint veszélyeztetni a vallást és „ipso facto“¹⁾

¹⁾ E két szó az eredetiben is latinul van írva.

egyházi átok alá kerülni. Ennél fogva a háboru elején tulajdon papjaim annyira kerültek, hogy sokáig lelkipásztor nélkül voltam, az eretnekek bajnokának és egyházi átok alatt levőnek tekintvén engem mindaddig, míg végre elfoglalván Olaszi városát, a nagy-váradi káptalan prépostja néhány pappal táboromba hozott.

Szokása volt Leopold császárnak a püspökségeket csupán oly egyéneknek adományozni, kiket a jezsuiták ajánlának. Ezek pedig többnyire a nemesség aljából, vagy a népből származott egyháziak voltak, kik inkább csak egyedül szent hivataluk méltósága, mint tiszta és szelíd erkölcsök, tudomány és felebaráti szeretet által tűntek ki. Minthogy a nép és nemesség legnagyobb része eretnek tanokat vallott; a lelkipásztorok többsége nyáj nélkül vala. Ez ürügyül szolgált nekik, hogy kötelességeik alól kivonják magokat, nem prédikáltak, sőt a fiatalságot sem oktatták a vallásban, azonban a dézmát és más járulékokat híveiktől szigoruan megkivánták; pénzt gyűjtöttek ringy-rongy rokonaik számára, a templomok pedig dülőfélben, minden ékességeiktől megfosztva, majdnem rondán állottak. Ilyen lévén a papság állapota, nagy fontosságú dolognak tartottam reábeszélni az egeri püspököt, kinek megyéje 13 vármegyére terjed, hogy el ne hagyja híveit. Ezen főpap előkelő nemességű volt, a Telekessy családból származván; föl vala ruházva a jó öreg mindazon tulajdonokkal, mellyek egy püspököt ékesíthetnek, különösen szent egyszerűséggel s felebaráti szeretettel. És minthogy a nemzet szabadságáról még ifjúságában szerzett fogalmakat megőrizé, sem a jezsuiták érzületeihez nem ragaszkodott, sem az austriai kormányt nem szereté. Már azelőtt megismerkedvén vele, s megnyervén barátságát, atyámul tekintettem, s ő is úgy tekintett, mint fiát. Példája meg-

tartá résziünkön a papság azon töredékét, mely nem követé a jezsuiták elveit. Az egész hadsereg alig tizedrészét kivéve, kálvinistákból állott, s a tiszteletlenség, melyet papjaink irányában mutattak, még a pártomon levő nagyok szemében is úgy tünt fel, mint a katholica egyház üldözése. Azonban a szabadság helyreállításáért fogván fegyvert: szigoruan végre kellett hajtani, a mit a törvény parancsolt, s jó eszközökkel rendezni s javítani, a mi még nem volt rendben. Midőn ily esetekben indulatosságot nem mutattam, erőszakot nem követtem el, és inkább keresztyéni szeretetre, s kölcsönös türelemre buzdítám embereimet, (nem helyeselhetvén, hogy a lelkiismeret dolgaiban erőszak használtasék) azzal vádoltak, hogy a nem katolikusokat pártolom, s csak tettetett és színlett vallásom van.

A második rend az ország nagyjaiból áll, kiknek állása emezekétől nem igen különbözött. Állanak ezek az alsó-magyarországiakból ¹⁾ a 11 vágvidéki és végre a 13 felső-magyarországi vármegyéből. Az elsők és másodikak közül többen austriai vagy styriai nőket vettek feleségül, a többiek pedig Bécsben neveltettek s az austriai, styriai vagy morva határokon birták ősi birtokaikat. Ez volt oka, hogy szívökben Austriát pártolák, nem akarván kockára tenni szerencsájüket és javaikat. Sokan pedig mivel kevésre becsülék Bercsényi gróf családját és személyét, nem merének pártomra állani, félvén, hogy alárendeltjei lesznek; mert bizonyos, hogy valósággal egyikök sem volt ellensége azon ügynek, a melynek védelmét magamra vállaltam. Még a nádor is, Eszterházy Pál minden nagyok feje pártolá

¹⁾ „Alsó-Magyarország“ nevezet alatt ezen és egyéb régi iratokban mindig a dunántúli vidék értetik. Kassától számítván az ország geographiai helyzetét.

azt szóval, de nádori kötelességeit nem teljesíté. Mert ha ezen főúr már a háboru kezdetekor felhasználván nádori tekintélyét, — e méltóságánál fogva ugyis erre vala kötelezve — a császári részen levő nagyoktól támogatva, közbenjáróul lépett volna föl, a mennyire emberi elme beláthatja, a magyar háborúnak szerencsés kimenetele lett volna.

Az örök igazság előtt irván ezen emlékiratot, és félretévén minden emberi hajlandóságot, meg kell vallanom, hogy gróf Bercsényinek személye, és modora nagy akadályára szolgált a magyar urak egyesülésének. Őt mindnyájan ismerték, engem pedig nagyon kevesen, azok is tekintve fiatalságomat képtelennek tartottak bármely hadi vagy politikai ügynek vezetésére, s így mindent a grófnak tulajdonítának. Többen még hasonlítani sem akarák magokat hozzá, annál kevesbé kivántak vezénylete alatt állani. Bercsényinek lánglelke (genie), mely egyenlőséget nem tűrt, keménynek és elviselhetlennek tetszett alattvalóinak. Kiméletlenül csipős és gunyolódó volt fesztelenségében, komoly dolgokban könnyelmű, s ha feddenie kellett, élesen és megvetőleg tette. Nyakason bámulván önnönlelkületét, másokét többnyire megveté. Ékesenszólló a beszédben, késedelmeskedő a tettekben, ingadozó a kétes esetekben; tanácsa terjedelmes elméje miatt bő, de bizonytalan volt; — a szerencsétlen események okait mindig másoknak tulajdonítá. Azonban Bercsényi ragaszkodott hozzám, szeretetből és kényszerűségből is. Így barátsággal és kölcsönös szeretettel viseltetvén egymáshoz: sok dolgokban pártját fogtam, vagy pedig heves természetével mentettem, mellyet mérsékelni nem tudott. Különben sem látván benne semmi roszakaratot, sem meg nem változtathatám őt, se igazságosan nem büntethetém; s ez az oka hogy engem titokban gyakran

vádolának, hogy elnéző vagyok iránta. A közvélemény fukarnak s kincsvágyónak tartá Bercsényit, de ő ilyenre képtelen volt. Elzárkozottnak tartották, mert nem járt senki kedve után, azt hívén, hogy barátságommal beéri. Ezen okokért egész Magyarországon nem volt rajtam kívül más barátja. Azonban én sem tetszettem neki mindig, mert a méltányossághoz ragaszkodván, nem birtam mindenkor teljesíteni kívánságát. Mindazáltal — a mint már mondtam — terjedelmes elmével lévén megáldva, könnyen belátott az ügyekbe, de ritkán tudta másokban felismerni az észet és tehetséget. A szabadság ügyét védvén, megengedém neki mind azt tenni, a mit a lengyel nagyok szoktak cselekedni a király irányában, miként otllétemkor látám, s a mellyekről hívém, hogy törvényeink lényegével nem ellenkeznek. Ez sok rágalomra szolgált okúl: mert az hívék, hogy a gróf hatalomban és méltóságban is egyenlőnek tartja magát velem, noha sohasem tapasztaltam, hogy az irántam tartozó tisztelet s engedelmesség ellen vétett volna. Nehezen birtam mérsékelni e barátom természetét, kit őszintén szerettem, ki birta minden titkomat s hű bajtársam vala a száműzetésben és szerencsétlenségben. Nehéz volt őt a többi nagyokkal, kik pártomon állottak, egyességben tartanom, mert mindnyájan különkülönféle lelkületűek lévén, noha önkénytesen látszottak megadni gróf Bercsényinek a tiszteletet, azon becsülésért, mellyel én viseltettem iránta, és méltóságáért. — mégsem volt egy is őszinte sem irányában, sem pedig magok között. Megveték, gyalázzák és gyakran rágalmazák egymást előttem, minekutánna már magok között bírálhatták személyemet és tetteimet. Részletesen elmondhatnám majdnem a többi urakról is, a mit Bercsényiről elmondottam, kivévén éles elméjét, érett ítéletét, ba-

rátsága és szeretete tartósságát és hozzámvaló hívségét. Azok közül, kik katonai hivatalokat viseltek, egy sem volt, ki szigorú, de igazságos büntetést ne érdemlett volna, parancsaim elmulasztása miatt; s bizonyára nagyon sokszor meg is kapták volna, ha tudatlanságuk s más egyéb esetleges hibáik ki nem mentették volna őket. Különb is ügyes egyéneken hiányt szenvedvén, nem tudtam volna helyeiket másokkal betölteni. A főrendek vagyoni állapotát illetőleg, mióta az ausztriaiak zsarolásai miatt elszegényedett a nép: jövedelmök igen megcsökkent, és ősi javaik hanyatlásnak indulván, nem bírtak oly nagy házat vinni, sem az alsóbb nemességből udvart tartani magok körül, a melynek vérsége szintén hozzájuk ragaszkodott volna. Ez az oka, hogy annyira elvesztették hitelüket s tekintélyüket a nemesség előtt, s ezért nem is igen valának képesek árthatni.

A harmadik rend, azaz, a nemesség és az összes katonaság a legnagyobb tisztelettel, ragaszkodással és szeretettel viseltetett irányomban, s csak azon panaszolódkék, hogy az urak és tábornokok kicsapongásait nem büntetem egész szigorúsággal a legelső vádra, melyet gyakran meggondolatlanul és alaptalanul emeltek. Mert a közvélemény és a nép ítélete nem vette mindig figyelembe az ügyek körülményeit s azon sok rosszat, mely az elhamarkodásból, megfontolatlan tettekből és végre a rendetlen s törvénytelen eljárásokból származhatnék; különben is mily kárhoztatandó lett volna, saját szabadságunkért harczolván, a nagyokkal és főbbekkel ausztriai módra bánni. A törvény megtiltá hogy bárki is elítélthessék, mielőtt kihallgattatott s a büntény törvényesen reá bizonyult volna: ez okért midőn látám, hogy a panaszok noha magokban véve igazságosak,

nem bírnak törvényes erejü bizonyítékokkal, s félelemtől ment és megvesztegethetlen tanukkal: nem tartám czélszerűnek törvény elé vinni őket; nem mulasztám el azonban négy szem közt az illetőket keményen és érzékenyen megfeddeni. Az igazság iránti tisztelet kényszerít így szólanom, noha nem hiszem, hogy lett volna bárki is a nagyok között valóságos roszakaróm, s csak a Beresényi gróf elleni irigység, vagy inkább a természetökké vált rossz szokás volt a közöttök uralkodó gyálázkodásoknak és rágalmaknak oka. A nemesség mindenkor tartós és hű ragaszkodással viseltetett irántam. Jó hazafi nem nézheti fájdalom nélkül a nemzet e nevezetes rendét, látván mennyire el van hanyagolva nevelése az ausztriai kormány alatt, és miként keveredett össze a legaljasabb néppel. A nagyok pompája és nagyszámu környezete máskor sem járt nehézségek nélkül: azonban azok hiánya okozá a nemesség nevelése elhanyagoltatását. A nemes-ember alig tanulta meg a latin nyelvet a jezsuitáknál, s végzé az iskolai tudományokat, haza ment s megházasodván gazdaságot üzött vagy ügyvéddé lett. E szerint az ügyészek, törvényszéki elnökök s ügyvezetők (procureurs) s más alsóbbrendűek is fiatal nemesek által valának környezve, kiket polgári hivataloskodásokra használtak s kik náluk a törvénytudományt tanulván, elkoresosodának s fájdalom nagyon sokan megfélekedezének születésökről. Ezen rendnek legnagyobb része Luther vagy Kálvin tanaihoz ragaszkodván, nem látogatá a jezsuiták collegiumait, mert ezek ellen dühös vakbuzgóságukért a gyűlölet napról napra növekedett. A catholicus ifjuság legnagyobb részint a jezsuiták creaturája lévén, nem vétetett föl a törvénykezési elnököktől; minekkövetkeztében nevelésök annál inkább elhanyagoltatott, s durvább erkölcsö-

ket vettek föl. A jószágára vonult nemesség tétlenségében az iszákosságnak adá magát s inkább a gyermekek szaporításán, mint nevelésükön fáradozott. Többen gyermekeiket vagy a nemességhez nem illő kereskedésre adták, vagy mesterségekre taníttaták. Boldogoknak tarták magokat, kiknek gyermekeik eszesebbek lévén, ügyvédekké és ügyvezetőkké nevelhették. A törvénytudók feles száma számtalan pörököt támasztott a nagyok között; a mellyek csak az ügyvédek és bírák erszényét tölték. A nemzeti törvény az ősi javakban egyenlő osztályt rendelvén mindkét nembeli gyermekek között: ez számtalan pörnek szolgált okául; innen volt, hogy még a házasságok is gyakran nagy családi viszálykodásokra adtak alkalmat. Az ügyvédek és bírák, kik magok keletkeztették és szíttották e viszályokat, azon igyekeztek, hogy ügyességgel és csellel barátságos egységre bírják a feleket, hogy így mind a két résztől hasznuk legyen. Azonban, ha idő folytán az egyik fél meg találta sérteni az ügyvédek vagy bírák valamelyikét, fölélesztetett a kétértelmüleg fogalmazott szerződés által elaltatott pör. Ily ármányok által a törvényszéki elnökök nagy gazdagsághoz jutván, megvevék készpénzen a nagyok várait és urodalmait, a méltóságok legfőbb fokaira, s bárói rangra emelkedtek. Ezeket vizsgálván, noha kevés szóval adattak elő, senkisem fog csodálkozni a magyarok kevésé pallérozottságán, senkisem vetendi meg őket, látván a nemesség járatlanságát a tudományokban és katonai ismeretekben: hogy azon érzelmek, mellyeknek vérökben kellene lenni, benők elhidegültek; hogy a hadi dicsőség keresése, melyre a magyart természeti ösztöne vezeti, egészen elhanyagoltatott. Sőtinkább ferde nevelésök az álbecsületnek és álerénynek némi agyrémeit bámultatja velök, a mellyek

által félrevezettetnek. A gyászos eperjesi tragoedia föl-
emészté a kegkitünőbb nemeseket, kik nagy gazdagsággal
vagy személyes tulajdonokkal jeleskedtenek. Azok, kik
a török háboruk idejében a véghelyeken nevedtek:
már vagy elhaltak vagy elöregedtek. Ilymódon a sza-
badtságért viselt ez utolsó háborúban a magyar nem-
zet ereje és vitézsége, (ámbar minden tapasztalás, mit
mondok? a háboru fogalma nélkül), saját jóakarata, ta-
nulékonysága, rendíthetlen lelki nagysága birta, daczára
annyi szerencsétlenségnek, folytathatni a hadakozást,
oly sok csapás ellenére is, egy nemzet és a hadtudo-
mányban jártas, gyakorlott, harczedzett, jól fölszerelt,
jól élelmezett, s tüzéséggel bőven ellátott hadsereg elle-
nében. Mert ámbátor számra nézve a magyarok gyakran
túlnyomók voltak: nagy hátrányban valának mégis az
ellenség előtt, lovak, fegyverek és tiszték dolgában.

Ki nem fejezhetem a szeretet, hűség, és folytonos
áldozatkészség nagyságát, mellyel a nemesség és kato-
naság irányomban viseltetett. Ha lettek volna, kik a
hadi tudományokra oktatják őket: bizonyosan örömet
tanultak s engedelmessékké és vitézekké váltak volna.

Az ország negyedik rende: azaz a királyi-városok
állapota is hasonló emlékoszlopa volt az ausztriai ural-
kodásnak: bizonyítván szegénységök, polgáraik meg-
fogyatkozása a mesterségek s ipar hanyatlása által,
hogy árvaságra jutott az ország, s hogy az árva javai
eltékozoltattak a gyámok által. A polgárság szintén ra-
gaszkodott hozzám, de szegénysége miatt csak közép-
szerü segítségemre lehetett, mert magok is többnyire
csak a boroszlai és danczkai kereskedők ügynökei lé-
vén, csupán ezeknek szolgálata által tarthaták fenn ma-
gokat.

Az isteni-gondviselés elküldött a puszta hazába,

hogy fegyverre és szabadságra kiáltó szózat legyek. És meghallá e szózatot az ország minden népe. A nemes szívek lángra lobbantak a szabadság nevére, és siettek fegyvert fogni annak visszanyerésére. De az íge nem volt elégséges, fizetéssel, fegyverrel, lovakkal és ruházattal ellátni a sereget. A néptől kelle tehát kérniünk, hogy adhassunk neki. Azonban ugyan e nép volt katona is; adóra és élelemadásra kellett volna tehát szorítani (a nélkül, hogy megszüinják földet mivelni), s ugyanez időben a háború fáradalmi elviselésére is kényszeríteni. Ezen ország, mely, bátran mondhatom, termékenységgel s a természet áldásaival Európa valamennyi tartományait felülmulata: örökre elveszté mind azt a pénzt, mit boraiért lengyel-, s mit marháiéért németországból nyert: az ausztriaiak elvevék az adók fejében. A Bécsbe hordott pénz a török háboruk alatt a császári seregeknek szükséges ausztriai árukra fordítatott. A vert pénznek e nagy ritkasága már a háboru kezdetekor kényszerített a rézpénz behozatalára: nehogy a néptől kénytelenítessen adót követelni, mely ugyis tulajdon lovaival és fegyvereivel szolgálván, az élelmet is maga adá, a legjobb akarral. A királyi harminczadok jövedelmei csekély segélyül szolgáltak, a háboru következtében nagyon csökkenvén bevételeik; különben is sokat el kellett a vámok közül törölni, mint a mellyek törvény ellen szedettek az országban a németek által, a népnek terhére. Az arany- és ezüst-bányák, mellyek gazdag érc-creek találása reményében míveltettek, alig hozák be a rájuk fordított költséget. Így tehát nem maradt egyéb hátra, mint a rézbányáktól várni a legnagyobb segélyt. De ha a rézpénz belső értéke szerint veretett volna: sem elegendő, sem — pedig terjedelme miatt — a forgalomra nézve haszonvehető nem lett volna. Ezért tehát az összes vár-

megyék és királyi városok beleegyezését kérem, s azt megnyervén, rézpénzt verettem a közszabadság jelvényeivel, nem emnenczímeremre. — Ha az olvasó a következőkben látandja, hogy senkit különösen nem dicsérek, s többeket kárhoztatandok: annak tulajdonítsa, hogy mestereink nem valának, de igen tanítványok, kik közé kell magamat is számítanom. Én akkoron 26 éves valék minden hadi tapasztalás nélkül, s a politikai és historiai ügyekbe is csak alig beavatva; fel tudám ismerni a hibákat és fogyatkozásokat: de talán nem birtam helyreigazítani. Megvallom tehát, hogy vak voltam és vakokat vezettem. Ezekután bárki ítélend a magyar ügyekről: a háború szerencsés kezdetét az ellenség fölötté nagy elővigyázatának tulajdoníthatja, és annak, hogy az erősségek és helyőrségek nagyon rosszul voltak el látva és még rosszabbul védve. A háború szerencsétlen végének okául pedig a nemzet tapasztalatlanságát s tudatlanságát, a fegyver és pénz hiányát, — a mellyek a hadakozás idegei, — a pestisnek, és a francia udvar által nyújtott segély csekélységének tulajdonítandja. Mindezeket azonban az isteni-gondviselés jó, bölcös és irgalmas határozatainak tekintendi.

Mondám már előbb, hogy ősi várom Tokaj bevételeivel kezdődtek a jelen évi hadműködések. E vár lerombolása után seregcimret téli szállásra helyezvén, magam Miskolcz városába szálltam, mely Kassa, Eger és Szendrő közt fekszik, hol német helyőrségek voltak. Nigrelli tábornok meghalván, a Montecuccoli-ezred egy része Kassán, a másik pedig Eperjensen tanyázott. Noha gyönge és képtelen volt árthatni, seregem nagy részét mégis eléggé foglalkoztatá, a körülfekvő vidéknek becsapásaik ellen oltalmazásával. Azon kellett lennem, hogy hadaim számának hire féken tartsa őket, s ne

merjék azt tenni, mit könnyen megtehettek volna, mert seregem néha oly állapotban volt, hogy részökről gyakran bölcsesség lett volna meggondolatlanul cselekedni. Így tehát azon vállalatok előrelátása, a mellyeket merész ellenség tehetne: volt főoka Miskolczon tartózkodásomnak. Azonban a tél noha elég szigorú vala, semmiben sem akadályozá félig mezítelen katonáimat, kiket zsákmány és fosztogatás utáni égő vágy lelkesített.

A Bethlen Sámuel vezérlete alatt levő sereg, mint följebb említém, megveretvén Erdély határain, seregem száma e fejedelemségben is szaporodott mindenfelől. Rabutin tábornok Szebenből kiküldé gróf Pekry Lőrinczet, hogy ültesse fel a vármegyei nemesség banderiumait, és gróf Mikes Mihályt, hogy szedje össze a székelyeket. De csapataim parancsom nélkül szétterjeszkedvén mindenfelé a fejedelemségben, elfogák e két urat, mielőtt Rabutin rendeleteit teljesíthették volna, s az elsőt Tokajra, a másikat Miskolczra hozák foglyúl. Nem sokára elfogák Szává-t (Száva Mihályt) is, ki rácz származású vala, és a németek által bárói méltóságra emeltetett hízelgéseieért és Erdély szabadságának eltiprásakor tett hű szolgálatiért. Ez oly ember vala, ki természeti csalfaságát mesterségesen kimívelte. Pekry elhagyván Kálvin tanait, vásárra vitte hitét, hogy a németek kegyét megnyerje: mert az én időmben ismét visszatért előbbi vallására. Különben, mint később kitünt, Tökölyi pártjához nagyon ragaszkodék, felesége által, ki a Petróczy-családból való volt, némi rokonságban lévén vele. A közvélemény őt állhatatlannak és zavargónak tekinté. Sokáig nem akarám elfogadni sem az ő, sem bármi más erdélyi nagynak hódolatát, tartván attól, nehogy az látszassék, mintha hűségüket és szabadságukat áruba bocsátották volna. Azt tanácslám nekik: térjenek

vissza a császár pártjára, kicseréltetvén más foglyokért; de határozottan ellentállva tanácsomnak, sürgetének hűségesküjök elfogadására, míg végre szakadatlan kéréseikre, beleegyezém. Pekryt gróf Bercsényihez küldöttem, kivel régi barátságban élt. A többiek nálam maradának, kikhez nem sokára Teleky Mihály csatlakozék, miután általadta nekem Kővárt, melynek parancsnoka volt

Schlik tábornok, mint már említém, visszaveretvén, a németek Pozsonyig hátrálának, és seregem nemcsak a Dunán inneni résznek lett urává, — az erősségek kivételével — hanem minekutána Károlyi Bercsényi parancsából Somorjánál egy tiszántúliakból álló hadtesttel átment a Dunán, Alsó-Magyarország minden vármegyéje fegyverre kelt, s hűségemre megesküdött. Már akkor, midőn Schlik tábornok Magyarországra jött előtt Styrum tábornokkal együtt a Bajor választó-fejedelem által megveretett, és seregeim Bécs kapuiig portyáztak: oly végletekre jut vala Leopold császár, hogy attól félt, nehogy a választó fejedelemmel egyesülve, Bécsset vegyük ostrom alá. Ily körülmények között kénytelen lévén békére hajolni: óhajtá, hogy a hollandi egyesült Statusok követe Hamel Bruininx írjon gróf Bercsényinek, ki akkor téli-szálláson Galgóczon volt a Vág mellett, hogy a békealkudozások tárgyában nyilatkozzék előtte, s egyszersmind utleveleket kérjen, hogy így könnyebben lehessen azon eszközökről értekezni, a melyek békére vezethetnek. A gróf tudván, hogy inkább csak seregem hírével tartom fel az ellenséget (azon 2000 lovas, mely Schlik alatt visszavonult, Pozsonynál állt Savoji Eugen herczeg vezénylete alatt) s félvén, hogy a halogatás közben olyasmi történhetnék, mi az ellenség szivét felbátoríthatná: haladéktalanul elküldé az ut-

leveleket a követnek, s engem csak azután értesített a dolgról, előadván az okokat, mellyek arra birták, hogy így cselekedjék. Noha helybenhagyám ezen eljárását: mégis nagy gyanút támasztott az a körülöttem lévő nagyokban Bercsényi hűsége felől. Sürgettek, hogy vigyázzak az ország és ennen ügyeimre, nehogy Bercsényi a maga személyét illetőleg kiegyezkedjék a bécsi udvarral, elhagyván a közügyet. Részemről nem kételkedtem a gróf hűségében, ki hozzám őszinte barátsággal ragaszkodott, azonban ily körülmények között a fölöttem nagy bizalom, valamint legkevesebb bizalmatlanság is, egyenlően veszélyesnek látszott. Mert attól lehetett tartani, hogy az első miatt úgy fogok feltűnni, mint minden előrelátás nélküli gyöngye elme, ki Bercsényi tanácsai által vakon vezetetik, a második miatt pedig félhettem, hogy bizalmatlanságom által megsértvén legjobb barátomat, okot adjak neki, miszerint önön ügyeiről gondoskodjék. Ez okért irván a grófnak, őszintén feltártam előtte az ellene támadt majdnem általános gyanút, hogy tudtomon kívül politikai ügyekbe avatkozott. Egyszersmind rendíthetlen bizalmamról biztosítám, s hogy megmutathassa leveletem az említett követnek, latinul irám azt, s kértem őt: világosítsa fel arról, hogy a béke ügye nem csupán tőle, hanem az összes nemzetől függ, mely nem egyesek érdekeiért, hanem a köz-szabadságért fogott fegyvert. Károlyit még nem igen ismerém, mert nagyon kevés ideig volt körüllem Tokajnál: ő ellenben engem az ügyek vezetésére tökéletesen képtelennek tartván, azt hívé, hogy mindent Bercsényi akarata szerint teszek.

Károlyi átmenvén a Duna jegén, szerencsésen nyomult elő e folyamom túlvaló részen, hol nagyszámú harczedzett és gyakorlott katonákra talált, kik a török

ellen, és a Rajna mellett a francia háborukban szolgáltak; s ha Károlyi használni tudta volna kellőleg őket: nagyobb veszedelemre juttathatta volna a németeket.

Használni kívánván a tél keménységét és a Duna jegét: Deák Ferencz és Ilosvay Imre ezredeseket küldöttem el, hogy a Duna partjain lakó ráczokat verjék szét Földvárnál vagy kényszerítsék őket pártomra állani. Ezen két tiszt szerencsésen átkelvén a Dunán: Kreuz tábornokot, a ki a budai és több erősségekbeli őrséggel és a rácz katonasággal védte a Dunát: megveré, és fogva Miskolczra hozá. Győzelmeim hire már a török császárság határaig is elterjedt. Tökölyi Nicomediába küldetett, azon magyar katonák, kik még pártján voltak, s a karloviczi békekötés értelmében a végekről távol eső helyen telepítettek le, elkezdtek visszashállongani hazájukba. Ezek közül néhány hirneves tiszt Károlyihoz csatlakozott, és ennek bizalmát s szeretetét régi tetteik elbeszélése által tökéletesen megnyerék. Károlyi nem szolgálván soha, tapasztalásra nézve gyöngébbnek véle magát náloknál; s igen hű és tapasztalt tiszteknek tartván őket, mindenben tanácsukat kívánta követni; kik a hadi szolgálatot és működéseket illetőleg, egészen Tökölyi elveit követték. Dicsérték előtte e fejedelem átható eszélyességét, mellyel a németek és gyanús egyének ármányait kijátszotta; lefesték előtte bölcs bizalmatlansággal teljes elővigyázatát. Minek következménye az lón, hogy később Károlyi gyanakodni kezdett az alsó-magyarországi nemességre és katonaságra, s képzelt árulásuknak elejét veendő, több külön hadtestbe osztá őket.

A Duna partjain lakó ráczok még Kreuz tábornok megveretése előtt követeket küldöttek tudtomon kivül Károlyihoz, készségüket nyilvánítván a meghódolásra.

Az adott becsületszóra támaszkodva, egész biztossággal térének vissza; azonban azon csapataim, melyek az említett tábornokot megverék, nem tudván: mi járatan vannak? ellenség gyanánt kezdtek velök bánni. A ráczok erre felboszonkodván, szószegéssel vádólának bennünket, s oly határozottan ragaszkodtak ezentúl az ellenpárthoz, hogy többé őket megingatni sehogysem lehetett.

A bécsi udvar megijedvén Károlyi hadjáratától és csapatainak e főváros kapuiig lett hatolásától: Pozsonyból visszahívá hadait, székvárosa védelmére. Sürgős parancsokat küldtek Szécsényi Pál kalocsai érsekhez, hogy értekezzék Bercsényivel s igyekezzék reá birni őt, valamint Károlyit is, hogy a békét becsüljék többre a háborunál. Ezen főpap találkozózt kért, mit Bercsényi meg egyezésemmel azonnal megadott, találkozási helyül kitűzvé a Mosonmegyében fekvő libeny-szent-miklósi várat, 10 mérföldnyire Bécstől, később pedig Ruszt városát. Azután pedig Bercsényi az én nevemben elfogadván a főbbek és vármegyék hódolati esküjét, Károlyira bizá a parancsnokságot, s visszatért a Vág vizéhez.

Minden sikerült Károlyinak Bécsig tett előnyomulásában. A Tökölyiféle tisztek, kiket vitézségükért nagyra becsült, és a tiszántúli nemesek, kik amazokkal tartottak, uralkodtak haditanácsában. Azonban ezek nagy kegyelése, durva erkölcsök, dorbézolásaik s fosztogatási hajlamuk elidegeníték Károlyitól a jobb tiszteket, kik jobban értének a hadviselés módjához, fegyverben öregedvén meg, s kik igazi magyar szívek lévén, egyedül a szabadság szeretetéért, nem zsákmányért fogtak fegyvert. E rossz hangulat, a nélkül, hogy én vagy Bercsényi valamit tudtunk volna róla, majdnem az egész alsó-magyarországi hadsereg szívét elfogá; Károlyi je-

lentései telve sikerteljes működésekkel, távolról sem gyanítaták e körülményt velünk. E szerint azon okok, mellyekkel Károlyi eljárását támogató, elővigyázat jeleinek látszottak előttünk is. Mert ekkor még nem ismertük a rosznak forrását, mely csak tavasszal tünt ki, s a melynek váratlan és igen kellemetlen következményei voltak.

Bercsényi gróf meghallgatván a kalocsai érsek előterjesztéseit Ruszt városában, tanácsolá e főpapnak, hogy utlevelet kérvén, jöjjön hozzám a béke ügyeiről velem értekezendő; mellyet megis adék neki, Gyöngyös városát tüzvéni ki a békeértekezlet helyéül.

Szándékom volt Eger-várát megszállani; e végre ágyukat és mozsarakat hozaték Tokajból, s mártiusban elhagyám miskolci téli szállásomat. Ezen vár ószerűen volt megerősítve, ugyanis a város felől régi tornyok védték, a szőlők felől pedig egy igen magas kiszögellő védmű volt, mellyet azonban a háboru kezdetekor a németek leromboltak. Így tulajdonképpen csupán csak maga a belvár maradt erősségül, melynek azonban erős falai voltak. Parancsnoka gr. Zinzendorf volt, s elég gyöngye helyőrséggel birt. Még Miskolczon létemkor jött hozzám Lengyelországból néhány francia tiszt és mérnök egy Fierville nevű nemessel, kit a francia király küldött, megbízó levelekkel ellátva, hogy udvaromban tartózkodjék. Az ostrom elején a ráczok, kik néhány magyarral a várba vonták magokat, erős kirohanásokat tettek sánczaimra, de mindenkor visszaveretvén, és elesvén közülök a legbátrabbak, ezután csendesen maradtak falaik között. Középszerű ágyuim az erős falaknak nem sokat árthattak, azonban a szökevényektől megtudám, hogy a bombák által okozott rázkódás miatt megrepedtek a várbeli víztartók, minek következtében

viz szüke állott be, s így reménylhetém, hogy az őrség kénytelen lesz magát nem sokára megadni. Mártius vége felé elhagyám ostromló táboromat és testőreimtől kísértetve Gyöngyösre mentem, az érsekkel értekezendő. Megparancsolám Bercsényinek és a felső-magyarországi vármegyék főbjeinek, hogy ott ők is megjelenjenek. Bercsényi gróf többször beszélt nekem ezen főpap szép tulajdonairól és a haza szabadsága iránti buzgalmáról. Gyanus volt ő ez okért a bécsi udvarnál már elzáratásom előtt. Csak azért küldetett Leopold császár által e háboru alkalmával hozzám, hogy az ő személyében a szabadságnak barátját választván követül, ez által is meggyőzze a nemzetet arról, miszerint a békét őszintén óhajtja. És ez okért adták e főpap mellé Szirmay István törvényszéki elnököt, a ki fogságomban társam volt, és Okolicsányi Pál híres ügyvédet, ki hasonlóképp velünk-tartással vádoltatott. Az előterjesztések, mellyek e congressusban a császár nevében tétettek; az adott feleletekkel együtt megvannak az okmányok közt. ¹⁾ Bercsényivel, leghivebb barátommal, ki legrejtettebb titkaimat tudta, arra törekedtünk, hogy külhatalmasságok garantiája által biztosított békét köthessünk, hogy azon esetre, ha a bécsi udvar szokása szerint nem tartaná meg a feltételeket: a biztosító hatalmaknak jogos címök legyen bennünket segíteni. Nem nehéz eltalálni a bécsi udvarnak hasonló békekötéstől való idegenkedését. Ezen első összejövettel csak kevés napokig tartott. Az értekezlet ideje alatt a császár követei meg akarván tudni mozgalmainknak valódi okát: kegyelmet, szívelyességet, őszinteséget, és a szabadság tökéletes és nagylelkü helyreállítását ígérék. Válaszomban szemökre

¹⁾ A „Histoire des Revolutions de Hongrie“ előbbi köteteiben.

hányám ama számtalan királyi szószegést, csalárd kötések, ármányokat és végre az oly sok törvénysértést, részletes határozatot kívánván a manifestumomban ¹⁾ elősorolt nyilvános sérelmeink orvoslása felől.

Egert ostromló táboromba érkezésem után nem sokára gróf Forgács Simon borsodi főispán, és tábornok a császár szolgálatában, érkezett hozzám. Ezen urral ismerős valék már kora ifjúságom óta, s majdnem egy maga volt a magyar nagyok között, a kivel barátsági viszonyban állottam volt. Hűséget esküdvén, elmondá: mily igaztalanul bánt vele a bécsi udvar, mely hazug jelentésekre és gyanúsításokra elfogatta volna, ha el nem menekül. De csak a háboru bevégezése után Törökországban vallá meg, hogy pártomra József római király megegyezéséből állott volt, a végre, hogy bármi eszközökkel tartsa vissza a nemzetet új király választásától, s birja reá, hogy atyját Leopoldot kérjék meg: adná által még életében ő neki Magyarország koronáját. Ha ekkor fölfedezi szándékát, mind bennem, mind a nemzetben nagy hajlamra talált volna e terv sikeresítésére.

Károlyi ezalatt tanyáját Kis-Martonvárában ütötte fel. A már előbb említett bizalmatlanságból az alsó-magyarországi hadakat több részekre osztá: egy részét horvát határookra, más részét a rácok ellen küldvén. Így mindenben a Tökölyi pártbeliek tanácsát követi vala, a kik inkább rablók, mint tiszték voltak. E tábornok elhanyagolván az őrállításokat és a katonai fegyelmet, dobzódásokban tölté az időt, s felbátorítá ezáltal a Lajta folyó mellett fekvő kis városokban szállásoló németeket a támadásra. A császár e fenmaradt cse-

¹⁾ „Recrudescunt diutina inelytae gentis Hungariae vulnera...“ kezdetű hires manifestumát érti.

kély seregének vezényletét gróf Heister Sigfrid ¹⁾ tábornagra bízta, a ki meg tudván kémei által Károlyi viselkedését és állapotját, elhatározá, hogy őt kismartoni hadállásában 2000 lovassal megtámadja. Ez egy fallal kerített kis város, melyben Károlyinak szép számu gyalogsága volt. Heister tábornoknak vállalata mégis sikerüle: mert a lovasság borba és dorbézolásba merülve a németek megérkeztének első hírére rendetlenségbe jött; Károlyinak kegyencei és tányérnyalói pedig az alsó-magyarországi hadak árulását emlegették s kényők szerint reáevék őt, hogy meneküljön. Az azon földről való menekülésben rendkívüli gyorsaságot fejtettek ki, a folyamokat nádkévék segedelmével uszták át, Földvárnál pedig a Dunán apró csónakokon keltek által, ekkép futván, a nélkül, hogy bárki által üldöztetnének. Az ellenség neki bátorodván ily nem reménylett siker következtében: Károlyi futása után előnyomult; és a megbomlott s fő-nélküli sereg maradványait könnyü volt tönkre tennie. Tüzzel-vassal pusztítá a kis városokat és falvakat. Heister ugyanis azt hívé, hogy a gyermekek gyilkoltatása és azáltal, hogy féktelenül engedi katonáit garázdálkodni: félelmet önt a nép szívébe, s elrettenti a fegyverfogástól.

Midőn ezek történtek, még nem igen haladtam elő Eger ostromában. Nem sokára azonban megtudám a történeteket Károlyitól magától, a ki akkor még nem igen lévén előttem ismeretes, nem tudtam kitalálni megveretésének valódi okát és természetes forrását. Jelentései után e szerencsétlen eseményt inkább a sereg tapasztalatlanságának, mint neki tulajdonítám: azért inkább csak bátorítám s vigasztalám mint megdorgálám őt, és a tisztán-

¹⁾ Hibásan, Sigbert helyett.

túlra küldém, hogy összeszedje seregét, s újon toborzandókkal szaporítsa, azután pedig hozzám csatlakozzék: mert könnyen átláttam, hogy Heister felbátorodván azáltal, hogy oly könnyüszerrel visszafoglalhatta a Dunántúli vidéket, meg fogja támadni Bercsényit, a ki ekkor becsapásaival Morvaországot pusztítá. Gróf Forgács személyében oly tábornokot nyerék, ki a hadintézésben eléggé jártas volt, hogy lovasságot vezényel-hessen, s ki jól tudá, hogyan kell a némettel bánni; de ugyanő véleményéhez nyakasan ragaszkodó, hirtelenkedő és indulatos volt, s gróf Bercsényi iránt megfoghatatlan ellenszenvvel viseltetett. Lőszer hiányában kevés reményem maradt az ostromlott Eger birtokába juthatni; megbízám Forgácsot, hogy a várparancsnokkal valamikép találkozzék s beszélje rá a megadásra. Ezen szándék szerencsésen végrehajtatott, s abban egyeztünk meg, hogy a német helyőrség minden ellenségeskedés nélkül marad 4 hónapig a várban, a városi piacról vásárolván eleségét: s ha ezen idő alatt a német hadseregtől segítség nem érkeznék, odahagyandja a várat.

Nagy előnynek tekintetem az egri várparancsnokkal kötött capitulatiót, mert elhatározám, hogy a Dunán átmegyek, s ismét fegyverre szólítom a Heister által leggyőzött és legrosszszabbkor elhagyott népet. Már jól előre haladtam nyomulásomban, midőn megtudám, hogy eme tábornok Komáromnál átjött a Dunán. Bercsényi gróf igen sürgetőleg rá akart bírni, hogy a Vághoz menjek: minthogy azonban előre láttam, hogy e hadmozdulat ütközetre vezetne, a mit nagyon veszélyesnek tartottam a jó hangulatú, de igen rosszul fegyverzett sereggel megkísérteni. Károlyi tábornokot azonban 4 lovas ezreddel, mely körülbelől 4000 emberből állott,

Beresényi tábornok segítségére küldöttem. Imsódra ¹⁾ érkezvén, a hol a Duna igen keskeny, az ott talált csónakok segedelmével, mellyek a nyergek átvitelére szolgáltak, 4000 válogatott lovast átusztaték a folyón, kiknek vezérletét gróf Forgácsra bízam. Udvari hadaimon kívül csak a tiszta-dunaközi csapatok maradtak körülöttem. Azt gondolám: nehézségeket teendének, ha megmaradván előbbi szándékom mellett (hogy t. i. átmenjek a Dunán) lakhelyeiktől messzebbre el akarnám őket vinni. Igy elég időm volt azalatt, míg Soltnál a hid védelmére, mely azonban anyag hiányában nagyon lassan készült, egy kis erődöt emeltettem, megbízható embereim által kikémleni hangulatukat. Elővigyázatomban nem volt fölösleges: el valának ugyanis határozva, hogy szétoszlanak, mihely a Dunán átmennek, tartván a ráczoaktól, kik a Duna s Tisza partjain laknak. Ezen nemzet, mely a magyarnak természetes ellensége, ha seregem valamely hadteste hozzá közel táborozott, csendesen meghúzta magát lakhelyén: de mihelyt eltávozott, azonnal reá rohantak az elhagyott városokra és falvakra, s ott csak öregeket, asszonyokat és gyermekeket találván, rajtok igazi barbár kegyetlenségeket követtek el, nők s gyermekek lemészárolása és égetések által. Seregem ezen említett hangulata előbbi tervem kivitelét megakadályozá, azonban, hogy a hadakat mégis foglalatoskodtassam: elhatározám a mondott ráczoaktól kipusztítani s széjjelverni, és az ország elhagyására kényszeríteni.

Forgács gróf nem sokára a Dunán átköltözése után, ismeretségei és hitele által, melylyel amaz ország-részben birt, fölsegélé ismét ügyünket. Gróf Eszterházy

¹⁾ Pakson fölülfekvő pusztá, ma Imsós.

Antal, alezredese egy a császár szolgálatában levő magyar ezrednek, Heister által 400 emberrel Pápán, ősi várában, hagyatott. Letevé a húségesküit, s gróf Forgácshoz csatlakozék. Származásáért tábornokká nevezém. Forgács mindenfelől erősítést vonván magához, átment a Rábán, benyargalá a Mura mentét, a mely folyó Horvátországot elválasztja Magyarországtól, és sokkal jelentékenyebb lovas és gyalog hadtestet gyűjtött, mint az előbbeni vala. Heister tábornok a Bercsényi gróf által vezényelt hadtestet szorongatván, Érsekújvár fölött volt: midőn parancsot kapott rögtön visszatérni, hogy Ausztriát és Bécs környékét fedezze. Visszament tehát a Dunán, Komáromnál. E tábornok a gyalogságnál öregedvén meg, semmit sem értett a lovassághoz. Álhirekre erőltetett menetekben Székes-Fehérvár tájáig nyomult, hogy Forgács tábornokkal, a ki onnan jó távol volt, megütközzék. Ez meghallván az ellenség ezen mozdulatát: elvágta a győri várral való közlekedését az ellenségnek, s Koronczónál foglalt állást. Lovasságuk a nagy hőségtől és a nagy menetek miatt igen el volt tikkadva. Látván Heister, hogy kelepcebe került, s hogy nincs visszavonulási helye: nem mert semmit kockáztatni. A két hadtest nagyon közel táborozott egymáshoz, a mi alkalmul szolgált gróf Forgácsnak, hogy az előörsök között Viard (császári) tábornokkal beszédbe eredjen; és másnap elhagyá táborhelyét, a legrosszabbkor, a nélkül, hogy józan okát adhatta volna. A tiszték és katonák elesudálkozván e mozdulatra, Forgácsot az ellenséggel való titkos egyetértéssel gyanúsították, és elveszték minden benne helyezett bizalmukat. Heister nem késett az odahagyott hadállást elfoglalni, s biztosítván a győri erősséggel közlekedését, fölkeresé Forgácsot táborában. Andrásy István

tábornok, ki Forgács alatt vezénylett, elég világosan figyelmezteté ezt ama gyanúra, melyet a seregben Viard-al lett beszélgetése költött: ő azonban megvetvén a figyelmeztetést, csatarendbe állítá a hadakat. A stratégiában járatlan tiszték igen ügyetlen mozdulatokat tettek; ennek tulajdonítá Forgács a csatavesztést. A lovasság kevés veszteséggel hátrált, de mivel az ütközet síkon történt: a gyalogság majdnem egészen elveszett, pedig ezek voltak legjobb s legrendesebben fegyverzett csapataim, melyek már a török háborúkban is szolgáltak. ¹⁾

Midőn Heister Bercsényi gróf szorongatásával felhagyott: Richan tábornoknak kellett átkelnie a Fehér-hegyeken, a Vág védelmére, a néhány zászlóaljjal és lovas-századdal szaporított ausztriai katonasággal. A mint Bercsényi megtudá mozdulatát: Károlyit küldé ellene azon hadosztálylyal, melyet saját hadseregemből adtam volt melléje, maga pedig követé őt hadtestével. Mire Károlyi a hegyszorosokhoz ért, Ocskay ezredes ama hegyek igen fürge s bátor lakóival a németek utócsapatára rohant, úgy, hogy ezek Károlyi megérkeztekor két tűz közé lőnek szorítva a szűk hegyi szorosokban. Zavarba jöttek; a tábornok (Richan) maga egy kis várba ²⁾ menekült, mely azonnal elfoglaltatott s így elvesztvén podgyászát és ágyuit, hadi fogolylyá lőn. ³⁾

Ezen diadal az időben történt, midőn Forgács el-

¹⁾ A koronczói ütközet június 13-kán volt.

²⁾ Jablonczába.

³⁾ E nevezetes győzelem május 28-kán vivatott a szomolyáni hegy-szorosokban; Richan veszteségét az egykorú Spangár krónikája több mint 4000 emberre teszi, csupán halottakban. Richan maga is sebet kapott, s 400-ad magával esett rabbá. Hada közül csak 300 lovas szaladhatott el Sás-várba, de innen is kiűzetvén, részint a kuruczok vágták le, részint a nép verte agyon az erdőkben.

vágván Heister utját, segítséget kért gróf Bercsényitől, ki azonnal a Csallóközbe nyomula előre, és átküldvén Somorjánál Károlyit a Dunán: maga e folyó partján maradt. Kevesen ismerék seregünk állapotát, szellemét, kevesen tudják, hogy kellett vele bánni. Ezért kárhoztaták többen Bercsényit, s a közte és Forgács közt uralkodó neheztelésnek vagy helyesebben mondva természetes ellenszenvnek tulajdoníták, hogy által nem ment ez utóbbinak segélyére. — Azonban a való az, hogy a háboru kezdetekor lehetetlen volt megakadályozni bármely ütközet után a sereg széteszlását; ha szerencsés volt az ütközet, a zsákmányt vitték haza, ha szerencsétlen, hazamentek, hogy családikat megvigasztalják. Így Bercsényinek igen csekély serege maradt, s ezzel a Duna átjaratát akará megőrizni. Károlyi nem szeretett Forgácssal együtt működni, nem lévén benne semmi bizodalma. Azon tiszték, kik tanácsában legnagyobb befolyással bírának: kalandorok voltak, ellenségei minden rendezett csatának. Ekképen, a helyett, hogy Forgácssal egyesültek volna: Ausztriára csaptak, s a bécsi külvárosokig portyáznak. Visszajöttökkor vége volt már az ütközetnek, s Károlyi csak a futókat szedhette össze. — Ez időben három tábornok volt Alsó-Magyarországban: Forgács, Károlyi és Eszterházy Antal, a kik ellenkező szellemök és elveik miatt soha nem egyezhettek meg.

Míg ezek így történtek, a kalocsai érsek hozzám jöve Paksra, a mely város fölött egy magánálló hegyen régi római sánczot láthatni, mellyet Földvárnak neveznek; ezt megerősítetém, hogy hidfőül használhassam, azonban szerencsétlenségre csak a gróf Forgács seregebeli futók befogadására szolgált. A főpap fegyverszünetet ajánlott, mellyet azonban el nem fogadék. Elmenetele után, ismervén seregemnek följebb említett

hangulatát: hogy a ráczoktól való aggodalamtól megszabadítsam, parancsot adtam gróf Eszterházy Antalnak, hogy a Duna mentében nyomuljon lefelé. Tüzérségemnek, mely néhány 10 és 12 fontos ágyuból és két mozsárból állott, a podgyással együtt a Duna és Tisza által képezett háromszög alapján (base) kellett átmennie s velem Szeged alatt egyesülni, mert e várost bombáztatni akarám. Így ellátván Solti kis erődömet mindennel, magam is elkezdék a Duna mentében alá nyomulni Fluck alezredes, ki Bácsban parancsnokolt, az első felhívásra átadá e fallal kerített ó várat, félvén tüzérségemtől, a melynek pedig leginkább valék híjával. A ráczok mindenfelől futottak, embereim azonban a mocsárookban is vadászták őket, s rájuk gyújták a nádasokat, a hova menekültek. Érezém, hogy e hadjárat nem igen válik becsületesre, de nem lévén elegendő seregem a Dunán átkelhetni, a mellyen túl minden a legnagyobb rendetlenségben volt: még czélszerűtlenebb lett volna tétlenül hevertetni a hidnál a hadat.

Heister Forgács legyőzése után Kilitiig hatolt, a hol a Balaton kiömlése van, a végre, hogy Károlyi hadtestét meglepje. S ez ellenállás nélkül sikerült neki, mert ezen tábornok mindíg csak a Tökölyi alatt szolgált tiszték tanácsát követte. ¹⁾ Ezek véleménye szerint legjobb volt az ellenségtől mentől távolabb táborozni, öröket nem állítani, sokat inni és aludni, s minekutánna az emberek s lovak jól kiheverték magukat: 2 vagy 3 napig tartó sebes menetekkel utolérni hevesen és vadúl támadni az ellenségre, üldözni őt ha megfut; s hirtelen visszavonulni, ha ellenáll. Ily fogalma volt a háboruról

¹⁾ A fejedelem elfeledé megírni, hogy Károlyi előbb kemény boszút állott a koronczói csapásért: Rabatta császári tábornok seregét Szent-Gottárdnál teljesen tönkre vevén.

az egész nemzetnek is. Ama kevés katonák, kik megemlékezének a szent-gotthárdi véres ütközet (1664.) óta történekről: nem beszélének egyébről, mint a törökökön gyors megrohanások, meglepések és lesek által nyert győzelmekről. Azok, kik a Tökölyi-háború kezdete óta viselének fegyvert, szintén hasonló eseményekre hivatkoztak; és ezek a mostani, vezérletem alatti népfölkelés kezdetekor legtöbbet nyomtanak; rájuk leginkább hallgattak, s így lettek tiszték. A gyalogsági szolgálatot a nemesség mindig megvetette; hasonló vállalatokra alkalmatlannak tartották a gyalog hadat, s így szégyennek azok közt szolgálni. Példabeszéd volt, hogy csak a kutya jár gyalog, s hogy arra valók az állatok, hogy az embereket hordozzák. A gyalogság használatát legkevésbé sem ismerték, s nem tarták egyébre valónak, mint a várak és palánkok kapuinak őrzésére. Így nevezték a török végeken levő erődöket Erődítvényök nem állott egyébből egy kerítésnél, melyet egymástól két-három lábnyira levert lehető leghosszabb czölöpök alkottak, a mellyek sövénynyel voltak összefonva, s polyvával kevert sárral betapasztva. Szintén ekkép egybefont gerendákból készült s az erődítvényből kisarkalló négyszögek szolgáltak annak bástyáiúl. Ezen helyek akkoron erősek voltak, mert a fegyverszünet értelmében ¹⁾ ágyukat használni tilos vala, s így mind a két fél meggyőződött bevehetlenségük felől. E végek tömve valának oly nemesekkel, a kik nem lakhattak mezei házakban. Mindnyájan katonák voltak s rá rá csaptak a szomszéd törökökre, hogy foglyokat szerezhessenek és zsákmány által vagyonhoz juszanak. Ha eszükbe jutott, ily kicsapásoknál gyalogságot

¹⁾ Előbb a vasvári, azután a karloviczi békekötés értelmében.

is használni, melyet a megtámadandó hely körüli keretekben és bokrokban szoktak elrejtteni, hogy visszavonulásukat fedezze, — négyenként kis könnyű szekerekre ültették, erdőkön és mezőkön átviendők. Ha távolabbi, s a Duna szomszédságában fekvő helyek megrohanása czéloztatott: a gyalogság sajkáknak nevezett hajókon szokott jó mélyen benyomulni a török földre, és gyakran igen vitéz tetteket vitt végbe. De mindamellert ezen szolgálat sohasem tetszett a nemes-embernek, s ez okért s mivelhogy a hadviselésről fogalmuk sem volt: megvetésük tárgyává vált a gyalogság. Tökölyi-háborúja alatt alig fordult eset elő, hogy gyalogság alkalmaztatott volna, különben is igen csekély számmal lévén. Az urak magok védték váraikat. A kassai főlegvárt kis számu gyalogság vette meg rohammal, a várost pedig a törökök ostromlák meg. Ime ez okozta, hogy a magyar nemzet a hadakozás leglényegesebb részét, félreismeré. Ha a legutóbbi háború folyama alatt sikerülhetett volna a katonákat elválasztanom a néptől: sokkal könnyebben folytathattam volna azt. De így számtalan helyet, melyben németek voltak, kellett a helyőrségnél legalább háromszor nagyobb erővel ostromzárólva tartanom, és a rácok ellen is több hadtestet fordítanom, a kiknek gyarmataik hosszú lánczolatot képeznek Erdélytől, Horvátországig. A horvátok szintén ellenségeink voltak, valamint Ausztria, Styria, Szilézia és Morvaország is. Ekkép csak a lengyel határokat lehetett védtelenül hagynunk. Minthogy pedig az ország általában nem igen népes: lehetőleg föl kellett használni a nép kedvező hangulatát. Hogy igazi katonai fegyelmet hozhassak a seregbe: el kellett volna csapnom az első időkből való tiszteket, a kik többnyire durva, orezátlan, részeges parasztok voltak s kikkel a

nemesség nem akart szolgálni; a nemességet pedig reá kellett volna vennem, hogy a gyalogságban is szolgáljon. Azok kik már katonáskodtak volt: az említett okoknál fogva nem értettek a hadviseléshez, azon fiatal emberek pedig, kik az iskolákban és a törvénykezés körül növekedtek: szivesebben akartak és tudtak volna is ugyan tanulni, de egyedül kineveztetésük nem volt elég arra, hogy tiszti kötelességeiket teljesíteni tudhassák, mert igen nehéz tanulni és tanítani is ugyanegy időben. Mint-hogy ama paraszt-ezredeseket egyszerre átalakítani, vagy megváltoztatni nem bírtam: e második (1704-iki) hadjárat kezdetekor dandárnokokat (brigadérosokat) kezdék kinevezni, hogy így a nemeseknek saját jobbágyaik és alattvalóik fölött magasabb, rangot adhassak. De ezen rendszabály, mely által a sereg fegyelmezése czéloztatott, semmit sem eredményezett egyebet a naponkénti harcoknál és próbáknál: mert a dandárnokok nem tudtak vezényelni, s így a rend magában hordá a vállalatok rendetlenségének magvát. Ez így lett volna azonban még akkor is, ha e dandárnokok olyanok lennétek, a millyennek kellett volna lenniök, miután az, a mit ugyszólván a hadsereg alapjának mondhatunk: t. i. alkalmas altiszti testület egészen hiányzott. Az, a kit káplárnak, őrmesternek neveztek, pajtása volt a közembernek, s nem bírt előtte tekintélyre vergődni: mivel ugyanazon falubeliek voltak, együtt jöttek s együtt hagyák el a táborokat, hogy földeiket, szőleiket művelhessék, s gabonájokat learathassák. Ez volt elzárhatlan forrása oly sok szerencsétlenségnek, és oka, hogy az ellenségnek gyakran legoktalanabb vállalatai sikerültek. Hosszas fáradság után végtére annyira jutottam, hogy voltak rendezett ezredeim, a mellyeknek tónyleges hadi létszámáról naponként pontos jelentéseket kaptam; de

e jelentéseket sem tudatni, sem eltitkolni nem igen mertem, még azok előtt is, a kikre valamely vállalatot biztam, vagy a kiket külön hadműködésre kiküldöttem valamerre. Mert nemzetünknek meg vala az a hibája — mely a hadtudományban járatlan népeknél közönséges — hogy kész volt bármibe belekapni: de ha a való nem felelt meg reményeinek, vagy ha várakozásait az eredmény be nem tölté, — abbahagyott bármely vállalatot. Midőn menetközben vagy táborban a tér nagyságát látták, mellyet hadseregem elfoglalt: túlnyomóságukban bizván, nem kivántak egyebet, minthogy harcra vezessük őket. S ha nem vezettük az ellenségre, vagy valami hadicsel következtében hátráltunk, a katonaság, megvetve vezéreit, szétoszlott. De ha látták volna az említett létszámi rovatokat: e látszólagos sokaságról máskép vélekedtek volna. A legjobban fölfegyverzett katonának is kardján kívül csak kerek-puskája vala, és ezek száma mindig sokkal csekélyebb volt az ellenségénél. Lehetett volna őket dárdákkal is fölfegyverezni, de mi módon lehetett volna reá birni az ily népből álló hadsereget, hogy efféle fegyverben bizzék, s mikép lehetett volna annak használására begyakorolni? A legjobban fölszerelt lovasnak volt egy két-lábnyi hosszú karabélya, melynek szája az ágyuével vetekedik vala, kardja nem elég kemény aczélból, zablája hitvány, nyerge rosszul fölszerelt; azonban az ezredeknek fele még ilyformán sem volt ellátva mindig. Szükséges volt, hogy az ellenségnek nagy tömegeket mutassunk, hogy látszólagos túlnyomóságunk által imponáljunk; mint-hogy azonban seregeink rosszul vezényeltettek: az ellenség bátorsága folyvást nőtt, míg a nemzeté fogyni kezdett.

Egész utunkban a Duna mentében le Titelig és a

Tisza mellett föl egész Szegedig, sehol ellenséget nem láttunk. Valamennyi rácza a török földre menekült. Se-regeim nagy zsákmányt szereztek mindennemű bar-mokban. Azonban sokat szenvedének a nyár hősége, a forró homokban naponként 8—12 óráig tartó menetek, s a vízhiány miatt, minthogy a Duna folyását nem mindig követhettük. Végre megérkezém Szeged alá, s miután azt körültáboroltatám: folyton tartó lázba estem. A nagy fáradság miatti kimerülés következtében esém ezen bajba, mert szünet nélkül tanítom vala hadaimat: miként vonúljanak (masírozzanak), miként kell esata-rendbe állani, miként táborba szállani? Ehhez járult még, hogy táborhelyre érkezvén: az öröket magam állítam ki, s egész éjjelig mind jártam, vizsgáltam őket. — Már súlyos beteg valék, midőn kiadám a parancso-latot a vár mellett fekvő város megtámadására. A Tisza vidékén lakó ráczoknak ez volt legbiztosabb menhelyük, s most rohammal bevétetett, felgyújtatott s kirabolgatott. Józanul csak ennyit reménylheték. Ágyuim több napo-kig késtek, s betegségeim súlyosbult. Szállásom egy-szerű, behuzat nélküli kis sátor volt, melyet a nap su-garai általjártak; fekhelyem szénával töltött s a földre vetett szalmazsák vala. Igaz ugyan, hogy a háboru kezdete óta sem volt másféle, minthogy mindig ruhás-tól aludtam. Azonban betegségeim nagyon kinzott, foly-ton égő szomjuságom volt, s azt csak a Tisza vizével olthattam, a melynek fekete, sár és halszagú vize any-nyira tele van halakkal, hogy szinte alig lehet meríteni, a nélkül, hogy halat ne fogjon az ember. Efféle számtalan kellemetlenségekhez járult még, hogy a fű között valami nagy zöld pókfaj tanyázott, a melynek mérges csipésétől megdagadt az ember teste, és igen kínos fájdalmat érezett. Egy tüzértisztem elnyelvén egy ily pókot, meg-

hala. Orvosom nem volt, mert francia sebészetet Temesvárra küldtem volt, hogy tolmácsul szolgáljon az általam a pasához küldött nemes mellett, a kit arrakereték, hogy engedje meg a törököknek táborunkba eleséget hordhatni, s távolítsa el a törökföldre menekült ráczokat a határokról, nehogy meg visszatérhessenek. Egy német orvos megérkezéte kelle várnom, kiért a bányavárosokba innen jó 6—7 nap járásnyira küldöttek vala. Megérkeztekor a kik körülöttem szoktak lenni mindnyájan kértek: ne venném be gyógyszerét, mert attól tartanak, hogy méreg. Minthogy azonban azon méreg, mely belsőmben dült, elég volt arra, hogy megöljön: elég lelkierővel birtam a bizonyos rossz helyett a bizonytalant választani, mely annyival inkább is bizonytalan volt, miután ezen lutheránus orvos rég megtelepedett volt az országban, s már a háboru előtt is igen jól ismertem. Minthogy nagyon gyakorlott orvos volt, előbb kigyógyított, mint reménylém. Ugyanez időben kaptam levelet gróf Bercsényitől s a kalocsai érsektől szintén, a ki második értekezletet sürgetett, a mellyen Leopold császárnak új előterjesztvényei lennének tárgyalandók. Igen kedvem szerint esett, hogy ezen alkalmat ürügyül használhatám, a vár bombáztatásának abban hagyására, mert ezen erősség terasse-frozott falakkal, jó karban levő tornyokkal, árkokkal, és fedett uttal volt ellátva, s a parancsnok sem látszott olyféle embernek, ki 400 emberével 50 középserü bombám durranására megadja magát.

Elhagyván táborhelyünket, két igen különböző új-ságot hallottam. Egy erdélyi futár hírül hozá, hogy Gyula-Fehérvárott — a fejedelmek székhelyén — minden szokott szertartások megtartásával és egyhangulag erdélyi fejedelemmé választattam. Ezen esemény felvi-

lágosítására szükséges visszaemlékeznünk azokra, a mik gróf Pekry, Mikes, Teleky és Száva erdélyi főurakról mondattak. Előadtam volt, hogy Pekryt gróf Beresényihez küldém, mert a kik ismerék, nagyon kedvezőtlenül nyilatkoztak előttem felőle. Az említett többi erdélyi főurak körülöttem voltak, s udvaromban mint idegenek becsületes bánásmódban részesülének. Richan tábornok megveretése után Pekry hozzám küldetett, s Beresényi gróftól ajánlatot is kapott. Soltra érkezte után használni kezdém őt, mert ifjúságában hadban szolgált, és háboruban is volt. Ez kétszinű, fondorkodó ember vala, s minthogy sokkal ügyesebben tudta magát fontossá tenni, mint a többi erdélyi urak: reá vette ezeket, hogy egy emlékiratot nyujtsanak be nekem, hazájok állapotáról, elmondván benne, mily rendetlenség uralkodik Erdélyben azon csapatok dulásai miatt, a kik az én katonáimnak vallják magokat; kérenek: híjjam össze az országgyűlést fejedelem-választásra, tudvalevő dolog lévén, hogy Apafy ¹⁾ elárulá a fejedelemséget, midőn jogát a császárra szállítá. Azt felelém nekik — a minthogy úgy is volt — hogy én Erdélybe semmi nemű csapatokat nem küldék, s a kik ott dulakodnak erdélyiek, a kik fölött én semmi hatalmat sem igénylek magamnak, valamint az országgyűlés összehívása jogát sem akarom bitorolni, s hogy legjobb a zavarok megszüntetésére, ha ők magok hazamennek, és úgy cselekesznek, a mint legczélszerűbbnek látandják. Erre felfödözék előttem, hogy ha parancsom nélkül hazaindulnának, a helyett, hogy valamire mennének, inkább bántalmaknak tennék ki magokat az Erdélyben kóborló csapatok részéről, a kik noha erdélyiek, azt állítják,

¹⁾ II. Apaffy Mihály értetik.

hogy nekem hódolati esküt tettek; e szerint ha ők a magok nevében akarnának működni: ezek azonnal rájuk rohannának, és azokra, a kik felhívásukra öszvegyülekeznének. Azért folytonosan kérnek vala, hogy nyilatkozványt (declaration) bocsássak közre nyilt-levél alakjában, a melyben jelentsem ki, hogy kértökre beleegyeztem, miszerint Gyula-Fehérvárott, a fejedelmek székhelyén, ez s ez napon országgyűlést tarthassanak. Igy azok, kik nekem hódolnak, semmiképen sem fogják háborgatni a vármegyék, székelyek és szászok öszvegyülekező követeit. Nagyobb biztosság okáért még egy általam felhatalmazandó egyént kértek, ki az országgyűlésnek védelmére lehessen. Nehezen állottam ez utolsó kérelmükre, mert tökéletesen szabad fejlődést akartam engedni az ottani ügyeknek, hogy még árnyéka se látszassék, mintha magamat akarnám megválasztatni. Végre azonban ismételt könyörgéseikre mellőlök adtam egy Radvánszky nevü lutheránus nemesembert, kit Pekry indítványozott. Utasításának legfőbb pontja az vala, hogy soha meg ne jelenjen a rendek gyűlésein. Ezen eljárásomból Pekry gróf észrevehető megválasztatásom iránti teljes közömbösségemet. Mindíg hittem, hogy egyedül megingatásom végett mondá titokban elutazta előtt, miszerint Bercsényi gróf őt igen kérte s mindenképen igyekezett reá venni, hogy az ő fejedelemmé választatásán dolgozzék. Hidegen felelém neki, hogy semmikép sem fogom ellenezni a mita rendek saját érdekükben határozandanak. Annyi bizonyos, hogyha némi lépéseket kivántam volna tenni megválasztatásom végett: Radvánszkyt, — kinek apja Tökölyi fejedelemhez való ragaszkodásáért öletett meg a németek által, — soha nem küldöttem volna. A vármegyék és székely székek valamennyien elküldék követeket

megválasztatásomra, valamint négy száz szék is. Fejök, ki százok grófjának neveztetik, Nagy-Szebenbe volt zárva. Ezen szék, valamint Szász-Sebes és Brassó sem küldhettek követeket a német helyőrségek miatt. Ezek történtek Erdélyben, miként az említett futártól megtudám.

A másik hirnök a hochstädti csata elvesztésének¹⁾ szerencsétlen hírével jött. Ez esemény a bajor választó-fejedelemmel tervezett egyesülésemnek minden reményét elvette, pedig ez volt az egyetlen alap a melyre támaszkodva kezdettem a háborút, mert igen jól láttam előre a nehézségeket a mellyekre találandok. Nem sokára hogy Szegedet elhagytam, Forgács gróf hozzám érkezett. Ennek főntebb leirt hadmozdulata²⁾ bizonyára nyomozást és vizsgálatot érdemlett volna: de nem hittem még tekintélyemet annyira megalapítottnak, hogy törvényesen járhaszak ellene.

Gyöngyös felé tartottam tehát, mely város a második béke értekezlet helyül volt kitűzve. Különösen föltettem magamban, minden a békére czélozó előterjesztést meghaladni, mert ezáltal várakozásban tarthatám a legfélénykebb lelküeket is, s azokat, a kik a jövőtől rettegetek. Minthogy azonban semmi sem veszedelmesebb egy szabad nép kormányozásában, mint a titkolódzás affectatiója, a mi számtalan gyanúsítgatásokra és bizalmatlanságra ad alkalmat: egészen szabadon hagytam a bécsi udvar küldötteit. Ez annyival inkább is

¹⁾ Az egyesült angol-német-hollandi seregeknek Marlborough és Savoyai Eugen vezérlete alatt 1704 aug. 13-kán a Tallard marechal vezérlete alatt álló francia és bajor hadak felett Höchstaedt-nél vívott fényes győzedelmét érti.

²⁾ Manoeuvre; azon mozdulat értetik, midőn Forgács Viard-al lett beszélgetése után előnyös állását minden ok nélkül odahagyván, Heistert Győr közelébe bocsátá, a minek folytán aztán a szerencsétlen koronczói harcz ivatott.

hasznomra volt, minthogy ígéreteik csak hívságos üres szavak lévén, követelései mindig kellemetlen benyomást tettek, mert mindent a tartandó országgyűlésre utalának, a melynek szabadságában hinni és végzéseitől bármit is várni, nem igen lehetett. Ezenfölül az alkudozások és békeértekezletek megnyerék számunkra a császár szövetségeseinek hajlamát. Alkalmul szolgálának e tárgyalások megismertetni velök a nemzet sérelmeit, s megmutatni, hogy a háborut nem francia ármányok következtében és a francia király érdekében viseljük, mint a bécsi udvar hiresztelé. Találkoztak is a német fejedelmek között, kik megtagadták Ausztriának a segélyhadat ellenünk. A Gyöngyösön történeteket leirandó, csak olyast mondhatnak el, amit a közönség ugysis tud.

Az érsek legelső előterjesztésében fegyverszünetet kért. Könnyű volt belátni, hogy a bécsi udvar ezt nem egyébért óhajtá, mint hogy kiegészíthesse a lovassági hadtestet, melyet Heister ide-odanyarglódzásai által tönk-rejuttatott. E tábornok a Tökölyi elleni háborukban is szolgált, és Sultznak, a ki az időben híres szerencsehős és kalandor vala, hadműködéseiből megtanulá, hogy a magyarok valahányszor meglepettek, mindig megveretnek. Ezért szünet nélkül futkosott az ország egyik végéről a másikra, azonban többnyire bolondá tétetett, mert a míg ő Alsó-Magyarországon barangolt: Morvát pusztították, s midőn oda sietett ellentállani: Styriát és Ausztriát dulták.

Gyakran gondolkozám azon, hogy a császár örökös-tartományait megadóztatom. Azonban az első hadjárat rendetlensége és a határvidéki nép gyors felkelése, mely néha oly rögtön történt, hogy még nem tudám, mikép azon részeken seregem van, midőn már elkezdék a gyujtogatásokat: megakadályozák szándékomat. Az

ausztriai és morvaországi parasztok ugyanis erősített helyekre, vagy föld alatti rejtekekbe menekültek, onnan védelmezték magukat portyáim ellen, rendes hadseregem pedig nem volt elegendő arra, hogy állandóul megszállhattam volna őket: mivelhogy hadam a legkisebb zsákmányozás után el szokott széledni. Ha tehát a császáriaknak szükségök volt a nyugalomra, nekem is volt Én lábbadozó-félben voltam, s az orvos a vihnyei fürdő használatát ajánlotta. Azon három tábornok, kikről följebb beszélék, — a hadakat és Alsó-Magyarország ügyeit nagy zavarba hozta. S végre jelentékenyebb vállalatokra is kelle készülteket tennem. Gróf Forgácsot Kassa és Eperjes ostromzárolására küldém. Az ezen városokban parancsnokló tiszteket személyesen ismertem. Ezek igen megunták helyzetüket, azt hívén, hogy szorosabb körül vannak véve, mint valóban voltak. Forgács is ismeré gyengéiket; neki különben nagy ügyesége volt mások bizalmát megnyerni, de erre idő és nyugalom kívántatott. E szerint a nélkül, hogy mutatam volna, igen eléggülten fogadám a fegyverszünet ajánlását, a mely azonban csak néhány hó mulva kötött meg, midőn már az említett városok elfoglalását nem akadályozhatá.

Nagy szerencsének tekintetem, hogy kikerülhetém a tört, melyet a bécsi udvar ezen értekezleten számomra vetett. Ugy látszik, hogy már a tavasz óta, midőn először beszéltem az érsekkel, ezen dolgoztak. Ime a tény: a protestánsok, sértve lévén szabadalmaikban, melyeket a törvény és az I. György dédapám által Nagy-Szombatban kötött békeszerződés biztosított, már a háboru kezdetekor elkezdék a tőlök ezen említett békekötés ellenére erőszakkal elfoglalt templomokat visszavenni. Minthogy azonban előrelátám, hogy az ilyféle

tettek minő ellenszenvet kelthetnek ellenünk: meggyőztem a józanabbakat a reformátusok közül, hogy ez ügyet legczélszerűbben az egész nemzet ünnepélyes gyűlésén lehetne eldönteni. Hatalmam ugyanis még ily gyűlés által nem erősítetvén meg, a mit tehetnék, nem nagy haszna volna és csalhatatlanúl zavarokat idézhetne elő közöttünk. Okaimat helybenhagyják, s maguktól visszaadák az elfoglalt diplomákat. Ezen idő óta azt hívtém, hogy panaszainkkal elhalgattak, a mi az alsó-magyarországi 13 vármegyében meg is történt. Azonban Okolicsányi, a császárnak egyik követe és buzgó lutheránus, reá vette a Vág vidéki 11 megyében lakó hitfeleit, kik ott túlnyomó számmal vannak, hogy sérelmeik orvoslását sürgessék, s ha azt tőlem meg nem nyerhetnék, fogadják el a császártól. E vármegyék tudtom nélkül követeket küldének Gyöngyösre, és testületileg kértek kihallgatást. Fölötte megütkezém követeléseiteken, de méginkább nyakasságukon, mellyel ezekhez ragaszkodtak, daczára minden józan okoskodásomnak és ünnepélyes esküvel erősített ígéreteimnek, hogy mihelyt lehet összehivandom a nemzetet, és mindent pontosan végrehajtandok, a mit ez ügyben határozand; mivelhogy jelenleg semmi törvényes hatalmam nincs, arra, hogy kívánataikat teljesíthessem. Semmire sem mentem velök. Ezen kellemetlen helyzetben előhivatám udvari-marchalomat báró Vayt a ki kálvinista, és főudvarmestere-met, Ottlikot, a ki lutheránus vala; mind a ketten igen józan gondolkozásuak, s hitfeleik előtt nagy hitellel bírók. ¹⁾ Elmondám nekik, mily veszedelembé döntik a közügyet az említett vármegyék követei, előmutatám nekik ama levelet, mellyet a lengyelországi francia

¹⁾ Vay Ádám, és Ottlik György.

követtől de Bonac marquistól kaptam, s a melyben ez tudtomra adja, hogy ura a király brevét kapott XI. Kelemen pápától, hozzá lévén csatolva azon pontok, mellyeket a fölkelt magyarok béke-föltételekül tűztek ki, s mellyeket a császár közölt volt ő szentségével; ezen pontok azonban annyira ellenkezőek a catholica vallással annak mintegy kiirtására czélozók, hogy a pápa nem gondolhat egyebet, minthogy a francia király, midőn a magyaroknak pártfogását megigéré, valamikép elámítatott. Ehhezképest tudatá velem de Bonac marquis, hogy parancsa van királyától annak ki nyilatkoztatására, hogy ő felségének semmi hajlama sincs engemet a catholica vallás ártalmára irányzott szándékaimban segíteni. Ezen pontok Bécsben koholtattak, s hihetőleg azokból, a mellyeket Okolicsányi az érsek elé terjesztett vala, mint azon sérelmeket, mellyek a háboru kitörését okozták.

E szerint tehát, ha a követek kérelmeinek engedtem volna: a bécsi udvar rágalmazó s hazug koholmányait erősítettem volna meg. Elhatározám, hogy ha a követek meg nem nyugosznak az általam nekik adott biztosításokban: nyilt-levelet bocsátok közre ellenök, hogy a pápát és a francia királyt megnyugtassam érzelmeim felől, meg levén győződve, hogy ama 13 (11) vármegye elfogadandja okaimat; ellenkezőleg könnyen támadhatna minmagunk között háboru. Vay és Ottlik megdöbbenének e veszélytől, s miután így leleplezve átlátták a bécsi udvar csselfogását: adott szavamért mintegy kezesekül szolgáltak hitfeleiknek. E vármegyék követei ekkép meg lőnek nyugtatva, s személyemhez nagyobb ragaszkodást tanusítottak, mint bármikor. Ez időtől fogva a vallási ügy megmaradt eddigi békés állapotjában.

Befejeztetvén az értekezlet Gyöngyösön, seregemmel rövid menetekben Vihnye felé közeledtem, melynek fürdőit egészségem helyreállítására használni akarám. Néhány napig Ságon (Ipoly-Ság) időztem, a hol gróf Veteránit fogadám, ki a kassai capitulatio megerősítése végett jött. E helyre az erdélyi rendeknek ünnepélyes küldöttsége is érkezett hozzám, mely a megválasztatásomról szóló oklevelet hozá, s melynek utasítása volt engem annak elfogadására birni, s kérni, hogy mentül-előbb mennek Erdélybe, átveendő az ország kormányát. E követtség három nemzetből t. i. magyarokból, székelyekből és szászokból, s a törvényesen bevett négy vallásfelekezetből: t. i. katholicusok, kálvinisták, lutheránusok és socinianusokból állott. Feje a küldöttségnek gróf Mikes vala. Nem volt valami nagy hajlamom ajánlatuk elfogadására, mert a hochstedti vesztett ütközet után nem sok reményem lehetett Erdély birtokában maradhatni. Szándékom csak az vala, hogy kormányozzam a fejedelemséget, a nélkül, hogy a fejedelmi czimet fölvegyem. A követek kivévén a szászokat, a kik lutheránusok valának, ezt észrevevék, és részletesen előmbé terjeszték, miszerint igaz ugyan, hogy közakarattal, egyhangulag választattam meg: mindazáltal gróf Pekry, ki Tökölyivel a Petróczyak által — a kinek ¹⁾ nővérét feleségül birja — rokonságban vala, azt kezdi hirdetni, hogy én nem akarom elfogadni a fejedelemséget, hanem Erdélyt magyarországiak által szándékozom kormányoztatni, a kik rájok nézve szintén idegenek, s hogy ez esetben állapotuk semminél sem lenne jobb, mint a németek alatt; azért nekik oly fejedelem kellene,

¹⁾ Báró Petróczy Istvánnak, Tökölyi fejedelem fővezérének és nagybátyának testvérhúga Petróczy Kata Szidónia volt Pekry Lőrincz felesége.

a ki köztük laknék, én pedig el nem hagyandanám Magyarországot, hogy egyedül az ő kormányzásukra adjam magamat. Ekkép ha én Pekry ezen jövedölgetéseit a megválasztatási oklevél elfogadásának megtagadás vagy pedig vonakodás által megerősíteném: nagyon lehetne attól tartani, nehogy Pekry a szászokat s némely barátjait rávegye, hogy Tökölyi fejedelmet visszatérésre kérjék, a mi nagy kárára lenne az álladalomnak, s különösen a katholica vallásnak. Ez okot gróf Mikes hozá fel, mint catholicus. Éretten megfontolván ez okokat: e két nemzet közjóléte reá birt, hogy ajánlatukat elfogadjam, noha előreláttam a következőket, a mik valóban be is következtek. Bercsényi gróf, a köztünk lévő szoros barátságot tekintvén, neheztelt, hogy e lépést az ő megkérdezése nélkül tettem, azonban megvallám neki egész őszinteséggel, hogy jól tudván, mily nehezen tudja magát elhatározni ily kényes természetű ügyekben, nem akarám haszontalan és határozatlan okoskodások által, a milyenekkel szokott mindig előállani, magamat megzavartatni; továbbá, hogy látom, miszerint mind a magyar, mind az erdélyi nemzetnek s különösen a katholica vallás érdekében áll, hogy e fejedelemség többé Tökölyi fejedelem kezére ne jusson, a ki már elkezdett volt titokban levelezni lutheránus régi barátjaival az említett 11 vármegyében, a melyekben nem rég visszanyert jószágai fekiüdtek.

Elhagyván Ságnál seregemet, igen csekély kísérettel Vihnyére menék. E hely 2 óra járásnyira fekszik Selmecz városától, hol az értekezletnek tartandók, a fegyverszünet megkötésére. A tárgyalások actáiból látható, milyen folyama volt e conferentiáknak. Megegyezünk gróf Bercsényivel, hogy az ügyeket némi méltósággal vezetendjük, hogy így némileg imponáljunk a

közbenjáró küllhatalmak követecinek. A pompa és fény-
üzés nagyon kedvére volt ezen főurnak, méginkább pedig
nejének. Ezen főrangu matróna igen érezte magas származását, az ország egyik legelőkelőbb és régiebb családjából eredvén; ¹⁾ valamint azon magas rangot sem feledé, a melyben két házassága idejében állt, t. i. első férje gróf Erdődy horvátországi bán, s a második gróf Draskovics országbirája vala. A magyarok, kik a közügyekben járatlanok voltak, nem fogták fel, hogy Bercsényinek állása képviseleti s hogy szorosán összefügg a nemzet méltóságával. Azt hívók, hogy fényüzése, bár az az ily alkalomkor más országokban kifejtetni szokottnál jóval csekélyebb vala, árnyékot vet énreám, ki akkor udvaromnak csak kis részével tartózkodám Vihnyén. Mennélinkább igyekeztem elhítenni velök, hogy ennek így kell lenni, s mennélinkább helyeseltém Bercsényi eljárását: annélinkább meggyőződtek, hogy én nem veszem észre ebben azt: mily nagy azon fölény, melylyet a gróf fölöttem magának kivivott. Sőt azt midőn panaszkodék, hogy tanácsa kikérése nélkül fogadtam el az erdélyi fejedelemséget: ez abbéli irigységből eredt, hogy e trónt nem ő nyeré el.

Még a selmeczi értekezletek előtt föltettem magamban Érsekujvár elfoglalását, melynek a törököktől lett visszafoglaltatásakor tört régi rései csak czölöpzetekkel voltak kitöltve. Ezen erősségnek nem volt fedett utja (chemin-couvert), árkát le lehetett csapolni és könnyen le lehetett belé menni. A lakosság magyar lévén, pártunkon volt, a német helyőrség pedig gyöngce vala és oly tiszték valának közöttük, a kik munkácsi váram

¹⁾ Bercsényinek első neje Homonnai gróf Drugeth Krisztina, e második pedig szül. gróf Csáky Krisztina volt.

őrségből valók voltak s engem nagyon jól ismerének. Táboromban voltak azon ágyuk és mozsarak is, a mellyekkel Szegedet akarám ostromolni, s mihelyt Kassa feladatott, rendelkeztem, hogy faltörőütegeket szállítsanak hozzám, a mellyekkel Leopoldvárást ostromolhassam. Ez volt oka, hogy az egyesült hollandi statusok közbenjáró követének a fegyverszünet meghoszabbítására vonatkozó kérését megtagadám. Mihelyt tehát a fegyverszünet lejárt, az e célra rendelt csapatok készen lévén, gyorsan előnyomultam, Érsekujvárt körülzárolám, s néhány napi bombázás után rohamot rendelék, hogy így a magyar lakosság elhatározhassa magát, hogy a parancsnokot kényszeríti a vár megadására. A mint rohamoszlopaim megindultak: az ellenség azonnal feladási jelt veretvén, capitulált. Mig e vár alatt táboroztunk, igen csodálatosnak tetszett előttünk, hogy napnyugtakor minden nap öreg-ágyuk dörgését hallottuk, egyenlő időközönként, nagy távolságban, a nélkül, hogy ezen tünemény okát megbirtuk volna fejteni. Annyi bizonyos, hogy az ellenséges helyeken, mellyek mind körül voltak táborolva, nem lőttek. Az pedig a mit általánosan beszélének, nagyon meseszerű volt, s nehezen hihetnék el azok, a kik csak azt hiszik, a mit érzékeikkel megfoghatnak.

Az őszt már igen későre járt, azonban sokkal szebb vala, minthogy téli-szállásokra kellett volna huzódnunk. Az év e szaka legalkalmasb volt arra, hogy a hadakat seregben együtt lehessen tartani: mert ilyenkor vége lévén a mezei munkának, e nép örömet követte zászlóit, a zsákmány reményében. Noha még öreg-ágyuim nem érkezének meg Kassáról, elindultam Leopoldvára megszállására. Ez erősséget Leopold császár építtette volt az érsekujvári egykori török helyőrség féken-tartására. A

Vág folyó és ennek egy ága között fekszik, a melyet Dudvágnak neveznek, s a melynek vizét források is növelik. Minthogy e terület, mely a galgóczy hegyek (e várost a németek Freistadtnak hívják) és a másik félen a nagyszombati síkság lejtője között fekszik, igen lapályos: a gyakori áradások ereket és süppedékes fenekű mocsárokat hagynak magok után, ama kis patak pedig, mely folytonosan folydogál, sűrű bokrokkal van szegélyezve. Az erősség szabályos hatszög volt, körülderítve mélyvizes-árokkaival, fedett útja rossz állapotban. Ez ostromvállalat följűmulá erőmet, tekintvén gyalogságomat, s tüzéséget, a mely löporral rozszul volt fölszerelve. De a helyőrség gyöngé vala, s az ellenség előhaladásom gyorsaságától és rohamosságától annyira meghökkent, hogy eszéyesnek tartottam élni a jó szerencsével. A mint a szeredi hidhoz értem, gróf Bercsényit azonnal egész lovasságommal a Morva határokra küldém, túl a Fehér-hegyeken, melyek szakadatlan lánczolatban huzódván, átvágják a Duna és Vág közti síkságot, párhuzamosan a Morva folyóval, a mely a hasonnevű tartományt Magyarországtól elválasztja. Morvaország takarmányban bővölködik. Bercsényi Szakolczán ütötte föl szállását, a mely város terassenélküli fallal és tornyokkal van kerítve. E helyről jó messzire becsapdozott az ellenség földére, s egyszersmind tölem sem volt távol.

Minthogy a Vág és Dudvág közti távolság Leopoldvára alatt nagyon csekély: e térséget gyalogságommal foglaltatám el. Ama három hidat, mely az erősségnek a síksággal való közlekedésére szolgált, fölégettetém. Szállásomat Galgócz városában ütém föl, mely városka az erősségnek épen átellenében fekszik. Forgács grófnak, ki e hely ura, várkastélyában laktam, a

honnan mindazt megláthattam, minthogy a hegy felemagasságán fekszik, a mi lábam alatt fekvő táboromban, vísánczaimban. Ágyutelepeimnél s majdnem az egész várban történik. Várva vártam az öreg-ágyuk megérkezését. Míg ezeket várám, oly sikerrel lödöttem a kisebbekkel — 12 és 16 fontosakkal — a védműveket, a minőt nem reménylhattunk; ugyanis a várfalak kőragasza a vizenyős talaj nedvességétől át volt járva; e vizenyős talaj okozá azt is, hogy a bástyák és közfalak nagyon lesüllyedtek volt. A késő őszi időszak nagyon sürgetett, azonban minden képzelhető akadályok késleltették ez ostromot. Kassa, a honnan az ostrom-ágyuknak s különösen a lőpornak kell vala érkezni: majdnem 12 nap járásnyira feküdt. Minthogy pedig a németek e helyet s hadszertárát nagyon elhanyagolták volt: az ágyutalpok (lafetták) többnyire roszak voltak, a mozdonyok (avanttrain) pedig épen hiányzának. A parasztszekerek kicsinyek és gyöngék voltak arra, hogy az ágyutargonczákat (trains) és az ágyugolyókat szállíthassák, ezekhez több előfogatot kellett használni. Az utban fekvő helységek pedig vonómarhák hiányában nem bírták felváltani a fogatokat. A vidékbeli hivatalnokok továbbá, kik jobbadán tudatlanok vagy tétlenek voltak, nem igen igyekezének előfogatokról gondoskodni. A hidak az országban természetesen roszak valának, s így az ágyuk minduntalan fennakadtak, a tudatlan vezetők pedig nem bírtak magukon segíteni, annyira, hogy az utolsó koesi lőpor csak 3 nappal azelőtt érkezett meg, mielőtt az ellenség ellen el kellett indulnom. Ezalatt azonban a szökevények igen felfokozták reményemet, hirül hozván, hogy a helyőrség csekély száma elviselhetlenné teszi annak fáradságát, s elégedetlensége nőttön nő, elannyira hogy csupán a vizelt

árkok akadályozzák, hogy tömegestől át nem szökik. Sikert egyedül csakis így reménylheték.

Ilyen volt ezen ostrom állapota, midőn Bercsényi tábornok tudtomra adá, hogy Heister magához vonván egy jelentékeny hadtestet, mely Bajorországból érkezett csapatokból áll, át szándékozik kelni a Dunán Dévénynél, a Morvának a Dunába szakadásánál fekvő várnál. Legczélszerűbbnek vélé ez esetben őt a lovasággal nyugtalanítani, és felbiztatni a Fehérhegyek lakosait, hogy a hegyszorulatokban hasonlókép eselekedjenek; s föltévén, hogy ekkor én az ellenségre megyek: az egész hadsereg egyesülése legczélszerűbben Farkasfalván lenne eszközölhető, a mely falu táboromtól 2 órányira feküdt. E hely mögött tökéletes biztosságban táborozhatom, mert az ellenség sem közelről, sem távolról nem kémlelheti ki haderőmet. Bercsényi tervét helyeslém s gyalogságomat két részre osztván, egyik részét a vár ostromára hátrahagyám de la Mothe ezredes vezérlete alatt, a másik része pedig velem volt jövődő Eszterházy Antal tábornok alatt, mihelyt az ellenség mozdulatáról hirt kapok, a mit épen Karácsony éjtszakáján meg is kaptam. Bercsényi tábornok tudtomra adta, hogy tervét egészen nem teljesítheté, mert igaz ugyan, hogy a hegyekbeli parasztok itt ott megtámadták az ellenséget, néhány társzekerét ki is rabolták: mindazáltal ő a támadásba még sem mert igen beleereszkedni, félvén, hogy lovassága a legkisebb vereség után széteszlik. Tudatá továbbá, hogy az ellenség átkelvén a hegyeken, Nagy-Szombatnak tart, s hogy ő az Ocskay és Ebeczky dandárokat hagyta hátra, hogy a térségen az ellenséget oldalaslag kísérjék, előnyomul-tában háborgassák, s Nagy-Szombatnál megelőzzék. A mi őt magát illeti: ő a többi lovas ezredekkel meg fog

jelenni a kitüzött helyen, a hová este magam is elindulék. Minthogy a hadakozásban újoneznak érzém magamat: nagyon örültem, hogy ollyaktól kérhettem tanácsot, a kik azt hívék, hogy értenek hozzá, — azonban hamar meggyőződtem értetlenségükről. Mindnyájan megegyeztek abban, hogy nyílt teret szükség keresnünk, hogy az ellenséggel megütközhesseünk, s azért Nagy-Szombathoz kell szállanunk. Belsőmben némileg irtóztam csatába vezetni e rosszul fegyverzett sereget: de más menekvés nem volt, mert ha abbanhagyom vala Leopoldvár ostromát, azon országrészt egészen lehagoltam volna, az ellenség pedig nyomni kezdett volna, mint Bercsényi grófot a táborozás kezdetekor, s a hátrálásban hihetőleg feloszlott volna egész seregem. Beleegyeztem tehát, s elkezdém en tervem szerint csatarendbe állítani seregemet, de nagy munkámba került azt végrehajthatnom, mielőtt az éj beállt volna. Elhatározám még éjjél előtt elhagyni állomásomat, hogy hajnalra Nagy-Szombatba érhessek. Mindenki helyén volt, s a közriadal (la Générale) már elveretett, midőn Bercsényi gróf újabb híreket kapván az ellenség mozdulatairól, elméterjeszté, miszerint bővebb megfontolás után, tekintetbe vévén, mily nehéz e sereget csatarendbe állítani: attól tart, hogy az az éjjeli menet közben igen könnyen rendetlenségbe jöhet, annálinkább, minthogy egy szorulaton kell átmennünk, mely a tábor végénél van, s a melyen át lehet a térségre jutni; s különben is, az ellenség annyira lassan halad, hogy ha mi csak nap felköltekor indulunk is meg: oly kényelmesen megelőzhetjük őt, hogy rendezett dandárokban vonulhatunk keresztül a sikságon. Ezen tanács czélszerűnek tetszett előttem, és követtem is, de nem sokára megbántam, mert nem volt időm a kémszemlészetre s nem

választhattam meg harczeremet. Karácsony éjjele tiszta, hideg és száraz vala, a reá következő nap szintén így kezdődött. Megérkeztünk Nagy-Szombat alá, s meglátuk a távolban az ellenséget. Négy hadoszlopban nyomult elő, podgyásza képezé a középben az ötödiket. Azon dandárok, a mellyeket Bercsényi hátrahagyott volt, jobbról s balról oldalán haladtak párhuzamos vonalban, a nélkül azonban, hogy valamit próbáltak volna.

Nagy-Szombat városa rossz falakkal és tornyokkal van kerítve, minden árok nélkül, s egy meredek magaslaton fekszik, mely az egész síkságot keresztül vágja; e halom lábainál mély árku malmos patak foly, mely egy a városon följül a magaslat aljában lévő meglehetősen terjedelmű tónak kifolyása. Ide a város két végéről két mély és lejtős út vezetett. E helyzet, mely előttem egészen ismeretlen volt azelőtt, eltérő véleményeknek szolgált okul. Bercsényi és több más tiszték, kik azt hívék, hogy többet tudnak nálamnál, azt akarák, hogy az emelkedettség tetején fogjunk állást, középül vévén a gyalogsággal megrakandó várost. Erre megkérdeztem tőlök: vajjon az ellenség nem vonulhat-e el a magaslat mentében, s így hátunk mögé kerülvén nem támadhatja-e egyenesen meg a Leopoldvárt ostromló tábornok? Azt felelék, hogy ezt ugyan könnyen megtehetné, de hadaink sokkal gyorsabbak levén, a legrosszabb esetben is megelőzhetjük őt. Nem sok fáradságomba került felvilágosítanom őket a veszélyről, melybe e tettünk dönthetne, mert így nagyon rövid arcz-állásban (un petit front) kellene megütköznünk a Vág s Dudvág közé szorulva; s lovasságunk ki nem terjeszkedhetnék s nem támadhatná meg oldalba az ellenséget. Ha tehát a tetőn foglalunk állást: szerencsétlenségünkre, csupán védelemre szorítkozhatunk, mely esetben az ő sokkal erő-

sebb és rendezettebb tüzelése bizonyosan győzni fogna. Így tehát elhatározám, hogy leszállunk a térségre. Elinđítottam tehát Eszterházy tábornokot a lovasság balszárnyával, követtetve a gyalogságtól, hogy siessen az említett mély uton át, s állítsa rögtön csatarendbe a csapatokat, mihelyt megérkeznek. Bercsényi a lovasság jobbszárnyával a város jobb oldalán levő mély uton nyomult elő. Ime a két tábornok a ki velem volt. A gyalogságnál igen kevés okos tisztem lévén, többnyire a kik összetoborzották volt, az úgy nevezett falu kolompasai vezették a népet. Csak jelenlétemmel tudám megakadályozni, hogy a prédavágyók be ne törjék a város kapuit, hogy bemehessenek. Nagyon szerettem volna a csatateret megvizsgálni; senkisem beszélt nekem patakról, így annak létezését nem is tudtam. Igaz ugyan, hogy sokszor mentem vala e helyen keresztül póstán, azonban egy kis hidon könnyen átmegy az ember a nélkül, hogy észrevegye, kivált ha kocsiban utazik. A patakokat, melyeknek partjai bokrokkal vannak fedve, sem igen lehetni észre, ha csak katonai szemmel nem vizsgáljuk a vidéket. Azon jó hiszemben valék, hogy az alattunk terülő síkság legkevésbé sincs megszakgatva, a mint elhittették velem. Gondolám magamban: míg a tábornokok elhelyezik a szárnyakat, a gyalogság előnyomulását fogom figyelemmel kísérni, azután pedig e hadoszlop egy részét beparancsolván a mély utba, vágatva megkerülhetem a várost, s így a helyszínén idején megjelenhetek. Egy óra tájban borúlni kezdett az idő, s mikor elhagyám a gyalogságot, hogy a várost megkerüljem: oly sűrűen kezdett esni a hó, mellyet a dühös szél szemeink közé csapkodott, hogy éppen semmit sem láthatánk. Igen kevesen voltak velem, vezetőink pedig magok sem tudák, hol vagyunk. Hogy tehát biztosan célhoz érhessek,

visszafordulék, hogy azon az uton induljak, a melyen a gyalogság ereszkedett le. Még az ereszkedőn voltam, midőn megdördülének az ágyuk, melyeknek dörgése szétrepegetvén a hóföllegeket: magunk előtt láttuk csatarendben az ellenséget, a patak innenső partján. A balszárnyon Eszterházy nem alkalmazkodott a harcrendhez, mert csak egyetlen vonalt képezett; így csapatjainak nagy részét nem használhatá, az ellenség hátról fedve lévén a patak által. Az ellenség balszárnyán kezdett terjeszkedni, mire Bercsényi hozzámküldé Norval nevű hadsegédét, ki lotharingiai vala, figyelmeztetvén általa, hogy az ellenség a patak mentében huzódik, és úgy látszik, ki akarja kerülni az ütközetet, s hogy az ő véleménye az volna, hogy engedniünk kellene hadd folytassa utját. Megvallom, meglepett a tábornok helytelen okoskodása: mert habár az ellenség így gondolkozott volna is, ő jól tudhatta, hogy ez kivihetetlen azon tó miatt, mely elrekeszti a tért egész a magaslat lábáig. Megízéném neki, hogy nem jöttünk ide mogyorókat ropogatni, s hogy haladéktalanul rohanja meg az ellenség oldalát. Midőn parancsomat megkapta, az ellenség már egyirányban volt az ő szárnyával; hogy tehát túlszárnyalhassa: az Ebeczky-dandárt jobbra küldé, maga pedig sietett a gyalogságot előre indítani. A tudatlan tisztnek látván ama dandár mozdulatát, azt hívék, hogy követniök kell azt, és így a lovasság eltávozott a gyalogságtól. Ebeczky reárohant az ellenség oldalára, áttöré azt, és a podgyászt, mely az ellenség két vonala közt volt, támadá meg; a katonák nem tartóztatván vissza az altisztek által, elkezdtek zsákmányolni. Lovasságom ezen szerencsétlen mozdulata alkalmat adott két német lovassázadnak, hogy megmozduljon, s oldalba vegye lovasságomat azon üres téren át, mely közte s a gyalogság közt támadt.

Közeledtökre egy zászlóalj szökevény-német, kiket Charody vezényelt, a ki szintén szökevény altiszt vala s jobbak hiányában kapitányi rangra emelém: egyszerre gyalogságom ellen fordult, sortüzet adatván reá oldalba vette, s ezáltal tökéletesen zavarba hozta Karabélyosaim élén állván, elég közlelről láthatám a német lovasság szándékát. Előre indulék tehát, s parancsolám, hogy az ezred kövessen; azonban udvari kapitányom (Vay Ádám) a csata előtt meggondolatlan buzgalomból néhány udvarombeli nemest titkon megesketett, hogy személyemre különösen vigyázzanak s az ellenséggel személyesen ne engedjenek összecsapni. Ezek tehát körülfogtak, s mind kétfelől megragadván lovam kantárát, s fogolyképpen hurczolának; karabélyosaim is mozdulatlanul maradtak. Balszárnyom még tartotta magát, s csudákat mivele, de egész a podgyászig hatolván előre, szintén elkezdett prédálni. Gyalogságom közepe hasonlóképp áttöré az ellenség első vonalát, azonban jobbszárnya zavarba hozatván a szökevények által, a lovasság pedig, mint említém, hátról levén megtámadva, oly sajnos és teljes felbomlásba jött, a millyet csak képzelhetni lehet. E szerencsétlen állapotban, minthogy a pillanat, a melyben a bajt jóvá lehetett volna tenni, már elmúlt: megparancsolám karabélyosaimnak, hogy kövessenek, s felvonultam a magaslatra, s ott megállék, a futókat összeszedendő. Bercsényi gróf hozzám csatlakozott. Csatarendbe állítám hadaimat, s lovasságommal, mely csak csekély veszteséget szenvedett, lassanként visszahuzódtam. Mint-hogy azt hívéim, hogy a németek üldözni fognak: hogy a várostromlótábortól elvonjam őket Vecse felé menék, a hol hidunk volt a Vágon, parancsot küldvén egyszermind de la Mothe ezredesnek, hogy Nyitrára vonuljon vissza, a mely várat Bercsényi gróf foglalt el bombázás

által. Gyalogságom a nyílt síkon haladtában egészen elveszett volna, ha a németeket saját rendtelenségük és zavaruk az üldözésben nem akadályozza. Harczrendem közepének egy gyalogszázada, mely Miskolcz városi hegylakókból állott, általvágván magát az ellenség két vonalán, keresztülhatolt a patakon, s hozzám csatlakozék.

E szerencsétlen állapotok között azon kellett lennem, hogy megakadályozzam a hadak elszéledését. Ennek elérhetésére Bercsényi azt ajánlá, hogy ő, ha jóváhagyom, nem megy át a Vágon, hanem a néhány mértfölddel lejjebb fekvő Séllye nevü helységbe, a hol összeszedendi a futókat, kik bizonyosan a hidhoz fognak jönni. Ő azon szellemben beszélt, mely a csapatokat átlengette, mert valójában elég volt őket hadtestbe gyűjteni, hogy ismét visszanyerjék bátorságukat. Megveretés után sohasem valának annyira megrémülve, hogy készek ne lettek volna az ellenség ellen menni. Helybenhagyám tervét, melynek jó eredménye volt, mert két nap mulva tetemes számu hadakat hozott hozzám; ezalatt én a gyalogságot gyűjtögetém, a melyből azok, kik az ostromló táborból futottak el, Kis-Tapolcsányba gyülekezének.

E közben megérkezék Károlyi tábornok ¹⁾ körülbelől 6000-nyi lovasságból álló hadtestével. Intézkedéseim szerint a csata előtt kellett volna megérkeznie. Noha okokkal mentegette elkésését: megvalék győződve, hogy valódi oka tanácsadóinak azon elve volt, miszerint nem

¹⁾ Nemesak ő, hanem Bottyán János tábornok is — ki a ráczok ellen harczola — megérkezék. Rákóczy aztán mindgyárt a nagy-szombati ütközet után őt küldé át a Vágon a németek háborgatására, s Bottyán 24 zászlóaljja huszárjával egész a morva szélékig nyomult előre. — A nagy-szombati csatatéren különben csak 180 kurucz holttest — köztük Dúló Ádám gyalogezredesé — találatott, míg a császáriak másfélezer embernél többet vesztek. Maga Heister fővezér is kicsinybe múlt hoy el nem esék. (L. Spangár Andrásh egykorú krónikáját.)

szabad soha rendes ütközetbe ereszkedni a németekkel. Ezen hadtest Tiszántúli csapatokból állott, kik jó portyázók s elég bátrak voltak, de fegyelmetlen fosztogatók. Ezen erősítés helyreüté ügyeimet, s megfontolván mindazt, a mi történt, igen örülék, hogy Károlyi elkésett. Minden hírek megerősíték ama nagy veszteség valóságát, mellyet a németeknek jobbszárnyukon állott gyalogságuk szenvedett, a melybe lovasságom oly sikerrel vágott be, hogy egész zászlóaljak leaprítettak. 1) Az ellenség hadserege hosszas négyszögöt képezett, megszakgatás nélkül fedett oldallal; podgyászuk a két hadvonal között volt felállítva, úgy, hogy a második vonal nem segíthette az elsőt. Meg kellett volna tehát nyernünk a csatát, ha a tábornok 2) vagy a tisztek, az első hadvonalra, mely több helyütt át volt törve, vetették volna újra erejüket. De meglévén a rés, senki másra nem gondolt: mint a kizsákmánylandó társzekerekre. E helytelen tettnek az altisztek is nagy mértékben okai valának, kiknek sem fogalmuk nem volt kötelességeikről, sem tapasztalatuk, sem elég tekintélyök arra, hogy a katonákat megtarthatták volna soraikban. Mind ennek okait már elmondám. Megtanultam ezen első ütközetemből, hogy közülünk egyik sem ért a hadtanhoz, hogy csapataim a legjobb akaratúak, de más részről rozúl fegyverzetek lévén, tiszteik sem tudják őket vezetni. Végre, hogy a szökevény-németekre igen kell vigyázni.

Igy végződött Magyarországon az 1704-ki hadjárat. -- Erdélyben a hadakozás elég szerencsésen folyt, a hová Forgács grófot küldtem parancsnoknak,

1) Spangár névszerint is megemlíti, hogy a Vobezér császári ezred volt az, melynek „nagyobb része lekonczoltatott.“

2) Eszterházy Antalt érti, ki a kuruczok balszárnyát vezényli vala.

kinek előbb Glöckelsperg tábornok Szakmárt megadá, a mi által egész Felső-Magyarország, el egész az Erdélyig felszabadult. Ezen német tábornok (Glöckelsperg) harczedzett, szerencsés katona volt s ismerte a nemzet gyöngéit. Körülbelől 400 lovast s néhány száz puskásgyalogot vitt el magával (Szathmárból) Pestre. ¹⁾ Pekry és Teleky grófok szánakozásra méltó hadmozdulatokat tettek az említett fejedelemségben. Bussy-Rabutin tábornok, ki a császár részéről parancsnokolt Erdélyben, lovasságának maradványát felosztá századonként a fallal kerített szász városokba, amellyek lakossága eleinte nagyon szíttott a németekhez. Minthogy azonban élelemszerzés végett ki kelle járniok: ez okozá, hogy a császár e négy régi lovas ezrede, mely a háború elején Erdélyben vala, tönkre tétetett. Az egész ország hozámállott, a csapatok mindenfelé barangoltak és fosztogattak. Az erdélyiek nem tudtak magok között meggyezni, főre volt szükségük, hogy ismét egyesüljenek. Forgács nem volt nekik való, mert ő azon kívül, hogy igen indulatos, még iszákos is volt, boruk pedig nagyon rossz vala. Ekkép ő terhemre vált közelemben úgy, mint távolban. A mi a rendes hadi szolgálatot illeti, azt értette, 4—5000-nyi lovas csapatot sem vezénylett rosszul: de a gyalogságot nem ismeré, valamint az embereket sem, mert lelkületükbe nem birt behatolni s csak látszat után, nem pedig belső értékük szerint ítélt. Elképzelttem mindazon egyenetlenkedéseket, mellyek közte s az erdélyiek közt lesznek: azonban a szükség kényszerített, hogy őt oda küldjem.

¹⁾ A „Wienerisches Diarium“ szerint Glöckelsperg — ki Sickingen és Löwenburg szintén Szathmárba szorult császári tábornokokkal — ezen erőseget Forgácsnak szerződésre. földadá: nem 400, hanem 600 lovassal és egy zászlóalja gyaloggal vonúlt (a capitulatio értelmében bántatlanúl) Pestre.

1 7 0 5.

A németek minden erejüket összeszedték volt Heister tábornok alatt, hogy Leopoldvárárt fölmentsék, a melyet mint mondám ostromlottam. Alsó-Magyarországban ¹⁾ — mióta Forgács, Károlyi és Eszterházy általjöttek a Dunán, — kevés seregem volt. Heister magatartásából észre lehetett venni, hogy daczára a megnyert csatának tart tőlünk: azért nem akartam neki elegendő időt engedni, hogy tájékozhasssa magát. Ez okért egy Verebélyen tartott tanácsban elhatároztam Károlyit Karvánál a jégen átküldeni a Dunán, hogy betörjön Ausztriába s így rontsa meg örömét a bécsi népnek és udvarnak, mely azt hívé, hogy seregeim tökéletesen szétszórattak. Károlyi az 1705-ki február hóban indult el. Egész a bécsi külvárosokig barangolt. — Gróf Bercsényit Eszterházy tábornokkal a Vág mellett hagytam s magam mellé vévén a gyalogság maradványait, Egerben töltöttem a telet, az ország közepén, készületeket teendő a jövő hadjáratra. Károlyi csapatai háborgatták Heister nyugalmát, a ki miután gyalogságát Bazin, Modor és Szent-György fallal kerített s a Fehérhegység aljában fekvő városokban elhelyezé, lovasságával Károlyi után iramodott. Ezen alkalmat Bercsényi igen jól felhasználá; elküldé Eszterházy Dániel tábornokot annyi gyalogság-

¹⁾ Mint már egyszer megjegyeztük, e kifejezés alatt mindig a dunántúli kerület értendő.

gal, a mennyit a helyőrségekből összeszedhetett, hogy e városokat bombáztassa. A németek megadák magokat, a nélkül, hogy úgy szólván megtámadtattak volna. Ekkép ama győzödelmes sereg a tél folytán annyira tönkre tétetett, hogy a dán segédcapatok nélkül a németek nem folytathatták volna a hadjáratot.

Ez az oka, hogy a bécsi udvar újból az alkudozásokhoz folyamodott. Már említém följebb: miért folytattam a haza ügyeit minden titoktartás nélkül, teljes szabadságot adván a császár küldötteinek, bárkivel beszélhetni. Sőt a vármegyék nemességét körlevelek által is értesítém mindarról a mi történt. A rézpénznek óhajtott kelete volt, a mi képessé tőn hadseregeimet kiegészíthetnem; azonban józanul nem lehetett azt várni, hogy ez így fog tartani. A hires arany és ezüstabányák nagyon bizonytalan jövedelmet hoztak. A rézpénz, melylyel a folyó kiadásokat fődözém, képessé tett az aranyat és ezüstöt megtakarítani; a mit aztán fegyver és ruházat vásárlására fordíthattam, udvari hadaim számára. Ezek ekkor két — 1200 — 1200 emberből álló — ezred gyalogságból és egy 1000 főnyi lovas ezredből állottak. Szileziának megadtam a neutralitást, melyet e tartomány a háboru kezdete óta óhajtott, leginkább azért, hogy elegendő ólmunk legyen az érczek olvasztásához, mert sem Magyar-, sem Erdélyország nem termel eleget ezen érczből. A szileziták Lengyelországon át szállították azt hozzánk. Azonban fegyvert nem sikerült kaphatnunk ezen úton, a melynek pedig nagy szükében voltam. A háború egész folyama alatt Danz-kából nem kaptunk többet 10.000 puskánál, a lengyel háboru miatt. A lengyelek, svédek, muszkák és szászok nagyon reá estek ezen árucizkire. Csak két kereskedő akadt, ki elvállalta a szállítást, és ezek is gyakran nem

teljesíthették ígéretüket. Az egész nemesség, papság és katonaság, mihelyt a németek ellen nyilatkozott, hűségi esküt tőn nekem: mindazáltal nem tulajdoníték ezért magamnak teljes hatalmat a politikai ügyekben, s ennélfogva nem akartam soha önfejemtől békeajánlatokat tenni. Bercsényi tábornoknak nem adék egyéb hatalmat, mint csak azon hadak felett, a mellyeket vezényllett. Mégis nem kerülhetém el, hogy megbízásokat ne adjak neki, mint benső barátomnak a bányaugyek rendezését illetőleg; s minthogy a bányavárosoktól nem volt távol, minden rendeletemet ez ügyben hozzá intézém. Forgács, ki ellensége vala, azt hívé, hogy Bercsényi mindent önfejtől, függetlenül tesz, s hasonló teljhatalmat követelt magának Erdélyben. Már pedig, hogy megtartsam az ezen ország törvényei által megkívánt formalitásokat, minthogy a háború miatt személyesen jelen nem lehettem: ezen fejedelemség igazgatására ott egy kormánytanácsot alkottam. E tanács Forgácssal egyetértőleg tartozott működni, a ki csak a hadsereg fölött parancsnokolt. Tanácsosaim nem olyanok voltak, mint a milyeneket óhajték, azért minden fából nyilat kelle csinálnom. Sohasem voltak készen ha Forgács közlött velök valamit, vagy pedig valamit kért tőlök. Úgyes kímélettel kellett volna velök bánnia, mert a tanács balul magyarázta a tábornok által hozzá intézett leveleket, s nem szóllott ugyan semmit, de nem is hajtá végre Forgács rendeleteit; erre ez felbőszült, amazok pedig panaszkodtak. Mindegyiköknek igaza volt, az egyik vagy másik fél jelentése szerint. Az erdélyiek Forgácsot idegennek tekinték, s azt hívék, hogy uralkodni akar fölöttük, én pedig támogatom őt, törvényeik ellenére. Ha megfeddtem volna Forgácsot magaviseleteért: olajat öntöttem volna a tüzre, mert nem igen

szokta megvágatni sem szavait, sem panaszait a közönség előtt, a miknek rossz következménye lett volna.

Desalleurs marquis a francia király seregében tábornok, hozzám csatlakozandó, Törökországon keresztül gróf Forgács táborába érkezett, és mellette hagyá Damoiseau hadmérnökkari dandárnokot, hogy Medgyes ostromát vezesse; e szász város elég jól megvala erősítve, és német helyőrség által védelmeztetett. Ennek ostromára készült akkor Forgács, s később el is kezdette. Sokkal hosszabb és véresebb lett az ostrom, mint a minő lett volna, ha a tábornok Damoiseau véleményének daczára meg nem változtatja az ágyutelepeket, mire ez visszahívását kérte. Végre a város több meghiusult roham után megadta magát. Ezáltal Rabutin igen szoroson bezárított Nagy-Szeben városába, s később Forgács a Vöröstorony nevű erősséget is elfoglalá, a mely által összeköttetése volt az ellenségnek Oláhországgal. Szeben ostromzárolása alatt Forgács beküldé a városba segédtszjtjét (Tóth Andrást, a ki jelenleg kapitány francia szolgálatban) hogy Rabutinnak és nejének tiszteletére legyen. Ez igen dicséretes lett volna rendes háborúban, hol hasonló udvariasság szokásos a tábornokok és tisztek között, azonban az erdélyiek és a hadak másra magyarázták Forgács tettét, ki már az alsó-magyarországi seregek bizalmát ehhez hasonló eljárás által elvesztette volt. Ezen körülményekből kiviláglik, mily hangulatban találtam az erdélyieket e hadjárat végén.

Desalleurs marquis Erdélyen ájtjövén, Egerben érkezett hozzám. Nyilvános audientián fogadtam, mint a legkeresztyénebb király követét. Átadá királya levelét s biztosíta pártfogásáról. Azt hittem: fegyvert, tiszteket és pénzt hozand, azonban kíséretében csak Le Maire

és Damoiseau hadmérnök-dandárnokok voltak. Titkos beszélgetésekor egy emlékiratot adott által, a mely tele volt kérdésekkel a háború állapotáról, az erősségekről, hadszertárakról sat. Feleletemet két óra múlva átadám neki, a mi igen meglepte. Ezen tábornok még jó erőben levő öreg ur volt, értett a hadakozáshoz, józan és türelmes lévén, társalgása kellemes és szellemdús, de igen szórszálhasogató volt; egyedül francziául beszélt, semmit sem költött, és ép oly hidegséggel viseltetett királya, mint nemzetünk érdekei iránt. Neki rontott a legnépszerűbb előítéleteknek, és semmi kiméletet sem mutatott irántuk, még azon csekély számú franczia tiszték előtt sem, a kik neki udvaroltak. Ennek később igen rossz következményei lettek. E tábornok tanácsai s tervei jók valának, de kivihetetlenek a nemzet általános tudatlansága miatt a hadakozás elveit illetőleg, és tiszték hiánya folytán. Az elsőnek okát elmondám, s abból könnyen meg lehet a másikat magyarázni. Mondák és el is hívém, hogy tekintve ama nagy seregeket, mellyeket Franciaország lábön tart: maga a király sem talál néha elegendő tisztet. Említém már, hogy Desalleurs marquis csak két hadmérnököt hozott volt magával. Bonac marquis Fierville d' Herissy lovagot küldé hozzám, a ki igen becsületes ember vala, és az egész nemzet szeretetét bírta, szelídsége és jó bánásmódja miatt, de ezen nemes sohasem szolgált másutt, mint a gránátos-gyalogság (Grand Mousquetaire) között. La Mothe ezredes Vauban marechalnak segédtsíjtje vala, s ott szerzett némi ismereteket, az erődítés körül; igen tüzes, türelmetlen s indulatos ember volt, azonban kötelességét híven teljesíté. De Rivière franczia protestans vala, becsületes ember és elég jó hadmérnök. Barsonville és Saint-Just szintén értettek valamit az erő-

dítéshez; ők August király seregében kapitányok voltak. Nem tudom, ha szolgáltak-e valaha mint tiszték Franciaországban. Az első két év múlva elment, elbocsátás nélkül, a másik pedig még az első év vége előtt kérte elbocsáttatását. D' Absac Franciaországban hadnagyi rangban szolgált, ha nem csalódom. Bonafoux francia menekült volt. Chassant egykor szintén August királynál szolgált; mindketten jó tiszték voltak, de ha a legbátrabbak s legtükételesebbek lettek volna is: nem lettek volna kevésbé megakadva, mivel ezredeikben hiányzottak a jó kapitányok s hadnagyok. Azok, kik Konstantinápolyból vagy Lengyelországból jöttek Ferriol vagy Bonac őrgrófok ajánló-leveleivel: többnyire könnyelmű kalandorok valának, s idegen neveket vettek föl, hogy a Franciaországban levő uraiktól ellopott tisztí kinevezéseket használhassák. Ezek megbecselelték nemzetöket magokviselete által, s a magyar nemzetet is elidegenítették a francziától. Mihelyt látták, hogy kényök-kedvök szerint nem élhetnek: elbocsátatásukat kérték, s visszatértek Lengyelországba, hol más-más párthoz csatlakoztak, hogy azt tehessék, a mi nekik tetszik. A mi a szökevény-németeket illeti: ezekkel nagy elővigyázattal kelle bánni. Roth ezredesen, ki jó gyalogsági tiszt volt (magyarországi nőt vett el még a háború előtt), s három vagy négy helyörségbeli hadnagyon kívül, a többiek áttértükkor altiszték valának, a kiket mások hiányában elő kellett léptetnünk, s így vétettek ki megszokott hatáskörükből. Tudjuk, hogy mi indítja közönségesen szökésre a katonákat. Az ily csapatra csak akkor lehet számítani, ha előnyben vagyunk az ellenség fölött: de mihelyt védelemre kell szorítkoznunk, bármily jól vezéreltessenek is, azoknak száma, a kik inkább fegyverrel kezökben akarnak meghalni, mint

felakasztatni, sokkal csekélyebb azokénál, a kik élni igyekeznek a nélkül, hogy felakasztassanak. Hasonló körülmények között azok, kik magasabb rangra emelkedtek, arról gondoskodnak, hogy megtarthassák azt, s nagyszerű árulásokon törik fejöket, hogy kegyelmet és jutalmat nyerhessenek. Ilyen volt Charody a nagyszombati ütközetben, s ilyen Brenner ezredes, ki a hadi törvényszék által elítéltetett, és ezen év vége felé kivégeztetett. ¹⁾

Tiszteket képezni kívánván a háború kezdete óta folytonosan nagy udvart tartottam, hogy a nemességet magamhoz vonjam. Lovászaim, asztalnokaim, apródjaim s udvari-nemeseim száma nem volt meghatározva. Hogy megizleltessem velök a katonáskodást: mihelyt a hó elolvadt, táborba szálltam, s francia gránátos-századommal gyakorlatokat tartattam. Szerencsémre találkozott egy altiszt, a ki ehhez értett. Minthogy vadászni igen szerettem: egy nemes által 60 vadászt szedtettem össze, a ki tudtomon kívül begyakoroltatta őket egy altiszt által, (ki a németek között szolgált volt), s bemutatván őket, nagyon kellemesen lepott meg. Udvari gyalog hadaim az ugynevezett Palotások, (kik mindnyájan munkácsi herczegségembeli jobbágyaim voltak) égtek a tanulás vágyától. Alezredesökül báró Limplrechtetevém. Ezen nemzetére nézve német tiszt, mint hadnagy a császár seregében, Murányvárának parancsnoka volt. E vár egy magas — minden oldalról meredek — hegyre épült, és egyedül a sziklába vájt szűk uton közelíthető meg. Körülkerítetvén, ő mint pártjához hiven ragasz-

¹⁾ Az áruló Brenner ezredesét, ki a császáriakkal titkon levelez vala, s a kinek készakarva lett elkésése miatt Bottyánvára — kellszámú gyalogság nélkül lévén — elveszett: a szécsényi táboron 1705. sept. 23. reggeli 8 óraker lötték föbe. L. „Rákóczi Tár.” I. 428 l.

kodó, csekély helyőrségével többször kicsapott. Végre kényszerítetvén megadni magát, szolgálatomba állá, megtanulá a nemzet nyelvét, s egész a háború végeig példás hűséggel s ragaszkodással viseltetett hozzám. Mihelyt udvarbelieim közül valamelyikében valami hajlamot vettem észre a rendes hadiszolgálatra: azonnal udvari ezredeimnél alkalmaztam őket. De mindez nem ment oly hamar, mint óhajtottam volna. A többi ezredekben a tábornokok nem igen működtek ebben a szellemben. A régóta rendezett hadseregekben a belépő fiatal tisztok bajtársaik és följebbvalóik példája után alkalmazkodnak, s két vagy három hadjáratban egészen beletanulnak: de ez az én hadaim között nem így történt, az efféle példák inkább elronták őket, mintsem hogy tanították volna.

A telet s a tavasz néhány hónapját Egerben töltöttem, elfoglaltatva a békealkudozásokkal, az ország igazgatásával, és a hadak rendezésével, a melyeknek zsoldját meghatározám. 75 000 lovas és gyalog volt zsoldomban. Minthogy a hadjárat ideje közeledett: intézkedéseket tettem, hogy végrehajthassam szándékomat: átkelni a Dunán oly hadtesttel, a melyről meg leheték győződve, hogy követni fog. Hidam és az azt védő erősségek készen voltak. Eszterházy Dániel tábornok egy gyalogságból s némi lovasságból álló hadtestet, az egyik parton vezényelt, a Duna másik oldalán pedig a félszemű Bottyán tábornok parancsnokolt. Ezen ember hajdan deák s egy jezsuita klostrom portása volt, de katonává lévén oly vakmerő harczokat vítt a törökök ellen, hogy ezredessé emelkedett a császár szolgálatában. Sem születése, sem neveltsége nem lévén, igen nyers modorú, de józan, éber figyelmi és fáradhatatlan volt; szerette a népet, s ettől viszont rend-

kivül szerettetett, mert katonáit szigorú fegyelemben tartá, de igazságot szolgáltatott nekik mindenben, a hol igazuk volt. A ráczok különösen félték tőle: a németek azonban olyannak ismerték a milyen volt. Jól érté a dunai hajók építésmódját, — még maga is fejszét fogott kezébe. Beleelegyedett az erődítésbe is, s szerencsétlenségre azt hívé, hogy ért hozzá; nem is hallgatott semmit azon mérnökhadnagyra, a kit hozzá küldék, hogy erődöt emeljen a hidő védelmére. A maga képzelődése szerint építteté tehát azt, s neki készült, hogy védelmezni fogja.

Minekutánna a lovakat fűvellésre bocsátottam az egri szép mezőkre: a Duna felé indultam, kissé később mint rendesen szoktam, megnyitni a hadjáratot.

Budával egyirányban voltam, midőn egyszerre két futár érkezett hozzám: az egyik Eszterházy (Dániel) tábornoktól, a másik Bercsényi tábornoktól. Az első tudósíta, hogy Glöckelsperg tábornok, ki Szakmár átadása óta Budán tartózkodott, 400 lovassal, budai helyőrségi gyalogsággal, néhány ágyuval s a ráczokkal, kik taraczkos naszádokon ereszkedtek le a Dunán, Bottyán megtámadására kiindult. Bottyán lovas ezrede élén kémszemlélés végett elébe menvén, összecsapott vele, és ez alkalommal két nehéz zuzást kapván, egyiket az orrán, másikat a czombján, (s ennek következtében igen soká sántít vala), visszahuzódott erősségébe. (Szándékosan mondám: „zuzás”t, mert a közhiedelem szerint bőrét a golyó nem járhatta). Közeledvén az ellenség, első ágyugolyójával átlyukasztá az erősség falát, a puskagolyók pedig egészen rostává lőtték a mellvédeket, mellyek mögött a gyalogság nem tarthatá magát. Bottyán tehát visszavonult, felgyujtván előbb várát, és miután átjött a hidon: az ellenség elégeté a hajókat, s visszahuzódott

Budára. ¹⁾ Bercsényi gróf jelenté, hogy az ellenséges seregnek, (mely 6000 dán gyaloggal erősült) vezénylete Herbeville tábornokra bízott, hogy ezen sereg a Csallóközben, Komáromnál táboroz, s hogy ő biztos forrásból értesült, miszerint szándéka Leopoldvárába élelmet vinni; ehhezképest ő azt hiszi, jobbra nem használhatnám hadseregemet, mintha az ellenséget megelőzőm a Vágnál, megakadályozván az eleség beszállítását, s így ezen erősség nem sokára elesnék. Bizonyára nem vehetett volna rá ezen eljárásra, valamint a mult hadjáratra sem, ha meg nem lettem volna fosztva minden reményétől annak, hogy hidamat helyreállíthassam, s föltett szándékomat megvalósíthassam. Magamhoz vevém tehát Eszterházy Dániel tábornokot azon hadtesttel, mellyet vezénylett, s elhatározám a Vág felé nyomulni, de egyszersmind a mennyire csak lehet elkerülni minden nyílt ütközetet. Seregemmel három helyen mentem által a Mátrának nevezett hegylánczolon, mely egyenközűleg huzódik amaz aknáikról híres honti, besztercebányai és gömöri hegyekkel. Az előbbi hegység a Dunára dül. Maros mellett, átellenben a régi és puszta visegrádi várral, az utóbbiak pedig Sz.-Benedek- és Sz.-Keresztnél tömegeikkel a Kárpát-hegyek felé fordulnak. E két hegylánczolat közt van ama szép és népes völgy, mely Nógrád, Hont és Bars vármegyékre oszlik. A Mátra hegység Egernél kezdődik, zöme avvagy hom-

¹⁾ Glöckelsperg nem oly kisszámú haddal mint a fejedelem írja, de mint Kolinovics előszámlálja: 2000 császári rendes lovassal, 1200 cs. rendes gyaloggal, a budai várból hozott réstörő ágyukkal, bombavető mozsarakkal, s még egy nagy csapat ráczezal, továbbá a rác csajkás haddal indult ki. A magára hagyott Bottyán várát forma szerint töreté és bombáztatá. Így akarta magát megboszúlni a merész Bottyán tábornokon: a ki néhány nappal azelőtt a budai várkapukig rohant be, Buda rácvárosát a Tabánt elfoglalá, s 800-nál több németet s rácot vágatott le. — L. Thaly: „Bottyán élete.“

lokzata, mely a Harangod mezejére néz, Bikknek hivatik, s kisebb halmokba megy által, a mellyeken a jó borsodi bor terem. E halmok lábait a Sajó vize mossa, mely a gömör vármegyei hegyekből ered, s Tarjánnál a Tiszába szakad. A Hatvan és Buda között terülő nagy síkságot több kistályó szeli keresztül: ezek közül valók a Zagyva és a Tarna; az első Hatvan alatt foly és Szólnoknál egyesül a Tiszával. Ez egy igen kicsiny földvár, melyben helyőrséget tartottam a Jászság lakóinak védelmére, a kik 5—6000-nyi elég jó katonával szaporították hadaimat.

Vác püspöki városnál ütöttem tábort, mely Budán följül fekszik, mert még gondolkoztam arról, hogy hidat veressek-a a rácok által lakott Szent-Endrei szigettel való közlekedés végett? Innen gyalogsággal a Duna szorosaiban nyomultam előre, lovasságomat pedig a gyönyörű erdőkkel és dús mezővel borított halmokon küldtem át. A podgyász képezé a harmadik hadoszlopot, melynek Tompánál kellett kibukkanni a hegyek közül. Glöckelsperg, miután hidunkat elégeté, hihetőleg parancsa lévén engem figyelemmel kísérni, átellenben haladt. Olyformán szállt táborba két hegy között, hogy ha hajókra tehettem volna szert: átküldhettem volna bizonyos számú gyalogságot, hogy őt éjtszaka támadja meg. Hadoszlopaim Sz.-Benedeknél egyesültek, de ez nem azon hely, a melyről föntebb beszéltem. E helyen egy régi római sánczot találék, s a szép mező kedvéért ott tábort verettem. Csak három, avvagy szükség esetében két állomásnyira lévén a Vágtól: meg akartam állapodni mindaddig, míg az ellenség szándokáról bizonyosat nem tudok, hogy a Vág vidékét nagyon ki ne éljük. Magamhoz hivatám gróf Bercesényit, hogy szándékomat vele közöljem. Mind személyesen, mind

hiréből elég jól ismerém a jámbor öreg Herbeville-t, (ki születésére nézve lotharingiai, mesterségére nézve pedig dragonyos volt) hogy oly törvetésről gondolkozzam, a melybe kivüle senki bele nem esett volna. Desalleurs marquis Leopoldvár helyzetéről tett előterjesztésem folytán igen helyeslé szándékomat, de nem hitette el magával, hogy Herbeville oly jóhiszeműleg belemenjen a kelepczébe, a mit pedig valóban megtett. Miután Bercsényi tábornoktól kitudakolám hadteste állapotát és az élelmi szerekét: melléje adám Le Maire hadmérnök-dandárnokot, a kivel már Esztergomvárárt, mely táborhelyüinktől csekély távolságban volt, kikémleltem. Már ekkor elhatározám, hogy készülteket teendek e vár megostromlására. Megparancsolám e hadmérnöknek: vizsgálja meg Leopoldvára környékét, rekeszsze el gátokkal a Dudvág nevü csekély patakot, hányasson a patak és a folyó (a Vág) között egy jó sánczot, vizsgálja meg a Dudvágban lévő gázlókat, s nem számítván a vizek áradására, emeltessen ezen helyeken redouttokat. Mindezek jól és idejében végbevitettek. Az ellenség Csallóköz szigetében, azaz a csalóközben (l' Ile trompeuse), mert bármily termékeny legyen is e sziget: ritkán történik, hogy aratás előtt sűrű köd ne lepje el, melynek következtében a búza vagy rozs üszögös lesz, s azért közönségesen kétszerest vetnek. Különben ismeretes, hogy e sziget a Vág és Duna által képeztetik, a melynek egy — a hajózásra igen gyakran használt — ága választja el a nagyszombati síkságtól. — Mihelyt az említett sáncz védhető állapotban volt, megindultam, mert meghallám, hogy Herbeville szintén megmozdula

Bercsényi tábornok saját szerü szelleméhez képest, mely azonban őt a tettek végrehajtásáig soha nem ve-

zérle, ajánkozott, hogy elindul a lovassággal, s igyekezik az ellenséget a Duna csallóközi ágán való átkelésénél sakkban tartani, s azon utra csalni, a mellyen kívántuk, hogy menjen. Sohasem voltak nagyszerű eszmém a nagy hadtestekkel véghez vitt ilyszerű vállalatokról: mivel igen sok bajt okozhattak, minthogy nem sok kellett csapataim lehangolására; míg ellenben azon előny, mellyet e vállalatokból józanúl reménylhattünk, igen közepszerű lehetett. Azonban alaposan ismervén tábornokomat, a ki ha hibázott, leginkább tulságos elővigyázata miatt tette azt, s a ki az efféle tervekkel csak azért áll vala elő, hogy a nemzet előtt dicsekedhessék, — beleegyeztem.

A szeredi hidhoz érkeztén, egészen a Vág partján ütöttem tábor; e part fedett, míg az átellenben lévő igen puszta. Egész gyalogságomat a sánczba vetettem, kivéve azon részt, mely a viz alá levert hegyes karók által járhatlanná tett két gázló s a parancsom folytán lerontott szeredi hid őrzésére szükségeltetett. Vártam a történelmőkire. Lovasságom előcsapatai Bercsényi tábornok vezérlete alatt déltájban kezdetek érkezni. Az ellenség 4 óra felé mutatkozott; podgyász nélkül volt ugyan, de számos élelmi szerrel megrakott szekerekkel. Átellenemben csendesesen táborba szálla a gyepen, mely oly nyilt és oly sik vala, hogy nyiltabbat és egyenesebbet látni sem igen lehet. Örvendve e hadműveleten, elkezdém őt ágyukkal lövetni, melyre hasonló módon felelt; azonban a fák, a bokrok, a tér emelkedései s mélyedései nekünk előnyünkre szolgáltak, és szemmel láthattuk ágyuink hatását. Az ellenség a Vág és a Dudvág közé ékelé magát. Bizton reménylhetém, hogy ha más nap előre nyomulna, sánczomba ütközik; de nem lehettem egészen biztos aziránt: valjon az éjjel nem

fog-e kisebb portyákat kémszemlére küldeni? megtudandó, mi történik közte és a vár között, a mely oda csak két órányira feküdt. Hogy a bizonytalanra támaszkodva, el ne szalaszszam a biztosnak tetsző alkalmat: közlém Bercsényi tábornokkal, hogy szándokom 4000 válogatott lovast a balszárnyunktól három órányira levő vecsei hidon átküldeni, 4000-et pedig a sánchezolaton általbocsátani, hogy napkelte előtt egy órával mind a két felől oldalba vegyék az ellenséget, (a ki semmire nem támaszkodhatott), mfg mi ezalattszemben véle nagy riadást teendünk. E terv oly biztosnak tünt fel előttünk, hogy szerencsétlenségre Bercsényi kívánt kivitelével megbiztatni, a balszárny vezetésére pedig Géczy Gábort ajánlá, ki testvére vala a Bercsényi tábornok ezrede parancsnokának Géczy Zsigmond dandárnoknak. Szerencsétlenségre nem tudám megtagadni Bercsényitől a vezényletet, a másikat pedig nem ismervén, azt hívém, hogy oly vitéz és tevékeny, mint testvére. Azon reménnyel kecsegtetém magamat, hogy ohajtasom szerinti hadműveletnek lehetek tanúja; mert ha Herbeville legalább csak szekereivel is fedezte volna seregének két oldalát: kételkedhettem volna a siker fölött, de még ezt sem tette, s szekerei, két csatavonala közt levén felállítva, csapásunkat ki nem álhatta volna. Az elküldött hadcsapatok körülbelől napnyugta előtt két órával indulának el. A jobbszárnynak szakadékon kellett áthatolnia, ellenben a bal minden akadály nélkül nyomulhatott elő. Elhatároztam, hogy hajnalkor teendének támadást. Az általam odahagyott s az ellenség által megszállott szeredi várhoz átellenben lévő magaslaton virasztva töltém az éjet. Gránátosaim, kik a hidat őrzék, melynek padlózatát felszedék vala, csak 200 lépésnyire voltak tőlem. Éjfél felé elkezdé a vár-

ban tanyázó ellenség, (a mely mint reggel megtudám, két század gránátossal erősbült), a hidat megtámadni, s körülbelől egy óráig mindakét részről heves tüzelés folyt. Eleinte azt hívéim, hogy ez csak diversio. Egész vonalamat megvizsgáltatám, hogy tudjam, mi történik máshol is: de mindenfelé csend uralkodék, s a tüzelés egyszerre megsziunt. Sohasem tudhattam meg okát az ellenség eme csodálatos tettének, mely semmire sem vezethetett. Részemről tehát csak azon pillanatot vártam, midőn hadaim megkezdendik a támadást; de hajnalkor még senkiséim mozdult, és miután egy óra múlva az ellenség közriadalt veretett táborában, én is ugyanazt tevém. Igen elégedetlen valék, tapasztalván hogy csapásom nem sikerült, azonban nem sokára megvigasztalódtam, látván, hogy az ellenség, miután elébb a szeredi várból kivoná őrségét, szép rendben huzódik, egyenest az általam vetett törbe kerülendő. Arra számíték, hogy balra indított hadosztályom nyomában lesz, és Bercsényi elég korán érkezendik, hogy hátulról támadhassa meg az ellenséget, midőn ez sánczom elé fog érní, a hol útegeim miatt, (melyek őt azon esetre ha velem szemközt állana fel, hátulról fognák löní), csak egyedül úgy állhatna csatarendbe, hogy nekünk oldalát fordítaná. Az ellenség már meghaladta táborom vonalát, s még semmi hire sem mutatkozék elküldött lovasságomnak. Hogy e késedelmezőket sarkaljam, utánuk indítám az egyetlen lovas ezredet, mellyet magam mellett tartóztattam. Ez Buday (István) tábornok ezrede volt, saját maga által vezényelve. E tábornok nem sokára elindúlta után egy dán kapitányt küldött hozzám, a ki vadászat közben elfogatott. Buday folytonosan egy ritkás erdőn keresztülvivő uton huzódván ennek szélén csatarendbe állítá seregét, egy ágyulövésnyire az ellen-

ségtől, a mely egész seregem előcsapatának tartván Buday ezredét: hasonlólól csatarendbe állott. Pálffy tábornagy, ki Herbeville alatt vezényel vala, több évvel ezután mondá nekem, hogy már csak azt várták ekkor, hogy egy trombitás megjelenjék, s felszólítsa őket a fegyver-lerakásra. — A folyam mentében huzódtam, hogy útegeimhez juthassak, midőn egyszerre a szőlőhegyek szoros útáiban serege nélkül jövő Bercsényi tábornokkal találkozám; arról panaszkodott, hogy annyira késleltették a szoros utak, miszerint csak nap felköltére érkezhettek a sánczokhoz, a melyeken Le Maire hadmérnök nem tartotta czélszerűnek rést nyitni a lovasság kibocsátására; ezt tehát ő a sánczokban hagyta. Nem tudtam mit gondoljak e hadműveletről, de késő volt már helyreütni a hibát. Az ellenség, miután elég soká állott csatarendben, olyképen, hogy balszárnyát a Dudvág-folyócskának egy bokrokkal fedett kanyarulatára támasztá, — mely bokrok elrejték előle sánczunkat — s jobbszárnya egészen szabadon állott, homlokzata pedig ágyuim szakadatlan tüzének volt kitéve: végre jobbszárnyával megmozdula, és egyetlen hadoszlopban haladt visszafelé azon az uton, a mellyen jött volt, hogy a farkasfalvi szorosokon át azon magaslatot elérhesse, a mellyről már följebb, a nagyszombati ütközet alkalmával beszélék. Igen boszongok, hogy két ízben nem sikerült tervem, de még az vigasztalt, hogy az erősség segítséget nem kaphatott, s hogy az ellenség jól meg volt zavarva. Nem maradt neki egyéb hátra mit tennie: mint megkísérteni az átmenetet a Dudvágon, mely a nád és bozót fedte kiáradvánnyal jó széles tavat képezett; e víz átjáratai elé három redoute-ot emeltem, a mellyek noha egészen el nem készülhettek: de mégis védhető állapotban valának. De la Mothe ezredes ké-

szíteté őket, s ő vezénylette ama csekély számú gyalogságot, a mely bennök őrsgül tanyázott.

Mihelyt észrehevém, hogy az ellenség, a szorosból kijutandó, ezen redoute-ok felé hátrál; parancsot küldék Eszterházy Antal tábornoknak, a ki a sánczolatban vezénylett: küldje egész gyalogságát de la Mothe ezredeshez, hogy ez rögtön felállítsa őket mihelyt érkeznek; később maga is utánnuk menjen kíséretével, őket vezénylendő. Bercsényi szokása szerint ajánlkozék azt jóvátenni, a mit végrehajtani nem tudott volt; t. i. hogy nyomon fogja követni a lovassággal az ellenséget, és megtámadandja őt, midőn az átmenetelt meg akarná kísérteni. Én ezalatt egy magaslaton állék, a mely valamennyinél emeltebb volt, s a melyről az egész hadműveletet megláthattam. Az ellenség a síkon haladt, és bár több keskeny de igen mély vízfolyásra bukkant, a mellyeken egyedül csak egy hidon mehet vala által: lovasságom mégis békén hagyta. Parancsot parancs után küldék Bercsényihez, és e közben az ellenség előcsapata megközelíté a redoute-okat, a mellyekhez Eszterházy Antal elérkezhén, mivel csak annyi gyalogságot talált bennök, a mennyi védelmökre szükséges vala: egészen megzavarodott, és a nélkül, hogy de la Mothe ezredessel, a ki ott a csapatokat elhelyezte volt, beszélt volna: egy segédtszétet küldött hozzám, tudtomra adván, hogy nem lévén elegendő gyalogsága a Dudvág védelmére, vissza fog huzódni; a mit valóban, a nélkül, hogy parancsomat bevárta volna, meg is cselekedett. A mint aztán a nád és bokrok közül, a hová de la Mothe beállítá őket, előjöttek a csapatok: Eszterházy meg volt lepetve számuk által. Azt izené tehát ismét, hogy nem tudá, miszerint ily számos hada legyen, s hogy haladéktalanul vissza fog menni. De akkorra mire visszaérke-

zett: az ellenség előhada már átment, vagy legalább elhitették vele; a nélkül tehát, hogy legkisebb kísérletet tett volna, visszahozá az egész gyalogságot. Ezalatt a lovasság szintén tétlenül visszajött. Ekképen e két tábornok akarva sem segíthette volna jobban Herbeville-t kikeveredni a kelepczéből, a melybe önkényt ment bele. Helyzetemben bárki más árulást gyanított volna, holott valóban csak vastag tudatlanságuk s határozatlanság közt habozó és lebegő elméjük volt ennek oka. Így vala Bercsényi, a ki sohasem tudá magát elhatározni feladatának végrehajtására. Eszterházy pedig nemcsak habozó volt, hanem megzavarta őt még a szeles fiatal tisztek és hadsegédek csevegése is, a kikre mindig hallgatott, és nem tudá hogy mihez fogjon, mert ő reá mindenkor legjobban az hatott, ki legutoljára beszélt. Azonban e tábornokoknak véleményük szerint mindig igazuk volt. — Az ellenség ekkép bejutván a leopoldvári erősségbe, nem maradt egyéb teendőm, mint hogy minden hadaimat azon táborra gyűjtsem egybe, a melyet az ellenség az azelőtti napon megszállott volt, — jobbommal a Vágra, balommal a Dudvágra támaszkodván.

Ugyan e napon Szirmay a bécsi udvar egyik követe érkezett táboromba Pozsonyból, oly előterjesztésekkel, a melyeket figyelemre is alig méltattam. — Tudtuk, hogy Herbeville nem maradhat soká az erősségben, a melynek megélelmezésére jött. Már ekkor mondá Szirmay nekünk, hogy az udvar elhatározá a hadsereget Erdélybe küldeni, mert Szeben, Brassó és a fogarasi vár, e három hely, a melyekben a németeknek még helyőrségük volt, kétségbeesett állapotban valának. Ehhezképest Herbevillenek parancsa volt, semmitsem koczkáztatni. Tudtam, hogy csapataim boszúsak tábornokaim

tegnapi viseletéért; számbeli túlnyomóságukra támaszkodva ugyanis, vágyton-vágyták a harcztot. Haditanácsot tarték, a melyben mindnyájan megegyezének, hogy alkalmat kell keresni az ütközetre, s e végből rajta kell menni az ellenségén, s mihelyt megmozdúl, őt a lehetőleg ingerelni. A nagyszombati siktség, a melyet már meglehetőssen ismertem, igen mély patakok által van átmetszve, s azokat csak egészen közlelről lehet észrevenni. Ezek védelme alatt az ellenség rendezett hada előnyösen hátrálhatott az én seregem elől, mely a hadmozdulatokban nem volt még jól begyakorolva. Az ellenségnek egy jó utócsapata szembe állhatott volna velem e szakadások átjáratainál. Semmi kedvem sem volt ennek magamat kitenni, noha parancsot adtam az egész lovasságnak, hogy rőzsekötegeket (fascines) csináljon és vigyen magával amaz árkok betöltésére. Tulajdonképi szándokom az vala, hogy az ellenséget elvágom a Csallóköztől, a hol podgyássza volt, s egy jól ismert szép síkot választok csatatérnek. E szerint mihelyt megtudám, hogy az ellenség megmozdult, s Nagy-Szombatnak tart: elhányatám a rőzsekévüket, és hadseregemmel jobbra kanyarodván, elindítottam, hogy mielőbb kibontakozzunk e szorulatokból. E menet közben két hadoszlopban haladánk. A mint kiértünk, megállítám az egyik hadoszlopot, hogy visszahelyezhessem a szárnyakat, mert a mint táborhelyünket elhagyók, a jobb a bal helyére került. A menet kissé erőltetett volt, egész Cziffer nevü faluig: azonban tökéletesen sikerült az ellenséget (Nagy-Szombattól) elvágnom. Másnap ¹⁾ hajnalban megvizsgáltam a területet; azt tapasztalám, hogy nekünk való. A falu a középén volt, s előtte egy kis

¹⁾ Az az aug. 11-kén, mert ez vala a vereskői másként pudmericzi csata napja.

öblös patak folyt, mely a síkot hadvonalunkkal egyenközüleg hasítá át. A faluban jobbról és balról is egyegy nagy, erősen épült és fallal kerített urasági ház áll vala, melynek mindegyike puska-lövésnyire volt a pataktól. Mindegyikbe egy zászlóalj gyalogot és két ágyut helyezék. Vonalom egy a helységtől czélszerű távolságra fekvő igen lejtősen emelkedő és minden akadálytól ment hegyoldalban kezdődött Kora reggel csatarendbe állítám a hadakat, s körülbelöl 7 óra tájban megláttuk az ellenséget, mely az országuton felénk tartott. Egy magaslatra érkeztén, a mely még távol volt a falutól, mihelyt észre vón bennünket: egyenest a hegyeknek fordult. Czélja vala kikerülni az összeütközést a síkon, és engemet szoros helyekre csalni. Nem gondolék semmit e mozdulatával, mert megelégedtem azzal, hogy podgyászáttól távol tartom, a minek következtében szükségét szenvedend élelmi szerekben, mivelhogy a Fehérhegyek lakói nemhogy élelmet szolgáltattak volna számára, sőt kitelhetőleg zaklatták volna őt. Elküldék tehát kikémleni további utját, s nyugodtan várakoztam míg szándékát tisztábban kivehetem. Nem tudám, hogy Ocskay dandárnok, a ki elég jó portyázó volt, a vidéket jól ismeré, és a kinek a hadak között nagy hitele vala, fölkeresé Eszterházy Antal tábornokot, ki a balszárnyon parancsnokolt Ebeczky dandárnokkal, és több más tisztekkal, rábeszélendő e tábornokot, hogy tömegesen menjenek Bercsényi tábornokhoz, s igyekezzenek őt rábeszélni, hogy nekem az ellenség felé teendő mozdulatot ajánljon. Ezen egyetlen indítvány elegendő volt az elsőnek (Eszterházy), hogy beleegyezék abba, a második (Bercsényi) pedig ily alkalmakkor örökké ingadozó lévén, könnyen reá állt. Mindnyájan hozzámjövének, s megnyerék pártjokra udvarmesteremet Otlíkot

is, a ki hajdan hires tiszt volt s Tökölyi karabélyosainak ezredese; nálam is e minőségben szolgált a két első hadjáratban. Bercsényi előmbe adá, hogy e tisztok, a kik vele jöttek, ismervén jól a vidéket, azon véleményben volnának, hogy előre kell nyomúlni az ellenség után, mert látván hogy az kerül bennünket, csak így lehet őt arra kényszeríteni, hogy a hegyekbe vesse magát. E beszédet megvallom, türelmetlenül hallgatám; bármily fiatal voltam is azonban, mégis birtam annyira uralkodni magamom, hogy hidegvérüleg megmondhattam nekik, hogy nyugtalanságuk és egyenetlenkedésük nagy kárunkra lehet; hogy ama vidék tele van hegyi patakokkal; hogy nekünk sok idő kell míg csatarendbe állhatunk; hogy a szaggatott terület egy kivált és főképen lovasságból álló hadseregnek mindenkor hátrányára van; s hogy csak úgy győzhetjük meg a németet, ha bekeríthetjük, s végre, hogy jelenleg tudjuk, hol vagyunk, de nem tudom mily vidékre juthatunk előnyomultunkban, s csak vizsgálják meg azon területet, a mellyen elő akarnak nyomúlni: bizonyosan megváltoztatják nézetüket. Azt hittem, megnyugovának feleletemen, azonban nem sokára visszajöttek. Nem kívántak többé előnyomulni, mert meggyőződtek arról, a mit nekik mondék, de azt ajánlák, hogy azon lejtőn, a melyen csatarendben állánk, fölfelé balra huzódjunk. Okoskodásaikat azzal támogaták, hogy a katona boszankodik s zúgolódik, únván, hogy tespedni engedik, a nélkül, hogy a futó ellenség üldözésére vezetnék; és így elszalasztjuk az alkalmat holmi francia szabályok miatt, a melyekhez a nemzetnek nincs hajlama, mert lelkiülete cselekvésre ösztönzi őt, s a hosszú várakozás ellenkezik tüzével, — azért tehát minden esetre szükséges valami mozdulatot tenni. Hiábavaló okoskodásaiknak itt csak legkisebb részét hozám fel. Nem tu-

dom azért-e, hogy túlságosan követelték, avvagy azért, hogy fiatal és tapasztalatlan lévén nem bírtam elég szilárdsággal ellentállani tolakodó tanácsaiknak: akár az egyik, akár a másik okból elengedém magamat általok ragadtatni. Megtartván csatarendünket, balra húzódtunk. Ellenszenvem volt e mozdulat ellen, mert belső meggyőződéseim ellen cselekedtem; s nem merem állítani, ha bádar boszúsággal nem kívántam-e: bár megverettetnének, miszerint megmondhassam nekik, hogy igazam volt! Hadvonalunk hosszában haladtam, hogy megvizsgáljam az előttünk lévő területet, folytonosan fölfelé húzódván a hegytető hátulján, mintegy félmérföldnyire: a midőn hirül hozák, hogy a két hadvonalnak elősapata fölérvén a csúcsra, észrevette, hogy a lemenetel fölötte meredek s a lovasság által semmiesetresem járható. Rögtön megvizsgálám helyzetünket. Azon hegynék teteje, a hová az alig észrevehető emelkedőn feljutottunk, jó magas vala, s igen ritka erdő borította. A lemenetel túlnan teljes lehetetlen volt. Alant igen széles völgy terüle, nagy-sűrű erdővel benöve: ekkép balszárnyunk jól vala fedezve. A hadvonal előtt lévő lejtő nem volt oly meredek (mint a balszárny előtt lévő), és a hegylábánál egy Pudmericz nevű falu feküdt. Ezen oldalról a völgyet egy kis tó zárta el, a melynek igen keskeny gátja volt, s mindenfelől bokrokkal és fákkal vala szegélyezve; e tóból egy patak csörgedezett, mely a mocsáros réten keresztül egész vonalunknak hosszában folya. Átellenben hasonló vala a terület, csak hogy magasabb; az egyik hegytető a másiktól nem volt távolabb egy ágyulövésnyinél. Hadállásom közepének átellenében egy malom állott, a melytől könnyen föl lehetett jutni az átellenünkben magasló hegyre, egy két lejtő között vezető uton. Kifáradva a nap hevétől, méginkább azonban a tolakodó okoskodásoktól, leszállottam lovamról, az ormon lévő fák árnyékában, a

honnan egész hadvonalamat végigláthatám. Nem soká válek ott, midőn éppen átellenünkben az ellenséges lovaság egy hadosztályának elejét láttuk mutatkozni. Azon az uton haladt, a mely a faluba s az erdős völgybe vezet vala. Az okoskodók azonnal körülvettek s azt ajánlák, hogy egy dandár gyalogságot állítsak azon erdőbe, mellyet ők jól ismernek, egy lovas brigádát pedig küldjek az ellenség sarkába. A tanács a gyalogságot illetőleg, czélszerűnek tetszett volna előttem, kivált ha ügyes tiszteim lettek volna, s ha tisztábban átláthattam volna az ellenség szándokát, a ki ekkor megállott. Ezalattkiadám a parancsot a gyalogságnak, de alig indult meg a dandár, midőn észrevettük, hogy az ellenség visszahúzódik, és átellenünkben a hegy mögött kezd kibontakozni. Megállítám tehát az említett brigádát, s meggondolván, hogy az ellenség ágyuzhatna reánk: egész gyalogságomat leszállítám a völgybe, és hogy földve legyen, a tó és falu körüli fák és bokrok mögé helyezém. És minthogy hátunk mögött két domb között egy lejtő terület, a mely arra látszott rendeltetve lenni, hogy a lovasságot fődözze az ágyuk tüze elől: visszahúztam balszárnyomat, hogy idehelyezzem, várván, hogy ezalatt kivehessem szándékát az ellenségnek, a mellyet nem akartam, de nem is birtam volna megtámadni jelen állásában.

Bercsényi oda jött hozzám, s jelenté, hogy a föntemlített terv szerint Csáky tábornokat ¹⁾ a Rétay-dandárral előreküldé, s hogy a lovasságnak (a Rétay-dandárnak) nagy fáradságába került átjutni a réten, a mely igen süppedékes. Rendeleteimet tudtáraadám, és megparancsolám neki, hogy foglalja el az azon üteg ágyu által

¹⁾ Rákóczynek két gróf Csáky tábornoka is volt: István és Mihály; mellyiket érti itt? voltaképen nem tudhatni. Szalay L. (Magy. Tört. VI. k. 259 l.) Istvánt ír: mi alapon? nem tudjuk, de fölteszszük e nagy történet-íronkról, hogy kellett rá okának lenni.

fedezett malmot, a mellyet de la Mothe ezredes az ez utóbbihoz vezető mély uthoz átellenben állított fel. A tábornok egész őszinteséggel magvallá, hogy semmitsem ért a gyalogság vezetéséhez. Minthogy ez nem arra való idő volt, hogy alkalmatlan, s meggondolatlan tanácsát szemére vessem: meghagyám neki, hogy a lovasság jobbszárnyával forduljon rögtön vissza, és igyekezzék az ellenség balszárnyát túlszárnyalni, hogy azon esetre, ha az átakarna jönni, oldalba vehesse. Ugyanekkor egy főhadsegédet elküldék, hogy a legközelebbi gyalogdandárt a patak hosszában állítsa fel, hogy a lovasság hát-rálása ezáltal könnyíttessék. A mire vártam, valóban nem sokára be is következett. Lehet, hogy e parancsot vagy a dandárnok értette roszul, vagy a hadsegéd nem magyarázta meg jól, de oly roszul hajtattott az végre, hogy a gyalogság tovább mint kellett volna menvén előre, legkevesebb hasznunkra sem szolgált. A hegytetőn más ellenséget nem láttunk, mint az először látott lovasság zömét. Azt hívém, hogy vonala hátul van felállítva, hogy elrejthesse s kierőszakolhassa az általunk elhagyott sikon át szándéklott mozdulatát: a Csallóközbe visszajuthatni. Csáky tábornok dandárával hamarabb visszatért, mint azok, a kik elküldését tanácsolák vala, gondolták volna; azon lovas századok, mellyek őt követték: feltartóztat-tattak, és ágyuink által kényszerítették a visszatérésre. Lovasságom balszárnya, mint már említém, biztosítva volt. A hegytetőn csak azon lovassági osztály állott, mely táborőrző csapatokra volt felosztandó, midőn az ellenség egyszerre ágyuit kiszögezte ütegünkhöz átellenben. Ekkorig még a fák alatt valék, midőn észrehevém, hogy az ellenség legelső tüzelése némi zavart támasztott e lovas osztályban; nyargalva siettem, hogy a rendet helyreállítsam. Utközben jelenték, hogy egy ellenséges

gyalog-zászlóalj közeledik a malomhoz, azt elfoglalandó, és hogy benne nincsen gyalogság, mely védelmezhetné: mert ama dandár a melyről föntebb beszéltem, túlment ezen álláson. Ezalatt Andrásy György tábornok, a ki a gyalogság jobbszárnyán vezénylett, észrevévén ezen hibát, hátrább vezette és élére állván, karddal kezében, viasszorítá az ellenséget. Csapatja azonban átkelvén a patakon, mivel fölötte nagy tűzzel rohant előre, s nem haladt eléggé zárkózott sorokban: nem sokára visszavetett. A táborórségül szánt lovasság tisztei látván a gyalogság e mozdulatát, igen roszkor s fölötte nagy hévvel indúltak meg, s nem tudván oly gyorsan a mint kívántak leereszkedni a lejtón, igen hamar megállának. Mind ez az üteg körül történt, a hová e pillanatban érkezém, a heves mozdulatuk és rögtöni megállásuk által egy nagy csoportozattá alakult csapatok közé. Mindezen mozdulatok által nagy porfölleg támad vala, mellyet a dühös szél a hátul levő lovassági szárny felé hordott. E pillanatban leestem süvegem, a mi által egy pillanatra felalék tartóztatva, várván míg felveszik; apródaim egyike midőn a főveget visszaadná, figyelmeztetett, hogy ama csoportozatnak vége ingadozni kezd. Siettem, hogy eléje kerülhessek, a midőn nagy csudálkozásomra észrehevém, hogy lovasságom nem a legjobb rendben jobbra húzódik. Megállítám tehát, de az oly ritka sorokat képezett, hogy keresztül mehettek rajtok a futók, a kiket már majd nem mindenki kezdett követni. Mindíg azt képzeltem, hogy a napot elhomályosító porfelleg lehetett oka ezen általános felbomlásnak; képzelém, mondám, hogy a jobbszárny, a hol Bercsényi volt, látván a port feléje verődni: azt gondolá, hogy az ellenség áttörvén balszárnyomat, ő reá fordult, s ennek folytán elhagyá állását. Valóban nem mondhatom, hogy több ellenséget láttam

volna mint azon hadtömeget a hegyen, és ama zászlóalj a malom körül. Gyalogságom könnyen vonult vissza, mert lenn a völgyben nem volt por, s a terület is kedvező volt számára. Az ellenség kellemesen lévén meglepetve e váratlan, s Herbeville által nem is álmodott visszavonulás által: nem is gondolt üldözéstinkre. Vezetőm borzasztó kerülőt tétetett velem ez éjtszaka, átmentünk a Duna azon ágán, mely a Csallóköz elválasztja a síkságtól, s másutt ismét visszajöttünk, hogy a vecsei hídhöz juthassunk, a hová virradóra meg is érkezénk. Megtanultam e szerencsétlen napon, mily befolyása van a szélnek és pornak a csatára. Nem lep meg, ha azok, kik még hasonló körülmények között nem voltak, nem képzelhetik ezt: mert azt csakugyan látni kell, hogy nem lát semmit az ember. Őszintén megvallom, hogy e szerencsétlenséget kikerülhettem volna, ha szilárdul ellentálok az alkalmatlan s tolakodó tanácsadóknak: de ehhez tapasztalatokra támaszkodó vezéri biztosság kívántatik vala. Mindaz, a mit mondtam, vagy tettem hasonló alkalmakkor: ellenkezett a nemzet szellemével, szokásaival s a háborúról való fogalmaival. Rólam az események után ítélének, a mellyeknek okai pedig a tudatlanságban rejlettek. Nyelnem kellett azok okoskodásait, kik azt állíták, hogy meggondolatlan harczoló vagyok; hogy a francziák elveit és tanácsait követem, mellyek a nemzet szokásaival és szellemével ellenkeznek. Mások ismét sajnálkoztak rajtam, hogy a háborúra szerencsétlen csillagzat alatt születtem, — s talán ezeknek volt leginkább igazuk, mert valóban volt valami fátumszerű hadviselésemben. Mióta Caesar a gallok ellen hadat viselt: nem hiszem hogy ennél hasonlóbb eset előfordult volna. E nagy hadvezér commentárjait olvasván: a gallok szel-

lemét találtam fel újra, — a magyarokban. Ugyanazon szellem élt azokban és emezekben. De az igazat megvallva a császár tábornokai között nem akadtam Caesárookra. Herbeville élelmet vetett Leopoldvárba, elfoglalta a redoute-okat, megnyert egy csatát: s mindezt olymódon, mint előadám. Láttam őt átmenni a pusztákon, láttam sánczainkat megvívni, s láttam hogy foglalá el tőlem Erdélyt: azonban benne semmi Caesari tulajdonokat nem fődözhettem fel.

A pudmericzi csatavesztés semmi hátrányára sem volt ügyünknek. Az ellenség a Csallóközbe vette magát, erdélyi utjára készülendő. Magam pedig a nyitrai várba mentem, mely félnapi járásra fekszik a Vágtól, hogy a gyalogságot összeszedjem. Mihelyt együtt vala a lovasság: Bercsényi tábornok megkért, hogy a Morva határokra mehessen vele. Bevett néhány várat, s körülbelől 500 hadi-foglyot küldött hozzám, az ausztriai és morvaországi katonaságból. Láthatta ebből a bécsi udvar, hogy tábornokai szétrebbentik ugyan seregemet, de tönkre nem teszik.

Meghívó-leveleim már szétküldettek minden vármegyéhez. Követeiknek september 1-én kellendett összeszgyülniök Szécsény város közelében. Főkép két okból hívám össze e gyűlést. Először, mert a császár követei mindenfelől azon hirt terjesztették, hogy a béke (minthogy József szászár igen hajlandó reá), könnyen létrejöhetne: de az én és Bercsényi gróf magánügyeink akadályúl szolgálnak. Minthogy pedig e szerencsétlen ütközetek méginkább óhajtandóvá tevék a békét: e vélemény lassacskán eltölté a nemesség szellemét. Azt akarám tehát, hogy az érseknek és a császár többi követeknek hatalmukban álljon számot adni a gyülekezetnek, megbizatusukról. Második oka volt esküm, mellyet

a protestansok követeinek tettem a múlt évben Gyöngyösön, t. i. hogy összehivandom a rendeket, és végrehajthatom, a mit ezek az ő követeléseiteket illetőleg határozandanak. A kalocsai érsek nálam vala Nyitrán, Beresényi tábornok is visszaérkezett a Morva határokról. Mindnyájan elindulánk Szécsénybe. Sohasem tűnt fel előttem inkább, hogy az egyenesség a világon a legnagyobb ügyesség, mint e gyülekezet előtt. Az úton Beresényi hintómban ült; igen szerette volna ismerni nézeteimet, e gyűlést illetőleg, s leginkább hogy mily alakot kívánok adni neki? Semmi egyéb szándékom nincs — felelém — mint részt venni benne, mint honpolgár, szavazatommal élni, és a határozatokat végrehajtani. De mennél őszintébben beszélék: annál kevesebb hitelt adott szavaimnak. Beszédem nem tetszett előtte természetesnek, saját gondolkozási módja szerint ítélvén. Végre panaszkodni kezdett, hogy megváltoztam irányában, s kevés bizalmat helyezek benne; mindenkép csúrte-csavarta kérdéseit, s szerencsétlen következményeket eredményezettett és jövendőlt, ha megmaradok tervem mellett. De beszélhetett akármit: más feleletet nem kapott, mert valóban mást nem is adhattam.

Valamennyi vármegye és szabad királyi város követei, kivéven négy vagy öt várost, a melyekben német helyőrség volt, megjelenének ezen gyűlésen. Az országgyűlés számára, a két hadvonal között, szállásom (a szécsényi vár) ligetén kívül egy nagy sátort vonattam fel. A megnyitás Veni Sancte-val történt, a melyen az egri püspök celebrált. Az első ülésben megköszöném a rendeknek, hogy szabadakarattukból hozzámcsatlakoztak és támogattak erőfeszítéseimben, a melyekben, hogy a nemzetet az idegen járom alól felszabadítsam, már közel három év óta fáradozom; hogy boldog-

nak érzem magamat miszerint annyira vittem ügyünket, hogy szabadon tanácskozhatnak érdekeikről; hogy a háború alatt semmit el nem mulasztottam, a mi jó és szabadságunkkal — a melyért már annyi vért ontotunk — egyező békére vezethetne; hogy a császár követei jelen vannak, bemutatandók a rendeknek a császári előterjesztvényeket, a mellyek fölött határozatot hozni a gyülekezetet illeti: mert ezután csak ugy jelennek meg, mint az ország mágnásainak egyike, vagy inkább mint a haza javáért buzgó polgár; s hogy így ezennel leteszek minden hatalmat s tekintélyt, a melyet ekkoráig, részemre egyenként letett hűségi esküjök, reám ruház vala; hogy nem akarok sem tervezni, sem eléjük szabni semmiféle rendet, a mely szerint a gyűlések tartandók lennének: hanem mindenben a szerint cselekszem, a mint ez ügyben közakarattal végezendnek és határozandanak a rendek.

Befejezván e nyilatkozatomat, visszavonultam sátoromba. Magamhoz hivatam volt Erdélyből Forgács tábornokot is, hogy ne legyen panasza. Minden tábornok és mágnás jelen volt; ¹⁾ és minthogy tudták, hogy a templomok visszaadása ügyét mindgyárt eleinte elő fogják terjesztteni a protestánsok, azt határozzák, hogy elvetik. A papság igen ösztönözte ezen főurakat, kik mindnyájan ²⁾ buzgó katolikusok voltak, hogy ezen ügyben határozott lépést tegyenek. Más részről Szirmay és Okolicsányi a császár követei a lutheránusokat buj-

¹⁾ Nem mind, csak nagyobb részben, mert pl. a tábornokok közül Károlyi, a ki a Tiszántúl, Bottyán, a ki a Duna mellett, s Orosz Pál, Thoroczky, Mikes, Teleky és Pekry, a kik Erdélyben a hadak élén maradának: távol voltak. Eszterházy Antal is csakhamar visszatért táborába.

²⁾ Értsd: legtöbbnyire.

togatták, a kik Tökölyi visszajövetelét ohajták és várak, s arra törekednek vala, hogy a mágnások, a nemesek és a vármegyék követeinek testületét elválasszák két külön házra, mint ez a rendes országgyűléseken történni szokott. Ezen pártnak szándoka volt oratort vagyis a nemesség és követek fejt, marechal-ját választani, oly méltóság, a ki országunkban Personalistnak, azaz a király személye képviselőjének neveztetik. E választásnak Radvánszkyra kellendett esni, a kit mint főntebb említém, Erdélybe küldtem volt Pekryvel. E pártbeliek mindnyájan kora reggel a sátorba mentek és rövid értekezés után előmbe kívántak bocsáttatni, és Radvánszkyt mint a követek által választott Personalist mutatták be. Hallották — felelém nekik — tegnapi nyilatkozatomat: hogy csak úgy akarok jelenlenni a gyülekezetben mint honpolgár, és hogy nem engem illet annak elvetése a mit a rendek gyűlése a közjóra határozott vagy határozand. A mágnások értesülvén hogy minő gyűlés tartatik a sátorban, az egész papsággal és valamennyi katolikussal Bercsényi grófhoz mentek, és igen megvalának lepetve és megijedtek, miután azt hallák, hogy én Radvánszky megválasztatását megerősítém. Testületileg hozzámjövének és előterjeszték, hogy méltóságuk ily szembetűnő sérelmébe és a nélkülök történt választásba soha bele nem egyezhetnek. A meny nyire lehetett megnyugtatóm őket, mondván: mindjárt meglátják a gyűlésben, hogy áll a dolog! Midőn megtudám, hogy a követek már öszvegyülekeztek a sátorban: magam is oda menék, kísértetve a főpapok és mágnások által; és az asztal körül kiki elfoglalván helyét, előadám, hogy ugyanazon véleményben határozatban vagyok, a mint a rendek előtt tegnap nyilatkoztam, s azért jövék most, hogy ezt bebizonyítsam, mert

a midőn ma reggel tudtomra adták, miszerint a követe-k kamarája Radvánszky urat Personalisnak választotta, s azt kívánták tőlem, hogy a választást megerősítsem: azt felelém, hogy nem engem illet félrevetni azt, a mit a rendek a közjóra határoznak; és e szerint igen szeretném magam is, ha megtudnám, mikép rendezendik el jövőre a gyűlések rendtartását. Alig végzém beszédemet, midőn egyszerre általános zúgás támadt azok ellen, a kik a papság, mágnások és a követe-k nagyobb részének — a kik Radvánszky megválasztatásáról mitsem tudnak vala — távollétében magoknak merik tulajdonítani a rendek minőségét és kiváltságait; hogy ők el nem ismerik soha Radvánszky ezen méltóságát, a mellyel az egy fiókgyűlés (Conventicule) által ruháztatott fel, és hogy végzést kell hozni azok ellen, a kik ily merényletre vetemedtek. Radvánszky és párthivei ezen nyilatkozattól, a mely izgatottság közt tétetett, meglehetősen megijedtek. Hogy szélsőségekre ne engedjem jutni a dolgot, ismét szólottam: elmondván, mennyire csudálkoztam Radvánszkynek ily módon történt megválasztatásán, látván, hogy a rendeknek nem volt része benne; én, részemről, mint magánszemély szintén kárhoztatom azt, azokkal együtt, a kik távol tartották magokat. Továbbá hogy ezen közbejött eseményből kitünik annak szüksége, miszerint teljes gyűlésben határozzuk el: miként tartassanak a gyűlések? miként tétessenek az indítványok? miként hozassanak s miként adassanak ki a határozatok? Végre: nem akarván korlátozni ez ügyben senkit, visszavonulok, nehogy azt mondhassák, hogy a közjóléten kívül más céljaim is vannak. És valóban el is hagyám a gyülekezetet.

Távoztom után senkitem emelt szót többé Rad-

vánszky mellett: sőt a lutheránusok magok kezdettek szónokolni egy főnök szükségéről, és hogy ezen főnök nem lehet más, mint én. Bercsényi gróf ezen indítvány támogatására hosszú beszédet tartott; azonban bebizonyítá, miszerint azoknak, a kik főnököt akarnak választani, előbb magokat kell képesíteniök a választásra. Bizonyos ugyan, hogy a gyülekezet az egész ország tekintélyével bír: de minthogy azok, a kik az első méltóságokban és tisztségekben ¹⁾ vannak, nincsenek jelen: ha országgyűlést akarunk tartani, helyettök másokat kellene választani; a mi azokat, a kik jelenleg birják e méltóságokat, s a kik közül többen akaratjok ellenére tartóztattnak Bécsben, tökéletesen elidegenítené tőlünk. És minthogy a császár előterjesztéseket tesz, kijelentvén, hogy orvosolni akarja a nemzet sérelmeit: királyválasztásról sem lehet szó. E szerint legjobban cselekednénk, ha a lengyelek példáját és szokásait követnők, mert e nemzet szabad, és igen féltékeny szabadságára. Náluk közönséges dolog kölcsönös eskü által összeszövetkezni és főnököt választani, a kinek vezérlete alatt dolgoznak azután megsértett szabadságuk visszaállításán. Ő tehát azt hiszi, hogy a „Szövetkezett Rendek“ minősége leginkább megfelelne célunknak; a marechal cím azonban, a mellyel a lengyelek szokják ily alkalmakkor főnökeiket felruházni: nem egyezik meg sem születésemmel, sem erdélyi és fejedelmi állásommal. Az egész gyülekezet helyeselte Bercsényi gróf előadását, és rögtön bizottságot nevezett ki mind a négy rendből, a melynek feladatául tűzte annak kidolgozását és indítványozását, hogy a választandó főnök minő méltósággal bírjon? és minthogy e fölötti véleményemet előlegesen

¹⁾ A nádor, az országbiró, a kancellár, a bán stb. értetik.

meg kellett tudniok, nekem a történekről jelentést te-
gyen. A megbizottak előmbecsisátatván előterjeszték a
rendek tanácskozásának eredményét, a melyre azt fele-
lém, hogy a Szövetkezett Rendek minősége véleményem
szerint nagyon rá illik jelen helyzetünkre, mind a kül-,
mind a belviszonyokat illetőleg; és azt hiszem, hogy
czélszerű lenne, ha a választandó főnök czíme inkább
azt fejezné ki, hogy ő a rendek ügyvezetője, s nem
ura; s hogy szükséges melléje bizonyos számú tanácsos-
sokat adni, senatori minőségben. Három napig vitat-
koztak e tárgy fölött, a bizottmány véleményéről na-
ponként jelentéseket tett a gyűlésnek. Végre megegyez-
tek abban, hogy a főnök czíme a magyar nyelv szel-
leme szerint oly fejedelmet fejezzen ki, a ki vezérel,
vagy jobban mondva: a „Szövetkezettek Vezérlő-
Fejedelme,“ — a mit a latin a „Dux“ szóval fejez
ki. A tervet helybenhagyám. Abban is megegyeztek,
hogy a senatorok száma 24 legyen; de egyáltalában
azt akarták, hogy én nevezem ki őket. Ezen indít-
ványnak három napig ellene szegülék, mert tudtam,
hogy igen sokan vannak, a kik ily méltóságra vágyód-
nak, és minthogy csak 24-nek teljesíthetném kívánsá-
gát: a többiek elégedetlenek lennének. Látván azon-
ban, hogy a rendek soha meg nem tudnának egyezni
a választáson: kijelentém, hogy örömet ki fogom őket
nevezni azok közül, a kiket a rendek, mint e méltó-
ságra érdemeseket ajánlani fognak. E célra végtére
készítettek egy névlajstromot. Ezekután kikiáltának a
szövetkezettek Vezérlő-Fejedelmének és főnökének; az
egri püspök misét tartott, s én letevém kezébe eskümet,
az elkészített esküforma szerint; erre a nemzet régi szoká-
sához képest, a mely szerint t. i. főnöküket paizsra emelik:
a legfőbb urak által fölemeltetem. A főpapok, sena-

torok, mágnások, a vármegyék és szabad királyi városok követői mindnyájan engedelmességet, hűséget esküdtek nekem, s megesküvének a szövetséges rendek határozatainak megtartására. Az erről szóló oklevelet három példányban adák ki, a mellyeket mindnyájan aláírtak és megpecsételtek; az egyiket az én kezeimbe tevék le, a másikat Lengyelország primásának levéltárába, a harmadikat pedig a protestánsok sürgetéseire a hannoveri választó-fejedelemnek, a ki azóta angol királylyá választatott I. György név alatt, valának küldendőek. Miután a követek később visszatértek vármegyéikbe: minden megyében külön jegyzőkönyvet készítettek, a melybe beiratván a szövetségi oklevél, minden nemes aláírta nevét és rányomta ezímer-pecsétjét. Ezen könyveket a vármegyék és sz. k. városok valamennyien hozzámküldék, a minthogy jelenleg is levéltáromban őriztetnek.

Nagy mértékben hatott reám a nemzetnek e szeretete és bizalma, a mellyet ez alkalomkor tanusított irántam: korlátlan hatalommal ruháztatva fel a politikai-, hadi- és pénzügyekben. A senatus a politikai ügyekben csak kértemre avatkozott bele, tekintetbevén, hogy halandó vagyok, s hogy a túlságig korlátalan hatalom idővel kárára lehetne a rendeknek. Semmisem esett nagyobb terhemre, mint eleget tenni a protestánsok követeléseinek. ¹⁾ Ők a reájuk nézve kedvező törvények végrehajtását, és a nagy-szombati békeszerződésben (a mellyet dédapám I. György kötött Ferdinánd császárral, s az ország megerősített, és a törvények közé igtatott) elősorolt 90 templom visszaadását követelték. E

¹⁾ Megjegyzendő, hogy Rákóczy e munkáját francia nyelven, a katólikus Franciaország számára írta volt.

templomok némelyikével járó alapítványok és javadalmak minden párt vágyainak ezéljailul szolgálának. Az említett békekötés óta több városok és falvak visszatértek vala egyházunk kebelébe: szükségtelen és képtelen lett volna tehát az e helyeken lévő templomokat visszaadni a protestánsoknak; ellenben más helyeken találkoztak oly betolakodott plébánosok, a kiknek sem hallgatóik, sem vallásunk szerint áldozó népük nem volt; mindazáltal ezen plébánosok húzták a papi tized egész jövedelmét, a mi e plébániák átadását igen megnehezíti vala. A felosztás nem elégítette volna ki mindakét vallásfelekezettbelieket. Az illető helyek földesurai szintén akadályúl szolgálának, mert mindenik saját vallásabeli papot szeretett volna. Azon erőszakoskodások, a mellyeket a németek uralma alatt a mi papságunk elkövetett: gyűlöletessé tevék őket a másik pártbeliek előtt. És valóban papjaink igen hozzá valának szokva a hatalmaskodásokhoz, és uralkodni akartak. Az ország ezen első rendét kimélnem kellett vallási, igazsági, valamint politikai okokból: de igazságot kellett szolgáltatnom amazoknak is, mind a törvények, mind az általam letett eskü értelmében. — Végre nagy elkeseredettség uralkodott a két párt között, a mi a megnyugtatót fölötte megnehezíti vala. Igaz ugyan, hogy a bizalom, a mellyel személyem iránt mindnyájan viseltettek, nagy segélyemre volt: azonban ez nagy fáradságomra vált, mert azt akarták, hogy mindent magam végezzek el. Tervem vala rábírní a protestánsokat, hogy elálljanak jogaik törvény szerinti követelésétől, és hogy barátságos egyezkedést kísértsünk meg, a mely egyedül a lelkiismereti szabadságon, és minden vallásnak szabad gyakorlatán alapszik. Hosszas okoskodások és rábeszélés után végre kivihettem szándékomat. Meg lévén álla-

pítva ezen elv: minden vármegyének követei egymásután jöttek hozzám, a jelenlévő nemességgel. Mind-egyik előadta nézeteit, és sok szószaporítás után meg-egyeztettem őket. Az igaz, hogy sokszor négy óra foly-
vást sem nyugodott nyelvem. De e kényes, és szövet-
ségünkre nézve oly veszélyes ügy, a felek belső meg-
elégedésével és megnyugtatóásával, három nap alatt be-
fejeztetett. Igaz ugyan, hogy papságunk nyilvánosan
nem helyeselte: de négyszem között minden egyes
tagja elismeré, hogy mindez szent vallásunk sérelme
nélkül intéztetett el. A mi a császárral való béke ügyét
illeti: világosan kimutattam a gyűlés előtt, hogy az nem
magánérdek miatt hátráltatott, — de azonkívül, hogy
semmi komoly szándékot sem láttam a császári előter-
jesztvényekben, nem is akarám magamnak tulajdoní-
tani azon hatalmat, hogy a rendek nevében megkössem
a békét, s hogy ennekutánna sem szándékozom a sena-
tustól függetlenül alkudozni. A béketárgyalásokra biz-
tosokat neveztem ki.

Míg ezen nevezetesebb tárgyak fölött vitatkozánk: a bécsi udvarnak azon szándéka, hogy Herbeville-t egész
hadseregével Erdélybe küldi, napról napra jobban va-
lósulni látszott; s a hadtudomány elvei szerint tekintve
bármily agyrémnek tetszheték is az ellenség ezen vál-
lalata: nem kételkedhettem többé benne, mert hadserege
elkezdett a Duna mentében lefelé huzódni, Budánál át-
kelendő. Ezért Forgács tábornokot visszakiüldém Er-
délybe, hogy szorítsa a tanácsot parancsaim végrehaj-
tására, s ha az szokott lassusághoz képest késedelmes-
kednék: hordasson össze a határokra élelmi-szereket, s
gyűjtsön oda néhány ezer utászt, egészen saját hatal-
mából működvén. E tábornok jelentése szerint egyedül
két ut volt, a mellyen a hadsereg Erdélybe bejuthat

vala; az egyiknek neve Karika-útja, a mellyet de la Mothe ezredesnek kellett elsánczolni; a másik a zsbói-út, a mellyet Damoiseau-ra bízam. Ezeknek védelmére el kelle vinnem magyarországi hadaimat is, hogy az erdélyiek folytathassák Szeben ostromát. Károlyi elindula, hogy lovashadtestét összeszedje a Tiszán túl, s hogy ellentállhasson a németeknek általmenetelük alkalmával, fölégetvén előttök mindent, s egész Erdélyig nyugtalanítván őket. Bottyánnak ugyanezt kell vala tennie Budától Szegedig, a hol a németek átkelendők voltak. Egész idáig a német seregeknek homokos természetlen, és aszályos vidékeken kellett haladnia, a hol csak a lapályokban terem széna s csak ott lehet kuktakat ásni, mert azon kis tavak vize, a mellyek itt-ott szétszórva található, oly keserű és sós, mint a tenger viz, úgy hogy még a barmok sem iszszák meg. A lapályok dombokkal, vagy inkább futóhomokból hullámmódra képződött buczkákkal vannak körülvéve, melyeket a legkisebb szél lerombol, széjjelszór, és más helyütt hord össze. Legalább 7 vagy 8 menet (marches) kellett arra, hogy e pusztaságon áthaladhasson. Ama Buda és Szeged között fekvő három nagyobb város: Kecskemét, Kőrös és Czegléd lakói parancsot kaptak elköltözni az ellenség közeledtére. Bottyán ismeré e síkságot, gyakran hadakozott volt rajta. Ama homokbuczák, a mellyekkel tele van a síkság, lesvetésre igen alkalmasok. Táborba szállni szükségképpen a lapályokon kellett: egyedül ily helyeken lehetvén — mint már mondám — takarmányt találni, és vízgödröket ásni. Semmisen volt tehát könnyebb, mint az ellenséget megelőzni, és annyi tört vetni, a mennyi tetszett: de mindezekből mi sem történt Bottyán nem mulasztotta el különféle tervekkel előállani, a mellyeket ilyen s ilyen

hadműveletre készített volt: de mindenkor gördültek elé akadályok, a mik miatt azokat végre nem hajthatta. 1) Bercsényi tábornoknak a Vágnál kellett vezényelnie, a hol ágyuk és lőszerük hiányában nem foghatván ostromhoz: nem tehetett egyebet, mint hogy Ausztriát és Morvaországot háborgassa. Eszterházy tábornoknak alattam kellett vezényelnie, s a hadsereg zömét Erdélybe vezetnie, míg én rendbe hozom az ügyeket Szécsényben, a honnan a gyűlés csak octóberben oszlott szét.

Annyi bizonyos, hogy ez az összeszövetkezés egyesíté a nemzet szellemét, s fölébreszté a szabadság vágyát, — a szabadságét: a melynek első zsengeit immár meg kezdé ízlelni a nemzet. Bercsényi azonban élénken neheztelt, hogy érdekében semmi sem történt a gyűlésben. Ezt hallgatásomnak tulajdonítá, én azonban eszébe juttatám, a mit már neki mondtam volt, hogy t. i. a rendek előtt semmitsem szándékoztam javaslatba hozni, hanem csak egyszerűen végrehajtani határozataikat. Különben is első világi senatornak neveztetett ki, s a szövetségzett rendek a hadi ügyekben független hatalommal ruházták fel őt, úgy hogy mint valamennyi tábornok között a legelsőt, a fővezénylet mindenütt őt illesse; — ezenkívül a békebiztosok fejéül hasonlóképen ő választatott meg, — a mi mindenesetre

1) Bottyán tábornok ez időben még súlyos, sokszor fekvő-beteg volt a nyáron kapott nagy sebei miatt: úgy hogy e táborozásában kocsin fekvé kellett magát hadai után hordoztatnia. E körülmény okozá főleg, hogy többet nem tön Herbeville megrontására, mint a mit ily állapotában tehetett. Így is folyvást nyugtalanítá ő az ellenséget, esapatai éjjelnappal körülötte járván, sőt éjtszaka néhány izben szerencsésen meg is támadta táborát, s élelmi szereiből, társzekereiből stb. sokat elnyert; száguldozóit, elmaradozóit, betegeit elfogodozá, s a bácskai és pétervárad vidéki ráczokat szétvervén, levagdaltatván: nem engedé Herbevillével egyesülni. (L. bővebben Thaly: „Bottyán tábornok élete“).

a nemzet iránta való bizodalomára mutat. Úgy látszott, megnyugovék, de bensőképpen nem volt megelégedve. A mi a császár követeit illeti: ezek tanui valának minden történeteknek. Megbizattak, hogy tudósítsák küldőjüket, miszerint a szövethozott rendek engem ruházván fel a senatussal egyetértőleg a béketárgyalás felőli teljes hatalommal: utasításokat adtam Bercsényi grófnak, hogy az alkudozási ügyeket távollétem alatt ő folytassa Mind-ezeket így elrendezvén, elindulék Szécsényből, s a mennyire emlékszem, az ellenséget két héttel megelőztem volt.

Elmondám föntebb mit mívele Bottyán, midőn az ellenséget Szegedig kísérte, a hol az átment a Tiszán. Károlyi e folyam tulsó partján fogadta őt; a terület, a mely a Tisza és a Körös között fekszik, minden tekintetben kedvező volt reá nézve. E vidék nem homokos, hanem mindenütt egyaránt termékeny, s a hosszan nyuló emelkedések által mintegy barázdákra van szegdelve; a lapályokat rendkívül dús fű és nád fedi, mert az eső és hólé e helyeken megállván, mocsárokat képez, a mellyek nyáron át kiszáradnak, és a gímeknek és vad-disznóknak szolgálnak tanyául; mindennemű vad bőven találtatik e vidéken. — E közben Károlyi sem működött különben mint Bottyán; portyái néhány elmaradozót és beteget fogtak el az ellenség közül, mivel az ellenséges hadsereg nem evett mást, mint vasból készült kis kézi-malmokon durván őrlött gabonából sült kenyeret. A foglyok vallák, hogy a rozsul őrlött gabona gyomrukban erjedésbe megy át, és oly betegséget okoz, a mely fölfujja és megöli a beteget. A németek arra számítottak, hogy majd Debreczenben, a mely nagy és igen népes város, felfrissítik, kiheverik magokat: de a várost pusztánbagyva, és malmait lerontva vagy elhordva találták.

Ha mindazon biztatások, a mellyekkel Forgács Szécsényben kecsegtetett, valók lettek volna: úgy Egregy ¹⁾ falunál, mely a Karika nevü hegyszorulat legmagasabb részén fekszik, odaérkeztemkor élelmiszereket s utászokat kellett volna találnom. De ott lelt hadseregem gyakran a kenyérnek is szükében volt, s azonfölül még egyik sánczunknak biztosságára sem lehetett számítani. A tábornok a hibát a tanácsra, a tanács viszont a tábornokra tolt: nekem pedig sem időm, sem kedvem nem volt vizsgálatot rendelni, hanem helyre kellett hozni a mulasztásokat s a napról napra való élelelről gondoskodni. Az erdélyiek gyanúsítani akarák előttem Forgács hítségét: azonban keserűség uralkodván a felek között, azon valék, hogy ennek kitörését megakadályozzam.

Azon hegyek, a mellyek Erdélyt Magyarországtól elválasztják, elkezdve a sólyomkői vártól, hol a Körös folyam ered, egész azon szegletig, a melyet a máramarosi bérczek képeznek: Meszes- és Emberfő-hegyeknek neveztetnek. Erdély felől magas erdőkkal boritvák, s azt lehetne mondani, mintha három egymásmögött emelkedő sánczot képeznének, tetőik oly közel állanak egymáshoz. A legmagasabb hegyek oldalai igen meredek, szaggatottak és sziklások, s patakforrások által vannak át szegdelve. A hadmérnökök figyelmeztettek, mily nehézségekkel jár a Karika körüli magas hegyek védelme, s hogy ez okért a sánczokat e hegyszorulat Erdély felőli nyílásánál emeltették. Azonban megvizsgálván a környéket, több helyet találtam, a hol sánczainkat meg lehetett kerülni. De minthogy a németek nem igen kíváncsiak, a nép pedig ellenséges érzelem-

¹⁾ Magyar-Egregy; itt táborozott Rákóczy a zsiói harc előtt.

mel viseltetik irántok: azzal kegyegtetém magamat, hogy az általán elterjedt vélemény, hogy t. i. csak a karikai és zsbói hegyszorulat volna járható, nagy hasznomra leend. Annyi bizonyos, hogy az első (t. i. a karikai szoros) jó szűk; a sánczok e helyütt két rendkívül, meredek hegyre támaszkodtak, előttük levágott fák és ágakból készült torlaszokkal. Károlyi mindennap tudósított az ellenség mozdulatairól. Valószínűnek látszott, hogy Herbeville a Karika szorosán kísérlel meg az átmenetelt: azonban végképen Somlyónál kellett eldőlteni, hogy mellyik szorulatot választandja. E helyen lovas őresapatom volt, a melynek az ellenség közeledtére vissza kellett vonulnia, a mit meg is tett; e szerint tehát másnapra várhattuk az ellenséget, mert azon szorulatnak nyomúlt, a mely felénk vezet vala. De nagy sajnálatomra nem sokára megtudám, hogy az ellenség hadaiból való szökevények vagy elmaradtak által ¹⁾ értesülvén, rögtön megfordult és Zsibó felé vette útját. Legalább két vagy három menetre volt szüksége, míg a hegyeket kívülről megkerülhette, míg ellenben az én táborom idebelől csak két órányi távolságra feküdt az említett helytől. Ez novemberben történt; tovább tizenkét óránál folytonosan esett, s ha ilyen maradt volna az idő két vagy három napig, tönkre jut vala az ellenség, a nélkül, hogy megtámadtuk volna. A talaj agyagos, úgy hogy az első esőzés sikossá tevé, s mivel a föld jól átázott: a sár a kerekerekre ragad vala, s ugyancsak nagy erőt kelle kifejteni a lovaknak, hogy lábaitkat a süppedékből kihuzhassák. Károlyi, a ki az ellenséget nyomon követte: az ezredek sátoraival megrakott

¹⁾ Cseréi krónikája szerint egy oláh kém árulta el a dolgot, hogy t. i. a Karika szorosa erősen el van sánczolva; a mire aztán a vidéket jól ismerő Glöckelsperg tábornok tanácsára fordúlt Herbeville Zsibó felé.

teteszes számú szekeret, elhagyogatott podgyászt, az ut szélén heverő betegeket s kidült lovakat és marhákat talált. Azonban az idő elindultuk óta ezen napig folytonosan kedvezett nekik, s most is kitisztult Azon völgy, mely Somlyótól Zsibóig vonúl, a hegyek első és legmagasabb ágazata között mélyed. Mihelyt megtudám az ellenség említett hadmozdulatát: csupán két zászlóalj gyalogságot hagyván a karikai sánczban, a zsibói sánczokhoz indultam, a podgyászt a Szamos völgye felé küldvén. Sánczaim fekvése ismeretes volt előttem akkorról, a midőn először megvizsgáltam. Nagy nehézségeket találék balszárnyom védelmezhetésére nézve. Említém már, hogy a németek mikor elhagyák a karikai szorulatot, hogy a zsibói felé jöjenek: nem vonúltak át a hegyek legmagasabb ágazatán; ők e között és egymás, szálas és ritka erdővel borított hegylánczolat között haladának. E két hegylánczot Zsibónál a Szamos folyam átvágja; s a második bércz-sor félkörben lejtősen emelkedik, oldala mivelve lévén. Ezen lejtőség teteje összeköttetésben volt azon magas hegygyel, a melyre balszárnyam támaszkodék. A lejtőség el volt sánczolva, úgy a völgy is közepéig, a hol egy megmászhatlan, meredek magaslat emelkedett: erre állítám tütegeimet, a mellyek az említett egész félkörön uralkodnak vala. Az ezen magaslattól jobbra eső lejtőség szintén el volt sánczolva, egész az átgázolható folyóig, s átellenben egy ormon még egy sáncz emelkedék. Balszárnyam gyöngén levén fedezve, ledöntögetett fákból készült torlaszok által biztosítottam, a mennyire lehetett: de munkások hiányában ezt be nem végezhetjük. Mihelyt Károlyi tudósított az ellenségnek Zsibó felé indultáról: parancsot küldék neki, hogy a Sennyey-dandárt a Karika-szorulaton átküldje hozzám, ő pedig had-

testével az ellenség táborának közelében maradjon, hogy azt megtámadhassa s felgyújthassa, midőn Herbeville reám fog törni: mert valójában, ennél több nem kellett volna, hogy őt tönkretessük. Szent-Márton napja előtt való napon az ellenséges hadsereg hozzánk már oly közel táborozott, hogy abban a völgyben, a mellyen jött volt, megláthattuk; balszárnyával a Szamosra támaszkodék; hadvonalának többi részét egy bércz elfödé elölünk. Csak egy órányira táborozott sánczainktól, a mi igen elősegítette volna Károlyi támadását. Este midőn rendeleteimet kiadám, és a hadak vezényletét tábornokaim között felosztottam, jól ismervén Forgács szórszálhasogató s ingerlékeny természetét: tudtam, hogy a jobbszárny vezénylésére vágyik, miután Desalleurs marquis csak altábornagy (Lieutenant-Général) vala; hogy tehát a vitát megelőzzem: megkértem őket, hogy magok között egyezzenek meg; mire Forgács, némi gúnyos udvariassággal, s azon ürügy alatt, hogy a jobbszárny francia gránátosokból és más idegen ezredekéből állván, Desalleurs könnyebben vezetheti, mint a magyar csapatokat: átengedé annak vezényletét a marquis-nak.

Szent-Márton napján, (nov. 11.) az egész hadak el levén helyezve, levelet kaptam Károlyitól, a melyben biztosított arról, hogy parancsaimat pontosan végre fogja hajtani, s hogy valóban a hegyen vett állást, a mit a levélvivő tiszt meg is jelölhet. Nem maradt tehát egyéb teendőm, mint még a folyón túl lévő őrcsapatkákat megvizsgálni. Azt hívéim, erre reá érek ebéd után is, azért ebédelni mentem. Ebédem egy faluban készült, ¹⁾ a mely ide egy mértföldnyire esik, s a hová hadseregem podgyászát is küldöttem volt. Már megebédeltem,

¹⁾ Szurdokon, gr. Csáky Lászlónál.

a midőn jelenték, hogy az ellenség balszárnyán némi mozgás vehető észre; s minthogy a magaslat által elfödve nyomult elő: nem sokára megtudám, hogy a sánczok ellen indult, a mint meghágtá a magaslatot, a mely fele-utjában emelkedett. Erre rögtön lóra ültem, hogy a hely színére siessek. Kevés idő mulva hallottak a sortüzeléseket; de a lövöldözés nem sokáig tartott, s a mint folyvást előrehaladnánk, futókkal, s nem sokára magával Desalleurs marquisval találkoztunk, a ki elmondá, hogy a balszárny egészen felbomlott, és hogy ő látván, miszerint a jobbszárnyal semmit sem tehet, szintén visszahuzódott. Kevéssel ezután Forgács is odaérkezett, jelentvén, hogy a ráczok néhány német lovas századdal azon ritkás erdőn át, a mely balra terül, feljutottak a magaslatra, ¹⁾ és hogy a lovasság, a melyet ő ezen a szárnyon vezényelt, nem teljesíté kötelességét; ekkép a gyalogság szemben és oldalról meg lévén támadtatva: ²⁾ úgy vonult vissza, a mint lehetett. Nehezen birtam elhinni, hogy nagy veszteséget szenvedett volna e hegyes és erdős területen, a mely a visszavonulásra igen kedvező vala; minthogy azonban egyalog had magyarországi csapatokból állott: kevesen jöttek vissza közülök az (erdélyi) táborba. Semmisem volt nehezebb, mint a halottak számát kitudni ily alkalmakkor; még a sebesültek is, hacsak birták magokat, inkább hazavánszorogtak, hogy otthon holmi vénasszonyok által kuruzsoltassák, mintsem a hadseregbeli orvosok által gyógyíttassák magokat; a minek következménye aztán az vala, hogy számtalan sebesült roszul gyógyult

¹⁾ E Glöckelsperg vezérlette lovasságot erdei árutakon át ismét amaz oláh kém vezeté a kuruczok nyakába.

²⁾ Miután a sánczokat a hevesen reájok rohanó Virmond es. tábornok ellen ezideig vitézül oltalmazta.

meg s a bének száma fölötte nagy lőn. A midőn visszajövék, meghatározott jutalmat kaptak, sőt még az özvegyek is, ha férjeik haláláról bizonyítványokat hoztak.

Meghallván tehát ezen kellemetlen ujságokat, megparancsolám, hogy először is a podgyász Szamosújvár nevű kis erősség felé vonuljon, a hol helyőrségem volt. Hogy a nyílt s igen kellemes Szamosvölgyébe szállhassunk: még egy hegylánczon kellett átkelnünk, a mely nem volt sem igen magas, sem igen meredek. Feljutván a hegytetőre: jó rendben felénk haladó lovasságot pillantánk meg a távolban, azon az oldalon, a mely felől az ellenség elvághatott volna bennünket. Ez alkalommal tapasztalhattam, hogy a lelkibátorság, — és ez az igazi vitézség, — mennyire különbözik a szivbéli bátorságtól. Tábournokaim egyike, ¹⁾ a kiről még a gyanu sem merte volna állítani, hogy az utóbbi hiányzik benne: annyira elveszté fejét ama lovasság láttára, hogy egészen megzavarodva közeledett hozzám, s elkezdé kiabálni, hogy a menetet gyorsítani kell, s a szekereket elhagyni. Helytelen viselete meglepett, s nem tudám egészen elnyomni boszkonkodásomat, parancsolván neki, hogy küldjön ki egy csapatot kémszemlére, hogy megtudhassuk a valót: mert sokkal természetesebb azt hinni, hogy ez az általam várt Sennyey-dandár, mint sem az ellenség, a melynek lovassága nincs oly állapotban, hogy ekkora kerülőt tehetne ily csekély idő alatt; vagy ha az volna is, ha elakarna vágni bennünket, bizonyosan nem haladna oly lassan. Azonban kevésbe mult, hogy e tábornok szánandó magaviselete új rendtelenséget nem okozott: mert a midőn elvált is tőlem, akkor sem szűnt meg kiabálni, s igen meggondo-

¹⁾ Valószínűleg Eszterházy Antalt érti.

latlanul beszélni. A dolog csakugyan úgy volt a mint mondám, mert azon lovas had a Sennyey-dandár vala, a melyet Károlyi még tegnap este elküldött parancsom értelmében. Rendeleteimnek főrésze azonban roszul hajtattott végre: mert Károlyi a helyett, hogy tettehez fogott volna: haditanácsot tartott, hogy megkérdezze azon tiszteket, a kiket leginkább becsült, és a kiknek tanácsára kellettínél többet hajtott. Ezek elébeadá, hogy én parancsomat csak annálfogva adhatám ki, minthogy az ellenség állását nem tudom, a melyhez csupán egy szorulaton lehet jutni, s e szorost az bizonyosan nem hagyandja őrizet nélkül; következőleg komolyan meg kell fontolni, minő következményei lehetnek e vállalatnak; és talán jobb is lenne e hadtestet (Károlyiét) ép-ségben fenntartani, mint koczkáztatni: mert ha az ellenség el találja foglalni a sánczokat, igen jó lesz majd e hadtest annak folytonos nyugtalanítására; ellenben ha mindakét felől szerencsétlenség érne bennünket: elég ideje maradna a németnek csöndesen elhelyezkedni téli szállásokra. Azt sohasem akarám elhinni, a mire azóta figyelmeztettek, hogy t. i. Károlyi már ekkor hűtelen s Pálffy tábornok által megvesztegetett lett volna; de arról erősen meg vagyok győződve, hogy azoknak hiábavaló okoskodásai által engedé magát félrevezettetni, a kikről azt hívé, hogy sokkal avatottabbak a hadviselésben, mint én. Annyi bizonyos, hogy e tábornok tudta szándékomat, még mi előtt beléptem Erdélybe, s hogy az efféle vállalatok kedve szerintiek valának. Ha tudtam volna, hogy nem tetszik neki: máskép intézkedem vala, mert azt igenisjól tudtam tapasztalásból, hogy Károlyi mindig talál magának mentséget, s ezek gyakran igen tetszetősek arra, hogy azt a mit nem akar, — ne tegye meg. Ekkép történt, hogy vezénylő-tábornokaim

e hadjárat alkalmával mintegy arra látszottak dolgozni, hogy a jámbor Herbevillenek diadalt szerezzenek. Annyi bizonyos, hogy Károlyi megtámadhatta volna az ellenség táborát azon országot felől, a mely ennek balszárnya mögött volt, sőt semmisen áll vala utjában, hogy jobb oldala felől is, azon a völgyön át, a melyen hadserege vonúlt, szintén megtámadja. ¹⁾ Közel állott hozzá, beláthatott táborába, s láthatta, hogy a szokott lovasági örökön kívül nem hagyott abban hátra semmi csapatot, midőn az egy órányira eső sánczokra indult. Több fiatal tiszt kezdett ugyan zúgolódni ama magokat tapasztaltaknak képzelmek ellen: mindazáltal emezek nézete győzött, sőt még azt is hitték később, hogy a következmények igazolák véleményöket.

Estére Szamosujvárra értem seregem maradványával. Ez igen híres vár Erdélyben, különben fölvettem volna, oly hitványnak és haszontalannak találtam. Állott pedig egy ódon és rendkívül tömör kastélyból, a melyet öt vagy hatszögű — mert már nem emlékezem biztosan — bástyázat kerít; ez utóbbi elég szabályosan van építve téglából, de csonka-torony alakú bástyái kicsinyek voltak, szűk oldalfalaikon egyetlen lőréssel. Árkaiban volt ugyan víz, de könnyen le lehetett csapolni; végre minden oly szűk és szoros vala benne, hogy alig lehetett megmozdulni. Egyszerű oláh parasztok képezék helyőrségét, a kiket egy magas származásu, de meglehetős együgyü ifju főúr szedett öszve, s Forgács kedvező ajánlatára a vár parancsnokává lőn. Daczára tábornokaim nevetséges figyelmeztetésének, a kik attól tartanak vala: hogy hátha a parancsnok letartóztat s

¹⁾ Károlyi avval is mentegette a megparancsolt támadás elmulasztását, hogy az ellenség ledöntögetett fákkal iparkodott lovassága elől biztosítani táborának hátfelét.

átszolgáltat az ellenségnek? a várba szálltam. Félelmök még szánandóbbnak tetszett előttem, mint maga a vár parancsnokával és őrségével együtt. Hasztalan lett volna felváltani őket, mert a hely mindennemű hadi-készletben hiányt szenvedett, s közelében nem volt raktárunk, a melyből fölszerelhettük volna. Óhajtám vala: hogy ha azon éjjel, midőn benne háltam, valahogy tűz támad, a nélkül, hogy arra gyanakodhatnának, mintha az én rendeletemre gyújtatott volna fel. Ez azonban nem történnén meg, korán reggel elhagyám a várat, miután a parancsnokot s a helyőrséget erélyes ellentállásra buzdítám, azon esetre, ha az ellenség megtámadná a várat; arra azonban ezek képteleneknek látszottak. Innen Bethlenvárába mentem, a melytől vette nevét az e nevéhi-res család; e vár nagy és tömör, azonban erődítményei nincsenek. Ezen hadmozdulat által biztosítám magunknak az emberfői hegyszorulatot; e bércz sokkal meredekebb mint a Meszes, a melyről már beszéltem. E szoros utat Magyarország felől az erődített kővári vár védi, a melyben helyőrségem volt. Karabélyos ezredemet Szamos-Újvártt hagytam, a végre, hogy belőle kisebb portyák küldethessenek ki az ellenség mozdulatainak kikémlelésére. Herbeville győzelme daczára sok nehézséggel küzdvén, elég lassan vánszorgott Kolosvár felé, s talán ha az idő megtartva rendes folyamát hidegesős és havas marad, soha nem ért volna oda. Jól álltallattam, hogy Erdélyben nem maradhatok, mivel azon hadak, a mellyekkel Orosz (Pál) tábornok Szebent tartá megszállva, erdélyiek lévén, az ellenség közeledtére bizonyosan elszélednek, családjaikat biztosítandók. Azt sem reménylhetém, hogy hamarjában Magyarországból vonhatok magamhoz hadakat; ezenfölül egyetlen erősség sem volt, a melyre támaszkodhattam volna. Körü-

löttem úgyszólván csak Károlyi hadteste maradt, és ezt a tél folytán sikerrel használtam, a határokon tartván, honnan rá-rá-esapott a szállásaiban meglepett ellenségre, s keményen szorongatta. Ennek következtében azt hívték, miszerint csoda-bölcsességgel cselekedték, hogy Zsibónál nem elegendtek a harciba.

A főntebb mondottak daczára elég soká maradtam Bethlenben, arra, hogy félelmet ne mutassak, s időt engedjek a nemességnek, családairól gondoskodni. Azonban a hótól szinte úgy félhettem én is valamint az ellenség. Azon hegyszorulat, a melyiknél tartózkodtam, egyike a legjárhatatlanabbaknak; éppen abban a szegletben van, a melyet a Beszkéd- vagyis Kárpát-hegyeknek a Magyarországot Erdélytől elválasztó hegyekkel való egyesülése képez. Meglehetős fáradsággal vonultam vissza. Utközben megnézém a főntebb már említett kővári várat, mely magában a szorulatban egy meredek és igen magas sziklán fekszik. Meglehetős rossz oldalazott (flanquerozott) s külvárműszerű falai nélkül mitsem érne a szorulat védelmére. Elég tágas lévén ezen kerítése: jókora helyőrséget fogadhat be. E várnak a tőle elnevezett kerület alája van vetve, a mi által kapitánysága elég jövedelmessé válik arra, hogy a főbbjei is ásítózzanak utána. A Teleky-család megszerezte örökös birtokául; kapitánya — a ki nekem már azelőtt kaput tárt volt — gróf Teleky Mihály vala. A kerület lakóiból álló helyőrség élén jött előmbe; e lakosság köteles mindennel ellátni a várat. Ők bátor hegylakók, s ragaszkodnak várukhoz: ezért meghagytam mindent, úgy a mint volt, nem változtatván semmit régi szokásaikon, mivel — gondolám egyebek közt — az ellenség hihetőleg ugyanis bántatlanul hagyandja e félreeső helyet, a mi csakugyan meg is történt: békén hagyta,

egész a háboru végéig. A mint kivonultam Erdélyből: igen megvalék lepetve azon erdélyi főurak és nemesek sokasága által, a kik családjaikkal együtt követének, nem számítván azokat, a kik ezeken kívül Moldovába s Havaselvébe menekültek. Lakással és élelemmel kellett őket ellátnom. Megszámláltattam őket: számuk 12 000 lélekre rugott. Ragaszkodásuk meghatott; de a háborúra nézve nagyobb részt hasznavehetetlen fogyasztók valának, s terhére váltak a népnek. A fejedelemségemhez (az erdélyit érti) tartozó magyarországi vármegyékben — a melyeket mindig birtam — osztatám el szállásokra őket.

Magam pedig szállásomat Ecsed-várába tettem, a mely házam (a Rákóczy-ház) ősi birtoka vala, s melynek erődítményeit a németek a háboru előtt lerontották, de én újra fel szándékoztam építtetni. Fekvését tekintve igen különös, és talán egész Európában nincs hozzá hasonló, úgy hogy bevehetlennék látszik. A kis Kraszna folyó, mely a Meszes hegyeiből ered, az ezen hegység előtt fekvő dombok alján terjedelmes ingoványt képez, a melynek közepén állott hajdan a székelyhidi vár; folyását innét a Szamossal egyenközüleg veszi, ez utóbbi folyótól csekély távolságban: de Apátinál, hol annyira közeledik a Szamoshoz, mintha vele egyesülni akarna, rögtön egyet kanyarodik, s egy más ingoványt képez, a melynek kerülete három mértföld, feneke futó-homok és főltszine azon helyeket kivéve, a merre a folyócska kigyózik, zsombékkal és náddal van borítva. Folyását alig lehet észrevenni, mert hihetőleg a föld alatt önti fölszines vizét a Tiszába, vagy összeköttetésben áll földalatti utakon azon apró tavakkal, a melyek a szomszéd Szabolcsvármegyében vannak. Azon magas hegyek fekvéséből ítélve, a melyek Beszkéd nevezettel bírnak s

Magyarországot Lengyelországtól és Moldovától elválasztják, s a Tiszával egyenközüleg futnak, — továbbá a föntebbemlített Meszes hegy fekvéséből — e hegy szintén párhuzamosan fut a Tiszával, — és végre azon szegletből, a melyet a Beszkéd-hegyek képeznek a mint a máramarosiakkal egyesülnek, — ebből jó ki a Tisza miután több magához hasonló nagyságú folyamot magába vett — tehát ezekből — mondom — itélve azt hihetné az ember, hogy a vízözön árjai hordták és rakták le a mély fenékre a homokot, a mellyen azután a Kraszna folyó szétterült. Azon Liget nevü nagy erdőség, mely a Meszes és a Tisza közötti egész tért borítja: megerősíti az embert e hitében. Ezen erdőség is egymással egyenközüleg huzódó homokhalmok fölött terül, a mellyek oly közel vannak egymáshoz, hogy úgy tetszik, mintha vizár képezte volna őket; de e homok agyagos és termékeny. A halmokat borító erdő igen ritka, s törpe (árva) tölgyekből áll, azonban jó legelői vannak. A lapályok keskenyek lévén, sokáig megtartják az eső- és hó-vizet, s bokrokkal és a vizet kedvelő fák minden fajával tele vannak növe. — Ecsed ezen erdőség végén fekszik. Ha a városba akarunk jutni, a folyónak egy 50 lábnyi széles és rendkívül mély ágán kell átmenniünk. A várost egy körülbelül 30—40 lábnyi természetes csatorna veszi körül: a többi a tőzegen nőtt nád borítja. Ezen város csak két földbástyával vala megerősítve, elől. A házak oly földtalajon épültek, a mely könnyen sárrá válik, de ismét hamar kiszárad. A város nem igen nagy vala; belőle az erősségbe jutott az ember, a mely két kiszögellő várműből állott; s a város és a vár között a folyam élő vizét tartalmazó csatornák terültek; ezek oly mélyek, hogy midőn az erősség leromboltatván, a kemény kő-

ragaszszal összedzsett jó téglákból készült bástyák romja e esatornába dőlt: nem volt elég betöltésükre; a lakosok állítása szerint először ugy látszék, mintha megteltek volna, azonban egy éj alatt az egész tömeget elnyelé a mélység. Ezekből láthatni, hogy az egész három szigeten áll, mellyeket a folyó kigyózása képez. Az említett kiszögellő várművek is ezölöpökre valának építve s földalatti osztályaik a víz színénél alantabban feküdtek. Kiváncsi voltam megvizsgálni a várművek alapját és a ezölöpök minőségét; ezek kőrisfából voltak, s már egészen kővé váltanak, s letört darabjaik kemények és könnyűek valának. E ezölöpökön jól letömött s igen vastag széntömeg volt, s ez óvá meg a földalatti lakosztályokat a nedvességtől. A második várműben emelkedett a tömörépületű palota, és mindezek mögött a folyónak még egy más esatornája, mely az erősséget egy igen gazdag, mezőben bővölködő rétségtől választá el, a mellyen ezernyi-ezer barom élélhetett. Ezen három nagy mértföldnyi terület kívülről egy nád-erdőnek látszott, belsejében azonban igen szép, tiszta, s a népnek talán hamis hite szerint feneketlen tó terüle el. Voltak kik már százölnyinél hosszabb kötelet eresztettek bele, a nélkül, hogy feneket értek volna. E tó igen bővséges a halakban; a benne találtató mindenféle halak nagyon kemények és csodás nagyságuak. — A hires Báthoriház egyik ága Ecsedtől vette előnevét, s e vár a családnak apámról való öreganyám (Báthori Zsófia) személyében történt kiholtával örökösödés utján szállt reánk. A Báthorik ezímerében három sárkányfog volt, ezen állat által körülszegélyezve. A hagyomány szerint mikoron a scythák e földön megtelepedének, egy az Opos nemzetségből való szittya vitéz egy sárkányt ölt meg e helyen, a hol azután e várat, vagy inkább há-

zat építtette: mert csak néhány századdal később erősített az meg; s ama hőstettért a Bátor nevet nyéré. Emlékszem, hogy a kincstárakban őrzött ritkaságok között láttam egy buzogányt, a mellyel a monda szerint Bátor Opos a szörnyeteget agyonütötte volna; azonban e fegyver kicsinysége igen kétségessé teszi a hagyományt. Minthogy az erődítményeknek alapja épségben megvolt: elhatározám, hogy újból felépítem e várműveket, s a tőzegen át új csatornákat vágatok, a mellyek által a közlekedést az egész körüllevő vidékkel fenn lehessen tartani. Ez ingoványok télen sem fagnak be; rendkívüli hidegekben meghártyásodik ugyan a víz, de jéggé nem keményedik. Erdélytől, a hol Károlyi hadai a tél folytán jól működtek, csak két kis napi járatra voltam. A németek fáradalmaik után nem igen élvezhették a nyugalmat.

Alsó-Magyarországban a császárnak semmi hadserege sem volt. Egy hadtestem Bezcerédy (Imre) dandárnok alatt folytonos beütésekkel háborgatá Styriát és Ausztriát, és pedig kitünő sikerrel és szerencsével. Minthogy Bottyán tábornokot a nép és a katonaság igen szerette: átküldém őt a Dunán, hogy gróf Csáky (Mihály) tábornokkal együtt vegye kezeibe a vezényletet. Megrohanta Soprony városát, azonban sikertelenül, mert a mérnökök tanácsára nem hajlott. ¹⁾

¹⁾ Rákóczy emlékiratainak egyik főhibája, hogy a dunántúli eseményeket — bármily nevezetesek lettek legyen is — vagy éppen nem, vagy aránylag igen röviden és hiányosan érinti; valószínűleg azon okból, mivelhogy ezen egész művét sok év múlva, s levéltártól távol, pusztán emlékezetéből írta: és így leginkább csak azon események maradtak meg részletesen emlékezetében, a mellyekben ő maga is közvetlenül szerepelt, — Dunántúl pedig ő személyesen csak egyszer volt, 1704-ben, Pakson. E körülmény, vagy tán a francia kiadás lézaga teszi megfoghatóvá, hogy a fejedelem e helyütt úgy szólván egészen elfelejté megemlíteni Bottyán tábornoknak azon neveze-

A szécsényi gyűlés óta a békealkudozási követek Nagy-Szombatba vették magokat. Míg a császáriak utban voltak Erdély felé: nem lehetett egyességre jutni a fegyverszünetet illetőleg, midőn pedig már bevonultak oda, mi vetettük azt vissza, nehogy általa kényszerítve legyünk, a télen át nyugtonhagyni az ellenséget. Ekkép a békekövetek csak az alkudozások fölötti éles vitatkozásokkal töltötték az időt.

Forgács tábornokot teljes működési hatalommal Kassára küldém, hogy az idegen módra szervezett lovas és gyalog hadtestet helyreállítsa, s új ezredekkel öregbítse. Ő nagyon jól tudott a németekkel bánni, de a francziákkal sehogysem fért össze. Tüzérségemet is gondosan előkészíttettem a tervezett esztergomi ostromra, a melyet e hadjáratra tüzttem ki, a nélkül, hogy szándékomat bárkivel is közlöttem volna. Ecseden töltvén néhány hetet, minthogy munkácsi váramban átadatása óta nem válék: átmentem oda, megvizsgálandó a terü-

tes dunántúli 1705 őszi és téli diadalmas hadjáratát, a mellyel e legvitézesebb és legnépszerűbb hadvezére a zsigóczy csapást tiszszerezsen visszatorolá — mint egykorú leveleiben maga Rákóczy is emlegeti. Bottyán ugyanis 8000 emberrel átkelvén a Dunán: meghódította és szilárdúl szervező a fölkeles ügyének egész Túl a Dunát; bevette Duna-Földvárt, Simontornyát (s ezt éppen a zsigóczy csata napján, nov. 11.), Palotát, Csikvárt, Csesznekét, Tatát, Péceset, Siklóst, Pápát, Sümeget, Csobánczot, Somlyót, Vázsonyköt, Borosztjánvárárt, Köszeget, Kapuvárt stb.; ostromzárólá Budát, Esztergomot, Fehérvárt, Gyórt, Sopronyt; Heistert Szent-Gothárdnál, Pálffyot pedig Brucknál verte meg, és verte ki az országból; beütött Styriába, s Bécs alá; 8000 emberét e közben 20.000-nél többre szaporítá: egész új ezredekkel állítván és fegyverezvén föl, a németektől harcokban és bevett váraikban elnyert fegyverekkel; Sopronyt összehombáztatta, megrohanta, s hogy be nem vehette: réstörőágyuk hiánya volt az oka, miután csak úgy minden rés nélkül kellett neki mennie a bástyáknak. Fehérvár rácvárosát azonban így is sikerült megvívnia s prédára vetnie; majd a Dráván csapott által, s a ráczokat és horvátokat fékezé meg, egész a Száváig barangolván stb. stb. (L. e hadjáratok részletes leírását Thalynál: „Bottyán élete“.)

letet, vajjon nem lehetne-e e két helyet, a melyeknek fekvése oly rendkívüli s annyira ellenkező, csatornákkal összekötni? Munkács ugyanis sziklán épült, melyet csak kevés föld takar, e sziklahegy rónaságból emelkedik föl, úgy hogy egy jó mértföldnyire nincsen közelében semmi magaslat; csak ily távolságban kezd folytonosan emelkedni a vidék, egész a magas Beszkéd-hegyekig. A Tisza felől, a mely ide négy órányira foly: nincsen egyéb rendkívül sűrű erdőségnél — a melyben bámulatos terjedelmű, magasságú és egyenességű tölgyek találhatnának — avvagy roppant mocsároknál, a melyeket a munkácsi herczegséggel határos máramarosi hegyekről lefolyó vizek képeznek; e vizeknek folyása a beléjük dőlt fáktól meg lévén akadályozva, annyira átszivárognak a földet, hogy az utak csak kemény télben járhatók. A Latorcza folyó, mely a Beszkéd-hegyekből ered, egy puska-lövésnyire folyik a (munkácsi) várhegytől. Egy zsilip segedelmével az egész rónaságot, a mely már magában is igen mocsáros, víz alá lehet ereszteni, — és a vár megközelíthetlenné válik. Ezen előnyökön fölül a várhegy még egy folyó-vízzel telt árokkal is körül van véve, a melyet le nem lehet csapolni, mélyebb lévén a feneke mint a folyóé, a melynek kavicsos ágya csekély mélységű.

Itt létemkor támadt azon szándékom: hogy az egész várhegyet szabályos hét szög-bástyázzattal vétetem körül, a mit Demoiseau hadmérnök-dandárnok (Ingénieur-Brigadier) igen jól kimért, s később el is készített.

1706.

Az 1705-ik esztendőöt Munkácson fejezvé be, az 1706-ikat a senatus üléseinek megnyitásával kezdettem, a melyet január havára Miskolczra tűztem ki. E nagy mezőváros az ország közepén fekszik, Egertől csak egy napi járásnyira. Bercsényi tábornok s valamennyi senator megjelent; s eljött Szirmay is, a császári követek egyike, levelet hozván magával a közbenjáró hatalmak követeitől, a melyben ezek igen sürgettek, hogy küldjem meg nekik a béke-föltételeket, s a nemzet sérelmeit. A legfontosabb ügy, a mi ezen gyűlésen tárgyalatott, a rézpénz ügye volt. Mondám már följebb, hogy a háború kezdetekor valamennyi vármegyével tudattam körlevelek által e pénznem behozatalának szükségességét, s jóváhagyásukat kértem arra nézve, hogy két millió forint értéknyit verethessek.

Azóta, látván, hogy az első összeg nem elég: ismét ugyanannyinak verethetését kértem. A hamis pénzverők felhasználák az alkalmat, a minek folytán aztán e pénznem rendkívül elszaporodott; úgy, hogy a kereskedők fölkezdék emelni az áruiknak árát, a vevők pedig zúgolódás nélkül fizeték a magasabb árt.

Az elszegényedett nemesség a rézpénzt adósságai kifizetésére, vagy szükségből elzálogosított ősi birtokai kiváltására akará fordítani: de azt e célra nem használhatván, meg kezdé vetni; a minek az lett követke-

zése, miszerint a jövődre gondolván mindenki azon igyekezett, hogy rézpénzét ezüstre vagy aranyra válthassa. Így keletkezett azután a pénzváltás rézről ezüstre, s az utóbbinak ára annál inkább emelkedik vala: mennél bővebben terjedt a rézpénz. Több senator azon véleményben volt, hogy be kellene záratni a pénzverő-házakat, s adót kivetni, hogy a rézpénz forgalmi becse nevedjék. E véleményt már majd az egész senatus elfogadá, midőn szót emelék, mondván: emlékezzünk meg arról, hogy a háború kitörésének főokai a németek által kivetett sarezok és adók voltak, mellyek számtalan zaklatással, zsarolással és bosszantással jártak, a mik ezeknek elkerülhetlen következményei szoktak lenni; hogy a háború kezdete óta a nép ingyen és önkénytesen látja el a hadsereget élelemmel, mivel a marhák tartása neki semmi-be, legfőlebb egy kis munkába kerül, s a föld bőven termi számára a gabonát; legnehezebb neki készpénzhez jutni, a kereskedés és az eladás hiánya miatt, mert mindenki a maga terméséből él; hogy keménykedéshez kellene nyulni, hogy azon kevés készpénzt, a mely úgyszólván csak átfut a nép kezén, elragadjuk tőle; s hogy a többségtől olyasmit kérnénk, a mivel igazán nem bír; s végre, hogy a nép közül csak azok fizethetnének leginkább, a kiknek fiaik vagy rokonaik a hadseregben szolgálván, ezeknek zsoldja vagy zsákmánya által segítettnek: azt azonban igen zokon venné a katonaság, ha elkezdenők családjaikat zaklatni. Ha a rézpénz bősége, folytatám, oka értéke csökkenésének: e bőség bizonyosan nem a nép közt keresendő, hanem a nemesség, a hadi-tisztek, s leginkább a főurak között; és minthogy ezek nem eshetnek adózás alá: ez úton nehezen lehetne azt forgalomba hozni; hogy mindaddig, míg e pénzt úgy nem használhatják, mint az ezüstöt és aranyat: nem váland

az becstülésük s vágyaik tárgyává; mert valóban, miért kívánna valaki gyűjteni és tartani olyan pénzt, a melyt sem adósságai kifizetésére, sem zálogos birtokai kiváltására nem használhat, sem fekvő jószágot nem szerzhet rajta, sem kamatokra ki nem adhatja? Nem tagadom, hogy nagy bajok származhatnának abból, ha e pénznemet mindezekre alkalmasnak nyilvánítanók. Mert azonfölül, hogy anyaga nem igen ritka, könnyen utánozható is, úgy hogy igen nehéz lenne a hamis pénzverőket megakadályozni sokasításában, továbbá hogy magok a külföldi kereskedők is ne csempészszerűen azt be hazájukból: hacsak az eddig használt pénzt valami különös jeggyel el nem látjuk, a melyet nehezen lehet utánozni. Végre befejezésül mondám, hogy bármily megvetettnék látszassék is jelenleg a rézpénz: mégis még legalább három évig használhatjuk; s ha a háború még tovább húzódnék: akkor folyamodhatunk majd az adóhoz; így legalább az az előnyünk lesz, hogy nem kell már most zaklatásoknak és kényszerített adóbehajtásnak kitennünk a népet, a mi az adóknak rendes következménye szokott lenni, miután a köznépnek természete, hogy készebb a legvégső végletekre juttatni a dolgot, mintsem hogy pénzt adjon. Ellenvetéseim hatottak, s a következő pontok mentek határozatba:

Hogy a régi pénznek értéke leszállítatik; hogy az újonnan verendőkre a Boldogságos Szűz oly kis képe nyomattassék, hogy azt a hamis pénzverők ne legyenek képesek utánozni; továbbá, hogy adósságfizetéseknél, zálogban lévő földek kiváltásánál, és mindennemű adás-vevéseknél a rézpénz érvényes legyen: ha a pénz nem szerződésileg ki nem köttetett.

Már a jelen munka elején leírtam volt: minő állapotban találám az országot, midőn a háborút elkezdettem,

Nemcsak a nemesség volt kénytelen fekvő-birtokai zálogba vetni az ausztriai elnyomás alatt: de az ország-nagyok is nem kevésbé el valának adósodva. Alig jövének ki a tanácsból, midőn Forgács már azzal fenyegeté Szirmayt, hogy nála zálogban lévő jószágait kiváltandja. Ez azon hirre adott alkalmat, hogy az egész határozat Bercsényi ármánykodásai folytán hozatott, a ki szintannyira volt eladósodva, mint a másik. — Abban is meg egyezünk, hogy komolyan hozzáfogunk a békealkudozásokhoz, fegyverszünetet azonban a tavaszig nem kötünk, továbbá hogy magam is közelében leendek az alkudozások színhelyének. Ez ürügyül szolgálta arra, hogy magammal vezérelhessem azon hadakat, a melyeket Forgács szervezett volt, — hogy így velők azon esetre, ha az alkudozásoknak nem lenne eredménye, Esztergomot ostrom alá foghassam. Reménylém, hogy bevehetem e várat, mielőtt Rabutin kijőne Erdélyből, s a Tiszához érne. — E tanácsgyűlés ideje alatt alkottam az országtanácsi kancelláriát s a kancellári méltóságra Sennyey (István) bárót emelém, a ki köszvénye miatt hadi-szolgálatra teljesen alkalmatlanná vált. Miután több ügyet elvégeztem, s több rendeletet kiadtam: Miskolczról Egerbe menék.

Ezalatt Károlyi némi sikerrel barangoló be Erdélyt; nekem pedig nagy figyelemmel kellett az ellenség hadseregére lennem, a mellyel nem akartam többé ütközetet kockáztatni. Az igaz, hogy e hadsereg meg volt fogyva: de a sok szomorú tapasztalás megtanított, hogy sohasem manoeuvre-frozhatok úgy, a mint kívánám; mivel a háborúban a vezérben vetett bizodalom a szerencsés események forrása. Sőt bátran merem állítani azt is, hogy ezen bizodalom az ütközet alkalmával való engedelmesség alapja: mert ha a katona azt hiszi, hogy mézár-székre viszik, csak kedvetlenül engedelmeskedik, s gyak-

ran tekintget hátrafelé. Valamennyi tábornokom azon véleményben volt, hogy legkönnyebben úgy lehetne tönkre tenni Rabutin seregét, ha minden gabonát, takarmányt, és malmot fölégetnénk előtte, utjában. Én azonban csak mintegy szívem-ellenére egyezém bele e tervbe, a mely Herbeville ellen semmi hasznunkra sem volt. A magyarországi nép gabonáját közönségesen a földbe ásott vermekben tartja, a mellyeket a németek igen jól megtudtak találni; mi pedig e vermekben levő gabonát el nem ronthattuk, s kézimalmait mindenkor használhatta az ellenség. A vidék is, a mellyen átvonulandó volt, nem nagy kiterjedésű, és bizonyos, hogy az ország szívének pusztítása által, legtöbbet csak minmagunknak fogunk ártani.

A hochstädti csatavesztés óta a külső hadsegély nyelésében helyzett reményemet elvesztvén: igen hajlandó valék a békére, de csak az oly békére, mely a nemzetnek javára válandott; s ilylyent csak az angolok és hollandok közbenjárása mellett remélheték elérhetni: a mint-hogy ha komolyan akarták volna, a császárt kényszeríthették volna is ily békére. Meg akarám azért a közbenjáró hatalmasságokat ügyünk igazságosságáról győzni. Ez okból határozám el magamat, hogy rendszeres alkudozásokra lépek. Határozatomat tudatám Desalleurs marquis-val, s egyszersmind kérém őt: írja meg udvarának, hogy ha a király azt akarja, hogy a rendek folytassák a háborút, szükséges, hogy rendes szövetséget kössön velök, és velem is, mint Erdély fejedelmével; s hogy ura érdekében kívánnám, küldene neki minélelőbb teljes meghatalmazást, és utasítást e tervemre nézve, a mellyet vele közlöttem.

Egret a tavasz kezdetekor odahagytam, hogy Nyitrán Stepney lorddal, az angol követtel, találkozzam. Ott

a fegyverszünet föltételeit illetőleg megegyeztünk. Mint-hogy gróf Beresényi, ki a többi követtel együtt tárgyalta a föltételeket, igen kicsinyes dolgokban ütközött meg, s midőn a közbenjáró elém terjeszté a föltételeket, én e kicsinyes dolgokat mellőztem: teljesen megnyerém becsülését. Elmondá, hogy József császár megtartotta hozzám való régi hajlandóságát, s k é s z l e n n e megengedni a fejedelemnőnek, feleségemnek, hogy engem meglátogathasson; a mi pedig őt illeti: szívesen fogja támogatni kívánságomat, ha levél által kinyilatkoztatom, hogy az reám nézve nem lesz kellemetlen. Ügyünk állása, felelém neki, nem engedí, hogy e tárgyban a császárnak irjak, semhogy bárminémü kérelmet intézzek hozzá; hanem írni fogok a fejedelemnőnek, s tudatom vele: mennyire örülnék, ha a fegyverszünet alatt láthatnám, ha erre a császártól engedelmet nyerhetne, szavamat adván, hogy a fegyverszünet fölbomlásával ismét visszabocsátanám, ha ő császári felsége kívánná. ¹⁾ Nem sokat kelle kérni, hogy ez megtörténjék. A bécsi udvar már rég óhajtá őt hozzám küldeni, s az előttem tett ajánlat erre csak ürügyül szolgált. Az ajánlatot nem utasíthatám vissza, s mihelyt a fejedelemnő megkapta leveletem, azonnal engedelmet nyert. Pompával fogadám őt Nyitrán, ²⁾ de kényelmesebb lakás végett nem sokára Kis-Tapolcsányba, s innen Érsekújvárra vívém, a hová Wratislaw gróf, cseh kancellár, a császár kegyencze, s a békeértekezleteken második követe, utánunk jött, azon ürügy alatt, hogy a fejedelemnőt meg-

¹⁾ Rákóczynak neje és két kis fia, a fejedelemnek a bécsújhelyi börtönből lett menekülése óta le voltak tartóztatva a bécsi udvar által, s a fejedelemnő most is csak azon ravasz szándékból bocsáttatott férjéhez, hogy ezt a gr. Wratislaw által neki a béke fejében tett, alább elbeszélendő kedvező ajánlatok elfogadására bírja.

²⁾ A fejedelemnőt Pozsonytól Nyitráig Ocskay László kíséré, 7000 farkasbőrös huszárból álló dandárral.

látogassa. Én úgy tettetém magam, mintha észre se vettem volna érkezését. Minden czeremónia nélkül jött, s midőn a fejedelelnő szobájában találkoztam vele, nagyon otthonosnak látszott lenni. Minthogy már azelőtt jól ismertem: igen őszintén beszélt velem: római birodalmi független fejedelemséggel (Principauté Souveraine) s a birodalmi gyűléseken szavazattal s üléssel kínálta meg, és más egyebekkel, a mik előnyösebbek lettek volna házamra (családomra) nézve mint a választás alá eső erdélyi fejedelemség, — határozottan kijelentvén, hogy a császár sohasem fog beleegyezni, hogy ez utóbbinak birtokában maradjak. Elmondá, miszerint hasonló megbízásban járt el a bajor választó-fejedelemnél is, a ki egykor bizonyosan meg fogja bánni, hogy el nem fogadta azon ajánlatokat, mellyeket neki tett. Megengedem, válaszolám, hogy mind ezen ajánlatok, a mellyeket jelenleg a császár részéről nekem tőn, tökéletesen egyeznének házam érdekeivel: de én családom emelését sohasem tekintém czélul; a háborút egyedül hazám szabadságáért kezdvén, a melyhez születésem csatol; hogy ezen kapocs most még szorosabbá lőn azon háládatosságom által, a mellyel az egész nemzet iránt tartozom, azon bizodalmaért, hogy kormányának gyepelőit kezembe adá; hogy részemről ő császári felségétől az erdélyi fejedelemséget sem kívánom, s hogy e tekintetben én megelégszem, ha a császár a Leopold császár által fejedelmi elődömmel Apaffy Mihálylyal kötött szerződést ¹⁾ megtartja; hogy ha személyem e tekintetben akadályul szolgálna, örömet visszaadom választási-oklevelemet az erdélyi rendeknek, hogy mindkét résznek kedvesebb fejedelmet válaszszanak, ha szolgálaim legkisebbike lenne is az. Végül mondom, hogy szívem egész

¹⁾ Az ugynevezett leopoldi diploma értetik.

őszinteségével tártam ki előtte gondolatimat, s kéréim, miszerint mondja el mindezt a császárnak, a kiról, — miután oly szerencsés vagyok, hogy személyesen ismer, s ha Ő Felsége azon hajlandósággal viseltetik irántam, a mely felől biztosított, — nem képzelhetem, hogy őszinteségemért nehezteljen. Észrehevém hogy Wratisslaw meg volt lepetve feleletem által, s valóban megtudám, hogy visszatértekor oly kedvezően beszélt rólam, hogy maga is gyanússá lett. De akkor ezen ünnepélyes szavakkal vált el tőlem, a mellyekre jól emlékezem, mert lön okom reá, hogy azok újra eszembe jussanak: „Óh fejedelem, mondá, Ön Franciaország ígéreteiben bízik, a mely azon fejedelmek ápodája (Hôpital), a kiket ígéreteinek s fogadásainak megszegése által szerencsétlenségbe döntött; Ön is ezeknek számát fogja szaporítani, és ott haland meg.“ „Nem Franciaország viseletét veszem tekintetbe, felelém, hanem kötelességemet, a melyről már beszéltem.“

Igy váltunk el, s nem sokára ezután a fejedelemmő a karlsbadi fürdőbe ment Chehországba. Ő ezen fürdőt egészsége helyreállítására oly szükségesnek hitte, hogy miután figyelmeztetém őt, s megjósolám neki mindazt a mi őt később érte: nem akarám erőszakkal visszatartóztatni. — A császár rendes utlevelet rendelt adatni neki, s én Forgács tábornokkal kísértetém őt el a morva határokig. A bécsi udvar nem volt meglegedve felelettemmel; — nem sokára testvérnénemet Aspremont grófnét küldé a császár hozzám, a kit tisztelt, és a kiról tudá, hogy én igen szeretem. Minthogy József császár fogságom előtt és alatt nagyon nyájas indulattal viseltetik irántam, néném biztosított, hogy azóta sem változott meg, főleg mióta megtudá, hogy igen igazságtalanul bántak velem; ő is elmondá mindazt, a mit Wratisslaw

gróf élémterjesztett volt, sőt biztosított, miszerint föl van hatalmazva, hogy föltétlenül (comme une Carte-blanche) elfogadottnak jelentheti ki minden kívánságomat, Erdély kivételével. Az egész országtanácsot összehíttam Érsekújvárra. Békebiztosaink Nagy-Szombatban valának, a császár biztosai pedig, a kik közül az első a lotharingiai herczeg testvére az osnabrücker püspök, később trieri választófejedelem volt, Pozsonyban tartózkodtak. A békepontok Érsekújvárt az egész senátus közreműködésével szerkesztettek.

Ezen alkudozások alatt ernyedetlenül folytatám a készületeket Esztergom ostromára. Az ágyu- és mozsár-ütegek a piacz közepén sorban állottak, szekereiken Az erősség alatt 12.000 embert táboroztattam, részint lovas-ságot, részint gyalogságot, a kik idegen módra voltak szervezve, s Forgács vezénylete alatt állottak. Karvánál, a mely Esztergomon fölül egy órányira fekszik, s a hol a Duna igen keskeny: sánczokat készítették ¹⁾ Ezen sáncznak kettős czélja volt, hogy t. i. hidfőül szolgáljon, és egy hadtestet fedezzen. E helyütt ²⁾ két, czukorsüveg alakú s igen meredek hegy emelkedett, a melylyekre szintén erős, és czölöpszettel is ellátott redoute-okat építteték; a harmadik magaslat a Duna hosszában feküdt: erre jó tábori erődöt vettetem. Ásásközben igen sok régi emléket és föliratokat találtunk, a mellyekből kitűnt, hogy Marcus Aurelius idejében e hely egy római legio elsánczolt táborhelye volt Minthogy ezen erődítési művek háromszöget képeztek: a közbenfekvő tér elég nagy volt arra, hogy rajta egy hadsereg tábort üthessen. A tutajok mind készen valának, úgy hogy

¹⁾ Tulajdonképen Karván alól, a esenkei pusztá határában.

²⁾ Azaz: a jobb parton, Csenkével átellenben, Nyerges-Újfalu fölött, a hol a hegytetőkön e sánczok ma is igen jól látszanak. T. K.

azokat a kellő időben vizre lehetett bocsátani, s a hidveréshez hozzáfogni.

A fejedelemmő s a közbenjáró követek még Érsekújváron voltak, midőn egy napon lóra ültem, hogy a táborban lévő hadtest fölött szemlét tartsak. Forgács csatarendet formált, s engemet a sorok előtt fogadván, a szokás szerint oldalvást lovagolt előttem, kivont karddal, úgy a homlokzat előtt, mint visszafordultomkor a két hadvonal között is; midőn azonban a második hadvonalt hátulról akarám megszemlélni: udvariasságból hüvelybe tétetém vele a kardot. Nem sokára Bercsényi jött ki a közbenjáró követekkel, s Forgács ő neki is ilymódon tisztelkedék, s szintén azonképpen kísérte a hadsorok előtt, mint engemet; midőn azonban a második hadvonal hátuljához értek, Bercsényi elfelejté, hogy Forgács iránt hasonló figyelemmel legyen, hogy t. i. hüvelybe tétesse kardját; ez tehát kivont karddal lovagol vala mellette, mindaddig, míg amaz eltávozott: de igen megbántva érezé magát, azt hívén, hogy Bercsényi büszkeségből, s személye megvetéséből cselekedett ilyképpen. Haragját azonban elfojtá estvélig, a mikor a tábornokok a jelszó megtudása végett mindnyájan hozámjöttek. Szokás szerint először Bercsényinek s udvari hadaim részére főudvarmesteremnek mondám meg a jelszót. Bercsényi Forgácshoz közeledék, hogy a jelszót tudtára adja: ez azonban visszalépett, mondván, hogy ő tőle nem akarja elfogadni, mert nem főtábornoka a szövetséges rendeknek, s mert igen udvariatlanul viselte magát irányában. Erre rögtön kiment a szobából. Bercsényi is kiment nem sokára, s elém terjeszté panaszát. Én, felelém, nagyon rosszalom Forgács tábornok viselkedését, azt azonban csakugyan nem parancsolhatom meg neki, hogy őt a szövetséges rendek fővezérének ismerje,

minthogy a rendek e méltósággal nem ruházták föl; mindazáltal számot kérendek Forgácstól: miért vonakodott folytatni azt, a mit mindeddig tett. E tábornok (Forgács) engedelmeskedett ugyan szavaimnak: de Bercsényi nem tudta megemészteni válaszomat. Megbetegedett, s reszketegség szállta meg tagjait, úgy hogy a Leopoldvárhoz közeleső hévvizekbe ¹⁾ kellett vinni; felgyógyult ugyan, de neheztelése jó soká tartott. Sok ideig nem tudtam elhitetni vele, hogy én egyedül csak igazságszeretetből nyilatkoztam így, nem pedig azért, hogy Forgácsnak kedvezzek. Betegsége alatt a senatorok közül többen figyelmeztettek: mily kártékonyan hathat betegsége s elégedetlensége az alkudozásokra. Kértek, hogy vigasztaljam meg, és adjak neki némi elégtételt. De azt felelém nekik, hogy bármily barátsággal viseltetem is Bercsényi gróf iránt, igazságosan meg nem másíthatom azt, a mit mondtam; hogy Forgácsnak mindenkor joga lenne a panaszra, ha azt akarnám állítani, miszerint Bercsényi gróf a szövetség által neveztetett ki fővezérré, — hisz ők magok is jól tudják, hogy erről nem volt szó Szécsényben; s hogyha a rendek nevében tennék ilyesmit: a senatusnak kötelessége lenne azt ellenezni. Végre mondtám, ha azon körülmény, hogy Bercsényit megsértettem, ártana az alkudozásoknak: inkább kész volnék elmenni s harczolni az ellenség hadserege ellen, a mely fejedelemségemet megszállotta. Bercsényi azonban midőn a hévvizekből visszatérve látá, hogy semmitsem erőszakolhat ki: észretért, s folytatta Nagy-Szombatban az alkudozásokat, egy ország szövetséges-rendeinek — a milyeneknek ünnepélyes módon ismeré el szövetségésünket a császár — megfelelő mél-

¹⁾ A póstyéni fürdőt érti.

tósággal Wratislaw gróf Nagy-Szombatba ment, a hol közte s Bercsényi gróf között tökéletes egyenlőséggel történtek a találkozások. A meghatalmazványok kellő ünnepélyességgel cseréltettek ki. A közbenjárók: mylord Stepney Angolország, s de Rechteren gróf a szövetséges belga rendek részéről, elismerték sérelmeink igazságos voltát; azonban a bécsi udvar folyvást makacsul ellenezé vagy kijátszotta előterjesztéseinket, a mint ez a Constantius Veratius név alatt megjelent kiadványból ¹⁾ látható. A bécsi udvar ugyanis nem akarván meghoszabbítani a fegyverszünetet, mi nem felelhettünk válaszára, a mellyet előterjesztéseinkre adott; ezért válaszoltunk ama nyomtatvány által, hogy a közönségnek legyen tudomása a dolog mibenlétéről.

Néhány nappal a fegyvernynyugvás megszűnte után Esztergom megszállására indultam. ²⁾ A Garam folyó torkolatánál ütöttem fel táboromat, úgy hogy e folyó hadvonalunk mögött esett, a mi a tábornak kényelmére vala. Sátorom a tábor közepén egy dombon állott, a honnan beláthattam ütegeimre. A folyam tulsó partján egy gyaloghadtestem táborozott, a mely a város megrohanására vala szánva, és az idegen lovasság Gyürky

¹⁾ Magyarúl és latinúl külön kiadványban mindgyárt akkor, Rákóczy által kinyomatott beceses védel- és czáf-irat, Vay Ádámtól, a kinek „Veracius Constantius, miles Hungarus“ a neve. Tartalmazza kellő bevezetéssel és befejezéssel a császáriak válaszát, és a magyarok viszontválaszát, a béke alkudozások alkalmával. Francziául olvasható a „Hist. des Revol. de Hongrie“ IV-ik kötetében.

²⁾ Szükségesnek látjuk itt, kiegészítésül némely ekkor történt nevezetesebb hadi ténytet rövideden fölemlíteni. — Gr. Pálffy János, a bán, néhány ezer zabolátlan horvát és rác haddal mindgyárt a fegyverszünet végén, égetve, dúlva betört az országba: de Bottyán lovas haddal s szekerekre rakott gyalogsággal hirtelenül reájaitván, kikergette Styriába. — A fegyverszünet alatt a császáriak az Ausztriába való becsapások meggátolására, megfeszített erővel, éjjel-nappal dolgoztattak egy nagyszerű sánczolatot, mely a Fertőnél kezdőd-

(Pál) tábornok vezérlete alatt, a ki hajdan a törökháborúban szolgált. Az említett hid elkészültével megnyílt a közlekedés; minthogy azonban a hid csak talpaktól állott: veszélyes lett volna átszállítani rajta a faltörő-ágyukat, — mert azon támadási terv szerint, a melyet Le Maire hadmérnök-dandárnok készített volt, az ostromlövegeket a folyót közbe véve ¹⁾ kellett fölállítani. Az innenső oldalról a vár még sohasem támadtatott meg, és noha a víz felőli oldala a hegynek, a mellyen épült, nem oly meredek mint a többi: a roham ezen oldalról sohasem sikerülhetett volna, a mint bevételé utáni kísérleteinkből kiviláglott. Mindazonáltal soha meg nem bánám, hogy e tervet követtem, mert a hegynek azon része, a mely velünk átellenesen feküdt, ²⁾ egész középmagasságáig jól meg volt rakva ezölöpzettel, s e mellvéd mögött széles és mély árok nyúlt; e szerint e vár sokkal erősebb vala, mint az ember egyelőre gondolta volna. A várossal tornyok által védett fallal s két kis szögletbástyával van összekötve. A hét — nyolcz lábnyi vastagságu erős faragott-kövekből épült Duna felőli várfal és a folyam között egy apadáskor

vén, a sopronyi erődítésekig, s onnét ismét Fraknóvárúig, azaz a határokig huzódott. A sopronyi és fraknói erősségeken és magán a sánczolaton kívül hat, szabályosan épült redoute oltalmazá e védvonalat. Ágyukkal és őrséggel jól meg volt rakva. A kruczek a fegyverszünet lejártával, többször megközelíték e művet, majd erejüket egyesítették, s aug. 18-kán reggel gr. Eszterházy Antal, Bottyán János és Bezeredy Imre nyílt rohammal rája rontván, szerencsésen bevették. Minden redoute-ot külön kellett kiostromolni. A menekülő németeket egész a sopronyi kapukig vágták, sok foglyot ejtettek, töméntelen fegyvert, hadi készletet, zsákmányt nyertenek. Azután a bevett sánczokat levonatván: beütöttek Ausztriába, s egész Bécs külvárosaiig mindent porrá törnek, Pálffy dulsait megboszulandók. (L. Thaly: „Bottyán élete.“)

¹⁾ Az az Párkány felől. (L. Szalaynál.)

²⁾ Az az túlról, a Szent-Tamáshegye és a város felől.

szárazon maradó zátony van. A vár maga igen szoros és szűk s ezért a város, míg el nincs foglalva, nagy hasznára szolgál az őrségnek. A várost majd minden nehézség nélkül kerítettem hatalmamba; 48 óra alatt rést lőttünk, s a hadak az említett zátony felől indultak rohamra; az ellenség a nélkül, hogy a résnél ellentállott volna, a várba vonúla vissza. Elhelyezvén hadaimat a városban: a várfal aljához mintegy hat ölnyire (six toises) lévő barlangban állítottam föl egy üteget, a melyből elkezdődött a réslövés. A fal egész aljáig ki volt téve a lövéseknek; a nagy távolság miatt azonban ¹⁾ erős lövéseket kellett tenni az ágyukból. Mégis czélt értünk, noha sok lövésünk haszontalan volt. A rés eléggé meg volt bontva, s a hadmérnök nézete szerint használható vala, s ámbár nem osztottam nézetében, éjjelre elrendelém az ostromot. Az ellenség töméntelen gránátot és bombát hányt a rohanókra, a mi valóságos tüzesőnek látszott. E látvány hadaim előtt ujság volt; nem igen törték magokat fölfelé, minélfogva az egész nagy zajjal, de kevés sikerrel ment végbe. Ezen sikertelen roham időt engedett az ellenségnek a rés elsánczolására. E rés igen könnyen nyaktörő vállalatná válhatott volna ránk nézve, mert a hegy meredeksége miatt nem árthattunk a sánczolatnak, golyóink csak alig érték a mellvédet. Azt ajánlám tehát a hadmérnöknek, s de la Mothe-nak, a ki a tüzérség parancsnoka volt, hogy az említett nagy üreget vagy barlangot használjuk aknázásra. Jól láttam ugyan a nehézségeket, a mellyekkel a természet által formált üregeknek aknává alakítása jár, minthogy az ily akna nagyon ki van téve a lég-

¹⁾ A várfal ugyanis, melyet tőrettek, fenn a hegy tetején; a hegy lábáig lenyúló falazat aljától hat ölnyire lévő ágyutelep ellenben lennt a völgyben állott; innét a nagy távolság.

járatnak; de a várparancsnok Kuckländer ezredes, azok állítása szerint, a kik ismerték, együgyü öreg volt, a ki rangját pénzen vette, a nélkül hogy valaha sokat bajlódott volna a hadtudományval. Az aknászok kényök kedvök szerint dolgozhattak. Először egy hasadékra vagy érre akadtak, a mely előre vezetett, ez kitágítatván, egy más keskeny üregre bukkanának, a mely azonban nem látszott érnek lenni, s jobbra kanyarodott. Ezen üreg igen kemény vörös-márványban mélyedt, a mellyen nem igen fogott a véső. A munka napról napra lassabban haladt, s a siker mind kétesebbé lön.

Rabutin kijött seregével Erdélyből, s elszántan a Tisza felé nyomult. Károlyi, a ki folytonosan előtte szállongott, mindent föléggettett tábora körül, a nélkül hogy a lakosságot erre erőttette volna, mert a nép maga gyújtá fel kunyhóit. Beresényi tábornok hadteste a Vágnál majdnem fölöslegessé lett. Stahremberg Guido vezérlé az ellenséges hadsereget, a mely mindössze is hat ezrenyi lovasságból és gyalogságból állott, s Komárom ágyuinak védelme alatt táborozik vala. ¹⁾ Előttem, Stahrembergnek szemmeltartására három ezred állott Bottyán tábornok alatt, a kihez a komárom-városi lakosok rendkívül ragaszkodtak. Bottyán előőrseit a Duna mellett, a komáromi várral szemközt állítá fel. ²⁾ Beresényi tábornok azt ajánlá, s én beleegyezém, hogy ő lovasságával Károlyihoz csatlakozik. Menete közben megtekinté az (esztergomi) ostromot. Elhatároztam, hogy utána

¹⁾ Itt csupán csak a Stahremberg közvetlen vezérlete alatt álló es. hadtest értetik, a Rabutinnal Tiszántúl, Pálffyval és Heister Hanibállal Dunántúl, és Glöckelsperggel Erdélyben lévő hadakon kívül.

²⁾ Seregének zömével a neszmélyi hegyekre támaszkodott, míg Eszterházy Antal Tatánál örködék. (Thaly: „Bottyán élete.”)

menendek, ha Rabutin Tokajnál átkelne a Tiszán. Mind-ezeknél fogva sürgettem az aknászokat, de nem volt több lőporom, mint a mennyi az akna megtöltésére kellett volna. Az ágyuk gyújtólyukai már igen megromlottak; ez okért tehát mozsarakat hozattam, és daczára a távolságnak, azt tapasztalám, hogy az ezekből lőtt bombák a földerődítvények ellen igen hatásosak. Végre az aknák megtöltéséhez fogtunk, mert már elegendő lőporunk volt. ¹⁾ A várparancsnokot fölszólítatám: adja meg a várat; ő azonban nem felelt, hanem éjjel kitörvén, elfoglalá aknánkat, és az aknászokat kardra hányatá; lőporunk egy részét elvivé magával, az üregben pedig őrséget hagyott. Ezen esemény igen kellemetlen volt ugyan, mindazonáltal nem akarván eltérni kitűzött czélelmtől: legválogatottabb csapataimat előrendelém, hogy az ellenséget az üregből kiostromolják. E vállalat sok nehézséggel járt, mert az üreghez csak egyetlen egy igen keskeny ösvény vezetett, s csak félpuskalövésnyi távolságban a vártól kellett a hegy oldalában fölmenni. De rohanó csapataimnak vitéz és büszke magatartása annyira megrettenté a barlangban lévő németeket, hogy közeledtükre elhagyák helyöket, és felmászta a hegyre, a mint tudtak. Ezalatt egy szökevény érkezett hozzánk, a ki hírül hozá, miszerint több tiszt ajánlá a parancsnoknak, hogy capituláljon, mint-hogy Stahremberg, a ki már többször felelt Komárom ágyuival a lövésekkel adott jelre, nincs azon helyzetben, hogy segélyükre jöhessen. A parancsnok azt válaszolta nekik, hogy helytelen időben lett általunk fölszólítva a föladásra, s ha úgy beszélünk vele a mint illik, tudja mit kelljen felelnie. Igaz ugyan, hogy egy szökevény

¹⁾ A löszerek az ostromhoz az érsek-újvári vár raktáraiból érkeztek,

beszédére nem sokat lehet adni; mindazáltal hogy megtudjam: mennyi igaz előadásából? vizsgálatot rendeltem: hogy a felhívás valósággal szokatlan időben tétetett-e? S csakugyan kiderült, hogy parancsom későn érkezett a Dunántúlra, és hogy azon tiszt, a ki a városban parancsnokolt, csak napnyugta után doboltatá a földási jelt (chamade). Az ostromot kész valék félbenszakasztani; mert Stahremberg hidon kezdett dolgoztatni, arra az oldalra, a mellyen én állottam, ¹⁾ s a mellyen azon három ezreden kívül, mely Komáromot tartotta szemmel, ²⁾ csak két ezred lovasság volt táboromban, a többi a tulsó parton lévén. A mi több: még ágyúimat is féltennem kellett, mert, ha az ellenség átkelt volna (a Vág-Dunán): Érsekújvártól könnyen elvágthatott volna. Megparancsolám tehát, hogy az aknák fődessenek be, (masquiroztassanak) a lőporral töltött fellobbantó kanócz fonadékok az aknákhöz illesztessenek, és az ágyuk az éjjel a telepekből kivonassanak Másnap kora reggel azon ajánlattal szólítatám föl a várparancsnokot, hogy küldjön ki egy tisztet, a ki meggyőződhetik, hogy az aknák, a mellyeknek szerkezetét ismeri, készenállanak a fellobbantásra. A parancsnok megijedt, túsokat küldte, s a capitulatio kevés idő mulva megkötetett. Az őrség a résen vonúlt ki a várból, mi pedig hajókat adánk alája, s két nap mulva ³⁾ Te Deumot énekelteténk a kápolnában, a mellyet szent István király építetett. Mind a három erősségben ⁴⁾ egyszerre tétettek az üdvölvések.

¹⁾ Rákóczy a Duna baloldalán, Párkánynál áll vala, és Stahremberg a Vág-Dunára készítetté a hidat.

²⁾ Nem a Bottyán ezredei, mert ezek a jobbparton állának, ha csak időközben át nem rendeltettek.

³⁾ Sept. 14-kén.

⁴⁾ Újvártt, Esztergomban és Nyitrán.

Lejebb szállítatván hidamat, igen sieték, mert Rabutin átjött Tokajnál a Tiszán, s megtudám, hogy Stahremberg Komáromban ostromra készül. Esztergomban két zászlóaljat hagyék palotásaimból, a kiktől legtöbbet vártam és Bonafoux ezredét, a kit parancsnokká tettem. 1) Annyi élelmet hordattam a várba, a mennyit csak öszveszedhettünk; a mi a lőport illeti: azt a várban eleget találtunk. Azonban távollétem alatt e várat leginkább egy igen alaposan kidolgozott haditervnek végrehajtása által hittem megmenthetni. Riviere, a ki hadmérnök és tüzérségi alezredes volt, s mint hadi fogoly Pozsony várában tartaték vala, (a hol csak igen gyöngye helyőrség volt, azon száz hajdun kívül, a kik a közönségesen itt tartott korona rendes őrei; de jelenleg a korona nem volt itt, Bécsbe vitetvén már a háboru kezdetekor); tehát Riviere, a ki pozsonyi rabságából a közbenjáró követek befolyása alatt két évvel azelőtt létrejött egyesség értelmében csere utján kiszabadult, jelenté hogy a várnak a Dunafelől egy kis kapuja van, a mely igen rosszul őriztetik, s egészen el van hanyagolva; és hogy semmisen lenne könnyebb, mint a Duna s a város között csapatokat vezetni oda, ezen meglepetés megkísérlése végett; s még ha ez nem sikerülne is, könnyen föllehetne gyűjtani a raktárokat, a mellyekből Stahremberg serege nyeri az élelmet, mert ezek minden védelem nélkül állanak a Dunapartján. E terv nekem nagyon megtetszett, és Riviere maga ajánlkozott vezetésére. Végrehajtására a tervnek Forgács tábornokot rendelém, az egész idegen hadakkal, körülményes, határozott, és sajátkezüleg aláírt rendeletet ad-

1) Helyettes várparancsnok Horváth Tamás gyalogezredes volt. — Bonafoux német ezredén, s a két század vörös-palotáson kívül még Csajághy János hajduiból is voltak a várban. (L. „Bottván élete“ 505-ik l.)

ván ki számára. Először mintegy Morvaország felé kellett neki tartani, de a Pozsonyhoz közel fekvő Bazinvárosánál rögtön megállapodni, s megkísérteni az említett vállalatot. Eszterházyt két ezred lovassággal Esztergomhoz átellenben hagytam táborban, hogy folytassa a várnak élelemmel ellátását, és sietesse a lőtt rések helyreállítását. Bezerédy dandárnok parancsot kapott, hogy Soprony vidékét elhagyván, Stahremberg hadseregének közelébe huzódják azt nyugtalanítandó, s azon esetre, ha ez Esztergomot ostromolná, vágja el őt élelemtáraitól. Ezeket így elrendelvén, elindultam karabélyos ezredemmel, hogy Bercsényivel csatlakozzam, a ki két állomásnyira táborozott Kassától, a mely alá ostromló sándékkal megérkezett volt Rabutin. Még csak két napi járóföldre voltam Esztergomtól, midőn Eszterházy jelenté, hogy a karvai erődítéseknel, a mellyekben Chassant dandárnok parancsnokolt, Stahremberg megjelent, és hogy a német szökevények azonnal átadtak neki egy redoute-ot; ezután a nagy erődöt támadá meg, ellentállás nélkül elfoglalta, s a 13 száz emberből álló őrséget kardra hányatá. Azon néhány ember, a ki uszás által menekülhetett, jelenté, hogy Chassant látván a németek árusását, tökéletesen elveszté fejét, s hadaival a meredekség szélén fekvő remetelakba (Hermitage) vonult, s hogy a németek mielőtt ide bementek volna, jó hosszú idő alatt megkerülték a lakot, nem tudván hogy mikép támadják meg, — a nélkül, hogy valaki reájok lőtt volna. Ezen hirre rögtön hátra hagyva minden hadi málhámat, kevesed magammal a hely színére siettem, hogy megsegítsem tábornokomat, ¹⁾ a kinek természetét jól ismerém.

¹⁾ Eszterházy Antalt érti.

Stahremberg éppen akkor indult az ostrom megkezdésére, a midőn megérkezém. Látám vonulását s táborbaszállását, s úgy itéltem, hogy nem lehet 3000 gyalog s 2000 lovasnál többre becsülni seregét. Éjjel Bottyán ezredét s egy másikat, a mely szintén e vidékbeliekből állott, a kik tehát a környéket jól ismerék, át akartam küldeni a hidon, hogy a városból kirohanjanak. Azonban tiszteik annyira megdöbbenve látszottak lenni s annyi nehézséget és akadályt számláltak elő: hogy át kelle látnom, miszerint ha tekintélyemet vetem is a latba, nem sokra menendek 1) Megirtam tehát a várparancsnoknak, mihez tartsa magát, s egyszersmind tudtára adtam: mily jelekkel közlekedhetünk, Eszterházytábornokkal hasonlókép megismertetvén ezeket. Ennél többet nem tehetvén, sietve visszatértem. Stahremberg éppen átellenben azon helyhez, a honnan én, kezdte támadását, t. i. a Szent-Tamás hegyéről, a mely épp oly magas, mint a várhegy. Ő e helyről könnyebben lőhetett rést, mint mi: de nehezebben intézhetett rohamot, akadályozván ezt a czölöpzet és az árok, a melyek a hegyet fele-magasságáig körülvették. Kezdetben mindgyárt két kitörést tett az őrség, oly sikerrel, hogy ez felbátorítá; azonban daczára e szép kezdetnek, nyolcz vagy kilencz napra a víárkok megnyitása után megadá magát; oka pedig ennek az vala, hogy Bonafoux sokat tanácskozván a tisztekkal, bizalmatlanság 2) támadt a magyarok és a németek között. Végre a haditanács elhatározá, hogy capitulálni kell. Bezerédy parancsaim ellenére nem mozdult Soprony mellől, vagy azért mi-

1) Bottyán ekkor betegen feküdt, ezredét mások vezényelték. A másik ezred alkalmasint a szintén Esztergomba való Zsámboki Nagy Istváné volt.

T. K.

2) Söt zendülés is.

vel a mint később hallám, nem akará elhagyni testvére feleségét, a ki kedvese volt: vagy mivel már ekkor meg volt vesztegetve Pálffy által; annyi bizonyos, hogy a béke-alkudozások megszakadta óta nem volt a régi. ¹⁾ Árulása, a mint azt a maga helyén előadandom, csak két évvel ezután jött világosságra. Bonafoux-t elfogattam, s ha magyar lett volna, fejét vétetem: mert nem viselte magát elég szilárdúl a tudatlan tisztek ellenében a kik nem láttak soha ostromat, azonban akár tekintélyvel, akár utasításadással könnyen kötelességük teljesítésére szoríttathattak volna.

Mielőtt még Bercsényi tábornok táborába értem, megtudám, hogy Rabutin elkezdé Kassa ostromát, megnyitván a viárkokat, ágyu- s mozsártelepeit pedig a város fölött uralkodó magaslatra állítván. Azt hittem, megvallom, hogy megérkeztem előtt elesik e város, mert azon német tisztek, a kik egykor Kassát feladták volt nekem, Rabutin táborában valának; s őnekiök kellett ismerni a hely gyengéit; és noha Rabutinnak nem volt több két huszonnégyfontos és húsz tábori-ágyujánál: elégségesek valának ezek halomra dönteni a város terrasse-írozás nélküli rosz falazatát, a melyhez egy közfal (courtine) volt toldva, hogy összekösse egy földbástyával. Az ellenség e bástyát löveté. Az említett fal vastagsága nem volt több három lábnyinál, hossza ellenben ötven lábra terjedt. De szerencsénkre az ügyes lovassági tábornok inkább szereté golyóival a földbástyát szántatni, mint a falat töretni, s a nélkül, hogy a mellvédeket leromboltatta volna, rohamot parancsolt, a mely visszavetett. Megérkezhvén hadseregemhez, a mely Tornánál, az ostromlott várostól öt mértföldnyire táborozott, szá-

¹⁾ E gyanusítás, mint a történetek tanusítják, ekkor még korai volt, Bezeredy árulása csak 1708-ban kezdődött. T. K.

mot kértem Bercesényitől s Károlyitól: miképp működtek az ellenség ellen? Állításaik szerint portyáik éjjelnappal körülrajongják az ellenség táborát; de hogy mégis ha megtudják hogy az ellenség élelemszerzés végett csapatokat küld ki: ez élelemszedő hadak előbb visszatérnek táborukba, hogysem a mieink őket elérhetnék. Az ellenséges tábornok hadmozdulataiból észrevettem, hogy az enyéimnél ő sem ügyesebb. Elkezdé az ostromot, a nélkül, hogy a várossal való közlekedés elzárásáról gondoskodott volna. Kassa városa széles völgyben fekszik, a mellyet egyik felől lánczolatot képező magas halmok; másik felől pedig elég nagy szőlődombok zárnak be; ezek mögött mintegy koronául magas hegylánczolat emelkedik, a mely kapcsolatban van a Beszkéd-hegységgel, s a hires tokaji hegyben végződik, a mely mintegy elő fok gyanánt nyúlik be a síkságra. A Hernád folyó, a mely a Királyhegyből ered, átszegi azon völgyet, a melyben Kassa fekszik, s kissé eltávozik ugyan a várostól, de egy gát segedelmével egy ága visszafoly, s egy nagy malmot hajt, a mely egyszersmind egyike a város bástyáinak; a városnak ugyanis majdnem fele téglából épült erős bástyákkal és bevakolt közfalakkal van körülvéve, azonban minden árok és czölöpzet nélkül. Az egyik bástya, a mellyet Rabutin megtámadott volt, földből épült, spanyol tövissekkal vala körülvéve, s meglehetősen rozszul gyepevezve; ezentúl csak egyszerű falak s régi tornyok képezék a védműveket; alattok folyt a Hernádnak félrevezetett ága, öntözvén a gyönyörű réteket, a mellyek közte és a várostól egy mértföldnyire eső folyó közt terülnek.

Megkérdém tábornokaimtól: miért nem táboroztatnak e réteken egy derekas lovas hadtestet? Azon idő alatt, míg Károlyit elküldhettem volna eme terület el-

foglalására: hírül hozák, hogy Rabutin visszaindult azon az uton, a melyen jött. Elég okom volt e hadseregtől tartani, a mely behatolt az ország szívébe, ¹⁾ s még akkor is, ha be sem veszi Kassát, de ha a Szepességen vonul át, hogy hátával a sziléciai határokra dőlve foglaljon téliszállásokat: engem igen megzavarhatott volna. Azonban kevéssel a hadseregemhez való megérkeztem előtt portyázóim a pesti oldalon a császárnak Rabutinhoz titkos jegyekkel írott levelét fogták el, a melyet magam fejtettem meg, s kiderült belőle, hogy Rabutinnak fejedelme már másodszor parancsolja, hogy siessen Stahremberg tábornokkal egyesülni, hogy segélyére mehessenek Esztergomnak. Kassa alól való visszavonulásából tehát azt következtetém, miszerint Rabutin kerüli az említett egyesülést: hogy a vezényletet magának továbbra is megtarthassa. Távozása más irányban nagy öröömre szolgált. Táborában betegségek uralkodtak. Lovassága is sokat szenvedett az ostrom alatt: mert takarmányért táborától 4—5 mértföldnyire kelle kijárnia. Ezekből látható, hogy könnyü lett volna őt tökéletesen megsemmisíteni, ha tábornokaimnak eszökbe jutott volna a hadak egy részét Kassa falai alatt, a Hernád két ága között táboroztatni, a mi által köztük s az ellenség között lévén a város, a helyőrséget is felbátoríthatták volna, és elvághatták volna az ellenség takarmányszállításait. Kassa megtartását Radics dandárnoknak köszönhetém, a ki parancsnoka volt. Ezen szilárd s határozott jellemü öreg egykoron dicsőemlékezetü anyám, a fejedelemné, alatt vezénylett Munkácson. Bementem a városba, hogy kifejezzem neki köszönetemet,

¹⁾ Rabutin még Kassa megpróbálása előtt a fölétett Szolnokot elfoglalta, majd Eger alá szállott, s felszólítja a megadásra: de Vas Sándor a parancsnok ágyukkal felelvén, odább ment, hogy Kassát kísértse meg.

s egyszersmind meglepedésemet nyilvánítsam a helyőrség és a lakosság iránt, a kik mindnyájan igen jól viselték magokat. De egyuttal szemére vetettem a tüzérparancsnoknak vastag hibáját, hogy t. i. mért nem lövette porrá mindgyárt az első napon Rabutin nyomorú ágyutelepeit, a mit könnyen megtehetett volna, ha a megtámadott hely homlokzatán 30—40 nagy ágyut állított volna egy sorba, a helyett, hogy a város védfalain köröskörül helyezé el őket.

Mindez octóberben történt. Békével engedtem szüretelni a tokaji szőlőkben az ellenséget, mert az új bor, az édes szőlő, a hideg éjjelek és a Tisza vize jobban megviselték hadait, mint az én portyáim. Tokajban való hosszásas időzés után végre átkelt a Tiszán, s Debreczen pusztán hagyott házaiban szállásolta el hadát. Könnyen rá lehetett volna gyújtani a várost, ha ezt Károlyi nem kíméli, mert lakosai igen ragaszkodtak hozzá. Midőn legkevésbé sem vártam, Rabutin egyszerre gyorsított menetekkel a Tiszánál termett, s Szólnoknál átkele, Pestre vezérelve azon 4—5 ezer embert, a mely a Herbeville által Erdélybe vezénylett egész hadseregből még megmaradt. ¹⁾ Lőrincziben voltam Hatvan mellett, midőn hírül hozák átjöttét, de őszintén megvallva, igen elvalék csüggedve, s azon csapatok, a mellyeket utána küldöttem, hogy utját Pest felé elvágják, szokás szerint semmitsem tettek. Elvalék csüggedve, mondám, mivel legszebb terveim füstbe mentek, annyira uralkodnak vala az elméken a hadviselés hibás elveiről elterjedt szerencsétlen előítéletek.

Forgács a helyett, hogy végrehajtotta volna parancsaimat, a midőn őt Esztergomból elküldém: Bazinba

¹⁾ Rabutin csupán Kassa ostrománál elvesztett 1500—2000 embert. Kivált a véresen visszavert roham sokba került neki.

érkeztekor Pozsony városának küldöttségét fogadá, a kik tőle engedélyt kértek a szabadon szüretelhetésre. Megsarczóla Bazint, Modort és Szent-Györgyöt is. Ezek után Ausztriába csapott, a hol egy kis fallal kerített várost vett be, és abban a Bareith dragonyos-ezredet tönkre tette. Nehány elfoglalt zászlót küldött hozzám: de Esztergom elveszett, pedig könnyen meg lehetett volna menteni azáltal, ha Forgács legalább azon raktárokat, a melyekből Stahremberg élmezé seregét, fölegeti. Elfogadám a nyert zászlókat, s megjutalmazám azon tisztet, a ki általküldötte volt; magának Forgácsnak azonban megparancsolám, hogy jöjjön hozzám Rozsnyó városába, Gömörvármegyében, a hol az esztendő végén a senatussal gyűlést valék tartandó.

Miután felosztottam hadseregemet, a melynek egyik részét Bercsényi a Vághoz vezérlé: Forgács egy faluban csatlakozott hozzám, a hol őt karabélyosaim ezredese által elfogatóm, és saját hintaim egyikén a Rozsnyóhoz egy mértföldnyire eső krasznahorkai várba vitetém, a melyben az Andrásy tábornok testvérek meg egyezéséből, a kik a várnak urai valának, udvari hadaimból egy századnyit őrségül tartottam. Elfogatását Bercsényi grófnak tulajdonították, a ki pedig ebbeli szándokomat csak fogamatba menetele után tudta meg, miután azt vele levél által tudattam. Ha csupán haragból bántam volna így Forgácscsal: bizonyosan többször megérdemlette volna az ily bánásmódot. Ámde igen veszélyes leend vala ily szellem ellenében félrendszabályokkal élni, s hasonló módon járni el irányában, csekélyebb okokért. Annyi bizonyos, hogy már akkor, a midőn írásban adám ki neki parancsomat: föltevém magamban, miszerint példásan meg fogom őt büntetni, ha a rendeletet nem teljesítendi. Mihelyt összegyűlt az

országtanács, elébe terjesztém Forgács letartóztatásának okait: kinyilatkoztatván, hogy nem fogom megindítani ellene a törvényes eljárást, mert a hadi tanács bizonyosan elítélné őt, s az ítélet bemocskolná családjá nevét. Igaz ugyan, hogy perének halasztásáért a közvélemény kárhoztathat engem, s lesznek a kik azt állítandják, hogy boszúból, vagy Bercsényi gróf kedvekereséséből fogattam el, vagy száz egyéb okból: de elhatározám inkább teljesen megvetni a szemtelen rágalmakat, mint hogy őt elítéltessem. A senatus okaimat helyeselvén: a szepesi várba vitetém Forgácsot, a hol Csáky gróf kívánatára, a ki ura volt a várnak, szintén tartottam őrséget. Forgács letartóztatása alatt folytonosan ármánykodott titokban Lubomirskyval, a ki hűbérben birta volt a Zsigmond császár által csekély összegért a lengyel köztársaságnak elzálogosított tizenhárom szepesi várost. Ezek a hasonnevű vár szomszédságában fekszenek. Ezen főúr, (Lubomirsky) testvére a krakkói várnagynőnek, (la Castellane), a ki Lengyelországban létemkor oly nagylelkűen pártomat fogta, folytonosan fondorkodott ellenem a bécsi udvarnál; Forgácsnak is megígéré pártfogását. Ez alkalmat lelt magát egy kötélén a várfaláról leereszteni, a kötél azonban elszakadt; Forgácsnak egyik lábába kificizamodott, a melyre aztán egész életén át sántít vala. Az örök észrevéve megszökését, a várfalak aljában keresték, a hol megtalálván, elfogták, s visszavivék. Nem sokára nagyobb biztosság okáért munkácsi váramba vitetém, a hol aztán egész a háboru végéig tisztességes fogságban maradt.

Legfontosabb oka a senatus öszvehívásának a francia király válasza volt, azon szövetségkötési ajánlatra, a melyet Desalleurs marquisnak Egerben tettem. A király rendeletet küldött neki, hogy engem Erdély fe-

jedelmének ismerjen el, s nyilatkoztassa ki nekem, miszerint királya semmi akadályt nem lát arra nézve, hogy velem ezen minőségben diplomatai viszonyba lépjen, — azon utasítás értelmében, a mely neki adatott; de hogy máskép áll a dolog a szövetséges rendeket illetőleg, a kik szövetkezésükkor nem jelentvén ki magokat függetlenekül az ausztriai ház uralmától: látszatra legalább még elismerik azt uroknak; az pedig ellenkeznék a francia király méltóságával, hogy viszonyba ereszkedjék egy más uralkodó alattvalóival. A nagy-szombati alkudozás alkalmából az egész nemzet nyilván megismerte, hogy törvényeinkkel s szabadságunkkal megegyező békére nem lehet számítanunk, továbbá hogy a közbenjáró hatalmak ámbár elismerék ügyünk jogoságát, nem fognak kedvünkért a császárral összeveszni mindaddig, míg fegyvereinek Franciaország fölött anynyi győzelem által kivivott felsőbbsege megtörve nincs. E szerint senkisémet találkoztam a senatusban, a ki azon a véleményen ne lett volna, miszerint mondjuk ki a függetlenséget, hogy így azon előnyben részesüljünk, hogy a francia királylyal szerződést köthessünk; a mi által módot nyújtunk a királynak, minket mint szövetségeseit tekinthetni, ha majd az általános béke tárgyalatik. Azonban ha jól emlékezem, figyelmeztetem őket arra is, hogy előre tekintetbe kell vennünk azon bajokat is, a mellyeket a nemzetre hozhatnánk függetlenségi nyilatkozatunkkal. Mert ha szerencsétlenségünkre a császár fegyverrel legyőzné a nemzetet: a hódítási jogra támaszkodva eltörölhetné minden törvényünket, mint I. Ferdinánd tevén a csehekkal, a prágai ütközet után. Ezen nehézségnek, a mellyet azért is hozhattam elő, hogy így némely embereimnek érzelmét jobban megismerhessem, semmi hatása nem volt. S való-

jában, könnyen beláthatta akárki, hogy ha valamiképen az imént említett szerencsétlenség érhetne bennünket, kiméletes eljárásunk semmitsem használna: míg ellenben igen sokat veszthetnénk, ha elmulasztanánk szövetségbe lépni a francia királylyal. Ezen határozat volt oka, hogy a rendek a következő tavaszra Ónodra összehivattak gyűlésre, minthogy e nagyjelentőségű ügyre nézve az ő beleegyezésök kívántatik vala. E pontot illetőleg titoktartásra köteleztem a senatust, a mit az pontosan meg is tartott.

Ezen tanácsülésben Bercsényi tábornok kitűnő tervvel lépett föl, a melynek részletei igen tüzetesen ki voltak dolgozva. Minthogy a rézpénz, majdnem egészen elveszté értékét: a háboru ügye nagy mértékben kezdett lankadni; a tisztek s az idegen módra szervezett hadtest legénysége ruházat hiányában kezdettek szenvedni; a fölszerelésre szükséges anyagokat ugyanis Török- és Lengyelországból avvagy Sziléziából kelle szállítatnunk, s a kereskedők már nem akartak többet rézpénzen adni, nekünk pedig más pénzünk nem volt; mert bárki mit mondjon is, én többszöri figyelmes vizsgálataim után azt tapasztalám, hogy a bányák jövedelme nem fődözi a reájok fordított költségeket. Bercsényi felszámítá mindazt, a mit a hazában találhatunk a hadsereg ruházatára, számba véteté az egyenruhák készítéséhez használható mesterembereket; továbbá, hogy minden egyes vármegye mennyit szolgáltatathatna a köz számára termeléséből, levonván a saját használatára szükségeseket; s hogy e szerint tehát az adók gyanánt beszolgáltatandó barmokat becserélhetnők a morva s sziléziai határokon azon árukért, a melyekre szükségünk van. A bécsi udvar ezen kereskedést megengedé. Hellembach báró, a bányák igazgatója, igen értelmes, és

Sziléziában, Morvában nagyhitelű s kereskedési ember, ajánlatot e kereskedés vezetésére; de az efféle intézkedések sohasem sikerülnek szabad országokban, mihelyt adóról van szó. Mindazonáltal Felső-Magyarországra két millió forintnyi adót vetettünk, s az egyes vármegyék a reájok eső illetékeket oly tárgyakban tartoztak beszoigáltatni, a mellyekben leginkább bővölködni vala. Minden főkapitánysági területre kerületi biztosok nevezettek ki, a kik kötelezve valának a vármegyék tisztviselői által adó fejében beszedett tárgyakat elfogadni, forgalomba hozni, s az érettök szerzett egyenruhákat a hadakhoz szállítatni. E rendszabályok a hadseregben nagy változásokat vontak magok után, a mellyeket a főkapitányságok (Généralats) fölállítása által óhajtánk elérhetni. Előadtam volt: minő vala a népnek első fölhevülése, a mely vele fegyvert fogatott; elmondám azt is, mily nagy volt a hadak hajlama a szétoszlásra, s mily nehezen lehetett őket öszveszedni: mert majd minden ezred külön-külön, több, egymástól távol fekvő vármegyék lakosaiból állott: e körülmény nagy késedelmeskedésre nyújt vala nekik alkalmat, a tiszteknek pedig gyakori távollétükre ürügyöt. Az öt főkapitányság — a melyről szólottam — az ország törvényein alapúlt; ugy mint Alsó-Magyarországban a győri és a kanizsai, e kettőt én egyesítettem, s gróf Eszterházy Antalnak adományoztam. Az érsekújvárit a fővezéri méltósággal kötöttem öszve, s gróf Bercsényire ruháztam. A kassait, a melyhez a felső-magyarországi tizenhárom vármegye tartozott, gróf Forgácsnak adám.

1) A szólnokit (idős) Barkóczy (Ferencz) grófra bízam, a ki vitézséggel teljes katona volt, s már öreg-apám

¹⁾ Forgács elfogatván, helyettesül Berthóthy Ferencz neveztetett ki e tisztben.

háborúiban szolgálta, de vezényelni nem tudott. Károlyi grófnak végre a szakmárit adományozám, a mely magában foglalja a tiszántúli földet. Mindezen tábornagi rangú főkapitányok alatt egy altábornagi rangú helyetteskapitány, s egy tartományinak nevezett biztos volt, a ki az élelmiszerek összevgyűjtésére köteleztetett, alatta álltak a pénztárnok s egy másik biztos, a kinek a hadak egyenruhátatásáról kelle gondoskodnia. Ezenkívül e tábornagyk mindegyike mellett volt egy hadbíró, a kinek az elzárt vagy fogoly katonák és tisztek ügyeit kelle elintézni. Ezen rendelkezés azért okozott nagy változást a hadseregben, mert a katonákat s a tiszteket, egyik ezredből a másikba kellett áttenni, hogy ugyanazon vármegyebeliek legyenek együtt. Mindezek a senatusban határozattak el. A főkapitányságok Miskolcztól kezdve mindgyárt rendbe is hozattak, a hátra lévő rész azonban csak az ónodi gyűlés után.

Majdnem ugyanezen időben azon kellemes újságról értesültem, hogy Bezerédy és Kisfaludy dandárnokok egy német katonaságból, ráczokból, horvátokból és dalmatákból álló, s Heister tábornok, a tábornagnak testvére -- által vezérlett hadtestet megtámadtak és tönkre vertek. Több elnyert lovas és gyalog zászlót s az említett tábornokot küldék hozzám, a kit egy Zsibrik nevű fiatal nemes fogott el, a ki e hadjáratban szolgálta először, mint önkénytes. ¹⁾

Miután elvégeztük a szövetséges rendek dolgait:

¹⁾ Rákóczy itt alkalmasint Zsibrik Miklóst, későbbi udvarmesterét érti, azonban gr. Heister Hannibál cs. tábornokot Kolinovics szeriut nem Zsibrik, hanem maga Bezerédy Imre fogta el. Általában a fejedelem e nagyjelentőségű győzelemre igen zavartan emlékezik vissza. — A harc az egervári szorosokban 1706 nov. első napjaiban vivotott, a midőn is a beütött Heistert nemesak Bezerédy Imre és Kisfaludy László, hanem — a kit a fejedelem elfeledett

tudtára adtam a senatusnak azon szándékomat, miszerint a tavasszal szorosabban birtokomba akarom venni erdélyi fejedelemségemet. Levelet kaptam a közbenjáró követektől és egy másikat a fejedelemtől Karlsbadból, a mellyekből megtudtam ez utóbbinak letartóztatását. Azonnal egy nemes urat indíték utnak, a kinek részére Bécsbe utlevelet kaptam, hogy tegyen lépéseket ezen ügyben a közbenjáró követeknél; ez okért jókora összeg pénzt is adtam vele. Bécsbe érkeztekor azonban meghallá, hogy a fejedelemtől Szászországba menekült, a hol akkor a svéd király tartózkodik vala, a mint másutt bőven megírandom.

Bercsényi visszament a Vághoz, a hol lord Sunderlanddal volt még néhány találkozása, a kit az angol királynő különösen azért küldött volt el újra, hogy vizsgálja meg az alkudozások megszakadásának okát. Az ellenség Csallóköz szigetében feküdt, Stahremberg Guido vezérlete alatt. Csapataim néhány beütést tettek Ausztriába és Morvaországba, de a katonaság tüze már igen kezdett lankadni, mert az ezen tartományokbeli parasztok magokat oly helyekre vonták, a mellyeket az ily portyázók megtámadni nem mervén, zsákmányra sem tehettek szert.

Rozsnyóról Munkácsra mentem, hogy erdélyi utamra megtegyem a készületeket. A karácsonyi ünnepekre Kassára rándulék, hogy az ottani erődítési művek tervét, a mellyeken rendeletem szerint le Maire hadmérnök dol-

említeni, pedig a diadal egyik főtényezője volt — béri Balogh Ádám dandárnok is rendkívüli hévvel megtámadván, s Bottyán által a harc közben megsegítettén, úgy megverék, hogy serege teljesen tönkre tétetett; maga Heister sokad magával elfogatott, összes táborszerei, ágyui, fegyverei, zsákmányai, huszonhét zászlója elnyeretett, és háromezer embere elesett. — Rákócznak e győzelemről már nov. 13-kán, Füleken tudomása volt. (L. Thaly: „Bottyán élete“.)

gozott, megállapítsam. A következő évben már körül volt véve a város széles árokkal, fedett uttal, és elő-árokkal; mind a két árok vízzel volt telve.

Munkácsra érkeztemkor azon nemes, a kit a fejedelmű segítségére küldöttem volt, visszaérkezett, s nem sokára megjött orvosom is, a ki a fejedelműt Karlsbadba kísérte. Körülményesen elmondá, mi történt vele Érsek-Ujvárból lett elutazta óta. A fejedelmű ugyanis Morvaországban keresztül egy század lovasság által kísértetett, mivel a nép nagyon ingerültnek látszott lenni ellene. Még nem érkezett Prágába, midőn meghallá a fegyverszünet félbeszakadásának hírért. A mint e városba megérkezett, több rendbeli kérdéseket intéztek hozzá azon hordócskák tartalma felől, a melyeket magával vitt. Válaszával meg nem elégedvén, megvizsgálák a hordócskákat, a melyekről azt hitték, hogy aranyokkal telvék: azonban csak tokaji bort találtak bennök, a miképen ő mondotta nekik. Már akkor kezdtek terjeszteni azon hirt, hogy nagy összegeket visz magával, hogy a cseh népet felláztassa. Folytonosan kellemetlen bánásmód között végre megérkezett Karlsbadba, s elkezdhetette valahára a fürdő használatát. De mielőtt még elvégezhette volna fürdőszakát, kijelenték neki a császár nevében, hogy fogoly. Polgárőrség foglaltá el kapuit. Irt a közbenjáróknak s Wratislaw grófnak, a ki legjobb barátai közé tartozott. Míg leveleire késett a válasz: az égeri helyőrségből egy hadnagy jöve egy hadsapattal, a polgári őrség felváltására. És ezen katonák, daczára a fejedelmű betegségének, a mely nem engedé, hogy ágyát elhagyhassa, olymódon őrizték őt, hogy mindig szemök előtt legyen. Újlag kutatásokat tettek nála, mert ki nem verheték fejükből, hogy az említett célra el ne láttam volna őt roppant kincsek-

kel. Számptalan zaklatást tapasztalván a városi tanács részéről is, és nem remélhetvén, hogy tisztességesbb bánásmódban részesülend: sikerült rábírnia a hadnagyot, a kit Radzieousky-nak híttak, hogy megszökésébe beleegyezék. A hadnagy magára vállalta a paripákról való gondoskodást, a fejedelelnő pedig lábbadozni kezdvén, naponként sétákat tett a városon kívül, kísértetve a hadnagy s néhány őrizetéhez tartozó katona által. Egy napon e tiszt csak egyedül kísérvén ki a fejedelelnőt: ez két szolgájával együtt lóra ült, s a szász határokig le sem szállva nyargalt, a hol a svéd király részéről kedvező fogadást reményl vala, de ez engedelmet kért, hogy őt nem fogadhatja el. Azonban a svéd tábornokok közül néhányan gyakran meglátogaták; ezek azt tanácslákn neki, menne Poroszországba, a mit meg is tőn. Onnan azután Lengyelországba költözött, a hol a háboru végéig tartózkodék. Megjósoltam neki e kellemtlenségeket, a mellyek a bécsi udvarnak bizonyára nem nagy becsületére válnak. ¹⁾

¹⁾ Az erdélyi eseményekről a fejedelem ezen évben majdnem teljességgel hallgat. Némi pótléku rövideden idejegyezzük tehát, hogy a zsidói nap után Szamos-Újvár, Bethlen és Görgey csakhamar a császáriak kezébe került. De Dévát Csáky Endre oly hősileg védelmezte Rabutin ellen, hogy a vívás 1705 novembertől egész 1706 február végéig tartott. Végre az őrségnek elesége és vize végkép elfogyván: kétségbeesésben új idején kirontott, és keresztülvágta magát. Különben Károlyi, Orosz Pál és Pekry portyázói az egész 1706-iki tél és tavasz folytán folytonosan kalandoztak Erdélyben, és pedig szerencsével. Így Károlyi martius végén már Abrudbányán, Zalathnán áll, april 6-kán Benedeken felveri: de távoztával Glöckelsperg nem bírja Gyula-Fejérvárt megkísérli, májusban Halmágyot elfoglalja, s lerontatja, működik Arad felé is, és a Vaskapút megszállja. Rabutin a fegyverszünet után Erdélyből kiindul, és a Karikán Genesy Zsigmond ezredes hadát — maga a parancsnok is elhullván — megveri: de távoztával Glöckelsperg nem bírja Gyula-Fejérvárt tartott erősség kivételével — újra Rákóczynak hódol. Pekry Gyula-Fejérvárt s 1707 elején Beszterczét, Bethlent és Görgeynt visszaveszi, visszanyeri Kolozsvárt is, és bár a császáriak januárban b. Tige-vel segítséget kaptak: Pekry öt febr. elején éjtszaka Kocsárdnál megtámadja, 1500 németjét levágatja, magának 440 kurucza esvén el. Tige visszavonul Szebenbe. — Így álltak a dolgok 1707. elejéig Erdélyben.

1707.

A lengyelországi főtábornoknő (Grande-Generale de Pologne) ¹⁾ a munkácsi herczegségemmel határos skólyai jószágáról látogatásomra jött Munkácsra. Eltávozta után, mártius havában, utra keltem Erdélybe. A németek újlag be voltak kerítve azon három városban, ²⁾ a melyről már tettem említést. Velem csak udvari hadaim valának.

A szövetkezett magyarországi rendek azon követői, a kik a szécsényi gyűlésen választattak meg, a végre, hogy felhíjják az erdélyi rendeket a velök való szövetésre, s akkor a zsidói szerencsétlen napkövetkeztében nem járhattak el ez ügyben: szintén velem voltak. A karikai szoros uton mentem át. Az erdélyi rendek az ország közepén fekvő Marosvásárhelyre valának egybe-híva. Folytattam utamat, s a megnyitási határidő előtt tíz nappal érkeztem a hely színére. Maros-Vásárhelytől egy mértföldnyire ³⁾ néhány napig időztem, hogy az alatt előre megállapítsuk azon hitlevél pontjait, a melyre a fejedelmek beiktatásuk alkalmával esküt tartoznak letenni. Pekryvel vala dolgom, a kiben ugyan senkisémm bízott, de a ki ravasz és hatalmas szónok lévén, sok

¹⁾ Sziniavsky herczegné.

²⁾ Szeben, Brassó és Fogaras, csakhogy ezekhez most még a szamos-újvári és dévai vár is járult. Egyebüitt az egész országban Pekry tábornok volt az úr.

³⁾ Bánodon.

zavart tudott okozni. Mikes gróf, a ki buzgó katolikus vala, és a székyeknél, a kiknek kapitányok volt, nagy tekintélyben állott, könnyű és hiszékeny elmével bira; Pekry úgy forgatta őt, a mint neki tetszett. A két öreg Barsay testvér, ¹⁾ a kik Apaffy gyarló kormánya alatt vénültek vala meg: csak régi dolgokat emlegettek az elmúlt időkből, s a jelent nem birták felfogni, valamint Toroczky (István) sem.

Ezek voltak a főbbek, a kikre leginkább hallgatott a nemesség, s a kiknek előítéleteivel egészen eltellett. E fejedelemségben nem sok öröm, de annál több fáradság várt reám. Minthogy őseim ellen hajdanában azon gyanu keletkezett, hogy örökössé kívánják vala házunk számára tenni a fejedelemséget: az erdélyiek elővigyázók akartak lenni azon föltételeket illetőleg, a mellyeket élém voltak terjesztendők. El valék határozva, hogy inkább visszafordulok, s a városba be sem megyek, mint sem hogy Apaffy hitlevelét elfogadjam, mint a melynek több pontja ellenkezik a fejedelmi méltósággal. Végre megegyezének abban, hogy az őseim által kiadott hitlevelet fogják élém terjesztetni, s egykét nap alatt mindent szépen elegyengettünk, kivévén, hogy semmikép sem birhattam reá a rendeket, hogy katolikus püspökséget is engedjenek felállítani az országban. Minden más vallásbelieknek volt pedig püspökük, mert a törvény szerint a gyakorlatot illetőleg minden vallás tökéletesen egyenlő vala; az erről szóló törvény uniónak neveztetik, s megszegői ellen elég súlyos büntetéseket foglal magában. A katolikus püspök befogadása ellen számtalan okot hoztak föl, a mellyeket megczáfoltam, annyira, hogy még Pekry is elhallgatott, a

¹⁾ Mihály és Ábrahám, erdélyi tanácsurak.

kit kiválólag használtam ezen ügyben. Végre azonban mégis tökéletesen föl kelle hagynom e tervvel. Eszerint tehát nem maradt egyéb teendőnk, mint bevonulásom s fogadtatásom rendtartásait szabályozni. A legöregebbek sem sokat tudtak a régi szokásokról, s meglehet, hogy a Báthoryak uralkodásának ideje óta semmi meghatározások sem történtek e tárgyban. E korszakot azért hozom fel, mert azóta a főurak megszűntek utazásokat tenni, mivelhogy az ausztriai ház napról napra elhatalmazván Magyarországon, s Erdély után való sovárgásait mindinkább-inkább kiténtetvén: e tartomány fejedelmei kénytelenek lőnek a törökökkel kimélve bänni. Bocskay, déd-ősöm Zsigmond (Rákóczy Zsigmond), Báthory Gábor, a ki csak rövid ideig uralkodott, Bethlen Gábor s a két (Rákóczy)György ősöm a törökkel való viszonyaikban viszatartóbbak voltak, de az ő elhúnytok után Barcsay, Kemény János és Rédey visszavonásaik alatt, a kik mindnyájan egy időben vágynak vala a fejedelemségre, pártokra szakadván a rendek: Apaffy oly lealázó föltételek mellett veté magát a török uralom alá, a millyeneket, ha önkényt nem ajánltatnak, a török talán soha nem csikart volna ki. Meglehet az is, hogy a fejedelmek beiktatásakor szokásban lévő szertartások a protestáns vallás uralomra kerülésekor töröltettek el. Minthogy azonban ezek felől az erdélyieknek ekkor már semmi tudomásuk sem volt: elhatározám, hogy azon szokásokhoz alkalmazandom magamat, a mellyek szerint a magyar királyok koronázása történik.

A város előtt terülő nyílt mezőben néhány lépcsőnyi magasságú emelvényt állítottak, a mellyre udvari főpapom kereszties oltárt emele. A rendek lóháton jöttek előmbe, s le akarának szállani lovaikról: én azonban figyelmeztetém őket, hogy ez trónfoglalásom előtt

nem illendő, hacsak magam is le nem szállok. Ezért az okért állítanak Magyarországon sátorokat azon a helyen, a hol a választott királyt fogadják a rendek, a hol ő aztán leszáll lováról, s a beszédek a sátorban intézettek hozzá. Megmagyaráztam nekiök, hogy ez is egyike a rendek kiváltságainak, hogy t. i. a fejedelmet nem ismerik el addig uroktól, míg a törvények és a rendek által eléje terjesztett föltételek megtartására meg nem esküdött. Több hasonló alkalmam nyílt őket ilyesekről fölvilágosíthatni. A „h a z a a t y j a“ (Pater Patriae) czímmel ruháztanak föl: s mondhatom, hogy irántok táplált belső érzelmeimet tekintve, megilletett e név. ¹⁾ Az emelvényhez érve, leszálltam paripámról; a főurak vezettek. Minden vallás felekezeti püspökök és papok sortállanak vala, kivévén a katolikus püspököt, a kit udvari

¹⁾ A „Felséges“ czímet is ekkor szavazták meg a rendek Rákóczy-nak. A fejedelmi beiktatás rendét eddig nem ismert részlet gazdagsággal írja le Aszalay Ferencz — a szövetkezett rendek tanács titkára — Maros-Vásárhelytől 1707. april 6-kán kelt levelében, a melyet azért érdekesnek láttuk itt közleni:

„Tegnapi napon délután egy óra tájban szép, emlékezetes pompáva ment végben Kegyelmes Urunk inauguratiója, itt a maros-vásárhelyi mezőn . . . Jó magossan, hat grádicsos, a végre épített theátrumon, hogy mindenektől megláttassék, kinek grádicsai zöld posztóval, az teteje pedig — melynek közepin egy kerekded asztal és mellette magános fejedelmi-szék, vereskarmazsin színű bársonnyal, és aranyaszománnyal ékesítettett, — persiai szép szőnyegekkel vala bevonva. Hova midőn Kegyelmes Urunk felment volna: elsőben Méltóságos Generális Groff Pekry Lőrincz uram ő Nagysága által köszöntetett az Ország nevével; kire maga (Rákóczy) gyönyörűséges peroratió formán de-clarálta elsőben is az régi időkbeli Fejedelmek mi okra nézve practikálták az ég alatt, kívül, mindenektől látható theátrumon magok felemeltetését; hogy tudniillik az égnék kiterjesztetett erőssége alá, az földnek színénél feljebb hivatvatván az Fejedelmek: nem felfuvalkodásból, hanem e világot igazgató Isten hívásából merészelnének fellépni, és ottan is gondolják meg: az népeken való birodalom ámbár szintén felemelkedett legyen is, de az isteni őrállás és kormányozás által erősítettik meg; és annakutánna térvén gyermekségétől fogva körülötte tapasztalt istenigondviselésre: ártatlanul megfogattatását, rágalmazta-

főpapom képviselt. Egy itélőmester, egy óráig tartó beszédet intézett hozzám. Elmondá, hogy Isten adja a jó és rossz fejedelmeket, hogy általuk megáldja vagy büntesse az alájuk vetett népeket; folytatólag jellemezte aztán az egyiket és a másikat, s személyemre nézve kedvező következtetésekkel végezte beszédét. Válaszomat Salamon szavaival kezdém, bölcsességet kérvén az Istentől; végül pedig biztosítám őket atyai szeretetemről azon nép iránt, a melyet az Isten a rendek által hatalmam alá helyezett. Ezek után az oltárhoz közeledvén, udvari papom elém tartá az evangéliomot, törvénykönyv által megállapított esküformulával együtt, a melyet főnnszóval elmondék. Éljent kiáltottak. Udvari hadaim pedig, a melyek egy jó ágyulövésnyi távolságra voltak csatarendben fölállítva: sortüzet adának. Erre megindultunk, s én a

tását, és egyedül az Ur-Isten keze által lött megszabadulását, — azután következett bujdosásával, és megrontatott szabadságunk kézrevételére idegen országból angyali vezérlés által való bejövételével együtt előszámálta, s azokból szép concatenatiókkal descendált a Fejedelmi Méltóságnak felvételére, és mint kívánja Országát igazgatni, szegényeket, özvegyeket, árvákat oltalmazni, azt is hathatóssan illette, — és végre az Ország minden rendeinek sok jókat kívánván: beszédit bérekesztette és elvégezte. Mellyekre ugyan Méltóságos Groff Pekry Lörincz Generális uram ő Nagysága rövid visszaköszöntést tévén, az Ország nagy szeretetiből már azelőtt elvégeztetett Felsőéges titulust a Statusok nevével offerálta; mellyet noha nehezen, mindazonáltal sok rendbeli kérésre felvött Ő Felsőége. (L. erre vonatkozólag Rákóczy sajátkezű levelét Pekryhez, Thaly: „Történelmi Kalászkok“ 232 lap.) És annakutánna itélőmester Bartha András uram a condíciókat elolvassván, úgy tette le az hitet az Felsőéges Fejedelem. Itélőmester uram pedig szép facundiával perorálván, azt mikor elvégezte volna, adhortálta a körülállók rendet: „Vivat, vivat, vivat!“ kiáltásra, mellyet az egész nép nagy kiáltással elkövetett. És ezek után úgy ment Ő Felsőége a theatrumról a városban levő jesuiták-templomában, az Te Deum laudamus celebrálására; honnan kijövén, közel levő szállására gyalog ment, és ottan audientiát adott minden rendeknek, s az papoknak is. Ilyetén pompával menvén végben az inauguratió: kívántam annak valóságárul való tudósítással alázatossan udvarolnom Nagyságodnak,“ stb. (A gr. Károlyi-levéltárban lévő eredetiről.) T. K.

városban a katolikusok kis kápolnája előtt szállottam le, a hol a plébános rákezdé a Te Deum-ot. Udvari hadaimat másnap mindgyárt egészen el küldém a Szebent ostromzároló csapatok szaporítására, nehogy bárki is azt mondhassa, miszerint jelenlétük által nyomást akarok gyakorolni a tartandó országgyűlésre. Ennek megnyitásakor tanácsosokat neveztem ki, a kik képviseljék a rendeket, midőn ezek nincsenek együtt, s a kiknek tanácsával tartoznék élni a fejedelem az erdélyi ügyekben. Mind a tizenkettőt azonban ezuttal nem nevezém ki: nehogy azon néhány főúr, a kik Szebenben a németekkel együtt be voltak rekesztve, ezáltal tökéletesen kizárassék. Személynököt is neveztem ki, a ki szintén az említett fejedelmi tanácsosok egyike vala, s elnöke azon általam hasonlóképen kinevezett tanácsosoknak, a kik a rendek kamarájában egy hosszú asztal körül ülnek, és „tábla fiainak“ hivatnak. Ezek szedik öszve a követek szavazatait, magok is szavaznak, s elnökük a két ítélőmester által írásba foglaltatja a határozatokat. Ő nevezi ki ezután azon követeket is, a kik a végzéseket a fejedelem elé terjesztik; ez tanácsosai jelenlétében fogadja őket, határoz, és jóváhagyása ad törvényerőt ama végzéseknek, a melyeket azután a fejedelem saját neve alatt, megerősítés alakjában tesz közzé. Az országgyűlés kezdetén a fejedelem tanácsosaiból választott küldöttség által küldi előterjesztéseit a rendekhez; a küldöttség által adja azokat a személynöknek; és viszont a rendek a magok közlendőt szintén a személynök által közlik a fejedellel.

Semmi különös céljaim nem voltak e gyűlésen, egyedül a háborura vonatkozó rendelkezéseket terjesztém elő, és segédeszközöket kértem annak további folytatására. A fejedelemség kincstára egy tanácsos őrizetére van bízva, a ki kincstartónak nevezetik. A fejedelem

kamarajavai és jövedelmei külön igazgató által kezeltetnek, e kincsek a közöstől egészen el levén választva. Minden adó az öszves országgyűlés által vettetik ki, és foly be. És én, hogy jóakaratomat s a nép sorsát enyhíteni kívánó vágyamat megmutassam: idecsatolám azon javakat is, a mellyek azoktól foglaltattak le, a kik hírségemre nem tértenek. Minden erőlködéseim daczára sem akadályozhattam azonban meg bizonyos törvény hozatalát, a mely erdélyi hadaimat egészen tönkre tette, hogy t. i. minden földesúr visszakövetelheti az ő meg egyezése nélkül katonává lett jobbágyát. Bármily képtelen legyen is ezen törvény: oly természetű háboruban a milyet mi viseltünk, mégis tökéletesen fellázasztotta volna a kedélyeket, ha visszavetem; mert meg lesznek vala győződve, hogy tagadó válaszom csak azon szándékból ered, miszerint saját jobbágyaik fegyverei által akarom magamat korlátlan urokká tenni. E képzelt politikusok rebesgeték ugyan, hogy távol legyen tőlök felőlem ilyesmit fölteni: de ha egyszer a földesurak megfosztatnak a jobbágyaik fölötti korlátlan hatalomtól, ez példa gyanánt fogna szolgálhatni egy más, rosszszándéku fejedelemnek. Azon csudálkoztam, hogy még a legjózanabbak sem látták be, miszerint jelenleg oly háboruról van szó, a mely által szabadságunkat akarjuk vissza vinni, szabadságunkat, a mellyet ők már is élvezni óhajtanak. Igen nehezen esett szívemnek, hogy mindazok után is, a miket szabadságuk szerelméért tettem: gyanakodóknak látszanak lenni irányomban; mert valójában egyedül tőlem függ vala, hogy a nép első lelkesedését felhasználva, birtokoljam Erdélyt, a nélkül, hogy akár a rendek öszvehívása, akár a fejedelemválasztás felől csak egy szót is tegyek. De ez a választottfejedelmek sorsa, hogy mindig gyanakodnak rájuk,

s ha tulajdon lelkiismeretük meg nem nyugtatná őket, mindig szerencsétlenek volnának. Pedig nincs ábrándszerűbb valami, mint azt hinni, hogy eskük és törvények által megköthetni őket, ha tulajdon lelkiismeretük meg nem köti. — Beleegyezém végre ama törvénybe, miután azt hívém, hogy Erdély birodalma Magyarországra felszabadulásától függ, s ha ez sikerül, amazt is megnyerendem; ellenben ha a császár fegyverei meghódítják Magyarországot: önerőmmel Erdélyben sem soká tarthatom magamat, mert hogyha már a város bevételét: a főlegvár nem daczolhat soká.

Nehéz volt kielégítenem az erdélyieket, még ha megtartottam is törvényeiket. A székelyekből kellett volna a nemzet főerejének kikerülni, a kiknek mindnyájoknak nemesi jogokat kell vala élvezniök. És ők valójában természetöknél fogva ügyesek, őszinték, bátrak és engedelmesek lévén, igen alkalmasok a háborúra. Azonban ők tulajdon tiszteik által vettek szolgaságra, a kik minden törvény ellen, hallatlan visszaéléssel kivonják vala őket a hadi szolgálatok alól, hogy földjeiket műveljék. Azoknak, a kik lovon szolgálnak közülök: kópját kell hordaniok. — Én azonban azt tapasztalám, hogy ezen, őseim korában annyira virágzó és harczias nemzet nagyon elszegényedett, nemcsak a németek zsarolásai, hanem önnön tiszteinek gazságai miatt is, elannyira, hogy semmikép sem volt elegendő az ország védelmére. És ha ezen okból magyarországi hadakat küldöttem Erdélybe: ezeket az erdélyiek idegenekül tekintették, s panaszkodtak, mondván, hogy szolgaságra akarom hajtani őket. Az említett törvény után a földesurak oly módon bántanak katonáskodó jobbágyaikkal, hogy valójában megesett a szívem. Nem is nagy számúak voltak ezután erdélyi hadaim.

A mennyire lehetett sürgettem az ügyeket, hogy bevégezhessem az országgyűlést, mert a szövetséges rendeket Ónodra hívám össze májusra.

Az erdélyi országgyűlés folyama alatt nyilvános kihallgatáson fogadám Desalleurs marquis-t, a mely kihallgatáson ő átnyújtá urának szerencsekivánó levelét, erdélyországi trónfoglalásom alkalmából. A szövetséges rendek követei hasonlóképp nyilvános kihallgatáson fogadtattak, s az erdélyi rendek beleegyezének előterjesztéseikbe. Ők hasonlóképp neveztek ki tanácsosokat, a kiket Ónodra valának küldendőek, követségképen. Végre végeszakadt az országgyűlésnek, s a rendek testületileg járulván trónom elé, előterjeszték tanácskozásaik eredményét, a melyet én jóváhagytam, — s azután széteslottak. Nehány nap mulva Radnótra rándultam, mely kiesén fekvő vár a Maros mellett, s családom ősi birtoka. Utközben szemlét tarték 3000-nyi székely gyalogságon, a melynek nagy része csak botokkal volt fegyverezve. Hogy fölbuzdítsam némileg e nemzet lelkületét, parancsot adék egy Cserey (Farkas) nevü fiatal nemesnek, hogy egy ezred kópjást toborzzon közülök, a kiket aztán udvari hadaimhoz csatoltam. Ő tökéletesen megfelelt várakozásomnak, s ezredével együtt kitünő szolgálatokat tőn. Innen Kolosvárra mentem, a mely város fallal van kerítve; itt száz nemesből egy századot állítottam s avattam föl „Nemesi Társaság“ név alatt, s magam lettem ezredese. Azoknak, a kik e testületbe beléptek: vármegyéiktől hiteles bizonyítványokat kellett hozniok, hogy régi nemes családból valók. Karabélylyal, karddal és pisztolyokkal voltak fölfegyverkezve, s kettő közülök folytonosan teremajtóm előtt áll vala őrt. Egyenlően gyakoroltattak lovon és gyalog. Tervem volt idővel „Isteni Gondviselés“

czím alatt egy vitézi rendet alapítani, a melynek alapjául kellendett e századnak szolgálni. Alezredesük Kemény Simon — unokája Kemény János fejedelemnek — előttük lovagolván, szállásom elé vezeté őket, a hol leszállítván az egész századot, bévezeté az elfogadási terembe; itt felolvastatván alapszabályaik, megesküvének, hogy háborúban egymást soha el nem hagyják, és nemességökhöz illetlen cselekedetet egyáltalában nem követnek el. Ezután mindegyikét megöleltem, mint társat. Ezen intézmény nemes versenyre ösztönözte az egész magyar- és erdélyországi nemességet, és egykoron bizonyosan megfelelt volna várakozásaimnak: ha Istennek, kinek neve minden tetteiben dicsértessék, nem tetszett volna máskép intézkedni.

Az erdélyi vidékeket szintoly figyelemmel vizsgálám távoztomkor, mint jöttömkor. Az egész fejedelemség hegyekkel van körülvéve, a mellyeknek legnagyobb része az Alpokhoz hasonlítható. Belől pedig azon rész, a mit közönségesen az erdélyi mezőségnak neveznek, fennsíkokból áll, a mellyeknek völgyeit tavak töltései szegdelik át. A hegyoldalok bokrokkal és cserékkel vannak borítva. A föld egyenlően termékeny mindenféle gabonát és füvet illetőleg; könnyen meglágyúl, és az utak nem kevésbé rozszak a hegyek oldalain és a fennsíkokon, mint a tavak töltései által átszegett völgyekben, mert a talaj általjában kövér agyagból áll. A Maros völgye, a mely kettéhasítja az egész fejedelemséget, sokkal kiesebb, mint a Szamosé, a melyről már beszéltem. A Marosba, melynek vize igen tiszta, ömlik bele az Aranyos folyó; ez a Kalota-havasaiból ered, s azért neveztetik így, mért arany fővenyet hord magával, a melynek mosására (gyűjtésére) bizonyos kóborló csapatnak, a kiket közönségesen czigányoknak neveznek,

szabadalma van. Ezek az aranyat a fejedelem kincstárába hordják. E két folyó igen széles völgyeken foly át, sokat kanyarogván a parti rétségeken; partjaikat fűzfazorok szegélyezik, a mellyeknek galyaiból a lakosok tüzelőtől rőzsekévéket készítenek, miután az erdők e völgyektől távol esnek. A faluk sűrűen következnek egymásután, s igen népések. Végre minden oly mosolygó, oly kellemes, hogy e tájak képeit gyönyör szemlélni. Általában Erdélynek semmire sincs szüksége, csak egy jó fejedelemre, a ki a népnek atyja lenne De hogy teljes virágzásra lehessen emelni e fejedelemséget: szükség volna, hogy két egyenlő lelkületű s egy terv szerint működő fejedelem következzen egymásután, mert egy emberélet nem elégséges átalakítani szokásait, és megváltoztatni szellemét azon három különböző nemzetnek, a melyekből a fejedelemség áll. Mindegyiknek nagy hasznát vehetné azonban az, a ki tudná, mint kell alkalmazni őket. A mi a hadakozást illeti: e fejedelemséget majdnem megközelíthetlenné lehetne tenni; ha pedig a háborút az országon belül kellene viselni: annak egyes vidékeit úgy lehet tekinteni, mint megannyi elkülönzött erődítési műveket. Azon kevésből a mit e sűrű bokrokkal fődött meredek oldalakkal bíró fennsíkokról, e lapályokról, tavakról, völgyekről, e kigyózó folyamokról, és végre azon nagy hegyekről mondtam, a mellyek kanyarulataikkal megközelíthetlen, s szirtekkel köröskörnyülvelt táborhelyeket képeznek: úgy hiszem eléggé kitünik, hogy mily hadi előnyökkel bír ezen ország. — Erdélyből való kijövelemlikor elmentem Zsibó mellett, s átláttam, hogy mennyit tehetett volna Károlyi, és mennyit mulasztott el a fenn megírt szerencsétlen zsidói napon. Kiérvén Erdélyből, egyenest Ónodra tartottam, a hová kevés nappal a gyűlés megnyitása előtt megérkezém.

Ha nem csalódom, említém, miszerint nagy lelkesedéssel kezdett háborunk a békealkudozások megszakadta óta lankadni láttatik vala. Még maguk azon módok is, a mellyekkel orvosolni akartuk, elősegíték lankadását. Elejével, a mint elmondám, a lelkesedés okozott rendetlenségeket: a rend pedig, a rendetlenség szükségképeni és egyetlen orvossága, lohasztani kezdé a lelkesedést, s előidézé természetesen a lankadtságot. Az első buta, részeges és durva, ámde hadaik közt mégis befolyással bíró tiszték helyét olyak foglalák el, a kik miveltebbek valának, s képesebbek a fegyelem behozatalára, tekintélyüknek a hadak között való fenntartására a századok és ezredek számadásainak vezetésére: de a mi a hadviselést illeti, ezek sem voltak amazoknál kevésbé tudatlanok, a katonák pedig korántsem szerették és becsülték őket annyira. Mindegyikük azon igyekezett, hogy mentül több lovat, kocsit, podgyászt stb. szerezzen magának. Ámbár mindez a középszerűn alóli volt, mégis folyton-folyvást szaporodott. A nemesség napról napra mindjobban visszanyeri vala hatalmát jobbágyai fölött, s igyekezett őket elidegeníteni a háborutól, hogy saját hasznára dolgoztasson velök. Azok, a kik zsákmányt szereztek volt: inkább akarák azt élvezni, mint oly kimért fegyelem alá vetni magokat, a mely büntetések terhe alatt megtartandó szabályokból állott; minden kedvező alkalomkor hazamentek tehát, s kényszerítő eszközökhöz kelle nyulni, hogy visszatérésre bírassuk őket. Elejével a katonáskodó nép szét levén szórva a várak és erődített városok ostromzárolására: nem igen távozott messzire tüzhelyeitől, s a németekkel elzárkózott nemesek marháit elhajtogathatá minden szerencsétetés és veszély nélkül. Ezen ostromlott helyek azonban feladatván: jó messzire kelle lakhelyeik-

től távozniok a hadsereghez, és a hadseregben semmitsem szerezhettek. A szegénylegénynek lova, valamint fegyverzete is tulajdona volt: és így nem igen szereté fárasztani paripáját a hadmenetekben, előörsökön, élelemszerzés után való járáskeléseken, és portyázásokon. Imé, ily csekélyes okok riasztották vissza a katonát a háborútól; és e bajok a körülményekből úgyszólván szükségképen következtek reánk. Ez vala eredménye a földmivelő parasztok között azon rendnek, a melynek behozatalán annyit fáradoztam. Mióta az erősségek elfoglaltattak: a hadsereg hadtestekre lón osztva, az élelmezés végett megállapítottak a hadmeneti állomások, s egy-egy napi járásnyira egymástól éléstárak állítottak; a vármegyék köteleztettek a gabonát a határaik közt fekvő éléstárakig szállítani, a hol mindíg állanak vala készen bizonyos számú szekerek, a gabonát vagy a hadsereghez, vagy a szomszéd erősségekbe, avvagy egyik éléstárból a másikba fuvarképen szállítandók. Mindez azonban nagy alkalmatlanságokkal járt: mert minden raktárnál egy-egy élelmezési-biztost kelle tartani, ezek egy része pedig csaló volt, s a másik része járatlan és gondatlan, mivelhogy mindnyájan újoncok voltak e téren. Azonkívül hogy a gabonának egy része sokszor megromlott, elfecséreltetett vagy ellopatott: gyakran az ellenség jöttének ál vagy való hírére ott hagyattak az éléstárak, zsákmányúul azoknak, a kik legelébb érték. Újonnan való megtöltésük sokba került a népnek, mert ámbár termékeny az ország, de nem mindenütt egyformán az, és így gyakorta messze földről kell vala szállítani az élelmet. A tábornokok fizetése, a kik mindíg nagy kísérettel jártak, még nem volt pontosan meghatározva; ez csak az ónodi gyűlés után közzé tett rend-

szabályok által történt. ¹⁾ E szerint mindegyike a hazát szolgálván, a hazából is élt. A vármegyék követelésére minden asztal tartásukhoz szükségesekkel ellátták őket. Ez töméntelen pazarlásra adott alkalmat, s terhét a nép viselte. Mindez eleintén nem volt annyira érezhető, mivelhogy különböző, egymástól távoleső vidékeken történt; midőn azonban nagyobb hadtestek vonattak össze, s a tábornokok egyre jöttek-mentek ugyanazon az uton: igen terhessé vált; s miket nem tudnék beszélni azon hadmenetek alkalmából, midőn az utnak indított hadtestek kijelölt találkozó helyeikre nyomultanak! Mert noha ilyesmik előfordulnak minden háboruban, de ha a jól rendezett s fegyelmezett hadseregekben is történnek hasonló alkalmakkor kihágások: mit nem képzelhet el az ember az olyan háboruról, a milyent mi viseltünk! A nemesség közül az öregek, a kényelemszeretők, és a politikusok egész a nagy-szombati alkudozásokig kedvezőleg okoskodtak, mert látták, hogy a vesztett ütközetek daczára, a közbenjárók és a császár küldöttéi járnak-kelnek; és ők azon reményben ringatták magokat, hogy a béke legalább valamennyire megkönnyítendi terheiket. Megszünvén azonban az alkudozások és értekezletek: semmi könnyebbülést sem láttak többé.

A császári követek egy része Pozsonban maradt, mint az Érsek ²⁾ és Szirmay. Okolicsányi és Viza ³⁾ pedig némti-nemti neutralitásban kívántak maradni; az utolsónak megadtam, mert megvetett és hitel nélküli ember volt. A másikat sokkal jobb hazafinak tartám,

¹⁾ Az ekkor külön, nyomtatványképen megjelent u. n. „Hadi Reglamentum“-ot érti. T. K.

²⁾ Széchenyi Pál, kalocsai érsek.

³⁾ Viza János, kalocsai prépost.

minthogy föltettem volna róla, hogy a közügynek ártani akarna; de meg nem gondolám eléggé, miszerint oly jellemű ember, mint a minő Okolicsányi volt, kétségbeesvén a háboru szerencsés kimenetele fölött: olyas terveket forralhat: a mellyek által arra kényszeríthetne, hogy oly egyességet kössek, a minő a körülményekhez képest lehetséges. Megengedtem azért neki, hogy Turócz vármegyei jószágán tartózkodhassék. E vármegye legkisebb az országban, s nemességének majdnem egy harmada az Okolicsányi nevet viseli, a többi pedig rokonságban vagy sógorságban áll ez igen szétágazott családdal, a mely még a szomszéd Liptóban is el van terjedve. Turócz vármegyének e maroknyi nemessége azt határozta, hogy körleveleket bocsát több vármegyékhez, a mellyekben a lutheránusok többségben vannak. Ezen levelekben előszámlálván mindazon bajokat, a mellyek a háboruból erednek vala: túlozva emlegették föl a tábornokok és a hadak kicsapongásait; s felszólították ama vármegyéket, hogy velök egyesülvén, közakarattal igyekezzenek orvos-szert találni eme bajok ellen, a mellyeknek forrása nagyobbára némely egyes emberek érdekeiből látszik fakadni. Mindazon vármegyék, a mellyek ily leveleket kaptak, hozzámküldék azokat, részint felbontatlanúl, részint felbontva, azon biztosítással, hogy ők nem képzelhetik a bajok orvoslását más úton eszközölhetőnek, mint a szövetséges rendek gyűlésében. Mindezen leveleket az ónodi gyűlés megnyitása előtt néhány nappal kaptam meg. Föltettem magamban, hogy magyarázatot kérendek a dolog felől Turóczvármegyétől, mivelhogy az összes szövetséget nemesség meg volt jelenendő e gyűlésen, a maga zászlai alatt. De bátran mondhatom, azon Örök Igazság előtt, a kinek e munkámat ajánlám, hogy sem én, sem senki más nem

gondolt arra, a mi történt, s a mit egyedül szónoklatom hevessége s izgatottsága okozhatott.

Miután elérkezett megnyitási napja az összes szövetséges nemesség gyűlésének, a melyben a Rozsnyón eldöntött titkos kérdések valának tárgyalandók: üdvözlővén őket, s a rendek boldogulását illető óhajtásaimat kifejezván, minthogy Turóczvármegyének ama szerencsétlen körlevelében elég világosan állítatik, hogy azon bajoknak, a mellyekről a körlevél panaszkodik, legnagyobb része egyesek érdekeit mozdítja elő, a tényállás magyarázatával kezdém beszédemet, s azon vármegyét, a mellyek e hozzájok címezett leveleket hozzám küldék, megdicsértem azon szilárdságért, a mellyet a szövetkezési eskü által rájuk rótt kötelezettségük megtartása iránt tanusítottak. Ezekután Turóczvármegyéhez intézém szavaimat, s felszólítám: adja elő szabadon sérelmeit, s világosítson fel, mi czélből irattak az említett levelek? Rakovszky az alispán és Okolicsányi a jegyző, a ki a bécsi udvar követének fia vala, ¹⁾ fölkelének, s beszélni kezdtek, de a távolság s az ily számos gyülekezet tompa moraja miatt nem érthettem meg tökéletesen beszédjüket, azért közelembbe hivatám őket. Előmben állottak. Először is a hadvonulások által okozott alkalmatlanságokat, a katonák és tisztek kicsapongásait, az élelemszállítást és az adókat kezdék emlegetni, s végre a rézpénz által okozott zavart. De mindez részletesen és túlzottan lévén előadva: Bercsényi, a ki igen indulatos természetű volt, többször félbe akarta őket szakítani. A mennyire lehetett, visszatartottam őt. Elvégezvén beszédöket, hidegvérrel felelém nekik, hogy annak, a mit előadtak, nagy része természetes követ-

¹⁾ Rakovszky Menyhárt és Okolicsányi Kristóf; az öreg Okolicsányit — emennek apját, a ki föntebb volt emlegetve — Pálnak hitták.

kezménye a háborúnak, a melynek folytatására a bécsi udvar nyakassága, s azon határozatunk, hogy szabadságunk visszaszerzéséig viselendjük azt, kényszerít bennünket; egyébiránt meg nem foghatom, mi joggal panaszkodhatik épen Turóczvármegye ezen közös bajok miatt, a mellyek más vármegyékre sokkal inkább nehezedenek, mert Turócz a háboru kezdete óta nem látott egyéb ellenséget, mint a futó Schlik tábornokot, sem pedig nevezeteseb hadtestet a mi seregeinkből, miután félreeső fekvésénél fogva nem esik a hadaknak útjokban. Azonban panaszaiából elég világosan kitiünik, miszerint azt hiszik, hogy a panaszlott bajok egyeseknek válnak hasznára. Ez pedig egyenesen személyemet illeti; mert bizonyára nagyon érdemetlen lettem volna azon bizalomra, a mellyel a rendek megtiszteltek, midőn fejökül választottak: ha elnéztem volna az efféle rendetlenségeket, föltéve, ha a vármegye fölterjesztvénye által értesítve lettem volna felőlük. De kérdem: mikor intéztettek hozzám e tárgyban panaszok, s név szerint kik ellen? Ha nekem nem panaszkodtak, miért panaszkodtak a vármegyéknek? Ezen eljárásból nyilván kitiünik, hogy Turóczvármegye azért nem akart hozzám folyamodni, mivel engem is részesnek vagy részrehajlónak tart. De kérdém tőlök, szedtek-e be valaha vármegyéjükből az én rendeletemre a rendes és minden vármegye által elfogadott és kiszabott közadónál többet? — Az alispán s a jegyző, a kik folytonosan mellettem állanak vala, igen megzavarodtak feleletükben, mert mindegyre ugyanazt ismételték. Fölemelvén erre szavamat, el kezdém mondani, hogy az ily merénylet igen veszedelmes, és ellenkezik szövetségünkkel; hogy ezáltal Turóczvármegye eléggé kimutatta, miszerint kételkedik személyemben; mert a nélkül, hogy élém, a

szövetség fejedelme elé, terjesztette volna panaszait, oly útakat keresett, a mellyek tökéletesen ellenkeznek a közegyetértéssel; s hogy oly sérelmek orvoslását kereste, a mellyeket elő sem tud adni; mivel azok, a miket ők fölelegegettek, nem tekinthetők sérelmekül, tekintvén, hogy mindnyájunkkal közösek és hogy köteleztük magunkat folytatni a háborút, míg csak szabadságunkat törvényeink értelmében helyre nem állítjuk. Azért tehát igazságot s elégtételt kívánok az összegyülekezett rendektől e méltatlan és becsületsértő eljárásért, a mellyet Turóczi vármegye vagy tisztei ellenem, fejedelmök ellen, elkövettek. Megvallom, abban a jóhiszemben voltam, hogy a gyűlés törvényes vizsgálatot fog ellenök elrendelni; azonban beszédemet elvégezvén, az egész gyűlekezet hallgatott. Magam is jó darabig hallgaték, de a midőn láttam, hogy senkinek sincs kedve szólni: ismét beszélni kezdtem, mondván: Keservesen esik látnom, hogy haboznak teljesíteni kérésemet, holott a szövetség legutolsó tagjától sem lehet megtagadni az igazságszolgáltatást. De a csend mindezeknek daczára nem szakított meg; a miért végre arra a gondolatra jöttem, hogy hallgatásuk által helyeslik azt, a mit a turóczi alispán és jegyző mondtak. Erre annyira elkeseredtem s oly haragra lobbanék, hogy nem bírák szívembe visszafojtani indulatomat. Most már nem tudnám leírni bizonyosan a miket mondtam a fölött, hogy megtagadtatott tőlem az igazság, miután a rendek hallgatásukkal helyeselni látszanak a turóczi vármegyei tisztek előadását; látom, hogy azt hiszik, miszerint a háboru kezdete óta csak azért tűrtem annyi fáradalmat, virrasztást, szenvedést, hogy kincseket gyűjtsek hazám kárára; s hogy e szerint nem marad egyéb teendőm, mint kezeikbe letenni azon méltóságot, a mellyel a szé-

csényi gyűlésen ruháztak fel a rendek, s visszavonulni erdélyi fejedelemségembe. ¹⁾ Ezek valának utolsó szavaim, a mellyek után valóban föl is kelék, hogy elmenjek, midőn Bercsényi könyvelt szemekkel fölemelkedvén, mert hosszú és heves beszédem többeket könnyekre fakasztott, így kiálta fel: „Hogyan, szövetséges rendek? a hálátlanságnak ily bűnébe eshetnétek tehát a ti szabaddítók iránt, hogy inkább távozni engeditek őt körötökből, mintsem igazságot szolgáltatnátok neki a rágalmazói ellen?! Nem! — nem! hogysesem ez történéjk, haljanak meg inkább e gazok!“ Ezeket mondván, kirántá kardját, és Rakovsky alispánnak vállára ütött a lapjával. Károlyi, a ki Bercsényihez közel állt, úgy fejen vágta az alispánt, hogy rögtön halva rogyott össze. A jegyző szintén több sebet kapott. Mondhatom, hogy indulatom lecsendesült e látványra, s nem gondolék egyébre, mint hogy megakadályozzam a rendetlenséget. Első gondom volt a hátam mögött álló tiszteket kiküldeni: akadályozzák meg, hogy udvari hadaim föl ne zúduljanak, s meg ne rohanják a turóczi vármegyei nemességét. E nemesség közül egy ügyvéd, igen hiú és vakmerő ember, lábaimhoz veté magát, s én védelmeztem meg. Ezzel a zavarnak vége lett. De Bercsényi, a ki sokkal jobban fel vala indulva, mint én, szónokolni kezdett: „hogya ő nem hiszi, hogy ezzel eleget tettünk

¹⁾ Az ónodi gyűlésnek a nemzeti múzeumban lévő egykorú diariuma szerint Rákóczynek e méltó kitörése így hangzott: „Ezt érdemlertem tőled óh haza, bujdosásim után? Életemet, véretem, mindenemet éretted felszentöltem; feleségemet, gyermekimet, szerencsémeket megvettem; sőt az ki több az édes eleim is hozzád való szerelmekért s virágzó előbbi szabadságnak helyrehozásáért mindeneket kockára vetvén, véreket, hiteket fölládozták. Nem tűröm, nem szenvedem, magammal kopersómban viszem: mert te tudod Istenem, hogy igazszívű vagyok, és privátumot nem kívánok. Ne szenvedd édes hazám rajtam ezt a gyalázatot!“

volna; hogy a rendek tekintélye megkívánja, miszerint törvényes eljárás és rendes ítélethozatal által boszulják meg a Vezérlő-Fejedelmök ellen elkövetett sértést; ő úgy van meggyőződve, hogy igen helyén volna őrizet alatt tartatni holnapig a jegyzőt, a ki csak megsebesült, és a törvény útján járni el ellene.“ Indítványa közfelkiáltással elfogadtatott.

Nagyon megilletődtem e közbejött esemény s a tábornokok helytelen viselete fölött, tekintve azon czélt a melyért a rendek összehivattak. A senatust is megkérdezém azért: folytassuk-e a függetlenségi nyilatkozat ügyének tárgyalását, vagy ne? nehogy azt mondassák, hogy e vérengzés azt megelőzőleg csak azért követtetett el, hogy általa megfélemlítsük a rendeket, és így könnyebben kicsikarhassuk tőlük az uralkodó ház iránti engedelmesség felmondását. Azonban a senatus akkép határozott, hogy Turóczvármegye ármánykodásai s merénylete miatt inkább siettetni kell a dolgot, mint halasztani.

Másnap az ülés a jegyző elleni per megindításával kezdődött; a ki is kihallgattatván és elítéltetvén, feje vétetett; mind a két bűnös teste meghurczoltatván, a dögnyűző helyen ásatott el. Minthogy ama körlevél Turóczvármegye közgyűlésén iratott volt: elhatároztatott, hogy e vármegye zászlója szétszaggattassék s pecsétje összetöressék. Bizonyos, hogy mindezek a turócziai ellen való nagy boszorkodással történtek; s okom vala meggyőződnöm arról, a mit általánosan mondtak, miszerint a rendek tegnapi hallgatása onnan eredt, hogy a nemesség arra várt: mit szól a senatus? Én azonban tudtam, hogy az ily közgyűlésen nem illeti a senatust a szólási jog, mivel nem illendő, hogy a senatus szóljon először. — Így elismerem, hogy én is hibáztam, midőn oly tüzzel beszélék.

Már nem emlékezem bizonyosan: én indítványoztam-e, vagy Bercsényi, hogy megszünteknek nyilvánítsuk mindazon jogokat, a mellyeket az ausztriai ház követel a nemzet fölött. Az indítvány lelkesedéssel fogadtatott el, ¹⁾ aláíratott, és később kinyomatott. Már elmondám főlebb valódi okát ezen eljárásunknak. Desalleurs marquis tudósítá udvarát; minthogy azonban a kötendő szerződés egyik főpontja az volt, hogy a legkeresztyénebb király nem lépend békére a császárral a mi törvényes szabadságunk helyreállítása, és Erdélynek az ausztriai ház uralma alól való elszakasztása nélkül: azt hiszem, ez vala oka, hogy a választ halogatták, a mint lejjebb majd előadandom.

Erdélyből visszatértemkor egy ezen országban lakó göröggel találkozám, a kit Corbé-nak ²⁾ híttak. Ez a czár tanácsosává lett, és titkos audientiát kérvén tőlem, megbízó levelet mutatott elő e fejedelemtől. Én, a menynyire emlékszem, Ráday Pált, erdélyi kancellariám igazgatóját bizám meg, hogy előterjesztéseit meghallgassa, és nekem jelentést tegyen. Azok röviden ennyiből állottak: hogy Augustus király nem teljesítvén szövetségi kötelezéseit, és lemondván a lengyel koronáról: a czár a köztársaság megegyezésével elhatározá, hogy engem emel e trónra. — Azáltal igyekezém elhárítani ezen ajánlatot, hogy kétértelmű feleleteket adtam; azonban a követ kinyilatkoztatá, hogyha a koronát én viszszautasítom: a választás könnyen Eugen savoyai herczegre eshetik, és hogy eszerint parancsa van engem figyelmeztetni, hogy vonakodásom nagy kárára lehet a

¹⁾ A gyűlés így kiáltott fel: „Eb ura fakó! mai napságtul (június 14.) fogvást József nem királyunk, abrenunciálván mindenekben ellene; inkább egy óra alatt elveszünk, semmint örökös jobbágyságban éljünk!“ T. K.

²⁾ Hihetően sajtóhibából Urbick helyett, mint Szalay L. véli.

magyar ügynek; ¹⁾ míg ellenben, ha elfogadom az ajánlatot: urával a czárral szövetséget köthetek, a ki semmit sem óhajt inkább, mint a francia királylyal frigyre lépni, és békét kötni a svédde; és ha én ezen szándékában a czárt elősegíthetem: méginkább lekötelezem őt érdekeim előmozdítására. Nagy okom vala, hogy ezen előterjesztés után másképp válaszoljak mint először; azért azon felelettel küldém a követet vissza, hogy köszönöm ő czári felségének, miszerint méltóztatott személyemről megemlékezni; minthogy azonban Lengyelország szabad ország, s tudom, hogy a czár semmikép sem akarja megcsorbítani e nemzet szabadságát, és akadályozni királyválasztását: nagy hátrányára szolgálna tervének, ha a lengyelek megtudnák, miszerint a czár nekem ajánlá fel a trónt, és én elfogadtam azt tőle. Ha tehát urának valóban az a szándéka, a mit ő nekem előterjesztett: megbízám, hogy kérje meg a czárt nevemben: méltóztassék az ő küldetésének célját és az én határozatomat titokban tartani, és mint meg nem történtet tekinteni mindaddig, míg Lengyelország primása és nagytanácsa (Grand-Conseil) meg nem teendik nekem ezen ajánlatot.

E közbejött eseménynek szerencsés, de kellemetlen következményei is lehetnek vala; mert a diadalmas svéd király, a kinek a francia király is keresé barátságát, ekkor Szászországban volt, és én nem kerülhettem ki azt, hogy őt meg ne bántsam, ha szövetségre lépek a czárral. Azonban ez utóbbi fejedelem hadai határainkon állának, és azzal fenyegetett, hogy segítséget adand a császárnak, a ki őt erre már régen kéri, ellenem. E veszedelem még fenyegetőbbnek látszék. Igazán mond-

¹⁾ Savoyai Eugen ugyanis magyargyűlölő ember, s József császár hadainak fővezére volt.

hatom, hogy a lengyel koronára legkevésbé sem vágytam, sőt azon igyekezém, hogy kikerüljem megválasztatásomat. El is küldtem Rádayt, erdélyi kancellariám igazgatóját, Szászországba: hogy őszintén terjeszse a svéd király elé a czár ajánlatát, és arra adott feleletet. Kéretém: tudassa velem, minő segílyt reménylhetnék az ő részéről, ha a czár a császár érdekében ellenem nyilatkozik, s reám küldi hadait. Tudatám egyszersemind Szaniszló királylyal, hogy a lengyel főtábornok, a ki benső barátom volt, kész valamennyi senatorral egyetemben, a kikből a nagytanács áll, őt királyúl elismerni, és megerősíteni választatását: ha testületileg el akarja őket fogadni. A svéd király Rádaynak igen határozott feleletet adott; t. i. hogy csak tartsam erősen magamat a czár ellen, mert ő nem sokára Lengyelországra megy, és meg fogja őt verni. Szaniszló király pedig azt a választ adá, hogy ő Isten kegyelméből lévén Lengyelország királya: nincs szüksége a nagytanács kegyelmére; ha a senatorok, a kik állítólag ezen testületet képezik, látogatására akarnak jönni mint magánemberek: mindnyáját elfogadandja, de más-kép nem. — E két felelet határozottan arra bírta, hogy kímélve bánjak a czárral, s igyekezzem kikerülni királylyá választatásomat Lengyelországban, azon czélból, hogy békét eszközölhessek a czár és a svéd király között, a francia király és a bajor választó-fejedelem közbenjárása által, oly föltétel mellett: hogy a választó-fejedelem emeltessék és jusson a magyar trónra, én megtartsam Erdélyt és Szaniszló legyen lengyel király. Ime minden cselekedetimnek s a czárral folytatott alkudozásaimnak kulcsa, a miről azonban gróf Bercsényit kivéve, senkinek sem volt tudomása. Kívüle senkisémmel vala képes ezen ügy vezetésére, azért már ekkor elha-

tározám, hogy őt küldöm Lengyelországba, és pedig oly fénynyel, hogy hazánk méltóságához illő benyomást tehessen a muszkákra és lengyelekre. De mielőtt őt utnak indítottam volna: el akarám fogadni a czár megkeresése folytán Lublinban összeült lengyelországi nagytanács követeit. Mert Corbé visszatértekor elmondván fejedelmének válaszat, ez helyesnek találá azt, és kinyilatkoztatta a primásnak, hogy mindenáron siettetni akarja a királyválasztást. Összeülvén a tanács, azon tanácskozáék: kit kellene a trónra emelni? Mindnyújan a főttábornok mellett voltak: azonban ez határozottan kijelenté, hogy a köztársaság érdekeivel nem lenne összeegyeztethető, ha őt emelnék a trónra, s hogy véleménye szerint okosabbat nem tehetnének, mint ha engem kínálnának meg a koronával. Nyilatkozata lelkesedéssel fogadtatott, a czár is helyeselte, s követképpen egy nemest küldének hozzám: hogy a tanács határozatáról tudósítson. E követet Munkácson akartam elfogadni.

Az ónodi gyűlés ideje alatt Stahremberg fölhasználta az alkalmat. Rögtön kitört a Csallóközből, gyors hadmenettel a Vág mellé nyomakodék, s Vágújhelyen — Trencsény és Leopoldvára között — erős sánczot hányatott. Ezen újság majd oly kellemetlenül hatott reám, mint valami csatavesztés. Emlékszem, miszerint megmondám Bercsényinek, hogy ha az ellenség megvalósítja azon szándékot, a melyet Stahremberg tábornok tervezni látszott: háborunk három hadjárat alatt bevégeződik, és hogyha diplomatai működéseink nem sikerülendnek: ideje a végső erőfeszítésről gondolkodnunk. Elhatározván, a mint említém, hogy Bercsényi tábornokot küldöm Lengyelországba: még mielőtt a gyűlés eloszlott volna, előterjesztém a rendeknek, mi-

szerint megtörténhetik, hogy különböző események hosszab ideig távol tarthatnak Magyarországtól; szükségesnek vélem tehát, hogy vezérő-fejedelmi helytartóm legyen, a kit távollétemben oly hatalommal ruházhatnék fel, a milyent czélszerűnek itélnék a közügy előmozdítására. E tisztségre Beresényi tábornokot emelék. Bevégződván a gyűlés, a Vág melletti parancsnokságot Eszterházy Antal tábornokra bízam, magam pedig föltevém, miszerint a lengyel határok közelében tartózkodom, hogy el ne szalaszszam a pillanatot, midőn a körülmények kedvezőleg alakulandának arra, hogy előnyösen végezhessek a háborut, ha t. i. szerencsés lennék a svéd királyt a francia király és a bajor választófejedelen közbenjárása által kibékíthetni a czárral.

Ezekután Munkácsra mentem, a hová a lengyel nagytanács követe nem sokára hozzám érkezett. A lengyelek minden eljárása csak vontatva ment, követük előterjesztésében sem találtam semmi őszinteséget: mert Schembec a primás, úgy testvére a kancellár és Denhof a sendomiri confederatio marechalja szívökben még mindig Augustus királyhoz vonzódnak vala. Minthogy azonban ezeknek érzelmei nem igen árthattak czélomnak, azt felelém a követnek: hogy azonnal küldendek követeket, a kik megköszönjék a czárnak és a nagytanácsnak személyem iránt tanusított jó akaratát. Miután tekintvén a (lengyel) köztársaság, hazám és a fejedelemség akkori állapotát: szükséges volt előrelátónak lennem, és a czár barátságát szerződés által előre biztosítanom. Elbocsátván eszerint e követet, siettem utnak indítani Beresényit is, mint barátomat, és mint olyat, a ki egyedül bírja titkomat. Részemről, ha szabad így kifejeznem magamat, egy a czárnak szóló bizalmas levelet adtam neki, a melyet sajátkezüleg irtam. A többi

meghatalmazottak ezek voltak: a kamara és a pénzügyi tanács ¹⁾ elnöke báró Klobusiczky (Ferencz), a 13 vármegye vice-generálisa Berthóthy Ferencz, ugyanezen kerület tartományi biztosa Keczer Sándor, és az erdélyi kancellária igazgatója Ráday Pál. Mielőtt e követséget utnak indítottam volna, a Maramarosvármegyében fekvő Huszt városába összegyülekeztetvén erdélyi tanácsosaimat: hozzájuk küldém udvari főkapitányomat (Vay Ádámot), hogy tanácskozzék velük a fölött: elfogadjam-e a lengyel koronát vagy ne? És hogy véleményüket tette-se velük írásba, és sajátkezüleg irassa alá. Mindnyájan azt tanácsláék, hogy fogadjam el; én azonban bensőmben jól érzém, hogy ezt lelkiismeretesen nem tehetem, a nélkül, hogy meg ne sértsem vagy azon eskümet, a melyet mint erdélyi fejedelem, s mint a szövetséget rendek vezérlő-fejedelme lettem volt, vagy azt, a melyet a lengyelek fognának követelni tőlem: minthogy e két királyság érdekei egymással ellenkeznek. Mert végre is mint lengyel királynak jó egyetértésben kellene élnem a császárral, másik minőségemben pedig háborút kellene ellene viselnem, a melybe minden ok nélkül nem keverhetném bele a lengyeleket. Jól tudám ugyan, hogy e zilált helyzetem csak addig tarthat, míg a svéd király kimozdul Szászországból: de éppen ezen okból sietteté a czár is a királyválasztást, reménylén, hogy ezáltal inkább pártjára hódíthatja a lengyeleket.

Eszterháznak a Vágnál elegendő ereje vala Stahremberg ellen, ki csak azon volt, hogy sánczait háborítlanul elkészíthesse. E tábornok noha ügyes vezér vala, két alkalmat adott Eszterháznak, s ha ez feltudta volna

¹⁾ „Conseil des Finances“; vagyis az ugynevezett „Oeconomicum Consilium“.

azokat használni: tönkre tehetné volna hadseregét. Az első alkalom még Stahrembergnek Csallóközben tartózkodása alatt kínálkozott; a mikor Stahremberg hátrahagyván a szigeten minden podgyászát, legjobb hadaival a Duna tulsó partjára csapott át. ¹⁾ Eszterházy ezt elég jókor megtudá, s mégsem tett semmit. Még vastagabb hibát követett el, midőn az ellenség vele szemközt táborozott Leopoldvára alatt. Beláthatott az ellenség táborába, és jól tudta, hogy Stahremberg 4000 gyaloggal s némi csekély lovassággal éjjel eltávozott az onnan jó négy mértföldnyi távolságban, egy hegyen fekvő Csejtevárát ostromolni. Eszterházy el volt határozva, hogy a sűrű köd födözete alatt megtámadandja őt. Elindult. Hadainak eleje már átment volt az ellenségtől őt elválasztó folyam gázlóján, midőn valaki azt mondá neki, hogy a sűrű köd könnyen zavart okozhat a hadak között. Elhitte, s megállítván a sereget, visszaköltözteté előhadát, s csöndesen megtért táborába. Stahremberg elfoglalá a várat, a mely igen jó szolgálatot tőn neki, a Fehérhegyek lakóinak fékentartására. ²⁾ Ebből azt lehetne következtetni, hogy Eszterházynek nem volt bátorsága; azonban igazságtalanok volnánk iránta: mert ő a császár szolgálatában kitűnő személyes vitézi tetteket vitt vala végbe, sebeket kapott, s

¹⁾ Július végén, a Dunántúl Bottyán és Bezerédy által keményen szorongatott Rabutin és Pálffy segítségére; de mind a hárman sem mehettek ott semmire.

²⁾ Így foglalá el Stahremberg ekkor nemcsak Csejtét, hanem a Fehérhegyek alatti városokon kívül Detrekő, Éleskő, Sasvár és Szomolyán várakat is; és nem csupán Vág-Újhelynél vettetett sánczot: de a Vágvonalt több helyütt is, u. m. Beczkónál, Galánthánál, Szerednél, Sellyénél, Sempténél, megerősíté, úgy a csallóközi Dunát Gútánál és a nagy-magyarai révnél. De más részről azt is meg kell említenünk, hogy Ocskay László Eszterházy parancsára aug. elején becsapván Morvába: ott Steinville tábornoknak régi híres régimentjét tönkre tette, számos zászlót és foglyot nyervén.

csak akkor bírák a törökök elfogni, midőn már harc- képtelen lett; fogságából a karloviczi békekötés folytán szabadult ki.

Stahremberget egyébiránt erődített hadvonalai daczára is azon szerencsétlenség éré, hogy testvérét Miksát ezek mögött látá elfogatni. E tábornok ugyanis postán jött Pozsonyból a hadsereghez, bizván a bátyja által védett sánczvonatokban. Egy portyám azonban elfogá és hozzám hozá őt. ¹⁾ Becsületszavát adván, szabadon engedtem élni Eperjesen, a honnan később megszökött. Tudom, hogy testvére, valamint a többi császári tábornokok sem helyeslék e tettét; de azért mégsem küldék vissza.

Az erdélyi országgyűlés után igen sürgetének tanácsosaim, hogy küldjek követeket a portára, tudatván ünnepélyes trónfoglalásomat. Eléggé ismertem a török ministerek hangulatát, hogy ne várjak semmi előnyt ezen eljárásból: de nem akarván egész tanácsom véleményével daczolni, — a tanácsosok közül követül gróf Teleky Mihályt nevezém ki, továbbá Henter Mihályt, a kiról azt beszélték, hogy jártas a portai ügyekben. Az első Nándor-Fejérvárnál nem ment tovább, a másik elment Konstanczinápolyig, hogy elfogadtatásukat szorgalmazza: azonban a nándor-fejérvári basa végre mindakettőt visszaküldé, különböző ürügyök alatt, azon ígérettel, hogy hozzám engedi jóni azon albániai hadtestet, a melynek kiállltására azon nemzetbeli több tisztek szerződésileg kötelezték nekem magokat. De föltételül

¹⁾ Ez esemény nem 1707-ben, hanem 1708 febr. 16-kán történt, a mikor már nem Eszterházy Antal, hanem Bottyán János parancsnokolt az újvári generálisság területén. Stahremberg Miksa tábornok elfogását az ő portyája hajtá végre, s ő hozzám vivé a foglyot Nyitrára. (L. a rendkívül merész kaland tüzetes leírását „Bottyán élete“ 193—205-ik lapjain.)

azt követelte a basa, hogy a németektől foglalják el néhány határvárat, hogy ezáltal ama hadak annál biztosabban csatlakozhassanak hozzám. Talán csak egyedül magam voltam, a ki e felelet nevetséges voltát megismerém: mert Erdélytől a Dunáig csupán Arad és Szeged volt a németek hatalmában, e várak pedig semmikép sem akadályozhatták az említett hadak átvonulását. Ehhez több hasonló ajánlat, a miket a végbeli basák tevének, azon gyanúra vezetett: hogy ha én e végvárak valamelyikét hatalmamba ejteném: a törökök visszakövetelnék azokat, s összevesznének velem, azon ürügy alatt, hogy ők ama véghelyeket a békekötés által nem nekem, hanem a németeknek engedték át. Azonban mind e mondottak daczára is a magyarországi senatus és erdélyi tanácsosaim nem szüntek meg e vállalatra sarkallani. A temesvári basa felbízatta Károlyit Arad megtámadására, s az ezen erősségből kiszököttek azon kellemes ábrándba ringatták őt, hogy néhány bomba- s ágyulövés elég lesz arra, hogy a parancsnok rászánja magát a feladásra. E várnak alaprajzát birván, könnyen előreláthattam, mily sikere lesz ostromoltatásának; a török földével való közlekedését ugyanis, a melytől csak a Maros által választatik el, ¹⁾ nem lehetvén elvágni: a szükségeseekben soha hiányt nem szenvedett, miután ezen az úton folytonosan fenntartotta Béccsel való összeköttetését. Legföljebb csak bombázathattam, azonban a hely téres lévén: minő sikert lehetett reménylenem? Károlyi mindazonáltal folytonosan sarkalt reá, mert a temesvári basa megígérte neki, hogy támadás esetére a közlekedést teljesen elzárja a várral, melynek raktárai állítása szerint üresek; a parancsnok

¹⁾ A temesi bánágot akkor még, mint tudjuk, a török bírta.

ugyanis gabonát csak a törökföldről szerezhethvén, a vásárra számít, a melyre török alattvalók szoktak megjelenni; továbbá, hogy azon védművet, a mely a Maros szigetén elkülönözve épült, könnyü lenne meglepni, ha az ember ezen erőd és a vár közé hadakat csempészne; ő a basa kalaúzokat fogna e célra adni.

Mindezen szép ígéretek, a melyekről tudtam, hogy hiábavalók, nem birtak volna reá az ostrom megkísértésére, ha újlag sürgetően nem kérnek vala erre az erdélyiek, a kik igen sokat adtak azon biztatásokra, a melyeket Teleky a nándor-fejérvári basa érületéhez csatolt. Az idegen módra szervezett hadakból egy elegendő számú lovasságból és gyalogságból álló hadtestet indítottam el azért e célra, ágyúkkal és mozsarakkal. A vállalatot Károlyira bízam, miután azt hívém, hogy e tábornok sohasem látván még rendes ostromot, hallgatand a hadmérnökök és idegen tiszték szavára, a mit különösen ajánlottam is neki. A ráczváros és a németváros, a melyek a várhoz vannak kapcsolva, de gyöngén erősítvék, hamar bevétettek; azonban alig kezdé meg Károlyi a vár bombázását, midőn azon hirt hallá, hogy 3000 német Szegedre érkezett, a végből, hogy a Maros mentében előnyomulván Erdélybe próbáljon behatolni.¹⁾ E hir arra birta Károlyit, hogy abba hagyja az ostromot. Az említett német hadtest a vaskapui szoroson át akart Erdélybe bejutni. E szorulat nem olyan, mint a minőnek képeltük Desalleurs marquis jelentése után, a ki hozzám érkeztekor ezen jött volt keresztül. Minthogy idejében meghallottam az ellenség szándékát: három zászlóaljából álló palotás ezredemet válogatott gyalogsággal Pekry tábornok vezér-

¹⁾ A fejedelem itt az erdélyi német megsegítésére indult Rabutint érti, csakhogy ennek hadteste nem 3000, hanem 7000 válogatott emberből áll, a Károlyié is csak épen 7000 volt.

lete alá, e szoros út őrzésére indítottam Pekry tábornok a gyalogság vezetéséhez mitsem értett, azt ajánlám tehát neki: ügyeljen a palotások ezredesének ¹⁾ tanácsára, a ki legalább olvasás által szerzett magának némi hadismerteket. Azt hívém, hogy ez meg egy értelemben lesz alvezredesével Limprecht-tel, a ki értette szakmáját: de minden a legnagyobb határozatlansággal történt. Alig választottak egy-egy állást, midőn azonnal ismét elhagyák, s így egyiket a másik után. E menetek és ellenmenetek közben pedig az ellenség folyvást előbbrehatolván, végre minden ellentállás nélkül átjutott. Azon vizsgálatokból, a mellyeket tétettem, kiderült, hogy mindnyájan tudatlansággal és határozatlansággal, — mely utóbbi az elsőnek következménye — vádolhatók. Pekryt magamhoz hivatám, azonban személyét illetőleg nagy zavarban valék, fondorkodó, kétszinű, és meggondolatlan jelleme miatt.

Bezerédy, Balogh és Kisfaludy dandárnokok Andrásy István tábornok alatt elég jól tarták magokat Alsó-Magyarországon. Be-becsaptak Ausztriába és Styriába: de hadműködésök nem volt lényeges befolyással a háboru eredményére. ²⁾ A gyalogságnak Koronczónál For-

¹⁾ Szent-Iványi Jánost érti.

²⁾ Nem hiába, hogy a fejedelem folyvást igen távol volt Túl a Dunától az 1707-ik évben: ugyan röviden is, és mégis hibásan emlékezik vissza az ott történt dolgokra. Bezerédy Imre, Balogh Ádám s Kisfaludy László és György dandárnokok, úgy a többi dunántúli hadak ugyanis, az egész 1707. év folytán Bottyán János tábornok, és nem Andrásy István, főparancsnoksága alatt harcolának. Andrásy ezen esztendőben nem is volt Dunántúl, hanem igenis az 1706-ik év őszén, a mikor is rövid ideig oly gyarlóan kormányozá ott a hadakat, hogy Stahremberg a kuruczokat egész a Rábáig leszorítá, s Kapuvárt és Kőszegét tőlük visszafoglalá. Azonban a dunántúli nép kértére Rákóczy már 1706. november közepe táján sürgeté Bottyánt az ottani vezénylet átvételére, a ki is december közepén által kelvén: rögtön áttöré a Rába-vonalt, két hét alatt visszaverte a császáriakat a határokra, s Kőszegét újra elfoglalta. Pálffy ráczaiból két izben 600-at levágotott, szá-

gács vezénylete alatt történt tönkre veretése óta a gyalog had nem kaphatott lábra azon a földön. A három (udvari) ezred, a mellyel birtam, sokkal szükségesebb volt, minthogy ily kevésbé jelentékeny vállalatokra fordíthatam volna. Arra a gyalogságomra a mi Felső-Magyarországban volt, nagy szükségem vala, mert igen sok kelle a helyőrségekre. Szemlátomást kezdett minden hanyatlani, mert a rézpénz, a mely alapja volt a háborúnak, napról napra vesztett értékéből. Azért a Bercsényi tábornokra bizott diplomatai feladatokat segédeszközül kezdem tekinteni.

Ez országnagy Varsóba érkezvén, igen illedelmesen fogadtatott a czár által, a kivel fölötte barátságosan alkudozván, szerződést kötött, a melynek értelmében len-

mos németet is, 1707 januárban pedig ezek dulásait megboszulandó Styriába ütött, s Hartbergtől le Burgauig mindent elpusztíta. Majd a Pest-Budáról feltörekvő Rabutin ellen sietett, s azt — bár Stahremberg Guido is segélyére indult Győrből — mindenütt keményen oldalazta, fegyverrel és éhséggel rontá. Rabutin megkísérlé Simontornya várát: de véres fejjel visszaverett. A Balaton mellett is nagyobb csapást ejte rajta Bottyán, és ismét Csobáncznál, mely hegyi vár alól csúfosan üzetett el Rabutin, ott veszvén ostromló tábornoka Kreuz, 50 tiszte, 300 közlegénye. Pápát elérve Bottyán őt újra megtámadta, s kivált gyalogságát igen megveré. Szóval annyira juttatá Rabutin harczedett hadát: hogy az soha többé önerejéből el nem érheti Ausztriát, ha friss sereggel eleibe nem jó vala Stahremberg Miksa, a Rábáig. Budától e folyóig legalább másfélezeret vágata le Rabutin hadseregéből Bottyán, s a többit is annyira elnyomorítá, főként az örökös nyugtalanítások s éhség által, hogy hónapokra vala szükség, míg e had a szolgálatra ismét képessé lett. Bottyán nyomon üzé a császáriakat, fel Sopronyig, s onnét Ausztriára küldé derekasan tüzelő portyáit, különösen Bezerédyt: míg seregének másik részével Balogh Ádám a ráczokat zabolázá Pétervárad táján. — Bezerédy aprilisben a Wolfskehl-vasasezredet veri meg, majd Mosonynál Pálffy horvátjait; s bár a három császári tábornagy: Stahremberg Guido, Rabutin és Pálffy erősen megrakják a Rábavonalt: Bottyán május elején áttör rajta, s Óvár alatt Secula regimentjét tönkre teszi. Ura a földnek folyvást egész a Lajtáig, sőt május végén Bécs táját is feljárja, s szép nyereséggel tér meg; ezt teszi júniusban is több ízben; e hó 23-kán éjjel pedig megrohanja és beveszi Győr-

gyel királylyá választatásom három hónapra elhalasztott. Ezen idő alatt föl kelle kérnem közbenjárókul ¹⁾ a francia királyt és a bajor választó-fejedelmet; de kikötetett, hogy azon esetre, ha ezek a közbenjárást magukra nem vállalják, azonnal hozzá kell fogni a királyválasztáshoz, és én, ha a választás szabadon és a lengyel közársaság törvényei szerint menend végbe, kötelezve leszek a koronát elfogadni, a czár pedig fenn fog tartani a trónon, és minden kitelhető segílyt megadand erdélyi fejedelemségem békes birtoklásának biztosítására. A szerződés többi pontjai a bekövetkehető szerencsétlen eseményekre vonatkoztak. Alig köttetett ez meg: midőn a svédek mozogni kezdtek Szászországban. Közönségesen el volt terjedve azon vélemény, hogy Piper kancellár

Szigetet: de innét Tollet tábornok által kiszorítottik. Ismét a Lajta mellé megy, s hadakat küld Ausztriára. Július 20-ka körül Brucknál esék szép nyeresége, úgy Parndorfnál. — Majd az Erdély felé készülő Rabutin ellen indult, de Stahremberg Guido a Csallóközből újra általjövén, s Pálffy is Horvátországból friss néppel: rajta voltak, hogy Bottyánt megszorítsák. De a régi, tapasztalt hadvezér ügyesen siklott ki közülök, s bár Pápánál aug. közepén Rabutintól némi csorbát vesz vala: már e hó 20-kán ismét Ausztria határain látjuk őt, fenyegette Béceset; s mivel Rabutin Pápát, Tatát stb. fölégeté: ő is nagy mértékben dula Ausztriában. Aug. 26-kán — csak ez egy napon — 18 osztrák falut és várost hamvasztott el. Bezerédy szintígy Styriában. — Miután Rabutin elvonúla, és Stahremberg Nyitra vivásához fogott: Pálffy képtelenné lőn Dunántúl a kuruczoknak ellentállani, s oly veszedelembé jut vala, hogy Stahremberg kénytelen volt Nyitra ostromát rögtön félbe hagyva, Bottyán ellen, Pálffy és a fenyegedett bécsi külvárosok segítségére, sietni. Ezeket ugyan megmentette: de azt nem gátolhatá meg, hogy Bottyán oct. 2-kán Soprony alá csapva, meg ne verje hadaikat, 339 horvátot, 60 németet levágtatván, és sokat elfogván; Bottyán Csepregh táján oct. közepén ismét 300-nál több németet levágtat, százat foglyúl ejt; seregének balszárnya pedig — Bezerédy, Balogh Ádám s Kisfaludy László hadaiból álló — betör Styriába, Friedberg és Hartberg erődített városokat rohammal beveszi, őrségét kardra hányja. Novemberben ismét Német-Újhelynél, majd Nagy-Martonnál győznek a kuruczok, a kiknek ügye, imé, 1707-ben Dunántúl folyvást diadalmasan álla.

¹⁾ Péter czár és XII-ik Károly svéd király között.

az angolok és hollandok pénze által megvesztegettetve, birta rá a svéd királyt, hogy visszatérjen Lengyelországba. A czár 12 évi fegyverszünetet ajánl vala e fejedelemnek, hogy ne akadályozza őt a császár ellen forralt tervei kivitelében; s ha e fegyverszünet létrejöhetett volna: a czár saját személyében, összes haderejével akart föllépni a császár ellen, kényszerítendő őt, hogy a magyar koronát engedje át a bajor választófejedelemnek. Föltétele az vala, hogy azon esetre, ha a francia király általános békét kötend, őt a czárt is belefoglalandja. Mihelyt megtudám a svéd király mozdulását: futárt futár után küldék Bercsényi grófhhoz, visszatérését sürgetve. A mennyire emlékezem, octóberben érkezett vissza. — Elmondtam mindent Desalleurs marquisnak, a ki azonban rendkívül elfogult lévén Bercsényi ellen, azt hívé, hogy ez engem csak ámítgat; s van okom hinni, hogy nem igen kedvező jelentést tett udvarához szerződésemről. És ez teljesen meggyöngíté azon előterjesztések hatását, a mellyeket a francia udvarnál követem tón. Azonkívül a svéd királynak Lengyelországba beütése s a czárnak ugyanonnani visszavonulása óta negotiatióm rendszere tökéletesen meghiusultnak látszik vala.

Kevés idő mulva Bercsényi visszatérte után Kassára mentem, a hol a telet akarám tölteni, s senatus-ülést is tartani, a melyre a vármegyék követei is hivatalosak voltak: hogy megállapítsák a rájuk eső adót, a mely részint élelmiszerekben, részint rézpénzben vala fizetendő. E városban végezém be az esztendő, s kezdtem meg az 1708-dikit.

1 7 0 8.

Elhatározám, hogy a következő hadjáratban minden erőmet megfeszítem. Tervem volt a nyár folytán minden nagyobb ütközetet elkerülni, hogy a hadjárat vége felé Sziléziába mehessek téliszállásokra. E tartomány nemessége a svéd király Szászországban tartózkodása alatt igen neki bátorodék, s megunván az ausztriai ház uralmát, kész volt ellene hadaim közeledtére fegyvert fogni. Gyalogságom a hadjárat kezdetére ki vala egészítve, s föl vala szerelve. E hadtest még soha ily szép, és ily jól fegyelmezett nem volt. Miután Stahremberg tábornok Olaszországba távozik: az öreg Heister tábornagy neveztetett ki a császári hadsereg parancsnokává; e hadsereg ekkor igen gyöngé volt, s a Csallóközben huzta meg magát. Azon hir szárnyala, hogy Heister jelentékeny dán hadtest segítségül érkezését várja. Ez birt azon határozatra, hogy ne nyomuljak a Vághoz, s visszatartsam magamat mindaddig, míg az ellenség ereje valóságosan ki nem tűnik. Készületeim igen nagy zajt ütöttek Bécsben s az ellenséges hadseregben, — Eszterházy Antal tábornokot Alsó-Magyarországba küldém vissza, hogy vigye ott a vezényletet. ¹⁾ Ocskay

¹⁾ Eszterházy 1708 folytán túl a Dunán sokkal ügyesebben működött, mint 1707-ben a Vág mellyékén, a hová most Bottyán tábornok ment helyette parancsnokul. — Eszterházy 1708 elején Körmend várát bevette és lerontatá; febr. végén seregének egy része Horvátországba, a másikkal ő maga a stájer határokra, a harmadikkal Bezerédy Ausztriába csapott, mind szép nyereséggel.

dandárnok 4000-nyi lovas hadtestel a Morva folyónál állott a végre, hogy beütéseket tegyen Morvaországba, és fődözzé Trencsény várának ostromzárlatát; e vár és város a Sziléziába vezető uton fekszik. Tökéletesen meggyeztem Bercsényivel a fönntemlített terven, azonban a tervek kivitelében tanusított csekély szilárdsága, s előszeretete az apró és nem döntő vállalatok iránt, a mellyek ugyan a leghiresebb tiszteknek ínyök szerint voltak, de gyakran szándékkal tökéletesen ellenkező lépésekre vezethettek. — Hadaimat elég későn gyülekeztetém össze Eger alatt; azonban alig szállítám őket

Bezerédy mart. közepén ismétlé beütését 3000-ed magával. A másik félen pedig Bottyán mindgyárt január elején a Nagy-Tapolcsányig átesapott Stahremberg Miksát megtámadván, visszaverte, egész a Vágig vágta népét, s ágyuit elnyeré; azután Beczkó városát, majd Galanthát, rohammal bevette, Séllye alatt is nyert: február 16-kán pedig Pozsony és Nagy-Szombat között magát Stahremberget szerencsésen elfogatta. Ugyan Bottyán alvezérért Ocskayt Morvába küldvén: az számos elfogott zászlóval és tiszttel tért meg, s Vág-Új hely városát is — daczára a császáriak közeli sánczának — bevette és fölprédálta. De Viard tábornoknak sikerült Révay Imre hajduit meglepni és fölverni; ezt Bottyán azzal boszulá meg, hogy mart. végén maga is átment a Vágon, Ocskayt újra Morvába küldé, Ebeczky Istvánt pedig a Fehérhegyeken túl, a ki is Stomfánál két század németet levágott, — másokat elfogott. April havában is folyvást Pozsony és a határok körül jártak a kuruczok. — Heister május elején átesapott túl a Dunára: megkisérlé, Kőszeg ostromát, de Bezerédy által véresen visszaveretvén, Sopronyig úzetett. Erre Bottyán — mivel a Kőszegi külső várost Heister földulatá — megint beütött Morvába, egyszerre három felől. Ő maga 8000 emberrel Morvában Setin-várát rohammal megvívá, s 500 főnyi őrségét kardra hányatá, s 200 foglyot ejtett; más részről Ocskay 2700-ad magával tör be, Stampsent fölégeti, chevaux-legereket fog el; míg a sereg másik szárnya Stuelnig, Vesternig száguldoz, e két várost elfoglalja, s ellent álló lakosságát felkonczolja. Mind a három hadoszlop zsákmánynyal bőven megrakodva tér meg. Bottyán visszatértében Nagy-Szombatot elfoglalja. Ugyanő a csenkei erődöket mind jobban megépítteti, hogy Komárom és Esztergom között ura legyen a Dunának. Június elején szintén e tábornok Sónknál hidat rakatván a Vágra, Szent-Györgyöt, Modort, Bazint megveszi, s Pozsonyig és Szokolczáig az egész vidéket meghódítja, s Ausztriába, Morvába újonnan becsapat. Június végén is folyvást túl a Vágon táborozik. Így állának a dolgok Rákóczynak Eger alól kimozdulásáig.

szép zászlós seregekben táborra: új egyenruházatuk elragadá a nézőket, s számuk még inkább szaporodni kezdte. Hadseregem hire annálinkább felbátorítá a nemzet szívét, minthogy az ellenség épen nem mozdult. Midőn azonban láták, hogy a helyett, hogy megindulnék, csak a hadak gyakorlásával s vadászattal töltöm az időt: azon tiszték, a kik a Bercsényi ¹⁾ parancsnoksága alatt a Vágnál levő hadtestben valának, rebesgetni kezdék, hogy árulóknak kell lenni tanácsosaim között: mert csak akkor ütközöm, mikor erős az ellenség, és viszont akkor, mikor oly gyenge, hogy nem mer kijönni a Csallóközbe, vadászattal mulatom magamat. Bercsényi tudtomra adá a szárnyaló hirt, de a helyett, hogy elhallgattatta volna azt, folytonosan terveket kóholt: mikép mehetnénk át a Csallóközbe? a mi nem leendett ugyan nehéz, de semmi eredményre nem vezetett volna, mert az ellenség, tartván a meglepetéstől, távolabbra csak csekély számú katonaságból álló őrsöket helyezte; különben is ezredenként lévén elszállásolva, a legelső jelre összegyűlhet s a komáromi vár ágyui alá menekülhet vala. Megírom e nézetemet Bercsényinek; ő azonban mégis azt mondá hőseinek, hogy én gátolom a cselekvésben. Azért tehát, hogy ezeket elhallgattassam, elhatározám megindulni, de föltettem magamban, hogy csak lassan haladok. Midőn a feleutat már megtevém: azon szín alatt mintha a Körmöcz mellett fekvő vihnyei fürdők használatára volna szükségem: oda rándulék, s ezáltal majdnem két hetet nyertem. Onnan visszatértemkor hallottam, hogy Heister, a lotharingiai születésű és igen jó lovasvezér Viard tábornokot rendelé ki (Morvaországból) a végett, hogy Ocskayt

¹⁾ Tulajdonképen Bottyán, mert Bercsényi csak olykép vezénylett ott, mint egyebütt, t. i. mint főőgenerális; maga személyesen nem is volt a Vágnál.

nyomja ki a Morva vize felső mellyékén foglalt állásból. Ocskay azonban, a ki a főfő-dicsékvők közé tartozott, meghallván az ellenség e mozdulatát: a Vág mellé hátrált Bánkára, Leopoldvára és a vágújhelyi sáncz közé, a mellyet Stahremberg hányatott volt, s az ellenség még mindig megszállva tartotta. Ocskay arra számítván, hogy engemet könnyedén rá fog beszélhetni arra, hogy Viardot egész haderőmmel támadjam meg Szakolczra városában: önfejétől hidat veretett a Vágon. Bercsényihez pedig levelet levél után küldözött, segédhadak küldését szorgalmazva, — mert attól félt, hogy ezen vállalata következtében Viard reá fog törni. Azonban, hogy eltakarja kérelmének ezen okát: megígéré, hogy ha segílyt nyerend, kicsalja Viardot Szakolcza falai közül, s lesre viszi. Bercsényi nem késett segédhadat küldeni neki, de egyszersmind engemet is sürgetőleg kére, hogy nyomuljak közelebb. Már annyira előre voltam, hogy tovább úgyszólván már nem haladhaték a nélkül, hogy fölfedezzem haderőmet az ellenségnek, a mely el vala telve hadseregem roppantsága hírével; elég okom volt tehát meg nem fosztani őt csalódásától. Ocskay segílyt nyervén, megkisértette Viardot, és ez ki is jött a városból a cselből megfutók üzésére: de a lesbe állított legénység rosszul helyeztetvén el, idő előtt fölfedeztetett. A mi engem illet, én úgy vélekedtem, hogy ezen tiszt (Ocskay) noha személyére nézve elég vitéz, nem képes egy lovas hadtest vezérletére. Ő igen óhajtotta volna, hogy egész hadsereggemmel közeledjem hídjához. Ezalatt Bottyánnak, a ki a Vág-Dunánál állott, Heistert kellett figyelemmel tartania. Bottyán ezer meg ezer tervet csinált: miként lehetne sajákon átkelvén, elfogdosni az ellenség örseit; különben ő is szerette volna, ha arra felé közedelem. Én azonban

folytonosan igyekeztem ürügyöt találni, hogy a hadaimmal hátramaradhassak. Ezért menék személyesen meg szemlélni Bercsényi hadtestét is, mely a Garam folyó mellett táborozott. Tanácskozmányt tarték e tábornokkal és másokkal. Ocskay is meghivatott. Megismertetem vele nagy tervemet; ő azonban folytonosan a mellett maradt, hogy sem Viard megtámadása, vagy legalább az, ha sereggemmel az ő hidjához közeledem, nem ellenkezik fő-tervemmel. Hiába mondtam neki, hogy egy hadsereget nem lehet úgy vezérelni, mint egy portyát, és hogy Viard mihelyt megtudandja közeledtetem: Morvországba huzódik vissza. Ő mégis azt hitte, hogy amazz meg lehetne lepni és körülfogni. Hagytam tehát, csak hadd beszéljen. -- Megszemlélém az érsektújvári és nyitrai erősségeket, végre azonban még sem bírtam ellentállani a sok csahosnak, a kik azt állíták, hogy a francziák által engedem magamat félrevezettetni; ezek ugyanis nem akarják, hogy a háboru bevégeződjék, pedig bizonyosan bevégeződnék, ha a gyöngé és megosztott ellenségre mennének. Mert a Vág csak két állomásnyira lévén Viardtól: ha egész hadsereggemmel nem akarnék is ellene indulni, elég volna ha egy jókora portyát küldenék, hogy szállja meg rá a várost. Minthogy az ily balhiedelemnek igen káros következményei lehetnek vala, ha megvetvén azt, mintegy megerősíteni látszottam volna: szükségesnek itélém végre előnyomulni ama szerencsétlen hídig; s minthogy tülről kényelmesebb táborhely volt, át is kelle rajta mennünk. Ilyenek valának azon körülmények, a mellyek akaratom ellenére magokkal ragadtak. — A háboru kezdete óta még nem volt ily szép hadseregem mint ekkor, azonban nem tudtam hogy mit hová fordítsam a hadjárat végéig; mert a télen fölötte alkalmasan megfészkelhettem volna magamat Szi-

léziában, s ekkor igen nehezen működtetett volna az ellenség ellenem, még ha a dán hadakkal erősödik vala is. A tél volt ugyanis — a mint már említém — a legkedvezőbb időszak lovasságomnak zászlói alatti együtt-tarthatására. Tehát a telet vártam; addig pedig valami vár megszálláshoz sem kezdheték, mivel az ostrom-készületeket rézpénzen — pedig egyebünk nem volt — már nem lehetett megszerezni. Velem néhány üteg tábori-ágyu volt csak, s egynehány mozsár. Ezekkel elküldém de la Mothe ezredet, hogy vegye vissza Csejte várát, a melyet a mult évben Stahremberg foglalt el, a mint említém. La Mothe 24 óra alatt visszavevé. Azután kémszemléletet tartattam a vágújhelyi sánczok felett, a melyek jobbszárnyamtól csak 1 órajárásnyira feküdtek; azonban a hadmérnökök azon véleménynyel tértek vissza, hogy e sánczok igen jól védett állapotban vannak.

Nagyon sürgettek a Viard ellen való működésre, de arra még sem birtak rávenni, hogy gyalogságot küldjek ellene, mert azt nem akarám hasztalanúl fárasztani, és meg valék győződve, hogy Viard sokkal ügyesebb tábornok, minthogy be engedje magát kerítetni egy oly városban, melynek árok és terrasseok nélküli falai nagyon vékonyak és gyengék, s lakossága sem igen jó hangulatu a németek iránt. Elküldék tehát egy válogatott lovas hadtestet, biztosítván Ocskayt, hogy ha sikerülend békerítenie Viardot a városba: én a gyalogsággal, s ágyukkal és mozsarakkal utánamegyek. Pekry még nem igen volt kegyemben. ¹⁾ Bercsényi — a ki barátja vala — kért, hogy bizzam reá e kiküldött hadosztály vezényletét, hogy alkalma legyen magát kitün-

¹⁾ A mult őszszel Rabutin ellen tanúsított ügyetlen manoeuvreirozása miatt.

tethetnie. Megtettem kívánságát, de erősen meghagyám Pekrynek, hogy ütközetbe ne bocsátkozzék. Ocskay alatta vezénylett. Nem emlékszem már jól, mekkora volt e hadosztály: ¹⁾ azt azonban tudom, hogy velem a táborban csak a rosszúl fegyverzett és rosszúl egyenruházott lovasság maradt, a melynek száma különben mindig legnagyobb volt a hadseregben. Pekry három vagy négy napig volt oda, s végre visszajött, hogy úgy szóljak, azért, hogy megmondja, miszerint igazam volt. Kénytelen vala elhagyni utócsapatát, hogy ütköznie ne kellessék; de elég gyorsan hátrálván, vesztesége nem volt jelentékeny, kivévn, hogy lovasságom legjobb része lehangoltatott. Igen nehéz volt a különféle jelentésekből kitalálni a valót. Pekry egyszerűen csak ennyit mondott: parancsa lévén tőlem meg nem ütközni, midőn látá, hogy közeledik az ellenség, nehogy ütközetbe keveredjék, visszavonult, s ezért nem is támogató utócsapatát. A mit Ocskay jelente, jobban felvilágosított, hogy t. i. midőn a hadtest a város közelébe nyomúlt: Viard kijött eleibe lovasságával, s a város falai alatt csatarendbe állott Pekry hasonlót tőn, a nélkül, hogy tekintetbe vette volna azon mély patakárkot, a mely hadának két vonala között tátongott. Ezen állásban nézte egymást a két hadsereg, reggeltől egész délutánig. Ocskay, a ki a második hadvonalt vezénylé, észrevévn az említett árkot, figyelmezteté a tábornokot, mily alkalmatlanságot okozhat az, akár mi támadunk, akár az ellenség. Pekry helyeslé nézetét, s minden elővigyázat nélkül elkezdett az első hadvonallal az országut felé húzódni, hogy azt az árkon áthozza. E mozdulatára az ellenség rögtön megindult, és megtámadá. De Pekry

¹⁾ Ötezer emberből állott.

csak a hátrálásra gondolt; annálkevésbé jutott eszébe bárkinek is az említett terv kivitele, a mely előttem mindig kivihetlennak tetszett.

Bizonyos közbejött esemény alkalmul szolgált arra, hogy más vállalatot tervezzek. Tábori előrseim egy hadirnököt hoztak hozzám, a ki Leopoldvárból szökött ki. Ez titkára lévén a várparancsnoknak, annak titkos jegyü leveleit írta, s átadta nekem azt a levelet, a melyet jelenleg általa küldött volna Heister tábornokhoz a várparancsnok; s megismertetvén a jelek kulcsát: ezáltal körülményesen megtudám az erősség szorult állapotát s helyőrségének csekély voltát. Nem vala ugyanis több a várban 200 gyalognál; s ezeknek kellett mindenütt őrt állani, mintegy 100 hadi fogolyra vigyázni, és mióta hadseregem oly közel táborozik vala a várhoz, éjjelnappal készen, fegyverben lenni. Ezen előterjesztés valósága fölött nem kételkedhettem, s ezért Bercsényivel tanácskozván, azt mondtam neki, hogy szeretném ismét megcsináltatni azon sánczokat, a melyeket akkor hanyattam volt, mikor Herbeville-t akartuk megakadályozni, hogy élelmet ne szállíthasson a várba, és hogy e sánczokba vetném egész gyalogságomat, a Vágon három hidat veretvén; Érsekújvárról azonban mozsarakat hoztatnék, Leopoldvár bombáztatására; ha e vállalatunk sikerülni találna — pedig a várbeli őrség mondott állapotában könnyen sikerülhet — bizonyosan nagyobb becsülettel végeznők a hadjáratot, mint hogyha semmit nem téve vesztegelünk. — Szerencsétlenségre ugy akará a sors, hogy udvarmesterem Ottlik, és többen, a kik levelezésben állottak a trencsényiekkal, ugyanekkor azon hirt kapják, miszerint a trencsényi vár élelemhiány miatt már a legvégsőre juta, s hogy Viard parancsot kapott élelmet vinni a várba; de ha mi ezt megakadályozhat-

juk: a parancsnok kénytelen leend capitulálni. Mondom, a balszerencse akará ezt így; mert ezen hir annyira megzavará mindnyájok elméjét, hogy a leopoldvári próbáról többé hallani sem akart senki. Azt állíták, hogy csak egyetlen hid vagy gázló van (a Vágon), a melyen Viard Trencsénybe átmehet, és minthogy a hidfő nincs megerősítve, könnyen fölégethethi a hidat, a gázlót pedig el lehet sánczolni; ekkép csak meg kell indulnunk, hogy birtokunkba ejtsük a várat, a melynek birtoka Sziléziába való beütésünket is minden tekintetben könnyítendi. Az okok elég tetszetősek valának: de kedvem e vállalathoz még sem volt, mivel Leopoldvár vidékét tökéletesen ismerém, Trencsényét pedig nem. Semmisen lett volna könnyebb az ellenségnek, mint engemet akárminő diversio által ezen ostrom abbahagyására birni; elég lett volna Leopoldvára felé huzódnia, Nyitrát és éléstárait fenyegetnie: hogy felhagyjak e vállalattal. — Azonban józan okaimra senkisésem hallgatott. Bercsényi a trencsényvármegyei tisztekkal azt hívé, hogy már benn van a várban; ellenben mondák ők: Leopoldvára reánk nézve igen szerencsétlen hely, már két csatát veszítettünk miatta, s bizonyos, hogy a lovasság mihelyt megtudja e szándokomat, azonnal szétoszlik, mert nem akar oly hosszas ideig tétlenül heverni; eszerint tehát azok, a kik Leopoldvára megtámadását tanácsláák: az ellenség által meg vannak vesztegetve.

Ugy látszék, mintha valami végzetszerű átok szállta volna meg az elméket. A hadi tanácsban egyedül udvari marechalom báró Vay osztozott véleményemben; ekkép végre magam is beleegyezvén tervükbe, Bottyánt hagytam hadtestével és az Ocskay-brigádjával a Vágnál. Szerencsére azok tanácsára, a kik ismerék a vidéket, a podgyászszal kerülőt tétettem, hogy csak akkor érhes-

sen a hegyen át, midőn a vár általunk már meg lesz szállva. — Egyébiránt, kijövé a tanácsból, azonnal elküldém de la Mothe ezredet egy gyalogdandárral, hogy sánczolja el az említett gázlót, gyűjtsa fel a hidat s válasszon táborhelyet. Gyalogságom még este általment a hidon, ¹⁾ lovasságomnak pedig másnap reggel kelle őt követni a gázlón át. — La Mothe jelenté, hogy azon magaslatok miatt, a mellyek a gázló fölött az ellenséges part felől uralkodnak (Viard ezeket már megszállatta) nem lehetett a gázlót elsáncolni, s hogy nem küldhette el a gyalogságot sem a hid felgyűjtására, mivel megtudá, hogy Viard utban van és könnyen elvágható; a mi pedig a táborhelyet illeti, megérkeztemkor választhatok kettő közül, a mellyeket megvizsgált. Az nap, mikor a vár alá kell vala érkeznünk: tábornokaimmal előrenyargalék. Azon reményem, hogy Viardot megakadályozhatom a várnak eleséggel ellátásában: füstbement; még a legnyakosabbak sem reménylheték azt többé, mivel Viard az éjjel azon az uton vala Trencsénybe érkezendő, a mely a városon felül, a vár ágyúinak védelme alatt van. Abban is meggyezének mindnyájan, hogy a várnak élelemmel ellátása után haszontalan lenne a bombázás. Nem maradt tehát egyéb teendők, mint táborhelyet választani, s figyelemmel kísérni az ellenség további mozdulatait.

A trencsényi vár, magas hegyek előfokára van építve, úgy, hogy e hegyek, daczára magas tornyainak, uralkodnak fölötte. A vár alatt, éppen a Vág partján, fekszik a jókora város, kétfelől fallal kerítve. A folyam szélessége körülbelül egy puska lövésnyi. Túl a Fehér-hegyek kezdődnek. A vár hegyek kapcsolatban áll a

¹⁾ Vissza, a Vág baloldalára, a mellyen Trencsény fekszik.

Kárpátokkal, s folytonosan emelkedvén, a sziléziai határok felé huzódik; kelet felől azonban, a honnan mi jövénk, lejtős dombokká lapul, a mellyek többnyire mívelve vannak; ezen dombok egy körülbelől két mértöldnyi átmérőjü medenczét képeznek; ezt egyik felől a Vágra dülő Vöröshegy zárja be, a melyen meglehetősen szoros út vezet át. A leirt medencze feneke igen kellemes, és szépen mívelt síkság, a mellyet közepén egy igen mély és meredek árkú hegyi patak vág keresztül. La Mothe azt ajánlá, hogy e patak hosszában szálljak táborba: én azonban nagyobb biztosság okáért, és hogy könnyebben közlekedhessem podgyászommal, a másik táborhelyet választottam, a Vág folyammal párhuzamosan huzódó magaslaton, — a honnét mind a Sziléziába teendő beütés, mind a podgyászunkkal való esatlakozás könnyebben volt eszközölhető. La Mothe figyelmeztetett, hogy ezen terület alkalmatlan, mivel árkok és vizmosások által rendkívül meg van szaggatva; de azt hívéim: ezen könnyen lehet segíteni, az árkok behuzása és hidak vetése által. Már egészen besötétedett, midőn a gyalogság megérkezett a táborba, és én megtudám, hogy Heister is megérkezett lovasságával az ide egy nagy állomásnyira eső Vágújhelyre. Lehetetlen volt hinnem, hogy e tábornok 2000 lovassal s a Pálffy vezénylete alatt levő néhány század ráczczal meg merjen támadni. 1) Azonban mégis megtette, s mint később magától Pálffy tábornoktól hallám, a következő okok birták e határozatra.

Már említém, mennyire elágazának a vélemények abban: valjon Leopoldvárárt vagy Trencsényt ostromol-

1) A fejedelem nem jól emlékezett többé vissza Heister haderejére, mert ki van mutatva, hogy ennek és Pálffynak 9—10.000 s a Viardéval együtt 14—15.000 embere volt ekkor. Rákóczy hadait 22.000-nek írják.

juk-e? Köztudomásu volt táboromban, hogy többször tanácskozom a tisztekkel, mint azelőtt szoktam; úgy azt is tudták, hogy nem vagyok egyértelemben Bercsényivel. Az e tárgy fölött folytatott szóváltások két napig tartottak. Végre rögtön elhatározván magamat, még azon este fölszedetem a tábort, s a gyalogság újra általajött a hidon, a lovasság pedig egy menettel odább a gázlón. Erre a kémek azt vitték hirül Heisternek, hogy én összeveszván Bercsényivel, elváltam tőle a gyalogsággal, s hogy e tábornok csupán a lovassággal szálla Trencsény alá; ez ellen tehát minden fontolgtatás nélkül megindula Heister.

Én a táborhelyre előbb érkezém, mint a hadak; azonban az idő már későre járván, a területet nem vizsgálhatám meg. Bercsényi megérkezvén a hadsereggel, jelenté, hogy a Vöröshegy átjáratán egy derék vitéz tisztt alatt őrcsapatot hagyott, hogy azon esetre, ha az ellenség felénk avvagy Trencsény felé nyomúlna: tüzeltesen reá, s kisérje oldalvást. Ezen elővigyázat nem volt haszontalan, mert másnap (aug. 3.) hajnalhasadtakor tudtomra adatván, hogy a Vöröshegy felől fegyverropogás hallatszik: általános riadót verettem; azonban lóra vetvén magamat, oly rendetlen s szétszórt helyzetben találám táboromat, hogy csak nagy bajjal birtam csatarendbe állítani a hadsereget. Bercsényinek megparancsolám, hogy a lovasság jobbszárnyát állítsa fel. Én a balszárny megvizsgálására mentem, mert ezt nehezebb volt kiterjeszteni. Azon magaslatnak aljában, a mellyen balszárnyam állott, egy falu volt; a magaslatról az oldalát borító bokrok földözete alatt könnyen le lehetett ereszkedni. Fenn azonban ugyan e magaslat tetején, a hová csatavonalamat állítám, árok vonult végig, a melynek egyik partja magas lévén, jól földözi

vala gyalogságomat; mögötte kis rétség terület, és elegendő térség arra, hogy rajta gyalogságom támogatására felállíthatám idegen lovasságomat. Az elég széles országot, éppen harcsvonalam közepén húzódtott keresztül, a hová legjobb lovasezredeimet állítám. Az országot területét kivéve az egész környék meg volt szaggatva árkoktól és vizmosásoktól; e szerint nem gondolhattam czélszerűbbet, mint hogy karabélyosaimból hat századot tartalékkül egy mögöttünk emelkedő magaslatra rendeljek. — Az ellenség még lőtávolon kívül volt, s jobbszárnyával azon falu felé húzódnék, a mely alatt, balszárnyom előtt terület el. Azt hívém: oldalt akar megtámadni, egy nagy-erdőséggel borított völgyön át. Hogy biztosítsam magamat: három gyalogzászlóaljat indítottam a fenyegetett helyre; nem sokára azonban láttam, hogy az ellenség ellenmozdulattal balrakanyarodván, az országuttra tért. Heister ezen mozdulata igen nyomoruságos volt, és én szerencsétlenségemre azt hívém, hogy jobbszárnyom lovassága, a mely őt egészen túlszárnyalta, egy negyedkanyarulatot téve, rá fog rohanni oldalára; míg ezalatt én három zászlóalja hajdutt küldöttem le a faluba, hogy elrejtőzködvén a sövények közé, támogassák a lovasságot, a mint csak birják. Pékrynek, ki a jobbszárnyat vezényelé, parancsot küldék e terv kivitelére. Ezen tábornok azonnal megindítá lovasságát, s egyenként léptetvén őket, általvivé egy tó megszakadt töltésén. Midőn aztán a tulsó oldalon csatarendbe állítja vala népét: Ebeczky dandárnok jöve hozzá, figyelmeztetvén őt, hogy e hátuk mögött lévő megszakadt gát igen veszedelmes, és hogy én hihetőleg nem ismerém ezen területet, a parancsolat kiadásakor. Erre Pékry visszavivé a lovasságot, s egy tisztet küldött hozzám, jelenteni: mily nehézségekbe ütközött pa-

ransom végrehajtása. — Míg ezek történtek, hogy jobban megismerjem azon utat, a melyen hadvonalaim közlekedhetnek tartalékkal: azon magaslatra menék, a hová karabélyosaimat állítám; itt találtam Bercsényit, a ki efféle alkalmakkor rendesen zavarban szokott lenni személye végett. Elmondám neki, minő rendelkezéseket tettem; de azt legkevésbé sem hittem még, hogy megtámadtassam. És valóban, Heister tábornok csak arra gondolt, hogy Trencsénybe vonulhasson vissza, midőn meglátván, hogy egész hadseregem egyesülve van, megtudá, hogy kémei hazug hirt vittek volt.

Pekrynek szánandó mozdulata szolgált alkalmul Pálffy-nak, hogy figyelmeztesse Heistert, miszerint ama lovaság magatartása nem látszik a legelszántabbnak, s hogy nem sokat kockáztatnának, ha kísérletül a ráczokkal megtámadtatnák, támogatván ezeket egykét (német) lovasszázaddal. Heister beléegyezett, s Bercsényi, éppen midőn vele beszélék, figyelmeztetett e mozdulatra. Rög-tőn az országut felé, harczvonalam derekához vágattam, a hol ágyuim valának, s a tüzelést már elkezdették. Az országuton felállított lovas ezredek tüstént visszaverték a ráczokat: azonban a jobbszárny egyszerre minden ok nélkül megfutamodott. 1) Mindenki az árkokon igyekezett áthatolni, úgy, hogy az ezek mögötti tér egy pillanat alatt mind el volt lepve szétszórt szaladókkal. Azt hittem, hogy tartalékban álló karabélyosaimmal még segíthetek a dolgon. Lóhalálában rohantam tehát az árkokon át ezek felé; s közeledtemben észrevevém, hogy már ezen ezrednek eleje is visszavonulni készül. Szá-

1) Kolinovics szerint Pálffy ezeket könnyülovassággal megtámadván, szintelt megfutamodással csalá ki hadállásukból; lenn a téren aztán hirtelen megfordult, s az ott készen álló vasaszezekkel arczúl veté magát rájuk: e váratlan roham zavart idézett elő a megbombolt sorok közt, s az úzók egyszerre úzöttekké váltak.

guldva vágattam, hogy megállíthassam, mitsem törőd-
vén a földterület minőségével, s egyedül lovamba biz-
ván; ez már két árkot ugrott át: azonban a harmadik-
ban, hihetőleg nagyon közelelvén a másodikhoz, meg-
botlott, és egész bukfenczet vetve, összerogyott, s azon-
nal kiadá páráját. Szerencsémre oldalvást birtam maga-
mat vetni, mindazonáltal balszemem fölött nagy zúzást
kaptam, a minek következtében elvesztém eszméletemet.
Lóra ültettek, és elvezetének a csatatérről a közeli er-
dőbe, a hol megtudván, hogy minden el van veszve;
a podgyászhoz menék, a mellyel három mértföldnyire
haladtam. Másnap reggel Kis-Tapolcsányban valék, a
hová a gyalogsági ezredesek hozzámjövén, jelenték, hogy
hadaik az erdőkben és hegyekben széteszlának. ¹⁾ Gya-
lázatosabb, nyomorultabb, s következményeiben gyász-
sabb csatavesztés ennél sohasem volt. — Két lovassági
dandárom maradt még, a mellyeket Bottyán vezérlete
alatt Érsekújvár táján hagytam, körülbelől 4000 ember-
ből állottak; ezek rögtön mellém jövének, s én az el-
lenség figyelemmel tartására küldtem őket. ²⁾ Harmad-

¹⁾ A csatatéren legtovább a báró Perényi Miklós és Czelder Orbánya-
log ezerei, továbbá a trencsényvármegyei lovasság — Luzsénszky Sándor ezere
— tartották magokat; ezek még akkor is helyt állva küzdének, midőn már
a fejedelem lebukását látó, és őt megholtnak hívő egész hadvonal — e miatt
fejét veszve — futásnak eredett. — A kuruczok 14 ágyut, 35—40 zászlót,
és 400 embert vesztenék foglyokban; halottakban szenvedett veszteségüket a
császáriak túlzott jelentései 6000-re teszik; a kuruczok részéről hivatalos je-
lentésre nem találunk: miután a katonaság — s kivált a gyalogság — a harc-
után haza széledvén: nem számíálhatták meg: hány emberök veszett ott? s a
harczternek sem voltak urai; — mindazáltal hírképen 1500 2000 halottat
emlegettek. Középütt jár, s tán legvalószínűbb, a pozsonyi egykorú névtelen
labancz napló adata, a mely egy a csatateret s elesetteket személyesen meg-
tekintett trencsényi plébános állítása után a kuruczok halottaikat 3000-re teszi.
A császáriak 800 embert veszettek, halottakban s nehéz-sebesekben.

²⁾ Bottyán a trencsényi harc ideje alatt a gútai földvárat vitta meg
és rontatta le, azután ügyekezett a fejedelemmel egyesülni; mikor az első fu-

napra megérkezvén Bercsényi is, megtudtuk, hogy Ocskay titkosan kicsinálván dolgát Pálffyval, ezzel egyetértve hozzája vezeté ezredét, a mely semmitsem gyantott vala, — s körülvétetvén az ellenség által, kényszeríté, hogy a császár szolgálatába álljon. 1) Ocskay azonban nem soká élvezé árulásának jutalmát, melyet a császár részéről kapott; ugyanis egy érsekújvári portyázó csapat által még e télen elfogatván, mint hazáárulónak feje vétetett. 2)

A szerencsétlen trencsényi nap után többé semmi sem sikerült. Bercsényit csekély hadakkal a Garam partjainál hagytam, magam pedig Egerbe mentem. Itt fogadtam körülbelől egy hónap mulva a czár követét Ukrainczowot, a ki azért jött volt, hogy biztosítson ura jóakarataról, és tudassa velem: mennyire óhajtaná a czár a varsói szerződés végrehajtását, továbbá, hogy elhatározta magában, közbenjárását felajánlani a bécsi udvarnál, a magyar ügyekre nézve. E tekintetben Urbichot bizta meg, a ki a bécsi udvarnál teljhatalmazottja volt. A czár követe nem soká időzött nálam: mérték-telen borivás következtében kapott hideglelése sirba vitte.

A hirdetett dán segédhadtest — gyalogság — végre megérkezvén, Heister megszállá Nyitra várát, a melyet

tókkal találkozók: már Nyitrán fölül járt, — annáljobban sietett tehát Rákóczy megmentésére, s még a csata éjjelén Kis-Tapolcsányra érkezett. Kolinovics szerint a harcnak az ő megérkezése előtt nem kellett volna megtörténni, s Bottyán e miatt keserűen panaszkodott is Rákóczynak. — Egyébiránt mind ezeket, úgy e hadjáratok részletes leírását lásd Thalynál: „Bottyán tábornok élete“.

1) Ocskay csak később, augustus végén, Nyitra feladása után árulá el ezredét.

2) Ocskayt a császár jutalmúl tábornokká nevezte ki, s aranylánczczal ajándékozá meg. Arra azonban hibásan emlékezik a fejedelem, mintha őt még e télen (1708) fogták volna el az újváriak. Ocskay elfogatása 1709 káracsony másodnapján, s lefejezetése 1710 január elején történt.

parancsnoka báró Révay (Gáspár) agyulövés nélkül feladott. 1) E vár fekvése igen kies. A Nyitra folyócskának — a melytől nevét vette — völgyét mintegy átszeli. E völgy széles, két oldalát szőlőhegyek szegélyezik, közben-közben szántóföldekkel; a völgy feneke csuparétság, körülbelül három mértföldnyi hosszúságban. A vár tulajdonképpen nem áll egyébből, mint a püspöki székesegyházból, a püspöki palotából, és a kanonokok lakásaiból, a melyek tornyokkal és két erős bástyával, falazattal vannak körülvéve. Az egész egy a többi magaslatoktól külön álló hegyen fekszik, a mely minden oldalról meredek, kivéven a város felől, a hol lejtős fennsíkot képez, melyet a Nyitra folyócska övez körül. Midőn Érsekújvárt a török bírta: Nyitra végvár volt.

Heister, e szerencsés siker által nekibátorodván, Érsekújvárat szállá meg. 2) Mihelyt Egerben tudtomra

1) Nyitrát nem Heister, hanem Pálffy vette be, és pedig nem agyulövés nélkül, hanem a kerített alsóvárost véres rohammal, a felvárat pedig 180 bombának belévetése után, megadás által. Az alparancsnok 100 hajduval — a kik Révay ellen fölzendültek volt — labanczczá lön, Révay a többi 300-zal Rákóczyhoz bocsáttatott. — Pálffy ezután, nemcsak a Csallóközben táborozó 6000 dánnal, hanem a sopronyi táborra hozott 4000-nyi új német és horvát haddal is erősbulván a császáriak: Bajmócz és Nagy-Tapolcsány várait is elfoglalta; sőt később — míg Heister Túl a Dunán futkos, majd Újvárt vívja vala — Litava, Lednicze és Budetin váraeskákat s velök Trencsényvármegyét is hatalmába keríté, — részint erővel, részint Ocskay mesterkedései és az újabb áruló Thuróczy Gáspár kurucz gyalogezredes által segítette. Ez utóbbi szintén megnyeretvén Pálffy által: ezredét Ocskayként elárulta, de 1710-ben ő is elvevé jutalmát, — az újváriak agyonlőtték.

Meg kell még említeni az 1708. nyarán Felső-Magyarországon folyó harcokról, hogy a bécsi kormány zsoldjára Lubomirszky herczeg mindenféle gyűilevés népet összeszedvén Galicziában: néhány ezernyi fegyveres hadat alakíta belőlök; ezek aztán aug. végén beütnek Sárosvármegyébe, s több helységet porrá tesznek. De Berthóthy Ferencz kassai vicegenerális rájok robban, s aug. utolsó napjaiban Palocsavára alatt teljesen széjjelveri őket. Tizenegy elnyert zászlót küldött győzelmé jelölül Rákóczynak. T. K.

2) Előbb azonban még más, nevezetes próbája hiúsult meg, Túl a Du-

esett, hogy Újvárt megszállották, azonnal átkelék a Tiszán, s egész Szakmárig mentem, azon ürügy alatt, mintha Károlyi hadtestével Erdélybe akarnék nyomolni;

nán. Eszterházy Antal ugyanis aug. 1-ső napjaiban némelyek szerint 10, mások szerint 14 ezer emberrel beütött Ausztriába, s roppant zsákmányt ejte; e beütést aug. 16-kán ismételé, egyszerre háromfelől. Egészen Bécs alá hatolt, magát József császárt is csaknem elfogá, a ki futva menekült meg előle Laxenburgból. A kuruczok nagy darab földet feljártak és felraboltak Bécs körül, az ellentálló népet levágták, 1000 foglyot és egyéb szertelen zsákmányon kívül 11 ezer darab marhát nyertek, visszatértökben pedig Rusztot és Nezsídert megvevék, s Bezerédy Soprony alatt közel 500 ellenséget részint levágott, részint rabúl hozott. Ez események fölriaszták a trencsényi diadal örömmámorába merült bécsieket, s annyira fölingerlék Józsefet a dunántúliak ellen, hogy azonnal megparancsolá Heisternek: menjen által rögtön megboszulásokra. Ez azért előbb, Bezerédyt mint Pálffy Ocskayt, megnyeré titokban, nagy ígéretekkel, s a ráczoknak úgy a horvátoknak parancsot küldé: támadjanak egyszerre az országra, — s azután aug. 20-ka után maga is általment 3000 válogatott lovassal. Ezek közül 1800-at Bezerédy keze alá Kőszegre küld vala: hogy az áruló velök legelőszőr saját ezredét vagdaltassa össze. De Bezerédy áruulása a valósulás előtti éjen fölfedeztetvén, ő társaival együtt elfogott, s a Dunán által Egerbe küldetett. Az 1800 lovas pedig már későn érkezhén, visszatére Heisterhez; ez most többi lovasait is, és a komáromi s győri várból gyalogságot s ágyúkat vévén maga mellé: Simontornya várát kezdé ostromolni, ott várandó be egyszersmind amaz 5000 ráczot, a kik a Drávát már átlépték, s 700 péterváradí és eszéki német lovassal erősbülve közelegtek. De a vitéz Béri Balogh Ádám nem engedé őket Heisterral egyesülni: sőt Kölesdnél 3000 lovassal, 1000 gyaloggal s némi szalai fölkelt néppel megtámadván, úgy tönkre veré, hogy az az egész hadtest megsemmisült; több mint 3000 rácz, 3—400 német holtteste borítá a csatatért; a németek ezredese Fluck, a ráczok egyik főkapitányával együtt elfogott, 3 ágyú, 24 zászló, s 500-nál több megrakott táboriszekér stb. a győző kuruczok zsákmányává lön. Heister e csapásra rögtön félbenhagyá Simontornya vivását, sietett legalább a Draskovich vezérlete alatt a Murához kijött 3000 horvátal egyesülni. Utjaközben megrohanta Csesznek sziklavárát: de rútal visszaveretett. Pápnál pedig híré vevé, hogy már a horvát tábor sem létezik. Ennek sánczát ugyanis azalatt maga Eszterházy Antal megtámadván, rohammal bevette, benne 500-nál több horvátot, Jelaich Gábor alezreddessel együtt levágatott, a többit neki hajtá a Murának, Drávának; a kik a vizekbe nem veszének: az üldözők kardjai ölék meg, mert Eszterházy utánok-vágtatván, a Muraközön által üldözi őket, Kottori várát megvívja, Légrádot bekeríti, sőt egyes csapatai Horvátország belsejébe is benyomulnak, s onnét tömérdek ménest, gulyát hajtanak el. — Heister ekké-

1) valódi oka azonban az volt hátrálásomnak, hogy nem reménylheték annyi hadat összegyűjthetni, hogy két hadtestet kiállíthassak, előrelátván, miszerint Érsekújvár eleste után a Bercsényi alatt lévő hadtest fel fog oszlani; következőleg ha az ellenség előrenyomúl: hátrálnom kellend; czélszerűbbnek itéltem tehát előre eltávozni, hogy az említett Károlyiféle hadtestet rendbe szedhessem. Mindíg hittem, hogy Heister tüzérség és ostromkészületek hiányában nem ejtheti hatalmába amaz erősséget, miután Bercsényi a Garam mellett táboroz; de ő noha egész a Nyitra vizéig előre tolá hadait, nem

pen a Dunántúl megveretvén: Pápától maga is sietve vonúlt vissza, először Győr, majd Komárom ágyui alá. — Mig ő oda járt: Újvár táján Bottyán sem pihene; e tábornok ugyanis maroknyi 4—5 ezer hadával sept. elején által kelvén a Vágon: Modort, Bazint elfoglalta; átmenvén a Fehérhegyeken is, a császáriak egy hadát a Morva síkján Szakolcza előtt verte meg, s 400-at levágata belőlök. Ugyan ő a németeknek egy Újvár felé csapó 600 lovasból álló portyáját megsemmisíté.

Heister azonban Komáromban felkészülvén Érsek-Újvár ostromára: ezen erősséget sept. 20-kán körültáborlá, s egész oct. 12-kéig éjjelnappal roppant dühvel törette, vítta; 40 mozsárból 3000-nél több bombát vetetett bele, s 16 nagy réstörő ágyuval rontatta falait. De az őrség, s különösen a jeles Rothenstein a tüzérségi főtiszt, kitünő ügyességgel s bátorsággal adott vissza mindent — háromszorosan. A külön álló malomerődöt a németek tűzakkal is próbálák, az sem sikerült, azután rést lövetvén falain: négy ízben rohanták meg, — azonban a bennt lévő vitéz hajduk mindannyiszor nagy veszteségekkel visszaverték őket, sőt kirontván, petárdáikat is elnyerék. — Heister végre átlátva, hogy minden erőködesei mellett semmire sem mehet az újváriakkal: tetemes kárral elvonúlt a vár alól, Nyitrára. T. K.

1) Károlyi hadainak egy részét még a tavasszal beljebb küldé Erdélybe, s bár az ostromlott görgényi várat — mely valóban hősi védelem után elesett — nem mentheté is meg: de a Kalotaszeg vidékét be Kolozsvárig Tordáig, úgy Láposvidékét meghódítá. Majd júliusban maga is bemenvén: Abrudbányát s a havasokat, úgy a vincei várat elfoglalta, és míg a sarkadi hajdúk Arad alatt a ráczok leghiresebb ezredesét Rác-Tökölyit szerencsésen rabúl ejték: addig ő aug. elején Gyula-Fejérvárott táborozott, s Szászvárost feladás utján, Szászsebest rohammal megvevé, s ez utóbbit prédára bocsátá. De katonái itt is, portyázásaikban is, annyira megtöltözének zsákmánynyal: hogy ezt hazaviendők, lassanként kiszivárogtak mellőle, a Tiszántúlra. Ekkép

igen háborgatta Heister ostromló hadseregét. ¹⁾ Az idő azonban már késő ősze fordult, s az is bizonyos, hogy a nem rég érkezett dánok igen elbetegesedtek, s azonkívül Eszterházy Antal tábornok vezénylete alatt lévő alsó-magyarországi hadaim folytonos beütéseket tőnek Ausztriába, Styriába. Ezek szerint ügyünk állása még nem volt orvosolhatlan: ha az egész nemzetet bizonyos kábultság nem szállta volna meg. Sem főurak, sem nemesek, sem tisztek, sem katonák nem gondoltak többé a háborúval; mindenki csak azon igyekezett, hogy megmenthesse vagyonát s családját. A pozsony-, nyitra- és barsvármegyei menekvők élelmet és lakást követeltek tőlem, a confoederatio által biztosított kötelezettség értelmében. Hogy ekkora rendetlenségen segíthessek, összehívám a senatust és a vármegyék követeit Patak városába. Előreláttuk Bercsényivel amaz intézkedés következményeit, annyi haszontalan fogyasztót kellvén annak folytán táplálnunk, a hadsereg rovására. De semmikép sem utasíthattuk vissza követeléseiket. — Együlés tartása alatt történt, hogy Bezerédy dandárnok és alezredese Szegedy ²⁾ fogva hozattak hozzám. Eszter-

ősze kelve ő is kivonult, összegyűjtésökre. Csak Al-Vinczen, Abrudbányán, Sebesvárában, Kővárban és a Kalota- s Láposvidékén marada benn kurucz sereg; és egyes csapatok még némely székely vidékeken, az erdőkben, guerillamódra harczolva.

T. K.

¹⁾ Egykorú adatok ellenkezőleg azt bizonyítják, hogy mind Bercsényi, mind különösen vezénylő-tábornoka Bottyán, derekasan háborgatták az ostromlók táborát.

²⁾ Szegedy nem alezredese, hanem csak főstrázsamestere (örnagya) vala Bezerédy Imrének, s brigadérosával együtt Patakon nem is ő, hanem Bezerédy sógora és büntársa Széplaki Bottka Ádám alezredes fejeztetett le. E Mező-Szegedi Szegedy Ignác is egyike volt egyébiránt az árulóknak: azonban ő Újkéry Jánossal és Pöstyényi Jánossal egyetemben nem halálra, csak kemény várfogságra ítéltetett. A fejedelem Bottkával téveszti őt össze, s tán főleg a miatt, hogy később Szegedy is — valamint Újkéry — csakugyan fejével lakolt; Bercsényi ugyanis Hajnácskő várában fejüket vétette (1709), mert a börtönből megszöktek volt.

T. K.

házy Antal tábornok fogatá el őket, és árulásukat eléggé bebizonyító okleveleket s tanukat is küldött velök. Bebizonyulván árulásuk, haditörvényszék által halálra ítéltettek, s mások rettentő példájaul fejük vétetett. Szétoszolván a gyűlés, Munkácsra mentem, s itt kezdém el az 1709-ki esztendőt. ¹⁾

¹⁾ Heister Újvár ostromának meghiúsulta után a bányavárosokra vetette magát, és ezeket Bercsényitől — a kinek nem volt elegendő gyalogsága, pedig ama hegyes vidékek és falak védelmére a lovasság nem sokat ér vala — részint harczzal részint pusztán találva, Csábrág várát pedig csel által elfoglalta. Bercsényi a bányák gépeit — hogy a császáriak hasznát ne vehessék — elromboltatta, az aknákat teli eresztette vízzel, s a városok legtöbbjét fölégettette. Azután elment a pataki gyűlésre, a vezényletet a Garam és Ipoly vidékén is, a Vág mellett működő Bottyánra bízva. — Pálffy ezenben Bokros Pál gyalog hadát Nagy-Tapolcsányon fölveré: Réthey György kuruczai viszont Csejte és Vág-Újhely között a trencsényi és újhelyi németekből vagdostak le. — Míg Heister a bányavárosokat foglalgatta: Bottyán átment újból a Vágon, át a Fehérhegyeken, s a németektől birt részekből mind betakaríttatta az élést Érsek-Újvárba, a melynek az ostrom alatt szenvedett csorbáit újra megépíttette. Elfoglalá Nagy-Szombatot is, Pozsonyt körülzárólá, sőt táborát ettől éjszakra Récsére tévén át: Szakolecza felé Morvába is beportyáztatott, s a főlabanczok: herczeg Eszterházy Pál, a Pálffyak, Czoborok, Illyesházyak stb. uodalmaiból 800 szekér lisztet, gabonát hordata és sok száz marhát hajtata be Újvárba. Majd, meghallván, hogy a bányavidékeket kegyetlenül dulató, égetető, prédáló Heister nyert zsákmányát Cusani tábornok földözete alatt Pozsony és Soprony fölfrissítésére utnak indította: lecsapott Cusanira, s vele Galánthánál megütköztvén — a pattogó gránátok a várost is fölgyjútták — szerencsésen elnyeré tőle a gazdag prédát, s azt is bevivé Újvárba. Miután Bottyán Újvárt ekkép fölszerelte: téliszállásokra a bányavárosok alatt a Garam és Ipoly mentében helyezé el hadát, olymódon, hogy főhadiszállása Szécsényben lévén, onét mind a bányavárosokon és ezeknek Heister által több helyütt elsánczolt hegyszorosaiiban tanyázó németekre vigyázhasson, és őket — a mint többször megtévé — rohamok és becsapások által fenyegethesse, mind pedig Újvárval a Garam csatai hidján át közlekedhessék. E hadállását Bottyán meg is tartá egész 1709 ősziég. — Heister pedig Mocsonokon sánczot vettvén: onét, vágmellyéki erődjeiből, továbbá Nyitráról, és Komáromból igyekezett körülzárva tartani Érsek-Újvárt. — Így állának rövideden a dolgok 1708 végén.

1 7 0 9.

Ambár rendkívül kemény tél volt nemcsak nálunk, hanem egész Európában: az ellenség mégis hatalmába ejtette a bányavárosokat, s onnan Árva-és Liptóvármegyékre terjeszkedvén, Árvavárát, a melytől ama vármegye nevét veszi, ostromolta, s a tavasz elején (aprilisban) el is foglalta. Könnyű lett volna az ezen felső vidékbeli hegyszorosokat megvédeni: de sehogysen lehetett többé gyalog hadtesteket összeszedni, még a helyőrségekre is alig volt elegendő gyalogságunk. A lovaság állapota is hasonlóul szánandó vala. Tisztek s katonák egyaránt csak a hírek után kapkodának, s az ellenség legkisebb mozdulatára megdöbbentek, noha ennek jelenlegi ereje nem volt hasonlítható azon hadsereghez, a mellyel Herbeville és Rabutin ellenünk törtek vala. Senkisem gondolt többé ellenállásra, csak arra, hogy mikép mentheti meg, a mije legkedvesebb! — E szomorú helyzetben csak a zavart növelhettem volna, ha ily kevésbé megbízható hadakkal megkezdem a hadjáratot. Ez okból maradtam egész husvétig Munkácson. Bercsényi még előttem állott egy meglehetősen látszatú hadsereggel: mi alatt még egyszer senatus-ülést tartottam Patakon. ¹⁾ Júliusban Szerencsre menék, a hol a czár

¹⁾ Károlyi mindgyárt az év elején feljövén 6000 lovassal a Tiszántúlról, egyesíti erejét Bottyánéval, s a bányákon és Nyitra vármegyében a németeket a két tábornok meglehetősen megzavarva: két ízben — febr. elején és

levelét vettem, a melyben jelenté pultavai győzödelmét, melylyel tökéletesen tönkre tette a svéd királyt.

Heister e hadjárat alatt Alsó-Magyarországon működött, a hol gróf Eszterházy Antallal csatázván: végre emezt átkelni kényszeríté a Dunán, csekély kísérettel. 1) Hogy teljes legyen balszerencsénk: a pestis a török végeken a tavasszal mutatkozni kezdvén: a nép hite szerint egy csongrádi leány által, a ki egy csomag kendert hozott onnan, Csongrád városába hurczoltatott, és

ápril végén -- tetemes éleést és friss hadat szállítanak Érsek-Újvárbá, a melynek vitéz őrsége az egész nyár folytán szerencsés kiszárguldozásokat tesz, föl Pozsonyig és a morva határokig. Bottyán május elején folytatja Újvár élelmezését s a bányavárosok szorongatását: míg Károlyi visszamegy a Tiszántúlra, a hol távolléte alatt a derék katona Bagossy Pál gyalogdandárnok és a nagyváradi ostromzároló hadtest parancsnoka pestisben meghalván, Kirchpaum erdélyi cs. tábornoknak sikerül Váradot megsegíteni, és Sebesvárt megvenni. Károlyi ettől fogva folyvást Kirchpaummal csatázott, változó szerencsével, az erdélyi széleken, mígnem öszrekelve a császáriak Al-Vinczről, majd Abrudbányáról is kiszorítják a kuruczokat, Hunyadban Draguly hadát megverik, s Bagossy Lászlót a Karika szorosán át kinyomják. Csak Láposvidékén maradt még kurucz had, s itt-ott a hegyekben némi guerilla-csapatok. T. K.

1) A kuruczok Dunántúl 1709 elején szerencsésen harcokolának. Eszterházy a Komárom elején lévő sánczokat, továbbá a fertővidéki ballai sánczot rohammal, s későbbben Kapuvárát töretés után feladás által megveszi és lerontatja; az elfoglalt Csíkvárt is visszavijja. Bérei Balogh Ádám pedig győzelmesen üt be Ausztriába, felyargalja Bécs alját, megüzi József császárt — testőreiből is fog el — s gazdag zsákmánnyal tér meg. De júniusban, Heister Dunántúlra fordítván minden erejét: miután a Körmendnél Prayner cs. tábornok ellen győzelmesen harcoló Balogh Ádám három ezredét szétrebbenti, általnyomúl a Rábán, s Eszterházyval folyvást csatázik. És bár Balogh a Rábavonalt megegyeszer áttöri, és Sopronyt a kuruczok még folyvást szorongatják: Heister Siimegvárát július 30-kán, a parancsnokot megvesztegetvén, elfoglalja. Veszprémvárát is megrohanja, de visszaveretik; Eszterházy Antallal Palotánál megütközik, megveri őt, és ekkép eljuthat a Dunához, hogy Bottyán tábornoknak — a ki 5000 emberrel a dunántúliak segélyére általjönni törekedék — átkelhetését Földvárnál meggátolja. Bottyán erre, hogy Heister a Túl a Dunáról a bányavárosok fenyegetése által elvonja: rögtön a bányavárosok felé fordúl, s maga mellé vevén a Szécsény körül lévő hadakat is, a Selmech védelmére Windschachtnál épült úgynevezett verszáli sánczokat megtá-

igy elterjedett. Terjedése rohamos vala, és a járvány Szerencséhez már hatalmasan közeledett, midőn e helyet elhagyám. ¹⁾

Heister teljesen meghódítván Alsó-Magyarországot, újra általjött a Dunán, és novemberben két hadtestben nyomult előre: az egyikkel az Ipoly völgyébe. a mely Nógrádvármegyét hasítja ketté, s Verebélybe, a Nyitra folyócska mellé hadakat vetett, hogy az érsekújvári helyőrség kicsapásait tartóztassák. ²⁾ A másik hadtesttel Vadkertre és Szécsénybe nyomúla, a honnan egy őrséget Rozsnyó közelében helyezett el, és általa összekötetésbe tette magát a Szepességbe hatolt császári ha-

madja. Heves harc keletkezik; Viard, Tollet, és Steinville tábornokok a sánczvédők segélyére érkeznek, s kitérnek Bottyánra: de ez visszaveri őket, s Tolletet arczúl keresztüllővén, elfogja. Ezzel a véres ütközetnek, mely Bottyánnak 2000 emberébe, s a császáriaknak még többre került, vége lön. Bercsényi már előbb Liptóvármegyét rohantatta meg és foglalta vissza: de Bottyánt a hatvani árulás -- melyet szerencsésen elfojtott -- és a bácskasági ráczok fölkelése a Tisza-Duna közé szólítja. Míg hadai a ráczokkal csatáznak: a rettentetlen tábornok lörcincz-kátai táborában sept. 25-ke körül, a magyar ügy nagy kárára — meghal. Eszterházy Dániel ezalatt új hadakkal s élelemmel látja el Újvárt. Túl a Dunán azonban Heister Simontornya és Veszprém várait véres ostrom s vitézi védelem után megveszi. Eszterházy Antal és Balogh Ádám még sokáig küzdenek leolvadt hadaikkal, mígnem késő ősszel általjövén: Dunántúl csak holmi apró, erdőkön lappangó kurucz csapatok maradnak. T. K.

¹⁾ A pestisnek a török végeken már 1707-ben van nyoma; 1708-ban Aradon már javában dühöng; 1709 tavaszán terjed el a kuruczok földére, s az alföldi városokat — különösen Kecskemétet — fölötte igen kipusztítja. Majd a felvidékre is elhatol, irtózatosan dúl még 1710 folytán is: úgy hogy a háború egyik fő megbuktatójának e járványt kell tartani. Kassáról, Eperjesről stb. a várőrség úgyszólván egészen kihalt, a táborokból — a hol a vész kiütött — szétfutott a katonaság; nem lehetett többé miatta nagyobb hadat együtt-tartani. Valóságos Isten csapása volt. Csak a tábornokok közül hárman: Berthóthy Ferencz, Buday István, és Orosz Pál, továbbá két dandártábornok: Bagossy Pál és Radics Endre hullottak el benne. — 1709 mart. 6-kán Pekry Lőrincz is meghalt, de nem pestisben. T. K.

²⁾ Verebélyen már 1709 elején is volt helyőrségük a németeknek, most Heister csak megszaportotta azt új hadakkal.

dakkal. 1) E helyeken mindegyikében volt úgy lovasága mint gyalogsága. A mint megszállá e pontokat: azonnal czölöpzzettel véteté körül; és ez elégséges volt arra, hogy azt higyjék, miszerint e sánczolatok, bevehetetlenek; s reám nézve valóban bevehetetlenek valának: mert nem volt gyalogságom, a mellyel azokat megtámadhattam volna. 2) Lőcsén erős helyőrségem volt; e város régi, tornyos védfalakkal vala körülvéve; az ellenség nem volt oly helyzetben hogy öreg-ágyukat vihessen alája. Andrassy István tábornok önkényt ajánlkozott megvédésére, Czelder Orbán ezredessel, a ki ezen környékbeli születésű vala s egyike legügyesebb tiszteimnek. Leffelholtz tábornok, a ki Szepesvármegyét megszállotta volt: módot talált a lőportárnok megvesztegetésére, úgy hogy ez egy tornyot éppen akkor vetetett föl, a mikor a németek rohamot próbálva közeledtek; de rohamuk kitünő vitézséggel veretett vissza. Azonban Leffelholtz e kudarcz után sem vonúlt el Lőcsé alól. Neje magyar asszony volt, hajdan felesége Absolonnak, Tökölyi kancellárának. Ennek sikerült cselszövényei által megnyerni Andrassy tábornok kedvesét, hogy beszélje rá a tábornokot: egyeznék meg titokban Leffelholtzcal. E nő hizelgéseival valóban czélt is ért. De Andrassy nyilvánosan nem meré végrehajtani szándokát, mivel fél vala Orbán ezredestől és a polgárságtól, a mely nagyon ragaszkodott hozzá. Azonban módot talált titkosan bejuttatni az ellenséget, azon föl-

1) Eszterházy Dánielt a németek Fülekről majd Szécsényből már előbb kinyomák: így veszett el a főhadiszállás és vele a többi hadállomások, a melyeket Bottyán 1708 végétől holtáig megvédett volt. Heister aztán Losonczot és Gácsvárát is elfoglalá, Hajnácskővel együtt.

2) Így rontatta le pl. Bottyán már 1709 tavaszán Léva erődítményeit: mivel nem volt gyalogsága melyet behelyezzen; s ha üresen hagyja vala: a német beleszáll.

tétel alatt mégis, hogy a helyőrségből azok, a kik a császár szolgálatába állani nem akarnak: szabadon kivonulhassanak, és hogy a császár sértetlenül hagyja a város kiváltságait. Sohasem tudtam meg igazán: mi módon történt a németek bejuttatása? Annyi bizonyos, hogy a helyőrség és polgárság meg volt lepetve midőn a városban benn látta őket. Fegyverhez akartak kapni: azonban a főntirt föltételek kihirdettetvén, mindenki megadá magát.

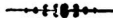
Szerfölött terhemre valának azok, a kik a németek elől menekülvén, szállást, tartást, és kocsikat követeltek tőlem. Egyik felől a németek szorítottak, másik felől a pestis. Alig volt már valami táborozó hadam, mivel azon tisztek és katonák, a kik miután biztos szállásra vitték családjaikat, visszajöttek: alig valának annyian, hogy az ellenség kikémlése végett portyára küldhettem őket. Udvari hadaimmal bolyongtam tehát, hol az egyik hol a másik faluban — a mely még nem volt pestises — tanyáztván: hogy elrejtsem valódi állapotunkat az ellenség elől.

Említém már, miszerint a czár rendeletet küldött a bécsi udvarnál lévő követének, hogy ajánlja közbenjárását Magyarország pacificatiójára; azonban szerencsétlenségeink okozák, miszerint a bécsi udvar a nélkül, hogy a közbenjárást formaszertüleg elfogadta volna: igen kemény föltételeket adott át az orosz követnek, a ki azokkal hozzám jöve Nagy-Mihályba. Fényesen fogadám: de az előterjesztett föltételek nem szolgálhattak alkudozásra alapul. ¹⁾ Nem sokára az ő visszautazta

¹⁾ Fegyvernyugvási alkudozások a két hadakozó fél között már 1708 őszén is folytak, egész 1709 tavaszáig: de nem vezettek semmi eredményre. Ez alkudozásokban báró Tolvay Gábor — előbb Rákóczy rabja — volt a közvetítő, majd Eszterházy Antal és Cusani tábornokok bizattak meg: de ők sem egyezhettek össze.

után néhány a svéd király pártján lévő lengyel főur érkezett hozzám, s oláh és tatár segédhadakat és néhány század draganyost ajánlottak; a pultavai ütközet után ugyanis a svéd király hadai Lengyelországban is pórul járván: ők körülbelől szintolyan helyzetben voltak, mint én. Mielőtt azonban pénzt költenék e vállalatra: meg akarván győződni a felajánlott hadak létezéséről, biztosokat küldék Lengyelországba; de ezek nem találtak reájok. — Az ősz vége felé a véletlen mégis mintegy kétezer valósággal létező emberből álló segílyt hozott, a kiovi palatinus Potoczky alatt. Ezen főur Szaniszló király által fővezérül neveztetvén, s a muszkák által megveretvén: a magyar határookra kénytelenített huzódni; s folytonosan üldöztetve, engedelmet kért tőlem bejöhetni, a köztünk levő barátságra hivatkozván, a mellyet valóban tanusított is, midőn a háboru kezdetekor némi hadakkal megsegítte. A mi az ő saját személyét illeti, válaszolám neki, mindenkor örültem és örülni fogok, ha irányában minden tőlem kitelhető barátságot tanusíthatok: de a vezérlete alatt lévő hadakat, minthogy szövetségese vagyok a czárnak, be nem fogadhatom mindaddig, míg azok a czár ellenségeinek: a svéd királynak vagy Szaniszló királynak szolgálataban állanak; más utjok tehát a menekülésre nincs, mint ha szolgálatomba lépven, nekem hűséget esküsznek; ezáltal bizonyosan kedvezőbb helyzetbe fognak jutni, mint hogyha hadifoglyaivá lennének a muszkának, a ki különben is oly hathatósan üldözi őket, hogy semmi idejük nem marad a fontolgatásra. Elfogadák ajánlatomat. Munkács felé jövének be, a hová eléjük mentem; hűségenre esküdtek. Ezek után tudatám az őket nyomon űző orosz brigadérossal, hogy e hadak nem lévén többé a czár elleneinek, hanem szövetségeseinek

szolgálatában: ha üldözésök végett átlépne a határokon, megsértené a szerződést, a melyet fejedelmével kötöttem. Ezen hadak között találtam ama dragonyos ezred maradványaira, a melyet a svéd király helybenhagyásával Bonac marquis állíttatott volt számomra Lengyelországban, Bielk svéd ezredes által; alezredesük a francia Chariére vala; ezen ezredet azonban körülbelül két esztendeje Szaniszló király a maga számára visszatartóztatta. Jelenleg már csak kétszáz emberből állott. A svéd király szolgálatában volt Zilik ezred, a mely a hochstädti ütközetben elfogott francziákból alakíttatott, szintén velök jöve, de ez is csak vagy százötven emberből állt. Köztük valának még Szaniszló király testőrei, és a palatinusnak négy század dragonyosa, mindenik században körülbelül negyven — negyven ember. A többiek lengyelek és lithvániai tatárok voltak, a kik lipkának neveztetnek.

1 7 1 0.

Miután e hadak kinyugodták vala magokat, mintegy kétezer gyalogot szedtem össze, s kitűzván a helyet Károlynak, a hol velem a parancsnoksága alatt lévő hadtesttel egyesüljön: Karácsony ünnepei után (1709) minden podgyász nélkül elhagyám Homonnát. Az idegen hadak más uton haladának. Mindnyájan megérkezvén a kitűzött helyre, hogy mozdulatainkat elrejtsük az ellenség elől, a Mátra hegyláncolata által fődöttük magunkat. Szándékom az ellenség vadkerti posícióját volt megtámadni, a hol Sickingen tábornok vezénylett, s szerencsés siker esetében onnan Szécsény és Rozsnyó ellen fordulni. A falvakba nem szállottunk be a pestis miatt. Mitsem törődve a téllal, a fagyos földön kelle hálnunk, s megelégedtünk, ha a szél ellen fődhattük magunkat. Ily keserves menetekkel értünk el végre az 1710-ik évi január hó vége felé (22-kén) az itt sem nem magas, se nem meredek Mátra hegység szorulatában fekvő Romhány faluhoz. A Lókus nevű jó mély patak, melynek ágya két széles gázlót kivéve lábolhatlan, innen egy mértföldnyire a mint mondják egyetlen forrásból ered. Ez a halmok mentében foly, s egy ezekből kiszögellő fokba ütödvén, terjedelmes és igen iszapos mocsárrá terül. Éppen azzal foglalkoztam, hogy hadaimat e patakon átszállítsam, táborba helyezendő: midőn azon kis portya, a melyet az ellenség ide egy kis órá-

nyira eső vadkerti hadállásának kikémlelésére kiküldöttem volt, visszatérvén jelenté, hogy az ellenség lovasága az Érsekújvár felé vivő országuton menőben van. Eleinte azt hívtém, hogy az ellenség megtudta Eszterházy Antal tábornok nyomulását, a kit a végből küldtem vala amaz erősségbe, hogy a helyőrségbeli tisztek között támadt czivakodásnak és viszálykodásnak véget vessen. 1) Közeledésemkor parancsot küldék utána, hogy lovasságom azon részével, a mely az ezen vár körül fekvő falvakban volt elhelyezve, jőjjön vissza s csatlakozzék hozzám; de levelem az ellenség által felfogott.

Kevés idő mulva jelenték, hogy az ellenség mintegy 1500-nyi lovassággal felénk tart. 2) Ugyis táborba akarván szállani, már csatarendben voltunk, hátunkkal a patakra támaszkodva, jobbszárnyunkkal pedig az említett mocsárra, a hová gyalogságomat helyezém. Az ellenség mihelyt megpillantá harczvonalamat: szintén csatarendbe állott, hátával a mocsárra dülvén, és ekképen balszárnyával fedezett oldallal kezde előnyomulni: a miből azt következtetém, hogy a harczvonalam végét képező gyalogságot akarja megtámadni, hogy így oldalba vehessen. Erre én egy negyed-kanyarulatot tetettem, hogy őt bekeríthessem; minthogy azonban az én hadvonalom sokkal hosszabb volt az ellenségénél, s a balszárny végén álló lengyelek azon törekedtek, hogy

1) Eszterházy Újvárra érkezvén: hadaival Balogh Ádám ezen várból éppen a romhányi ütközet napján rohamos kitörést tett, Pozsonyon túlhatolva; bevette a császáriak récei erődített táborát és Szent-György városát ostrommal, s fölprédáltatá. Ugyanekkor a dunántúli bujdosó kurucok is összeverődvén, szerencsés becsapást tettek Ausztriába. T. K.

2) Ez csak előhada, vagy egyik hadoszlopa lehetett Sickingennek, a ki tekintélyes erővel — saját, Viard, Rauchoff és mások német regimentjeivel, Ocskay egykori elárult ezredével, s rácz hadakkal stb. vett részt az ütközetben. T. K.

összecephassanak a némettel: e fordulatuk által anynyira jobbra nyomták hadvonalamat, hogy a gyalogság majdnem a mocsárba szorítottatott. Ez utóbbit Bagossy ezredes vezényelte, a ki Olasz- és Franciaországban is szolgált volt, de nem igen tanulta meg a hadi mesterséget. 1) Nagyon távolról tüzeltetett az ellenségre, s a gyalogság hátramaradt. Mig a svédek és rendes lovasságom karddal kezökben keresztülvágták az előttük álló ellenséges lovasszázadokat: 2) azalatt a lengyelek az ellenség jobboldalát törték által, s néhány társzekeret és Sickingen hintáját kizsákmányolták. Ezen tábornok azt hívé, hogy Károlyi hadteste ellen indul, a melyről azt jelentették neki, hogy az ő (vadkerti) hadállásától két állomásnyira eső falukban fekszik. Meg is volt rendkívül lepetve, s mint elfogott levelekből megtudám, a bécsi hadi-tanács haditörvényszék elé akará őt állítani: mért hagyá el posí-tióját, holott parancsa az vala, hogy védelmi állapotban tartsa magát. E pillanatban megnyertnek hittem a harczot; azonban a svédek nem látván már semmit magok előtt: vagy nem akartak vagy nem tudtak az ellenség jobbszárnyára fordulni, a melytől egy magaslat választá el őket; helyükön maradtak tehát. Az ellenség oldalá-

1) Bagossy László értetik, az 1709 tavaszán elhunyt Pálnak öcscse, a ki ugyanezen év elején szökött haza Törökországon át Olaszországból, a hol mint a császár gyalogezredese szolgált. T. K.

2) Ezen rendkívül heves rohamban — a mellyel a magyarok a németeket, magát Sickingen tábornokot is, az említett nyakigérő mocsárba szorították — esett el Babocsay Ferencz kurucz lovas brigadéros, a kit aztán Bercsényi nagy hadi pompával temtetett el. Ugyanekkor hull vala el a Galánthai Balogh István lovas dandárnok alezredese Andreánszky Zsigmond, a ki a császáriakat a mocsárban is üldözvén, ott lövetett keresztül. A németek közül azonban e roham alkalmával sok főtiszt és 1000-nél több chevaux-legers vagdaltatott össze, mások megrettenvén századonként rakták le a fegyvert, s esdettek kegyelemért. Hasonló szerencsével folyt a harcz a bal-szárnyon is: csakhogy ott a németek hadvonalainak áttörése után lengyelek, magyarok Sickingen társzekerének fosztogatásához láttak. T. K.

nak két lovasszázada pedig észrevévén azon nagy hézagot, mely a gyalogság hátramaradása által támadt: egy negyed-kanyarulattal karabélyosaim oldalára rohant; és ennek következtében nem verhetők meg tökéletesen az ellenséget, a melyet mindenhol magára hagytunk. Magára hagytuk, mondom, mert a patakon átmenvén a hidon és a gázlókon ¹⁾ megállánk, s az ellenség meg lévén rémülve és zavarodva, nem mert helyéből mozdulni. Ha csak kissé tapasztaltabb tiszteim lettek volna: azon a helyen, a patakkal szállottam volna táborba; de ez nem oly tiszteteknek való feladat volt mint az enyéim. Hátrálót verettem tehát, s lassu menetekkel két mértföldnyire vonultunk a helyszínéről. ²⁾ Midőn az ellenséget megtámadtuk, Károlyi hadteste még nem kelt volt át a patakon; ő tehát látván hogy az ellenségnek jobbszárnya és dereka (centruma) megdöntetett, és hogy a németekkel lévő rác hadak Vadkert felé menekülnek: elvágta visszavonulási utjokat, s vezérokot elfogá. Gyalogságom sokat szenvedhetett volna,

¹⁾ E mozdulatra a fejedelem által említett körülményen kívül még egy sajtósági véletlen is adott okot. Egyik közeli faluban egy Migli nevű, Viard ezredbeli részeges százados szállásolt, csak 12 katonával. Ez meghallván az ágyuzást és fegyverropogást: Romhány felé indul, s közeledtekor — szerencsétlenségre éppen akkor midőn a kurucz balszárny diadalmas hadai a csatarendből szétszolvva a zsákmányláshoz fogtak — elkezdi részeg fővel rettentesen doboltatni, trombitáltatni. A kuruczok azt gondolván: hogy a németeknek újabb segítségök érkezett Vadkertről: zavarba jönek, s átmennek a patakon, ott állanak csatarendbe, hogy emek védelme alatt várják be a történelmüket. Ekkor bűjt elő Sickingen is a nádasból, s verte rendbe össze visszakuszált hadait. — Migli ezen stratagémájáért — mely által a császáriak egész hadseregét a végső veszedelemtől ily véletlenül megmentette — ezredességre emeltetett.

T. K.

²⁾ Sickingen is ugyanezt tette; rendbe vert hadait megszemlélvén: „hamarsággal visszahuzódott Vadkertre“. A svéd és lengyel tisztok egyébiránt az ellenség üldözését tanácsolták Rákóczynak, a ki azonban pár napi pihenést vélt szükségesnek.

T. K.

ha nem fődözi a nádas mocsár, a mellyen gyalog át lehetett volna ugyan menni, de lovon nem. Hadaim ez alkalommal nem oszlottak szét; s a lengyeleket néhány napi pihenés után Érsekújvárra küldém néhány magyar ezreddel, hogy az újvári lovasság számát növeljék, s a körüllevő vármegyék helységeiben találtató minden gabonát hordassanak be a várba. ¹⁾

Károlyi még ezideig egy hadjáratban sem volt folytonosan alattam; csak most ismerém meg voltaképen tehetségét, s ő is csak most nyert igazán bizalmat irántam. Ekkor már a Tököliféle tisztok, a kiknek rosztanácsait szokta vala követni, részint elhaltak, részint elveszének. Bagossy (Pál) a ki a császár szolgálatában főtiszt (ezredes) volt, ezelőtt körülbelől egy évvel jött vissza a hazába, Ivrea piemonti vár védelme után; de a pestis elragadta őt, itthoni hadműködésének kezdetén. E tiszt becsülte a gyalogságot, és értett vezetéséhez, láttott rendszeres ostromokat és ütközeteket, — s mint-hogy Károlynak rokona és régi barátja volt: lassanként felvilágosította őt a hadviselésről. ²⁾ Oly elmének mint Károlyi nem sok oktatás kellett; a természet megadott neki minden kelléket arra, hogy jó tábournok váljék belőle; gyors felfogásu, szilárd, tevékeny, fáradhat-

¹⁾ A kurucok közül ez ütközetben — melyet nemcsak ők hirdettek diadalnak, de a másik párt felé hajló egykorú történetíró Kolinovics is „Rákóczy kitünő győzelmének“ nevez — egy brigadéros (Babocsay), három ezredes, és 350 közkatoná esett el: míg a németek közül a nagyszámu sebeseken kívül több elhullott másfél ezernél; Rákóczyék sok chevaux-legerslova nyertek zsákmányul. Kassán Bercsenyi ünnepélyes „Te-Deum“-ot tartatott e győzödelemért, a mely az Érsek-Újvárral való összeköttetést ismét helyreállította. T. K.

²⁾ Semmi kétség, hogy a fejedelem itt Bagossy Pált — egykor szintén császári gyalogezredes — érti, csakhogy őt már 1707 szeptemberben itthon találjuk; hazatérésének idejét Rákóczy az 1709 elején hazaszökött testvéröccsével Bagossy Lászlóéval zavarja össze. T. K.

lan, a módok és segédeszközök kitalálásában gazdag, szorgalmas, mindig vidám és nyájas volt ő; alattvalóit jól meg tudta válogatni, és helyesen alkalmazni; gyűlölé a lakmározásokat és a pulyaságot. Ezért több pénzt halmozott össze a háboru folyama alatt, mint a többi tábornokok valamennyien, — a nélkül, hogy a népet vagy a vármegyéket zsarolta volna. Azon terve, hogy az érsekújvári éléstárokat meg kellene tölteni, igen tetszett nekem, s kivitelét Eszterházy Antal tábornokra bízam; azonban ennek tanácsadói nem találván azt kedvök szerint valónak: azt ajánlák neki, hogy a németeknek a vártól két jó állomásnyira fekvő (tavarnoki) éléstárát foglalja el. A helyőrségből gyalogságot vitt magával ezen erődített élelmentár megostromlására: de visszamenetelére nem sokat gondolt. A mi a támadást s az élelmentárelfogalást illeti, az sikerült neki; de a nyert zsákmánynak csak egy részét rakathatta föl, mert nem gondoskodott előre elégséges számú szekerekről. A Csallóközben, Nagy-Szombat és Verebély körül elhelyezett németeknek elég idejük lévén ezalatt összegyülekezni: Nyitrán alól foglaltak állást, úgy hogy Eszterházy harc nélkül nem juthatott vissza a várba. Szőlősnél akadt az ellenségre, s csatarendbe állván, a gyalogsággal akart támadni. Riviére hadmérnök azonban szerencsére ellentállott e szándékának, s a gyalogságot a szekerekkel gyorsan előreküldötte és megmentette, míg a lovasság harcban állott a némettel. Ezen ütközet alkalmával a lengyelek igen rosszul viselték magukat, a mi által aztán hiúságok, mely a romhányi ütközetben tanusított vitézségök óta mindinkább növekedik vala, nagyon lelohadt. Egyébiránt hadaim e szőlősi harczon sem meg nem zavarodtak, sem nagy veszteséget nem szenvedtek. Visszarendelém őket Érsekújvárról, honnan elég panasz érkezett hozzám Eszterházy tábor-

nok ellen, a kinek folytonos mulatásai és dinom-dánomjai a várba édesgették a lovassági tiszteket, s a tábornok ezeket is az éléstári készletekből élelmezteté, elanynyira, hogy ismét idejében lesz vala az erősség ellátásáról gondolkodni. Elmondhatom azonban, hogy Károlyi ugyszólván időt sem engedett arra, hogy komolyan gondolkozhassam e felől; mert ismervén a vidéket ¹⁾ s a falvak gazdasági erejét: csakhamar kivetette és beszedetni javaslá a gabonában fizetendő adót, a melyet mindenki a jászberényi templomba tartozott szállítani, azon ürügy alatt, mintha a hadsereg élelmezésére fogna fordíttatni. Alig hagyám helyben e tervet: és örömömre már végre is hajtatott az minden zaj és nehézség nélkül.

Ekkép töltöttem február és márczius hónapokat; végre tüzelő-fa és tábori gunyhók hiánya miatt kénytelenítettünk a pestis által részben vagy egészen kipusztított falvak közelében szállani táborba, hogy lebontván az elhagyott házakat, tüzelőt nyerhessünk. Márczius vége felé az élelmiszerek készen lévén az elszállításra, Károlyit elküldém, hogy hadaival erőtetett menettel nyomúljon előre, s helyezze őket el Pest körül; a hol három vagy négy napig pihentetvén a hadakat, két erős menettel elérheti Érsekújvárt. A kitűzött napon megrakattam gabonával az egész velem lévő hadakat, egész udvarom népét, és mindenkit a ki csak lóra ülhetett. Még magam is megrakodtam, s azzal vitük Károlyi után, a ki mihelyt megrakodott, elindult. Daczára a Garam és Nyitra áradásának, e tábornok hajók segedelmével, s az ellenség vigyázatának kijátszásával az egész szállítmányt szerencsésen bevitte Újvárba. Eszterházy azonnal visszajött onnan, Károlyi pedig

¹⁾ A Jászságot s Heves és Pest vármegyéket érti, a hol ekkor a kuzucz hadak legnagyobb része táborozik vala.

aprilis végéig ott maradt, a helyőrség rendezésével foglalatokodván.

A lengyelek mióta Érsek-Újvárról visszatértek, folytonosan új meg új bosszúságot okozának; szakadatlanul téli-szállást, jutalmakat, sőt kártalanítást követeltek. Zajos és hánykolódó magokviselete a lázadás színét kezdi vala magára öltetni. Hogy kielégítssem őket: Kecskemét, Kőrös és Czegléd terjedelmes városokba küldöttem el: lelkökre kötván, hogy jól vigyázzanak a ráczokra. Ők azonban nem teljesítván figyelmeztetésemet; a Szegedből kitörő négy vagy ötszáz rácz által meglepettek, s furcsa rendetlenségben érkezének táboromba, panaszokodván, hogy a történeendőkről nem tudósítottak. Élükön egy Gruzsinszky nevü vitéz és igen értelmes tiszt állott, a kit tábornokká tettem volt; ő viseletüket igen kárhóztatá. Ezért aztán le akarák őt tenni, egy Soltik nevü másik tiszt unszolásaira. Hogy lecsillapítsam őket, irtam a kióvi palatinusnak, a ki ekkor Kassán tartózkodott: egyenlítse ki őket egymással tekintélye által. El is jöve e főúr Egerbe, a hol találkozám vele. Táborom közelében kívánt elszállásoltatni, hogy a lengyelek kezénél legyenek, s így könnyebben rendbeszedhesse őket. Ezt megadván neki, ő körüle helyezém el azokat is kényelmes szállásokban, míg én folyvást gunyhókban (barraques) táborozó hadaimmal fedeztem őket. A palatinussal jött rendes katonaságot azonban magam mellett tartám. Egyszer kora reggel vadászatra indulván, ezek közül az egyik dragonyos-század dobosa hintómhoz közelék s beszélni kívánt velem; engedélyt adván neki erre, fölfedezé, hogy az éjjel a palatinus dragonyosai-ból két század elhagyá a tábort, s keresztülmenvén az előőrsökön, azt mondák, hogy harcra vannak kiküldve; továbbá, hogy a Szaniszló király testőrei és a svéd ki-

rály ezrede egész éjjel fölnyergelve tartották lovaikat, azon szándékkal, hogy a palatinushoz csatlakozzanak: egyesülten megkisértendők az országon át Moldovába és onnan Benderbe a svéd királyhoz juthatni. E terv énnekem hihetetlennek tetszett; de a két század eltávozása bebizonyúlván, a palatinus szállása felé küldék, megtudandó: miben áll a dolog? Harmadnap estvére levelet kaptam azon biztostól, a kit a palatinushoz küldöttem volt; jelenté, hogy ő maga is mintegy két napi járásnyira hurczoltatván, csak most tudósíthat, hogy a palatinus összes hadaival a legnagyobb gyorsasággal halad Máramaros felé. Mivelhogy ez a dolog neheztelessét vonhatta volna reám a czárnak, a kit a kióvi palatinus írásban adott becsületszavára támaszkodva biztosítottam, miszerint ez utóbbi és hadai semmit sem fognak tenni az ő érdekei ellen: a Moldovával határos vármegyékbe azonnal futárokat indítottam, oly parancsolattal, hogy a palatinust és hadait által ne ereszszék. Minthogy azonban a lengyelek már három állomásnyira megelőzték vala ezeket: oly gyorsan haladának, hogy a határokon ellentállás nélkül átmehettek. A palatinus ezen tette elővigyázóvá tett a (lengyel-svéd) rendes katonaság irányában. Meghagyám Eszterházy tábornoknak: juttassa eszökbe, hogy mily jót tettem velök, midőn megszabadítám őket a muszkáktól; hogy miket ígértek, és mégis mit tett a palatinus; végre, mit kell várnom tőlök hogy megmutathassam a czárnak, miszerint ellenségeivel sem össze nem játszom, sem egyet nem értek. Különben nem akarom őket arra kényszeríteni, hogy valóban szolgálatomban álljanak, sőt ígérem, hogy azoknak, a kik nem akarnak többé maradni, utleveleket adandok Sziléziába; lovaikat és fegyvereiket azonban, mint a mellyek nem az övéik, itt hagyják. Szaniszló

király testőrei és némely menekült francia tisztek ez utóbbi módot választák: de a katonák s a jobb tisztek örömmel maradának szolgálatomban.

Mig e fáradalmas téli hadjáratot viselém: Bercsényi tábornok nejjével a pestistől minden képzelet fölülmulólag félvén, Zemplénavármegyében tartózkodott. Nagy kísérettel járni igen tartván, egyik várból és egyik földesúri lakból a másikba költözött; rendkívüli elővigyázattal élt a ragály ellen. S mégis ugy látszott, mintha a járvány őt mindenüvé nyomon követné, mert a környezetebeli többnyire beleestek: míg ellenben táboromban nem akadt pestises beteg. A külföldi levelezéseket Bercsényire bízam. Ő nem sokára a romhányi harcz után figyelmeztetett, hogy küldjem el Franciaországba Le Maire hadmérnökkari dandárnokot, azon előterjesztvényekkel, a melyeket nekem a czár a pultavai ütközet után tétetett, hogy t. i. ha a francia király hozzája követet küldene: ő kész lenne a királylyal szövetséget kötni, és egész győzödelmes hadseregével segítségemre jöven, arra kényszeríteni a császárt, hogy kösse meg a békét Franciaországgal; — föltéve, hogy a legkeresztyénebb király megígéri neki, miszerint a császárral és szövetségeseivel (Anglia, Hollandia) nem kötend az ő (t. i. a czár) kirekesztésével békeséget. — Varsói szerződésünkben meg volt állapítva, hogy utleveleim érvényesek legyenek a muszkák előtt, valamint a czárei is Magyarországon. Azt hívém tehát, hogy Le Maire minden akadály nélkül utazhat; de Jánus (orosz) tábornok, a ki később a czártól a császár szolgálatába állott át, megvizsgálván sürgönyeit, visszaadá ugyan azokat és őt magát is elbocsátá: azonban titkon az egészset megjelenté a bécsi udvarnak. Nem sokára ezután számtalan koholt másolata

terjede el Lengyelországban leveleimnek, a melyekről azt állíták, hogy elfogattak. Teljesek valának pedig e másolatok ezernyi ezer hamisságokkal: hogy elhitethessék a czárral, miszerint én és a franczia király egyesülten arra biztatjuk a török szultánt, hogy a czárt a svéd király érdekében támadja meg. Kevéssel Le Maire elutazta után Desalleurs marquis, a kinek kora nem engedi vala, hogy elviselhesse a hadjárat fáradsalmait, és így vesztég marada Munkácson: urától a királytól visszahívó-levelet kapott, és egyszersmind rendeletet: menjen rögtön konstantinápolyi követségre. Minthogy Munkácstól igen távol valék, megbízám őt: adja át visszahívó-levelét Beresényi tábornoknak; Máramarosvármegye tiszteinek pedig rendeletet küldöttem, hogy a legnagyobb biztosságban költöztessék őt által Moldovába.

Téli hadjáratomnak Érsektújvár élelemmel ellátásán kívül nem nagy eredménye volt. Még egy diversiót akartam megkísérteni Alsó-Magyarországon, (Túl a Dunán) hogy az ottani népet újra fölbátorítsam. Ugyanis Balogh dandárnok, ¹⁾ a ki bátor és igen jó vezérlő tiszta vala, és több más azon földről valók, a kik Eszterházy tábornokkal a Dunán átjöttek volt, nagy reményekkel kecsegtettek. Azonban nem voltak hajóim, s nem volt biztosított átkelési pontom a Duna mellett: udvari két gyalog ezredemnél több gyalogságot nem birtam táborra vinni. A pestis igen megfogyasztotta a kassai helyőrséget, s a jámbor öreg Radicsot is, a ki Rabutin ellen megvédte a várost, elvivé. Ki kelle tehát egészítenem a kassai helyőrséget, valamint az eperjesit is. Közöltem tervemet Károlyival, s elhatározám hogy végrehajtom, miután a lovakat előbb a fűre veretem. Nyugidót en-

¹⁾ Béri Balogh Ádámot, a serény, hív, és fáradhatlan dunántúli vitézt érti.

gedtem tehát a fivellés végett e hadaknak, s Jász-Berényhez közel a Tisza partján egy félreeső helyet ¹⁾ szemeltem ki táborhelyül. Táborom mögött hidat veretem tutajokból, a végre, hogy könnyebben visszavonulhassunk azon esetre, ha az ellenség, megtudván hadaim csekély számát: a szécsényi és vadkerti lovassággal, a melylyel még a rozsnyóit is egyesíthetné, némi támadási kísérletet akarna tenni. A németek amaz első két hadállása csak két jó menetnyire — és ez is síkság — esett tőlem. Hogy efféle történhető kudarcz alól kivonjam magamat: sürgős teendők ürügye alatt Munkácsra mentem Károlyival, két század udvari lovas-karabélyosom és udvarom egy része által kísértetve. Siettettem a (munkácsi) várhegy körül terülő város erődítését; a minthogy csakhamar védhető állapotba is tétetett. ²⁾ Az erdélyi tanácsosokat és nemességet Máramarosba Husztra gyülekeztettem össze, a hová magam is elmenék, és ott velök az erdélyiek felbátorítását illető, mindazáltal meglehetős sikertelen és határozatlan intézkedéseket állapítottam meg. Június elején pedig átkeltem a Tiszán, hogy Károlyihoz Apátiba menjek. Ennek hadteste az erdélyi határokon volt összpontosítva. Hogy szándokomat el ne áruljam az ellenségnek, a Máramaros és a Tisza közti síkságon vonultam keresztül, a Tiszán vert hidon által (puszta-szeghi) táboromba jutandó. Eszterházy tábornok, a kire távollétem alatt a vezényletet bíztam, volt, nem tudván semmit tervemről: engedélyt kért, hogy Egerbe mehessen, a mit örömezt megengedtem neki, sőt meg-

¹⁾ A szeghi pusztát, alias Puszta-Szeghet.

T. K.

²⁾ Azon hétszögű alsó bástyázatot érti, melynek tervét Demoiseau a zsbói harc után készítette volt, a mint az 1705 év végén a fejedelem megemlíti. E bástyázatnak, mely Munkács erősségét megkettőzteté, ma már nyoma sincs; a szathmári béke után a németek lerontatták. — A lovasság főleg ezen alsó várban tanyázott.

T. K.

bizásokkal is elláttam őt oda, félvén nehogy át kívánjon menni a Dunán: mivel ezen expedítiót okos és elszánt emberekre kell vala bíznom. Károlyinak sikerült iparkodása és a nép lelkes közreműködése által hajókat szerezni. Ezeket szekerekre raktuk, s a homok-sivatagokon a legégetőbb nyári hőségben négy öt jó menettel áthaladtunk. A Duna partját Szent-Márton-Kátánál ¹⁾ értük el. Két napba telt, míg báró Palocsay brigadérost, ²⁾ a kit ekkor tábornokká neveztem ki, továbbá Balogh dandárnokot és Borbély ezredest ³⁾ — azonban meglehetősen csekély haddal — át birtuk szállítani. Mert azonfölül, hogy hadaimra az innenső félen is szükségem vala: még a budai taraczkos sajkák is leereszkedének s czirkálni kezdettek, úgy hogy a mi kis hajóink nem járhattak többé által. ⁴⁾ Palocsay expedíciójának nem nagy sikere lett. Az elbátortalanodott nép ugyanis látván, hogy nem valami jelentékeny hadtest jött által: nem mert a németek ellen újra fegyvert fogni. ⁵⁾ Körülbelül három hónap mulva Palocsay megbete-

¹⁾ Tollhíza Szalk-Szent-Márton helyett; Palocsayék át költözése ugyanis Szalk és Rác-Álmás között történt. T. K.

²⁾ Báró Palocsay György Károlyi rokona, és később Bottyán özvegyének gr. Forgách Júliánának férje: azelőtt a császár szolgálatában mint huszár főtiszt hadakozott a francziák ellen. 1705-ben már idehaza Rákóczy híségében találjuk, a ki alatt mint lovasezredes és dandárnok szolgált, Károlyi hadtestében. T. K.

³⁾ Béri Balogh Ádám brigadérost a kuruczvilág egyik legelsőszántabb és legjellemesebb hősét, a ki ezen expedíciónak is a lelke volt, Borbély Gáspárt, és még egy másik ezredest Sándor Ferenczet — azelőtt Balogh Ádám alezredesét, — a kit a fejedelem itt elfelejtte megemlíteni. — Az átköltözés július közepén történt. T. K.

⁴⁾ Ezen ágyús, és rác lövészekkel megrakott sajkák akadályozták meg főleg 1709 nyarán is a kurucz segélyhadak átkelését Duna-Főhívnál, Bottyán alatt. T. K.

⁵⁾ A másfélézernyi had, a mellyel Palocsay és Balogh átköltöztek, s a melyhez később még Bottyán tábornok egykori ezredének maradványai is já-

gedett, s nem birván tovább a hadi fáradalmakat, parasztnak öltözködve szekéren a Dunáig viteté magát, a mellyen aztán ismerős parasztnak általszállították. Balogh brigadéros pedig elfogatott, s daczára a foglyok kölcsönös kicserélésére kötött szerződésnek, a mellyet a császáriak már egy év óta nem tartottak meg, lefejeztetett. ¹⁾

Különféle terveket csináltam, hogy tovább húzhasam a háborút, s fönntarthassam magamat Károlyi lovasságával a síkságon. E végre megerősítém Szólnokot, hogy a Tiszán biztosított hidam és átjárásom legyen. E vár és Eger erről az oldalról sakkban tarthatják vala az ellenséget, mig válaszom meg fogott érkezeni a francia királytól azon előterjesztésekre, a mellyekkel február végén Le Maire elutazott volt. Csekély hadaimmal tehát semmibe sem bocsátkoztam, nem akarván azokat kitenni kedvező változást nem eredményezhető apró csatározásoknak. Károlyit Vác körül hagyám, hogy fenntartsa a közlekedést Érsekújvárral, a mellyet ostromolni készültek a németek, s september elejével már alája is szálltak. ²⁾ Károlyitól lett elválásom után

rulának: mégis felszaporodott a bakonyi és somogyási erdőkben, úgy a vasi Cserén bujdosó apróbb kurucz csapatokkal 3000-re; hogy a Heister mult évi kegyetlenkedései által elrémített nép nagyobb mérvben fegyvert nem fogott, (még akkor sem, midőn Palocsayék Simontornyt újra elfoglalták, s Balogh Ádám miután gr. Eszterházy Ferencz cs. ezredest más számos főtisztekkel együtt elfogta, Kőszegig és Sopronyig nyomult előre, daczára az ellene küzködő három — négy cs. tábornok, minden erőlködésének) a fegyvert nemfogásnak, mondjuk, még az is vala oka, hogy Heister 1709-ben Túl a Dunán halálos büntetés alatt minden fegyvert beszedetett a lakosságtól; nem is volt tehát mihez nyúlni.

T. K.

¹⁾ Balogh Ádámot Szegszárd alatt nov. első napjaiban vivott heves csatában fogták el, lova összedülvén. Ezután seregei szétszóródtak, s a Bakonyból capitulálának, zászlóaljanként, századonként. Őt magát pedig Pálffy Budára vitetvén: mivelhogy Rákóczytól elállani semmikép sem akara, 1711. febr. 6-kán daczára Rákóczy minden tiltakozásának lefejeztette.

T. K.

²⁾ Nem september elején: de már július elején ostromolni kezdék e várat, s ostromolták folyvást september végéig.

csak udvari hadaim maradának körüllem; ezekkel a Sajó mellé vonultam, és Ongánál szállítám őket táborba, a hol a Hernádnak Bársonyos nevezetű igen mocsáros ága szakad e folyóba. Minthogy palotásaimmal és gránátosaimmal kirándulást szándékoztam tenni a hegyekbe Viard tábornok ellen: a táboromhoz két mértföldnyire eső Szerencsre mentem át. Eszterházy neheztelvén, hogy Palocsayt küldöttem által a Dunán, mégpedig az ő részvétele nélkül: panaszkodott, hogy ő benne nem bizom, s hogy őt semmiresem akarom használni. Azt gondolám tehát, hogy a becsület ösztönözni fogja őt, ha az említett hadosztály vezényletét reá bizom. Viard gyalogság nélkül, Rozsnyótól egy mértföldnyire állott, Veszvéréren; ezen egészen nyílt falu a Rozsnyó városa előtt terülő síkságot vagyis inkább hegykatlant környező hegyek és erdők lábánál fekszik. A krasznahorkai vár, a mi tót nyelven annyit jelent, mint szép hegy, a város és e falu között emelkedik. E várat saját ura Andrásy György védelmezte. Ugy látszott, hogy Eszterházy örömmel fogadá el a megbizatást, mindazáltal a helyett, hogy Viard lovasságát meglependő, a falut körülvevő hegyek és erdők közt vezető utakon alattomban nyomúlt volna: zajt ütött, hogy a madár kirepüljön fészkeből; t. i. a sikon küldött által lovasságot, hogy kémlelje ki Viard állását; a ki is észrevévén szándékát: a krasznahorkai vár alá vonta hadait. Eszterházy visszatért, és arról panaszkodék, hogy az ellenségnek elárulták közeledtét. Ezalatt Heister Érsekújvár alatt táborozott, mert e vár sohasem volt jól bekerítve. Szerencsre a helyőrség által küldetve három tiszt jöve hozzám, magokkal híván fogva a parancsnokot, ¹⁾ a kire gyanujok volt, hogy

¹⁾ Ordódy György brigadéros, a kit a vakmerő Beleznay János — a későbbi híres poroszverő tábornok — fogott el és hozott ki, az ostromló el-

áruló, és hogy az ellenséggel levelez. Károlyi Nagyszeghy dandárnokot tevő be parancsnoknak, a ki capitulálván 24-ik septemberben feladá a várat. Az ellenség megnyitotta volt a viárkokat: de azért oly tüzéség ellen a milyen Heisternek volt, még sokáig lehetett volna tartani az erősséget. ¹⁾

Mig Szerencsen tartózkodám, a francia király hozám küldé megbízó levelekkel Kökényesdyt más néven Vetést, ²⁾ a ki a francia udvarnál mint rendes követem tartózkodott. Vetésy a Le Maire által elküldött előterjesztéseimre azt hozá válaszul, hogy a legkeresztyénebb király elhatározá haladéktalanul követet küldeni a czárhoz, és e fejedelem előterjesztései nyomán vele szerződésre lépni. Kökényesdyt azonnal a czárhoz küldém. Nagy reményeket helyeztem a francia király nyilatkozatába.

Azalatt, mig Károlyi Vác körül áll vala, Érsek-Újvárral a közlekedést fenntartandó: az Erdélyben levő ellenséges lovasság megtudván hadaim távollétét, egész Szakmárig kiszáguldott, s innen Nagy-Várad felé csapott. Erre, hogy a népet megnyugtassam, kénytelen va-

lenség táborán keresztül. Különbén Beleznay ugyanezen nyaktörő uton jutott be is a várba, 60 elszánt huszárral.

¹⁾ A várat, noha már tetemes rés volt rajta löve, igenis még lehetett volna egyikét hétig oltalmazni: ha eleség lett volna, de ez fogyott el, s segítségére nem volt többé semmi kilátás: miután a fejedelem azon tábora a melylyel Újvárt fel akarta szabadítani, kiütvén közte a pestis, mind szétfutott. Az újvári őrség úgy a derék Nagyszeghy Gábor hűsége, kitartása, és vitézsége csak dicséretet érdemelhet. A capitulatio is, a melyet utoljára kötöttek: tisztességes, és vitézi hirtökhöz méltó.

T. K.

²⁾ Kökényesdy Vetésy László, Károlyiakkal egy törzsből eredő családból; előbb tiszt Bagossy Pál gyalog ezredében, azután átszökvén a francziákhoz, huszárezredésévé lett a bajor választó-fejedelemnek, majd Rákóczy állandó követévé a versaillesi udvarnál. Képzett diplomata. XIV. Lajos bárói rangra emelte.

T. K.

lék visszahívni Károlyit. Minthogy előttem többé semmi had sem állott: Patakra vonultam gondolván, hogy az ellenség Érsek-Újvár bevétele után előrenyomuland. Szólnok és Eger azonban jól el voltak látva, s a közelgő tél biztosítá e helyeket az ostromoltatás ellen. Mihelyt Érsek-Újvár elestének s az ellenség előnyomultának hire elterjedt: hadaim majd mind elszéledtek, családjaikat biztos helyekre szállítandók. Napról napra mélyebben szorultunk azon szögeletbe, a melyet a Tisza és a Beszkéd-hegyek képeznek, s a melynek alapja Munkács. Bercsényit még Szerencsről elküldém, hogy tegye meg előkészületeit lengyelországi útjára, a hová őt azon ürügy alatt akarám küldeni, hogy a czár teljhatalmazottjával Dolgoruky herczeggel értekezzenek. Küldetésének valódi oka azonban az vala, hogy oly hadjáratról gondolkodtam, a melyben Bercsényi, tétovázó szelleme, gyakori betegeskedése, és más egyéb alkalmatlanságai miatt, nagyon terhemre lett volna; különben is ő már nem igen volt képes nagy fáradalmak elviselésére. Átmentem tehát Patakról csekély kísérettel az ő ungvári várába, vele értekezendő. Helyettem azalatt Eszterházyt hagytam (Patakon) udvari lovassággommal, erősen meghagyván neki: jól vigyázzon, nehogy meglepessék. Mert előreláttam, hogy a németek használni akarandják túlnyomóságukat, mint-hogy senkisem mer vala már velök szembeszállni. Soha életemben oly nagy szánakozásra nem gerjedtem, mint ezen utamban Pataktól Ungvárig, a mely csak másfél napi föld. Novemberben voltunk immár, s a földet hó borítá. Hosszú szekérsorokkal találkozám, a melyeken az alsó-magyarországi (túl a dunai) és vágvidéki nemesek s tiszték nejei menekülnek vala az ellenség elől; könnyelt szemekkel emlegették előttem férjeik hűségét s hozzám való ragaszkodását, s szállásért és élelemért

könyörögtek; hidegtől dermedt csecsemőik sirása hal-
latszott mindenfelől, a félig-fagyott keverékben, sár-
ban összetört és megsüllyedt szekerekről. Állapotuk igen
meghatá szívemet: megtettem mindent, a mit érettök
tehettem; de mindez nem volt elégséges jelen sorsuk
enyhítésére sem, — annál kevésbé jövőjük biztosítására.
Nem soká időztem Ungvártt, átmenék Munkácsra, a
hová rendelém szerencsére udvarom többi részét, s hin-
taimat, málhámat is Patakról. Szerencsére, mondom,
mert néhány nap mulva Patakról való elindulásuk után
Eszterházyt Viard meglepte, s fölverte. Charrière-nak
a kiovi palatinus által hozott rendes hadakból és né-
met szökevényekből álló ezrede, mely ekkor még 800
embernyire erős volt, szép rendben huzódott a németek
előtt; míg Eszterházy azalatt a mint tudott úgy futott
által a Bodrognak a vár alatt lévő hidján, a mellyet
maga után főlszedete. Az ellenségnek a Szepességen
lévő hada ugyanekkor szintén előnyomult, s Szebennél
foglalt állást (Sárosban); ez egy fallal kerített városka,
egy mértföldnyire Eperjestől. ¹⁾ Megállapított tervem
szerint át kellett volna mennem a Tiszán, s az egész
lovasságot egy hadtestbe összpontosítva, vele Szólnokra
nyomúlnom, s ott újra általkelnem a Tiszán, hogy az
ellenséget minden eleségtől elszorítsam; ugyanis a né-
metek csak a falvakban található naponkénti élelemre
számolhattak előre: míg ellenben mi az említett vá-
rak éléstáraiból élhattünk volna. De a fölötte nagy hó

¹⁾ E várost Virmond hosszasan és dühösen ostromolta: de Bagossy László
vitézül ellentállott. A már régóta körüláborlott Krasznahorka, Szepesvár és
Szarvaskő hegyi erődöknek, úgy a gyenge erősségű Bártfának és hertneki
várkastélynak azonban novemberben végre kaput kelle tárnok. Ugyane hóban
Tokaj is császári kézre került: de Murány sziklavára alól az ostromló néme-
tek véresen visszaverettek. A krasznahorkai hajdúk fegyveresen, zászlósan s
ágyuikkal vonúlhattak el Kassára, a szerződés szerint. T. K.

miatt, a mely már ekkor, a tél kezdetén, két lábnyi magasan borítá a földet: semmikép sem hajthattam végre ezen szándokomat. Minthogy ily hó rendkívüli volt: azzal kecsegtetem magamat, hogy olvadás fog bekövetkezni, — s azért továbbra is ragaszkodtam tervemhez. Azonban időt kelle nyernem, s leráznom nyakamról feleséges tábornokaimat, a kik csak magokról s családjaikról gondoskodtak. Tizenhatodik novemberben gróf Forgácsot, a ki eddig Munkács várában volt letartóztatva, szabadon bocsáttatám, s megengedém neki, hogy Lengyelországba vonúlhasson, gróf Eszterházy Antalnak szintén. Ekképen csak Károlyi marada körülöttem, a ki segélyemre volt. Bercsényi 26-án ment át a határon, és Jaraszlónak vette utját, Dolgoruky herceggel értekezendő. E miniszter értesítetvén Vetésy megbízatásáról: Bercsényit azzal kecsegteté, hogy ura a czár segítséget adand. Úgy hogy Bercsényi tábornok reményekkel eltelve azt hivé, hogy ő magamár erős muszka hadtest élén fog visszajöhetni; e felől irt is leveleket, — s ezeknek következtében méginkább ohajték időt nyerni.

Megtudám, hogy Pálffy, leánya kedvéért — a ki József császárnak szeretője volt — elnyervén a császári hadsereg főparancsnokságát, Budánál átkelt a Dunán, és a Sajó mellé Ónodra érkezett: azt ajánlám tehát Károlynak, a ki e tábornokot közelebből ismeré, hogy figyelmeztesse őt, miszerint dicsőségére válnék, ha a magyar háborut örvendetesebb és gyorsabb eszközökkel fejezné be, mint az fegyver által volna remélhető; s hogy ha sikerülne fegyverszünetet kötnünk — a mire a tél szigora által különben is kényszerítve vagyunk — remélhető, hogy a békealkudozások szerencsésebben végződhetnének, mint ennekelőtte. Károlyi megírá le-

velét, s nekem megmutatván, titkon elküldé Pálffy nak.

1) Míg a felelet megérkezendett, igen csekély kísérettel kirándulást tettem Szkólyára, a lengyelországi főtábornoknéhoz, a ki tulajdon fogatán Drohobiczba vitt, a hol Dolgoroky herczeggel találkozendó valék. Érdekemben állott, hogy saját magam győződjem meg arról: vajjon mennyire támaszkodhatunk azon reményekre, a melyekkel Bercsényi kecsegtetett? E miniszter (Dolgoroky) meg is vallá nekem őszintén, hogy ura ugyan — a mint ő hiszi — szives hajlandósággal viseltetik irántam, s kész a francia királylyal szerződésre lépni: azonban hire terjedez, hogy Desalleurs marquis, mióta a portára érkezett, folytonosan sürgeti a szultánt, hogy a svéd király érdekében üzenjen hadat a czárnak; a minthogy a török valósággal hadi készületeket is tesz, hogy a háborút a tavasszal megkezdje; ha pedig ez bekövetkezendik: úgy ő biztosíthat, hogy a czár semmitsem fog a császár ellen tenni. Minthogy azonban e fejedelem jelenleg utban van Lengyelország felé: személyesen bővebb felvilágosítást nyerhetendek tőle. Drohobiczi utam kevés napba került. Szkólyába visszatértemkor Károlyi jöve hozzám Pálffy válaszával. Pálffy beleegyezett a fegyverszünetbe, de csak rövid időre, mindazáltal meghosszabításával biztatott oly föltétel alatt: hogyha velem személyesen találkozhatnék, mivel azzal hizeleg magának, hogy énvelem egy óra alatt többet végez, mint napokig tartó conferentiákon végezhetne; ugyanis a császár, a ki igen jó indulattal viseltetik irántam és a nemzet iránt, a békére nézve őt teljhatalommal ruházta föl. E válasz eléggé megfelelt számításaimnak: miután czé-

1) E levél Kis-Várdán 1710. decz. 9-kén költ; de a negotiatio megindítója tulajdonképen Pálffy vala, mert ő már Pestről 1710. nov. 17-kéről irt volt Károlyinak, a mire ez utóbbinak említett levele válasz gyanánt szolgált.

lom csak az vala, hogy nyugton tölthessem a telet, s a tavasszal hozzáfoghassak tervem kiviteléhez. Még azon este elindultam tehát Szkólyából, noha az éj nagyon sötét volt, s a hideg szél szemünkbe hordta a havat. Ily időben veszedelmes vala e hegyek között utazni: de nem akarám, hogy Pálffy visszatértem előtt megtudja lengyelországi utamat. Harmadnapra meg is érkeztem Munkácsra, a honnan azonnal irattam Károlyival Pálffynak, hogy örvendeni fogok ha vele Vaján találkozhatom; e kastély udvari főkapitányomé (Vay Ádámé) volt, a ki nevét is tőle vette. Egyszersmind a találkozás napját és föltételeit is kifiztem, hogy t. i. kíséretünk száma egyenlő legyen, s hogy valamint az én csapatom, úgy az övé is egyenlő távolságra állapodjék meg a nevezett helytől. Nehány napig Munkácson pihenék, a honnan 5-ik decemberben elindulván, harmadnapra azon kellemetlen ujságot hallottam, hogy lovassági német hadtest szállván Eger alá, feladásra szólítá a várat, s hogy az alparancsnok (Réthey Ferencz) s a várban levő azon vidékbeli tisztek megvesztegettetvén az odamenekült kanonokok által, kényszeríték báró Prínyi dandárnokot, hogy capituláljon. Ez a capitulatio után 100 emberrel hozzám jött. ¹⁾

¹⁾ Eger alá nemcsak lovassági, hanem rendes ostromkészetekkel ellátott lovas, gyalog, és tüzérhadtest szállott, s kemény vívást kezdvén, Budáról hozott nagy réstörő ágyukkal, tüzes golyókkal, bombákkal, éjjelnappal lövette, törette a várat. Maga Pálffy is Egerhez mene, s aknákat is kezdett ásatni, s a viárkokat megnyitattá. Ezekre a vitéz őrség győzedelmesen csapott ki, valamint többször is tön sikeres kitéréseket, s több hétig nagy bátran állá ellent, a kemény ostromnak. Hogy a derék parancsnok báró Prínyi Miklós gyalog brigadéros végre aztán december elején tisztességes szerződés mellett megadá a várat: nem lehet csodálni, — mert a segély a mellyel bíztatták, mind késett: az őrséget pedig a várba szorult s a pápa átkától rettegő papok egyre bujtogatták. A hosszas rendes ostrom és vitézi védelem tényét mindazáltal nem lehet megtagadni. — Ugyan decemberben adatott fel a felföldön szintén de-

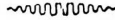
XI-ik Kelemen pápa bibékülvén József császárral, intő levelet adott ki az összes magyarországi papsághoz, hogy ismerje el törvényes magyar királyul József császárt, s hagyja oda a confoederatiót, különben egyházi átok alá vették. Hasonló bullát intézett a (lengyel) bíbornokprimáshoz is, Augusztus király ügye mellett. Azonban a lengyelországi clerus jobban tudta: mire kell az efféle bullákat becsülni, mint a magyarországi. A katolikus tisztek és nemesek pedig, habár nem igen voltak is vallásosak: mindannyian a papság példáját kezdik vala követni. E cselszövényeknek köszönhetém, hogy elvesztettem ama két erősséget, a melyekre nagy mértékben számítottam. Cusani marquis körülbelől két lovas ezreddel szállt Szólnok alá. A parancsnok oly büszkén felelt az első felszólításra, hogy a tábornok nem lévén oly készülettel, hogy rendes ostromhoz foghasson, már visszakészüle: midőn a földadási jelt megütötték a várban. ¹⁾

rekas védelem után Jászó és Sztropkóvára, úgy Eperjes városa is, a melyben Bagossy László az ismételt kirohanások és visszavert ostromok után végre kényszerült capitulálni: mert a Kassa felől az ostrom fölmentésére törekvő kuruczokat Virmondnak sikerült távol tartania. De Bagossy oly fényes capitulatiót kötött: hogy az őrséggel hadi zene hangjai mellett, kibontott zászlókkal, fegyveresen szabadon vonúlhata Kassára, sőt még az ágyukat is elvihette. Bagossy különben maroknyi őrségével oly keményen állta ellent: hogy még ezen capitulatióra is csak a városi 1200 fegyveres polgár kényszerítése bírhatta őt, minthogy ezek az ostromban már is sokat szenvedvén házaik elhamvasztása által, — a város egész elpusztulásától tartottak, s azért a további ellentállást megtagadták. Virmond városi szabadalmaik megtartását s vagyonuk bántatlanul hagyását szerződésileg kikötötte. Ugyan Eperjes feladása táján három vakmerő kurucz lovas ezredes: Beleznay János, Kóky Márton és Vajda András egész Trencsényvármegyébe fölhatoltak, keresztül a császáriak hadvonalain, s Puchó városát megvették és Zsolnánál németeket vagdaltak le. Dacára üldözőiknek szerencsésen visszatérhetének. T. K.

¹⁾ A kis szólnoki várat Csajághy János gyalogdandárnok védte; az ostromló Cusaninak lovasezredein kívül gyalogság is állott rendelkezésére. A feladás a miatt következett be, hogy a vár előtti terjedelmes huszárvárban fekvő három ezer szabad szájú, demoralizált tiszántúli lovas, a mint Cusanit

E két erősség elvesztése véget vetett oly régen ápol-
 tervemnek.

megpillantá: nagy lármával összezajdulván lóra kapott, és a Tisza hidján áltakarakodék. Hiába igyekeztek őket tiszteik visszatartóztatni: a keménynyakú szabolcsvármegyei huszárezredes Nyúzó Mihály még karddal is közéjük vágott, — mind hasztalan, a fékét vesztett had tova robogott. Az ellenség eké-
 kép a huszárvárat elfoglalta, a belső várban levő 300 hajdu pedig a lovas-
 ságtól így cserben hagyatva, szívét veszté, s parancsnokát capitulálásra nó-
 gatta. — Szólnok feladása még novemberben történt, s a német aztán átment
 a Tiszán, hogy az Erdélyből kijöttel egyesüljön. T. K.

1 7 1 1.

Mielőtt még Szkólyába mentem volna: rendeletet adtam ki, hogy egész megmaradott lovasságom általános hadiszemle végett Kisvárdánál összpontosíttassék. A béke-reményeknek és a fegyverszünet nyugalalmának köszönhetjük, hogy e helyre tizenkét ezer ember gyült össze. Elmentem meg szemlélni e hadtestet, s kijelentém előttök, hogy engemet a haza szeretete s nyugalalmának őszinte óhajtása Vajára vezetnek, hogy értekezsem ott Pálffy tábornokkal, a ki József császár részéről a nemzet minden szabadságainak helyreállítását igéri; elmondám, hogy átlátom mindazon veszélyt, a mely e lépésem folytán eredhet; hogy ez világos bizonyítéka annak, miszerint én minden tőlem kitelhetőt megteszek a nemzet nyugalalmának visszaszerzésére; de ha czélt nem érhetnék: itt az idő, hogy dicső halállal haljunk meg inkább, mintsem a német járom alá vessük magunkat. Ugyanekkor elrendelém, hogy Vajáról leendő visszatértemkor az egész hadakbéli főtisztek Apátira, Károlyi tábornok kastélyába, gyűljenek, a hová a hadiszemle után is mentem és a honnan Vajára indultam.

Estefelé érkezém e helyre. Pálffy tábornok és én ugyanazon házban voltunk szállásolandók. Ő korábban érkezett mint én, és künn fogadott, midőn lovamról leszálltam. Azonnal a számomra kijelölt lakosztályba vonulék, a hová Pálffy vezet vala be, s három tábornok-

kal nálam vacsorála. Társalgásunk a legnagyobb fesztelenséggel s minden kényszeredettség nélkül folyt; végre egyedül maradván Pálffyval, miután a császárnak irántam való szives hajlamáról biztosított, sürgetőleg kért: irnék ezen fejedelemnek egy felsőbbbségét elismerő levelet, a mit ha megteszek, biztosíthat, hogy a császár megadandja úgy a nemzetnek valamint az erdélyieknek mindazon szabadságait, a mellyek a törvényeken alapulnak, s egyszersmind általános amnestiát mindazoknak, a kik még fegyverben vagynak; a mi pedig saját személyemet illeti: nincsen oly becsület, méltóság, kedvezés, vagyon, a mit — kivéven az erdélyi fejedelemséget — ne reménylhetnék. Vegyem azért — esedezők — komolyan tekintetbe ügyeim állapotát; mert ha elhanyagolom e háborúnak oly szerződéssel való befejezését, mely a nemzet törvényeit és szabadságait biztosítja, minthogy fegyverrel való legyőzetésünk kétségtelen: a császár tanácsa könnyen ürügyül fogja felhasználni e körülményt összes törvényeink eltörlésére, mint Csehországban történt a prágai ütközet után. Mind ezen látszólagos ígéretekre nem feleltem egyebet, mint-hogy nem vonakodom a császárhoz illendő levelet írni, s hogy három nap alatt el is küldendem azt, noha tudom hogy semmi választ sem kapok reá; továbbá hogy a megindítandó egyezkedéskor csak egyedül olyanokat követelendek, a mik a nemzetet illetik: mindazáltal addig míg a senatussal és a szövetséges rendekkel előleghesen nem tanácskozom, semmi előterjesztést sem tehetek. Ezek összehívására pedig idő kell; azonban biztosítom, hogy a mondottakat mind a rendek elé terjesztendem, és hogy mint Vezérlő-Fejedelmök elfogadandom és megerősítendem mindazt, a mit ők érdekeikkel meg egyezőnek találандnak. De a mi az én személyemet

illeti: én mindazon ígéretekből semmi részt sem akarok venni, mert jól tudom, hogy a császár miniszterei nem engedendik, hogy a nemzet e szerződés gyümölcseit élvezhesse, és mert eljöhét az idő, mikor hazaárulónak tarthatnának, hogy enjavamat többre becsültem a nemzeténél. — Késő éjszakáig beszélgettünk Pálffyval az elmúlt hadi eseményekről. Ekkor hallám tőle azon részleteket, a melyekről a Leopoldvárnál és Trencsénynél történtek leírásakor emlékeztem. Másnap kora reggel egyszerre távoztunk mindaketten. Azon hadtest tisztei, a mely fölött hadiszemlét tartottam volt Kisvárdánál, Apátin várakoztak reám. Számot adtam nekik mindazokról, a miket Pálffy mondott, s a mit én feleltem neki. Folytatólag figyelmökbe ajánlám, hogy véleményem szerint e tábornok úgy beszélt ugyan, a mint bennsőképén meg van győződve: de a bécsi udvar egészen másképp gondolkodik; hogy azon levél, a melyet a császárhoz vagyok irandó, tökéletesen eredménytelen fog lenni; azonban nem akarom, hogy egykor a nemzet vagy bármely magános személy is szememre vetesse, hogy elszalasztottam az alkalmat, hazám békéjének helyreállítására. Figyelmeztettem őket továbbá arra is, hogy azon esetre, ha a jelen alkudozások sikertelenek lennének, minthogy az ország határain állunk s visszavonulnunk nincs hova: szükséges lesz hogy családjaik és hozzátartozóik megmentéséről közös erőmegtűzés által gondoskodjanak. Annyi bizonyos, hogy azon határozatom, miszerint Pálffyval értekezésbe bocsátkozom: megerősíté a nemzetnek irántam táplált bizalmát. — Mihelyt visszaérkeztem Munkácsra: a császárhoz irt leveletem azonnal elküldém Pálffyhoz, egy ezredes által. Még csak a tél kezdetén valánk, s mégis folyvást növekedett a hó. A fegyverszünet még tart

vala: azonban személyem miatt kezdtem zavarba jönni; Munkácson ugyanis tovább maradni nem akartam, nehogy a vár készleteit fogyaszszam; s nem akartam a menekültekkel rakva lévő falukon is bolyongani: mert ezáltal a szegény bujdosókat kellett volna kizavarnom helyeikből.

Ehhezképest az 1711 január vége felé Munkácsvárától három mértföldnyire fekvő Salánkra hívám össze mindazon senatorokat, a kiket csak lehetett, s valamennyi erdélyi tanácsosaimat. Magam is odamentem, velök tanácskozandó. Előszámlálám előttök az okokat, a mellyek arra birtanak, hogy Pálffyval való összejöveletemet, mindazon nehézségek daczára, a mellyek e lépést ellenzik vala, elhatározzam; hogy a főök azon vágy volt, miszerint legkevésbé se vádolhassam magamat, hogy Pálffy iránt igazságtalanul jártam el, és hogy megmutathassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, a mit érette megtenni vonakodnám. Azért hívtam tehát össze a senatust, hogy azon esetre, ha a császár levelem által megindíttatva, valósággal alkudozásra akarna velünk lépni: az ekkoron teendők felől véleményét kikérjem; midőn azonban ezen előterjesztéseket teszem: nem téveszttem el szemem elől eskümet, a melylyet mint a szövetséges rendek Vezérlő Fejedelme tettem, mert hisz éppen ezen esküm kötelez arra, hogy a senatussal, melynek egy része immár Lengyelországba vonult, egyetértőleg alkudozzam a béke fölött. És mint-hogy majdnem a végső veszedelemre jutottunk: fontolóra kell vennünk, vajjon engedhetünk-e el valamit azon békeföltételekből, a mellyeket az Érsek-Újvártt (1706) egybegyült teljesszámú senatus megállapított? Mert összeszövetkezve és lekötve lévén mindnyájan arra, hogy addig le nem tesszük a fegyvert, míg szabadságainkat

vissza nem szereztük: szükséges megvizsgálnunk, hogy elvégre mely pontokra nézve lehetnénk engedékenyebbek, a nélkül, hogy megszegzők eskünket? Félelem nem lehetett hatással reájok, mivel azonkívül hogy hadak sem valának velem, átláthatták, miszerint őszintén cselekszem. Mégsem találkozott közöttük csak egy is, a ki ne arra szavazott volna: hogy lelkiismeretesen cselekedvén, a Nagy-Szombatban előterjesztett békepontok egyikétől sem állhatunk el, továbbá hogy ha alkudozunk: össze kell hívni az egész senatust, s a szövetkezett rendeket, hogy véleményüket nyilváníthassák.

Másodszor eléjük terjesztém: minő segílyt reménylhetünk a czártól; s minthogy e fejedelem jelenleg Lengyelországba váratik, szeretném tudni: mi üdvösebb véleményök szerint a haza érdekére nézve, az-e, ha a fegyvernyugvás megszüntekor Munkácsvárába zárkózom, vagy az, ha Lengyelországba megyek, a czárral értekezendő? Mindnyájan úgy vélekedtek, hogy hasonlíthatatlanúl jobb lesz Lengyelországba mennem, mint az említett erősségbe zárkóznom. Ekképpen megvitatván a két ügyet, összegyülekeztetém erdélyi tanácsosaimat. Kijelentém nekik, miszerint Pálffy biztosított, hogy a császár hajlandó Erdély minden kívánságának eleget tenni, megválasztatásom elismerésén kívül; kijelentém, hogy én nem akarok szerencsétlenségeik oka lenni, sem akadályul szolgálni ügyeik kiegyenlítésében: sőt el vagyok határozva arra is, hogy ha czélszerűnek tartandják, visszaadom megválasztatási okleveletem, s feloldom őket hűségi esküjök alól: viszont azonban ők is oldjanak föl engemet azon esküm alól, a mellyet beiktatásomkor tettem, t. i. hogy a rendek beleegyezése nélkül le nem mondok soha a fejedelemségről. Megköszönék nagylelkűségemet, s hozzájuk való valódi atyai ragaszkodáso-

mat: azonban kinyilatkoztaták, hogy megválasztatásom a rendek által történvén, ők mint tanácsosok sem feljogosítottaknak sem hajlandóknak nem érzik magokat arra, hogy engemet a rendek előtt letett említett esküim alól fölmentsenek. A mi őket illeti: távol legyen tőlök minden efféle gondolat, sőt esedezve könyörögnek, hagyjak föl örökre minden lemondási szándokommal; ők készek engem törhetetlen hűséggel és ragaszkodással idegen földekre, tengerekre is követni, csak arról biztosítsam őket, hogy az idegen országokon végső inségre nem engedem jutni, — a hol semmi segélyforrást nem remélhetnek. A mi lengyelországi utamat illeti: úgy nyilatkoznak, mint a magyarországi senatorok.

Erre elbucúzván mindnyájuktól, rögtön, még a fegyverszünet lejárta előtt, elindulék Lengyelországba, az 1711-ik évben február 2-án. ¹⁾ A határokról irtam Károlynak, a ki ekkor innen távol volt. A parancsnokságot reá ruháztam a hadak fölött: ²⁾ de a munkácsi várparancsnoknak nem hagytam meg, hogy neki engedelmeskedjék. E vár parancsnoka udvari főkapitányom (Vay Ádám) volt, a ki el is szánta magát védelmezésére; azonban ő egykor velem együtt fogva lévén, csak igen nehéz föltételek alatt nyerte vissza szabadságát, és én sokkal több tekintettel voltam iránta, mintsem hogy ki akartam volna őt tenni azon veszélynek, hogy a németek kezébe essék; reá birtam tehát hogy engedje át a parancsnokságot Sennyey bárónak, a ki a senatus korlátnoká vala, s a kiről már többször tettem említ

¹⁾ A salánki tanácsülés febr. 12-kén tartott, s Rákóczy 18-kán indúlt el. Téved tehát a datumban, vagy sajtóhiba.

²⁾ E pátenseknek — mellyek Alsó-Vereczkén 1711. febr. 20-kán keltek — nyolcz eredeti példánya most is megvan a gr. Károlyi-levéltárban. A szerencsétlen fejedelem másnap febr. 21-kén hagyta oda örökre hazáját. T. K.

tést. Az alsó-városban a palotások ezredese Szentiványi parancsnokolt. Az erősség jól el volt látva őrséggel, ágyukkal és élelemmel. Pénzverdét is állítottam benne, s mindent, a mi csak pénzzé verhető vala, ott hagytam. Károlyi Lengyelországba akará küldeni nejét minden becsesb ingóságaival, még akkor, a midőn először mentem Szkólyába: de azt tanácslám neki, hogy hagyja visszatértemig Munkácson, mert azon esetre, ha a czár nem lenne hajlandó segítséget adni, a háborúnak végére kell számítanunk.

Ily őszinteséggel viseltettem e tábornok iránt, a ki nek cselekedetei ekkor még egyeneseknek és híiségeseknek látszottak előttem. Eperjes városa már feladta volt magát; Kassa azonban Eszterházy Dániel tábornok parancsnoksága alatt még ellent állott. ¹⁾ Az ellenség a Dorgó-hegység aljában állítván fel hadvonalait: háta mögé ejté e várost, a nélkül azonban, hogy ártott volna neki, a nagy távolság miatt. Nem akarván Szkólyában bevárni a fegyverszünet végét, Strybe mentem: a hová Károlyi kevés idő mulva meghozá a békeföltételeket, a mellyeket Pálffy, a ki azóta új és teljes meghatalmazást kapott a császártól, hozzám küldött. Károlyi megérkeztekor Bercsényi, Forgács, és Eszterházy is jelen voltak. Az előterjesztések némely pontjaira nézve felvilágosításokat kivántunk Pálffytól; én pedig

¹⁾ Eperjes, mint már említők, 1710. decemberben adatott föl. 1711 január és februárban pedig Torna, Vinna és Kállóvára, úgy a palóczi és gyöngyösi (Zemplén v. m.) várkastélyok jutnak kisebb nagyobb ellentállás után német kézre. A sarkadi vitéz hajduk is feladják végre mocsárkörnyezte sánczukat; a sólyomkőiek pedig sziklavárukat pusztán hagyva, Munkácsra vonulnak: sőt a híres ecse di erősséget is kiüríti s odahagyja a kurucz őrség, ostrom nélkül, a békealkudozások folyamában, a két fél megegyezése folytán: a béke őszinte kívánásának jeléül. Erre akará rá bírni Pálffy a kassai őrséget is: de gr. Eszterházy Dániel az ostromló hadseregére való kemény ágyuztatás és kirohanásokkal felelt, mint Unghvártt Ebeczky István. T. K.

elhatározám, hogy a szövetkezett rendeknek határidőt tűzendek ki, a melyre Máramarosban Husztra gyülekezzenek össze. Megigérém, hogy személyesen meg fogok jelenni közöttük, s végrehajtandom mindazt, a mit közmegegyezéssel határozni fognak. Az említett tábornokok, Károlynak titkos ellenei, tanácsolák, hogy fogassam el őt: de azonkívül, hogy erre semmi józan okot sem találtam, a háború folytathatására nézve sem láttam e lépésből semmi hasznot. Mielőtt még az általam Husztra hirdetett gyűlés határideje elérkezett volna: Károlyi önhatalmulag Károlyba tette azt által, ¹⁾ a honnan az egész gyűlés nevében követeket küldének hozzám azon kéressel, hogy menjek közéjük, aláírandó a békeszerződést, a melynek eredetijét elküldék, mivel a szövetkezett rendek érdekére nézve hasznosnak itélték azt elfogadni. Ők ugyanis a szövetkezett rendek minőségét ruházták magokra: ámbár az egy Károlyn kívül egyetlenegy senator sem volt köztük, sem pedig oly vármegeyi követ, a ki a szerződés aláírására föl lett volna hatalmazva. József császár akkor már meg volt halva, midőn neki hűséget esküdtek, azonban ezen eseményt annál könnyebben el lehetett titkolni, minthogy az ausztriai határok az innenső félen nagyban elterjedt pestis miatt szorososan el valának zárva. A Károlyival meghódolt hadak száma bizonyosan jóval fölülhaladta a németekét, ²⁾ azonban megjegyzendő, hogy ez utolsó körülmények

¹⁾ A fejedelem e helynévre már nem jól emlékezett; Károlyi a gyűlést ugyanis nem Nagy-Károlyba, hanem az ettől különben nem távol cső Szathmárra tette által. Innét a „szathmári béke“ elnevezés. T. K.

²⁾ Nagy kérdés: vajon csakugyan fölülhaladta-e? Azon kurucz hadtest ugyanis, a mely 1711. május 1-jén Károlyi alatt a nagy-majtényi mezőn — közel Szathmárhoz — átadá zászlóit és letevé a hűségesküet, nem ment egészen 12.000-re; ez csupa lovasság vala: a gyalogság az erősségekben lévén. E 12.000 emberen kívül volt még Rákóczynek Kassán 5000 embere, Mun-

között sohasem lettem volna képes ekkora számot összegyűjteni — hadakozásra. Bizonyára csodálkoznak a kik Emlékirataimat olvassák, hogy hányszor oszlottak széjjel hadaim családjaik megmentésére. Ebből azt lehetne következtetni, mintha a katonák mind feleségesek lettek volna: de ez nem úgy volt. Való ugyan, hogy Magyarországon korán szokás házasodni, s a tisztek nagy része csakugyan feleséges is vala. Ezen esetekben azért gyakran ők magok oszlatták fel századaikat, hogy rokonaiknak s barátjaiknak kíséretül szolgáljanak, és segítsék őket a menekülésre. Az ellenségnek Érsek-Újvár megvétele után tett utolsó mozdulata óta a menekültek mind a lengyel határokra szorultak. A falvak tele valának idegen családokkal, a kik folytonosan úgyszólván röpülőfélben lévén, saját védelmökre annyi katonaságot tartanak vala vissza, a mennyit lehetett. Ez orvosolhatatlan baj volt, s az ellenség oly gyors előhaladásának valódi oka. Midőn Károlyi békealkudozásba ereszkedett: ezek mind megjelenének a gyűlésen, de azt hiszem, hogy egy harmada sem azért ment, hogy harczoljon. Ezen Károlyi-féle gyűlés küldötteit egy mennydörgős manifestummal küldöttem vissza e tábornok ellen, a ki visszaélvén hatalmával, kevéssel ezután feladatta Kassát. ¹⁾ Leginkább szemére lobbantottam Ká-

kácson 4500, Lengyelországba kibujdosott vele körülbelül 3000, Moldovában gr. Mikes Mihálylyal volt mintegy 2000, Murány, Unglvár, Huszt, Somlyó és Kövár várakban lehetett összevéve 2500—3000; egy pár ezer még az országban is bolyongott szanaszét, apró csapatokban, erdőkön, berkeken: tehát a szathmári béke idején az összes kurucz hadi erő 30—32.000 emberre ment; holott Rákóczy ügyének virágában a fölkelő nemességen kívül 80.000 fizetett harczosból, és több mint 600 ágyuból áll vala, a várakbeli lövegeket is beleértve.

T. K.

¹⁾ Kassa april 27-kén, midőn már a béke bizonyos volt, adatott föl, miután Károlyi és Pálffy küldöttei elvégre reá beszélhették az öreg Eszterházyt, hogy az erősségnek a béke ünnepélyes kihirdetése előtt három nappal történő

rolyinak azon vakmerőségét, hogy Károlyba (Szathmárra) merete áthelyezni az általam Husztra összehívott gyűlést; ez az oka, hogy én azon meg nem jelentem, Károly (Szathmár) csak két mértföldnyire lévén az ellenséges hadseregtől. E manifestumom élénken volt írva, s arra irányozva, hogy lázadást keltsen Károlyi ellen: de Istennek másképp tetszett határozni. ¹⁾

Igy végződött a magyar háború, e békekötéssel, a melynek eredetijét kezeimbe tevék le. Sohasem tulajdonítottam ez eseményt a nemzet könnyelműségének, hűtleniségének, avvagy végre személyemtől való elfordulásának: mert hiszen hogy hozzám ragaszkodott, annak folyvást a legmegindítóbb jeleit adta. A főbb tábornokok, a senatorok, s minden jelentékenyebb ember Lengyelországba követett. Erdélyi tanácsosaim, hasonlót teendők, mindnyájan a határokon valának, s csak a fenntartásukra szükségeseket kérték. Azonban teljes szeretettel és őszinteséggel kijelentvén nekik, hogy olyast, a miről magam sem vagyok biztosítva, ő nekik sem ígérhetek: oly fáj-

feladását is nagy előzékenység jeléül tekintendi a békiülő kormány. Azonban a többi várak, s kiváltképen Huszt, Murány és Unghvár parancsnokaival még a szathmári békenap után is sok baj volt; csak későbbben, sok alkudozás után tártak kaput. A munkácsi parancsnok b. Sennyey István pedig hivatkozva Rákóczytól kapott külön utasítására: a feladásról éppen hallani sem akart, s a vár alá szálló német hadat ügyükkel fogadá. Ekkép állott e vár egyedül, még két hónapig, Leffelholz, majd maga Pálffy által keményen töretve és bombáztatva; míg nem végre a Péter czártól nyerendő segítségnek a török háború miatt utolsó reménye is meghiusulván, ez okból, és korántsem végszükségből, Munkácsvára is capitulált, s 1711. június 23-kán b. Sennyey István és b. Palocsay György tábornokok, Szent-Iványi János brigadéros és ezredes, Bagossy László ezredes, Zay Endre ezredes, Horváth György ezredes, Turcsányi János alezredes, Bay László erődparancsnok stb. átadák Rákóczy utolsó várát és utolsó zászlai.

T. K.

¹⁾ Lásd e gyönyörű magyarsággal s valódi honfiúi és szónoki ihlettséggel írt manifestumot egész terjedelmében a „Magyar Történelmi Emlékek“ V. k. 367 lapján.

T. K.

dalmasan váltanak el tőlem, hogy soha el nem feledhetem.

Több okból tartózkodtam előadni ezen Emlékirataimban azon negotiatiókat, a melyeket a háboru folyama alatt a külfölddel folytattam. Az európai s a magyar ügyek állása akadályozá meg sikerültöket. A leghatályosabb, legkönnyebben kivihető, és mind két fél érdekeinek leginkább megfelelő segélyt a francziák adhatták volna, az ádriai tenger felől. Azon esztendőben (1708) a midőn a legkeresztyénebb király hadserege Vendome herczeg vezérlete alatt e tengerpartok közelében (Olaszországban) táborozik vala: egy Vojnovics nevű horvátországi születű embert küldöttem e tartományba, hogy rokonai s barátai segítségével ejtsen hatalmába némely kisebb helyet, hogy ezáltal a kiszállás könnyíttessék. Vojnovics végre is hajtá a rábizottakat, s elment Vendome herczeg táborába: azonban ott azt a választ kapta, hogy a velenczéseknek megígérték, miszerint nem fognak hadi hajókkal bémenni kikötőjükbe. -- A háboru vége felé viszont semmitem lett volna könnyebb, mint a czár győzedelmes hadseregének segélyével egészen Bécs kapui alá verni a németeket Ostromolni lehetett volna e székvárost, s a császárt oly békére kényszeríteni, a millyent a franczia király és a czár akarnak vala. — Láttuk följebb, hogy a franczia király végre beleegyezett előterjesztéseimbe, de az ígéretek végrehajtásával késtek. Benzenval bárónak, a legkeresztyénebb király lengyelországi követének, kellett volna, mint a czárral való alkudozásokkal megbizottnak, a szerződés foganatosításában eljárnia: azonban e határozat tudtomon kívül megváltoztatott; mert Desalleurs marquis, a ki a portánál lett követ, elhitette udvarával, hogy a törökök háborut kezdenek a czár ellen, a svéd király érdekében. Ehhezké-

pest Bezenval báró csak Baluze nevü alkövetét küldé a czárhoz; Baluze elérkezett Javaróba, a hol e fejedelem akkor tartózkodik vala. Én egy kis órányira voltam a várostól. Ez ember azonban a helyett, hogy szövetséget ajánlott volna a czárnak: csak a legkeresztyénebb király közbenjárását ajánlotta a törökökkel kötendő békében. Ezen előterjesztvény, mely nagyon különbözött attól, a melyt én Vetésy által tétettem: különös fogalmat adott felőlem a czárnak. E fejedelem magához kéretett, és tanácsában fogadott el. Előmbeadák, hogy Baluze kihallgatatása alkalmával semmitsem terjesztett elő abból, a mit én ajánlottam volt. Igen meg valék lepetve. Másnap magam elé hivatám e félkövetet, a ki végre megvallá nekem, hogy báró Bezenvaltól ellenparancsot kapott, és hogy nem volt egyébbel megbizva, mint a mit előterjesztett. A czár átlátta, hogy áll a dolog. Beleegyezett azon ajánlatomba, hogy bizalmas emberemet indítsam el Konstanzinápolyba, a ki nagy összeg pénzek osztogatásával igyekezzék a háboru kitörését megakadályozni; e költségek fedezésére a czár adott váltó-leveleket. Minthogy a moldovai fejedelem — a kinek tartományán kelle követemnek átmenni — már a czár védelme alá vetette volt magát: a czár nem adhatott küldöttemnek utlevelet, a nélkül, hogy e fejedelem gyanuját föl ne költse, az utlevelet tehát én adtam neki. És mivelhogy ismerős volt ¹⁾ szivesen is fogadtatott Moldovában, — de orosz passust kívántak tőle; ilyent pedig nem mutathatván fel: a moldovai fejedelem elküldött Scheremetof tábornokhoz, a ki a czárnak a Neszter vize mellett táborozó hadait vezénylé, megtudakolandó: mitévő legyen? Követem látván a fejedelem zavarát, azt hívé, czélszerű lesz neki bizodal-

¹⁾ E követ Pápay János vala, azelőtt Rákóczynak huzamos ideig portai residense.

masan megvallania, hogy a czár is be van avatva küldetése czéljába. A moldovainak sem kellett ennél több, hogy őt letartóztassa, attól félvén, miszerint követünk az ő kizárásával találna a portával békealkudozásokba ereszkedni. Nem sokára ezután odaérkezett maga a czár is, és meghazudtolván a követ nyilatkozatát, visszaküldé őt hozzám, azon mentséggel, miszerint kénytelen vala ekkép cselekedni, hogy a moldvai fejedelem gyanuját elaltassa. Ezen csemény szétdúlá minden reményemet. Különben is a Prúth melletti ütközet s az orosz hadsereg teljes romlása annyira megzavará a czár terveit, hogy többé nem is gondolt a franczia szövetségre. Nem fogom ez Emlékirataimban kutatni: mi birhatta arra a dicső emlékezetű XIV-ik Lajost, ezen annyira tisztán látó királyt, hogy éppen a gertruidenbergi negotiatiók idejében annyira elhanyagolja a czár ajánlatait; de valamint ebben, úgy életem egyéb viszontagságaiban is meggyőződtem ama nagy igazság felől, a mely bár az egész világ száján forog, de kevesen hiszik erősen, hogy t. i. homo proponit, Deus disponit. Dicsértessék az ő szent neve mindörökké!

(Rákóczy Fejedelem Emlékiratainak

V é g e).

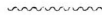
II. RÁKÓCZY FERENCZ

FEJEDELEM

UTAZÁSI, HADJÁRATI

ÉS

TARTÓZKODÁSI HELYEI.

ÖSSZEGYÜJTÉ

RÁTH KÁROLY.

II-dik RÁKÓCZY FERENCZ,

I. FERENCZ ÉS ZRÍNYI ILONA FIA

1676. Borsi-i kastélyban (Sátoralja-Ujhelynél) született sept. 4-én.

1688. Munkács vára jan. 14-én feladatván, innét anyjával Zrínyi Ilonával és Júlia nővérével Bécsbe vitetett.

1697. Sárospatak apr. 21. ¹⁾

1701. Sárospatak jan. 10, ²⁾ Sároson apr. 18-án elfogatott, és máj. 29-én Németujhelybe vitetett, ³⁾ innét nov. 7—8 közötti éjjel elszökött, ⁴⁾ s Mosonmegye felső részének tartva, a nagy Dunán valami Ferencz nevű révész átvitte. Somorján és Félen keresztül, hol a csallóközi Dunán átjött, Sárfőnek, s innét Lengyelországnak tartott. Az

1702-dik évben Varsóban, a minski és breznai várból tartózkodott. ⁵⁾

1703.

II. Rákóczy Ferencz a breznai várból június havában hazánk felé törekedvén, e hó derekán bejött, s Munkács városába

¹⁾ Lehoczky Tivadar gyűjteményében Munkácson. ²⁾ Hiteles mássa Radvánszky Béla gyűjteményében. ³⁾ Katona: Hist. crit. R. Hung. ord. XXXVI. 168. 169. l. ⁴⁾ I. Lipót király levele Győrvármegyéhez. Bécs, 1701. nov. 10., eredetie a vm. levéltárában. ⁵⁾ Katona no. 179 s a többi lap. s itt a 9 lapon,

szállott, azonban innét kinyomatván, július elején ismét előtör, s oly szerencsés volt, hogy még ez évben Szathmárt és Tokajt körül táborolhatván, ezen helyeken kívül Magyarország éjszaki részét meghódította neki.

Breznai várban május 12, ¹⁾ honnét Lengyelország határára jött, Holesicz, Drosdovicze, ²⁾ Drohobicza, Skolya jun. 15 és Klineczre június 16-án, ³⁾ majd bejövén hazánkba, Munkács városába szállott, innét kinyomatván a szomszéd Oroszvégre, ⁴⁾ vonult; Zavadka június 29. ⁵⁾

Bereg-szász, ⁶⁾ Vári, ⁷⁾ Verébsár, ⁸⁾ Polyánkai táborából jul. 8, ⁹⁾ Námény jul. 18. ¹⁰⁾

Debreczennél aug. 2, ¹¹⁾ Székelyhidi táborából aug. 9, ¹²⁾ Nagy Károly, Vetési mezőn (Szathmártól nyugotra) aug. 29, ¹³⁾ Pálfalva.

Domahidi (Szathmár vármegyében) táborában sept. 7. ¹⁴⁾ 12. ¹⁵⁾ 13, ¹⁶⁾ Szathmár előtti táborában sept. 20. ¹⁷⁾ 26. ¹⁸⁾ 29. ¹⁹⁾

Lúcz oct. 15, ²⁰⁾ Tokajnál levő táborában oct. 16. ²¹⁾ 23. ²²⁾ 25. ²³⁾

¹⁾ Szalay: M. O. története VI. 75 és Hevenesi XLVIII. 2 l., LXXI. 359. ²⁾ Katona XXXVI. 274. 279. ³⁾ Szalay uo. 80, és itt 17 lap. ⁴⁾ Katona uo. 313. 314. ⁵⁾ Szalay 88. ⁶⁾ Katona uo. 316. ⁷⁾ 325. ⁸⁾ 330. ⁹⁾ Szalay 90. ¹⁰⁾ 91. ¹¹⁾ 93. ¹²⁾ 95. ¹³⁾ 98. ¹⁴⁾ Eredetie Ugocsa vármegye levéltárában, mely adatokat Lehoczky Tivadar volt szives velem közleni. ¹⁵⁾ Azonkori másolat Görgey István pesti ügyvéd birtokában. ¹⁶⁾ Hornyik János: Kecskemét város története. III. 300. ¹⁷⁾ Eredet. Ugocsa várm. levéltárában. ¹⁸⁾ Szalay 99. ¹⁹⁾ Thaly Kálmán gyűjteményéből. (Eredetie a gróf Károlyi család pesti levéltárában. Itt Rákóczynak igen sok levele van, melyeknek keltjeit szerkesztőtársam s barátom T. K. szives volt velem közleni; ugyanazért többé nem is idézem e forrást rövidség kedvéért, így ezután a hol idézet nincs: ott mindenütt a Thaly K. által a nmlgú grófi ház levéltárából kivont adat értendő. ²⁰⁾ Szalay 101. ²¹⁾ Ország tükre 1863. 295. ²²⁾ Palugyay Imre: Magyarország leírása III. 272. és Toth János: Kis Kun Halas története, 108 l., kiadta Szilágyi Sándor. ²³⁾ II. Rákóczy Ferencz és nevezetesebb kortársainak némely kiadatlan levelek 8 l.

Tokajnál levő táborában nov. 1. 2. ¹⁾ 4. 5. 6.
²⁾ 13. ³⁾

Tokajnál levő táborában dec. 3. ⁴⁾ 5. ⁵⁾ 26. ⁶⁾

1704.

II. Rákóczy Ferencz Tokajt január derekán átvénén, Miskolczra sietett, honnét martius elején Eger várát ostromló táborába szállott meg; Eger megvétele után a Dunához vonult május elején, majd Bácsvármegyét tisztítá meg a ráczoktól, ezután julius végén és augustus első felében Szeged várát vitta. Azután a békeértekezletre Gyöngyösre huzódott, majd octóber első felét a vihnyei fürdőben tölté, későbbben táborba szállott Érsek-Újvárnál, Galgócznál, karácson napján harcztot vivott Nagyszombat alatt.

Tokajnál levő táborában jan. 1. Miskolcz jan. 18.
⁷⁾ 21. ⁸⁾ 27. ⁹⁾

Miskolcz febr. 5. ¹⁰⁾ 22. ¹¹⁾ 24. ¹²⁾ 27. ¹³⁾ 29. ¹⁴⁾

Miskolcz mart. 1. ¹⁵⁾ Eger várát ostromló táborában mart. 9. ¹⁶⁾ 11. ¹⁷⁾ 12. ¹⁸⁾ 18, Gyöngyös mart. 20. ¹⁹⁾ 22. ²⁰⁾ 28, Eger várát ostromló táborában mart. 30. ²¹⁾ 31. ²²⁾

Eger várát ostromló táborában apr. 1. 2. ²³⁾ 3,
²⁴⁾ Eger városából apr. 4, Hatvani tábor apr. 7, Egri tábor apr. 9. 10, Kátánál levő táborában apr. 22, ²⁵⁾

¹⁾ Eredetie Radvánszky Béla gyűjteményében Pesten. ^{2—6)} Eredetie Ugocsa vm. ltban. ⁷⁾ Szalay: MO. tört. VI. 142. és Kukuljevics: Jura Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, I. 371. ⁸⁾ ⁹⁾ Eredetie Ugocsa vármegye levéltárában. ¹⁰⁾ Miller: Epistolae A. Episcoporum Széchényi I. 77. ¹¹⁾ II. Rákóczy Ferencz és nev. kortársainak némely kiad. levél. 10. ¹²⁾ ¹³⁾ Ered. Ugocsa vmegye ltárában. ¹⁴⁾ Miller: Epist. A. Episcop. I. 123. ¹⁵⁾ Szalay: MO. tört. VI. 156. és ered. Ugocsa vm. ltban, ¹⁶⁾ ugyan itt. ¹⁷⁾ Tooth János: Kis kun-Halas története, kiadta Szilágyi Sándor 111. ¹⁸⁾ uo, 109. ¹⁹⁾ ²⁰⁾ Ered. levelei Ugocsa ltban. ²¹⁾ Ered. Ugocsa ltban és Horváth: MO. tört. IV. 311. ²²⁾ Miller: Ep. A. Episc. 131. ²³⁾ Szalay VI. 163. ²⁴⁾ Ered. Ugocsa lt. ²⁵⁾ Hornyik: Kecskemét v. története III. 490.

Eger apr. 27, ¹⁾ Dab apr. 28, Eger alatt apr. 30. -- Dunánál máj. 2. ²⁾ 4, ³⁾ Duna-Ordasnál levő táborában máj. 15. ⁴⁾ 18, ⁵⁾ Dömsödön máj. 20. ⁶⁾

Földvár jun. 6, ⁷⁾ Zsolti táborában jun. 12. ⁸⁾ 15. ⁹⁾ 17. ¹⁰⁾ 20. ¹¹⁾

Szegedi táborában jul. 20. ¹²⁾ 22. ¹³⁾ 24. ¹⁴⁾

Szegedi táborában aug. 6. ¹⁵⁾ 7. 8. 9. ¹⁶⁾ 12. ¹⁷⁾ 13, Gyöngyös aug. 15, ¹⁸⁾ Egri táborában aug. 16, ¹⁹⁾ Gyöngyös aug. 23. ²⁰⁾ 25.

Gyöngyösnél levő táborában sept. 3. ²¹⁾ 8. ²²⁾ 10. ²³⁾ 11. ²⁴⁾ 23–26. ²⁵⁾

Vihnye helységében oct. 1. ²⁶⁾ 13. ²⁷⁾ 15, ²⁸⁾ Ipoly-Ság oct. 31. ²⁹⁾

Ersekujvári táborában nov. 11. ³⁰⁾ 13. ³¹⁾ 17, ³²⁾ Sempte nov. 24. ³³⁾

Galgóczi várban dec. 10. ³⁴⁾ 13. ³⁵⁾ 20, ³⁶⁾ Nagyszombati csatában dec. 25.

1705.

II. Rákóczy Ferencz a télen seregei között maradt s részint Lévánál, részint Nyitramegyében levő táboraikban tartózkodott martius végeig, a mikor Egerhez szállt, a hol junius derekáiig táborozott; innét lassan előnyomulva, hadait gyakorolva,

¹⁾ Miller: Ep. A. Episc. 206. ²⁾ ³⁾ Ered, Ugocsa lt. ⁴⁾ Palugyai Imre: Magyarország leírása III. 272. ⁵⁾ Miller uo. 262. ⁶⁾ Katona ord. XXXVI. 451. ⁷⁾ ⁸⁾ Ered. Ugocsa vm. lt. ⁹⁾ Szalay 165. ¹⁰⁾ Ugocsa lt. ¹¹⁾ Hevenesi KI. gyűjt. XLVIII. 211. ¹²⁾ Horváth: MO. tört. IV. 323. ¹³⁾ Ugocsa lt. ¹⁴⁾ Miller II. 62. ¹⁵⁾ Ugocsa lt. ¹⁶⁾ Szalay VI. 189. ¹⁷⁾ Vasárnapi ujság 1863. 392. ¹⁸⁾ Ugocsa lt. ¹⁹⁾ Tudományos gyűjt. 1826. XI. 38. ²⁰⁾ Ugocsa lt. ²¹⁾ II. Rákóczy Fer. és nev. kort. kiadatlan lev. 13. ²²⁾ ²³⁾ Ugocsa lt. ²⁴⁾ Vasárnapi ujs. 1862. 339. Hornyik: Keeskemét v. tört. III. 491. ²⁵⁾ Ugocsa lt. ²⁶⁾ Katona XXXVI. 590. ²⁷⁾ Vasárn. ujs. 1863. 302. ²⁸⁾ Katona uo. 569. ²⁹⁾ Ugocsa lt. ²⁰⁾ II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 23. ³¹⁾ Ugocsa lt. ³²⁾ Hevenesi XVI. 64. ³³⁾ Ugocsa lt. ³⁴⁾ Palugyai: MO. leírása II. 471. ³⁵⁾ ³⁶⁾ Ugocsa lt.

azok közé jött Nyitra vármegyébe, s vitta aug. 11-kén a pudmericzi vagy vereskői csatát, a honnét visszavonulván Nyitra vármegyébe, szeptember elején a Szécsényi országgyűlésre ment, hol octobernek majdnem közepéig tartózkodott; azután erdélyi utjához készült, de november 11-én Zsibónál csatát vesztvén, kivonult Magyarországra, s nagyobbára Szatmárvármegyében, dec. végén pedig Beregvármegyében tartózkodott.

Lévánál levő táborában ján. 1. ¹⁾ 2. 5. ²⁾ 6. ³⁾ 9. ⁴⁾

Verebély febr. 7. ⁵⁾ Kis-Tapolcsányi kastélyban 12, ⁶⁾ Verebély városánál levő táborában 17. ⁷⁾ 18, ⁸⁾ Egerbe érkezett febr. 28. ⁹⁾

Eger mart. 9. ¹⁰⁾ 19. ¹¹⁾ 28. ¹²⁾

Eger apr. 3. 11. ¹³⁾ 15. 24. ¹⁴⁾ 25. ¹⁵⁾ 26. 27.

Eger máj. 2. 6. 8. ¹⁶⁾ 9. 13. ¹⁷⁾ 14, Egri táboron 16. 17. 20. ¹⁸⁾ 22. 23. 27. ¹⁹⁾ 28. 30. ²⁰⁾

Egri táboron jun. 2, Ócsai táboron 3, Egri táboron 6. ²¹⁾ 7. 8. 10. 14. 15. ²²⁾ 17. ²³⁾ 18. 19, ²⁴⁾ Árok-szállási tábor jun. 20. 21, Hatvani táboron 23, Sági táborából 25, Ócsai táboron 28. ²⁵⁾ 29. ²⁶⁾

Ócsai tábor jul. 1. ²⁷⁾ 3, ²⁸⁾ ugyan ez nap Gyömörön ²⁹⁾ és Csömöri táborában, ³⁰⁾ Csaba alatt levő táborában 5, ³¹⁾ Vere-segyház 8, ³²⁾ Vác 9, ³³⁾ Kiszgyarmati (Hont v.) tábor 14. 15, Kéméndi (Esztergom v.) tábor 16. 17, ³⁴⁾ Kürti (Komárom v.) tábor 18, Vecsei tábor 22., Mocsonoki tábor 22. 23. 27.

¹⁾ Horváth: MO. tört. IV. 338. ²⁾ II. Rákóczy Ferencz és nev. kort. kiad. lev. 25 l. ³⁾ no. 26. ⁴⁾ Horváth: MO. tört. IV. 338. ⁵⁾ Ered. Ugocsa vm. ltban. ⁶⁾ Katona 648. ⁷⁾ Ugocsa lt. ⁸⁾ II. Rákóczy f. kiad. lev. 28. ⁹⁾ Horváth: MO. tört. IV. 338. ¹⁰⁾ Vasárnapi ujs. 1863. 302. ¹¹⁾ Ugocsa lt. ¹²⁾ Tudományos gyűjt. 1826. XI. 39. ¹³⁾ Ugocsa lt. ¹⁴⁾ II. Rákóczy f. kiad. lev. 31. és Hevenesi XLVIII. 145. ^{15—18)} Ugocsa lt. ¹⁹⁾ Hornyik: Kecskemét v. tört. III. 492. ²⁰⁾ Thaly: Tört. kalászkok. 212. ²¹⁾ Ugocsa lt. ²²⁾ Kisfaludyak O. Asszonyfai ltban. ²³⁾ ²⁴⁾ Ugocsa lt. ²⁵⁾ ²⁶⁾ Thaly: Bottyán J. 56. ²⁷⁾ Pray KI. gyűjt. XXI. köt., meg Katona 91, úgy II. Rákóczy f. kiad. lev. 41. ²⁸⁾ Katona 91. ²⁹⁾ Szalay: MO. tört. VI. 246. 250 ³⁰⁾ Kaprinai KI. gyűjt. X. A. 375. ^{31—34)} Ugocsa ltára.

Mocsonoki tábor aug. 1, ¹⁾ Patai táboron 3. 4. 8, ²⁾ Semptei tábor 9, Vecsei (mind Nyitra v.) tábor 10, Nagy-Szombat felé indul a császáriak után, s 11-kén ezekkel Pudmericznél másként Vereskőnél megütözik, ³⁾ s visszavonul Vág-Vecsére, Sopornyára 13. 15, Sopornyai (Nyitra v.) tábor 17, Vágnál lévő táborból 17, ⁴⁾ Nyitrai várban 19. ⁵⁾ 20. 28. 29. ⁶⁾ 30. 31.

Nyitra sept. 1, Olcsa (Komárom v.) 1, ⁷⁾ Érsek-Újvár 2. ⁸⁾ 3, Léva, ⁹⁾ Balassa-gyarmati tábor és a városban 5, ¹⁰⁾ Szécsényi várba száll 7—10, ¹¹⁾ 11-én a város mellett levő országgyűlési táborba telepedik, hol

(Szécsénynél levő táborban) oct. 2-áig országgyűlést, 3-án „Téged Isten dicsérünk“et tartott, ¹²⁾ 6, ¹³⁾ Eger 10. ¹⁴⁾ 12, ¹⁵⁾ Szerencs 14. ¹⁶⁾ 15, Tokaj 16, Bátor 19, ¹⁷⁾ Zilah 26, ¹⁸⁾ Magyar-Egregyi táborában 28. ¹⁹⁾ 31. ²⁰⁾

Magyar-Egregyi táborában nov. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 9, ez nap innét elindul, s még az nap a Karika szoroshoz száll, Zsíbói szorosban 11, honnét Szurdokra ment Csáky Lászlóhoz ebédre, ²¹⁾ délután víjja a Zsíbói ütközetet, melynek elveszése után a Szamos-Ujvári várba megy hálásra, 12-én korán reggel elindult s a Betleni kastélyba szállott, ²²⁾ 13 14, Vicze 15, ²³⁾ Szócsi tábor 17, Borkut mellől táborát 18-án Lápos mellé teszi át, Kovácsi-i tábor 22. 23. 24, Kővár, ²⁴⁾ Erdő-Szada (Szathmár v.) 27, Madarász 29.

¹⁾ Ugocsa lt. ²⁾ uo. és Cornides Dipl. XII. 214. ³⁾ Szalay: MO. tört. VI. 256 l. ⁴⁾ Epistolae Ar. Episcoporum II, 189., és Hevenesi XLVIII. 112, 164. ⁵⁾ Katona 42. és Ugocsa lt. ⁶⁾ Tudománytár 1842. 12 köt. 129. ⁷⁾ ⁸⁾ Ugocsa lt. ⁹⁾ Szalay: MO. tört. VI. 268. ^{10—12)} Rákóczytár I. 421—448., Epist. A. Episcop. II. 210., Hevenesi VIII. 97. XLVIII. 199. ¹³⁾ u. i. 189. és Sárospataki füzetek 1862. 348. ¹⁴⁾ Ugocsa lt. ¹⁵⁾ Szalay: MO. tört. VI. 298. ¹⁶⁾ Ugocsa lt. ^{17—19)} Ugocsa lt. ²⁰⁾ Szalay: MO. tört. VI. 299. ^{21—24)} uo. 303.

Majtény dec. 1, Szaniszlai tábor 5. 8. 10. 11. 12,
 1) ez nap az Ecsedi várba száll 12. 2) 13. 15. 17, 3)
 Vásáros-Námény (Bereg v.) 18, Beregszász 20. 21, 4)
 Munkács 29. 30. 5)

1706.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem Munkácsról január vége felé Miskolczra ment, majd február közepén Egerbe, a hol egész ápril derekáiig tartózkodott. Május elején régóta nem látott nejét fogadja Nyitrán, ki tovább két hónapnál mulatott nála Kis-Tapolcsányt és Érsek-Újvárot, mely utóbb említett helyen Rákóczy igen sokáig táborozott e nyáron; innét aug. elején Esztergom alá száll, s itt táborozott sept. végeig, a mikor Kassa felé vonult s innét octóber derekán ismét délnek tartva, a gyöngyösi uton előtör Pásztóig; decemberben Rozsnyón alkudozásokat folytatott, majd végén Munkács várába vonult.

Munkácsról jan. 1-én 6) Kászonyba, 2-án Tiszaszalkára (Bereg v.) utazott. Munkácsról 5-én 7) Pácsára indult, hol 5. 7. és 8-án tartózkodott. Halász (Szabolcs v.) 12, Tokaj városában 14. 8) 15, Szerencsi várában 16. 17. 9) 18, Miskolcz 23. 24. 25-én, 10) Eszlárra 11) rándul.

Miskolcz febr. 5. 12) 8, 13) Eger 9, Emőd 17. 18, Eger 18. 14) 22. 23. 24. 25. 15)

Eger mart. 15. 16) 26. 17) 27. 18) 29, 19) Mező-Kövesd 29. 20)

Eger ápr. 2. 5. 6. 10. 12. 13. 14. 17. 18, Szerencsi vár 24 25, Kis-Tapolcsányi kastélyban 28. 21) 29. 22)

1) 2) Ugocsa lt. 3) Tudom. gyűjtem. 1830. VII. 114. 4) Ered. Görgei István pesti ügyvéd csalltban. 5) Szalay: MO. tört. VI. 323. 6) Szalay: MO. tört. VI. 318. 7—9) Ugocsa lt. 10) Horváth: MO. tört. IV. 374. 11) Ugocsa lt. 12) uo. és II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 45. 13—15) Ugocsa lt. 16) Vasárnapi Ujs. 1863. 330. 17) II. Rákóczy F. kiad. lev. 46. 18) Katona 307. 19) Ugocsa lt. 20) Vasárnapi Ujs. 1863. 302. 21) Ugocsa lt. 22) II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 49.

Nyitrán nejét ünnepélyesen fogadja máj. 3. ¹⁾ 6. ²⁾ 8, ³⁾ ugyanez nap még a Kis-Tapolcsányi kastélyban, 12. 13. ⁴⁾ 15. ⁵⁾ 16. 25, ⁶⁾ Érsek-Újvár 25. ⁷⁾ 30. ⁸⁾

Érsek-Újvár jun. 2. 3. 6. ⁹⁾ 19. 29. ¹⁰⁾

Érsek-Újvár jul. 1. ¹¹⁾ 3, 7-én neje visszaindult s ő Modorfalváig (Nagy-Szombat alatt) elkísérte, ¹²⁾ Semptei várban 10, ¹³⁾ 12-én visszament Érsek-Újvárba. ¹⁴⁾ 18, ¹⁵⁾ és a Semptei várban 18, Érsek-Újvár alatti táborában 22. 23. ¹⁶⁾ 24, 26-án Karvához (Esztergom v.) rándul, ¹⁷⁾ Érsek-Újvár alatti táborában, 28. ¹⁸⁾ 29. ¹⁹⁾ 30, ²⁰⁾

Érsek-Újvári mezőn levő táborában aug. 1, Érsek-Újvár 2, Esztergom alatt levő táborában 5. 10, Párkány 14. 18. ²¹⁾ 20. 23. 26. 29. ²²⁾

Esztergomnál levő táborában sept. 1. 2. 8. ²³⁾ 12, ²⁴⁾ Párkány 19.

Csalomjai (Hont v.) tábor oct. 2, ²⁵⁾ Szécsény 4, Torna-aljai (Gömör v.) táborában 9, ²⁶⁾ Torna 12, Bodoló 13. 15, Nagy-Ida 17, Kassa, ²⁷⁾ Mérai tábor 19. 20. 22. 23, ²⁸⁾ Halmajnál (mind Abauj v.) levő táborában 25, Sajó-Körömnél (Zemplén v.) levő táborában 29, Daróczi tábor 31.

¹⁾ Magyar Sion III. 900. ²⁾ Epist. A. Episc. II. 231. ³⁾ Horváth: MO. tört. IV. 378. ⁴⁾ II. Rákóczy F. kiad. lev. 50. ⁵⁾ ⁶⁾ Ugocsa lt. ⁷⁾ II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 51, ⁸⁾ Epist. A. Episc. II. 265, és Ugocsa lt. ⁹⁾ Pray: KI. gyűjt. XXI. k. ¹⁰⁾ Ugocsa lt. ¹¹⁾ II. Rákóczy F. kiad. lev. 56. ¹²⁾ M. Sion III. 901. ¹³⁾ II. Rákóczy F. kiad. lev. 59. és Ugocsa lt. ¹⁴⁾ M. Sion III. 901. ¹⁵⁾ Ugocsa lt. ¹⁶⁾ uo. és II. Rákóczy F. kiad. lev. 61. ¹⁷⁾ Thaly: Bottyán János 118. ¹⁸⁾ uo. és Szalay: MO. tört. VI. 352. ¹⁹⁾ II. Rákóczy F. kiad. lev. 62. ²⁰⁾ uo. 67., s Nedeczky Sándornál Győrött, gyűjteményemben, és Ugocsa lt. ²¹⁾ Ugocsa ltban van egy másik levele, mely Esztergomnál levő táborában kelt. ²²⁾ Hont v. ltban szintén van egy levele, mely Esztergomnál levő táborában kelt. I. II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 69. ²³⁾ Ugocsa lt. és II. R. F. kiad. lev. 70. ²⁴⁾ uo. 72. ²⁵⁾ Ugocsa lt. ²⁶⁾ Thaly: Tört. Kalászkok. 237. ²⁷⁾ Emlékiratai. ²⁸⁾ Hevenesi XLVIII. 370.

Szilhalom (Borsod v.) nov. 1, Tótfalu helysége-
 felütött táborában 6. ¹⁾ 7, Gyöngyösi táborában 8, ²⁾
 Ecséd helysége-
 nál (mind Heves v.) levő táborában 11,
³⁾ Lőrinczi-i (Nógrád v.) tábor 12. 13. 19, Pásztó vá-
 rosánál (Heves v.) levő táborában 20, Fülek 23, Rima-
 Szombat 25, Rozsnyó 27. 30.

Rozsnyó dec. 4. 10. 14. 16. 18. ⁴⁾ 20. ⁵⁾ 21. ⁶⁾ 22,
 Kassa 26, ⁷⁾ Darócz (Ung v.) 28, Munkács várában 30.

1707.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem Munkács várából jan. de-
 rekán Rozsnyóra ment, hol febr. közepéig tartózkodva, megint
 visszatért; ezután Erdélybe ment Maros-Vásárhelyre, hol apr.
 5-én fejedelemmé beiktatták, innét Kolozsvárra ment, s ugyan-
 azon hó végén Munkácsra jött. Május elején Debreczenben ta-
 láljuk, 24-én pedig Szerencsi várából a Sajó-Körömi mezőre
 száll, a mely mivel Ónod mellett van, az itt tartott országgyűlés
 is Ónodinak neveztetett. Ezután az év többi részét birtokai meg-
 tekintésével s hadserege szervezésével és betanításával tölté.

Munkácsi várban jan. 1. 5. 7. 8. ⁸⁾ 10, Torna 16,
 Rozsnyó jan. 22. ⁹⁾ 23. 26. ¹⁰⁾ 31. ¹¹⁾

Rozsnyó febr. 1. ¹²⁾ 2. ¹³⁾ 3. ¹⁴⁾ 5, Munkácsi vár 22.

Munkácsi várban mart. 9. 10, ¹⁵⁾ Ungvári várban
 14, Szatmár 19, Erdőszada mart. 21, Udvarhely mart.
 23, Maros-Vásárhely mart. 26. ¹⁶⁾

Maros-Vásárhelyen apr. 5-én ¹⁷⁾ a piaczi templom-
 ban erdélyi fejedelemmé beiktattatik, 6. ¹⁸⁾ 8. 11, Rad-

¹⁾ II. Rákóczy F. kiad. lev. 73. ²⁾ Horváth: MO. tört. IV. 394. ³⁾ Kis-
 faludyak Ostffy-Asszonyfai ltban. ⁴⁾ Horváth: MO. tört. IV. 395. ⁵⁾ ⁶⁾ Ugocea
 lt. ⁷⁾ Katona 321. ⁸⁾ Ered. Ugocea ltban. ⁹⁾ Katona 341. ¹⁰⁾ Balajthy: Mun-
 kács leírása 149. ¹¹⁾ Ugocea lt. ¹²⁾ uo. és II. Rákóczy Fer. kiad. lev. 77.
¹³⁾ Ugocea lt. ¹⁴⁾ II. Rákóczy F. kiad. I. 78. ¹⁵⁾ Pesti Napló 1863. jun. 6.
 szám. ¹⁶⁾ Hazánk II. 225. ¹⁷⁾ Szigeti Album 1860. 192. ¹⁸⁾ Katona 343. és
 II. Rákóczy F. kiad. lev. 80, Ugocea lt.

nót 12. 13. 17, Kolozsvárra jön apr. 23. 24. 25. 26, Kolozsvár, de még ez nap megindul Gyalura, s innét 27-kén tovább Magyarország felé, 1) Szent-Marja 29, és Munkács ugyanazon napon.

Debreczen máj. 5, Bösörmény 8, Szerencs 13. 15. 16. 24-én 2) a Sajó-Körömi mezőre vonult, 3) a honnét jun. 23-án Szerencsre utazott Visnoveczky palatina fogadására, de az nap visszatért. Ugyan innét jul. 1-én Kassára ment, de 2-án visszaérkezett, szintén jul. 4-én Szerencsre ment, honnét 6-án Sáros-Patakra, 7-én Leleszre, 8-án Putka-Helmeczre, 9-én Munkácsra; innét 15-én Putka-Helmeczre, 16-án Ungvárra, 18-án Szerednyére, 19-én Munkácsi kastélyába, 23-án Putka-Helmeczre, 24-én Ungvárra, 27-én Szerednyére, 28-án Munkácsra.

Munkácsról aug. 6-án Szerednyére ment háltni. 7-én Ungvárra érkezett. 8. 9-én Szobráncz és Nagy-Mihályra, 10-én Homonnára, innét 22-én Terebesre ment.

Terebes sept. 1—4, e nap Szász-Kereszturra ment, 6-án Terebesre, 18-án Garanyhoz, 19-én Jesztrebhez, 20-án Sátor-Alja-Ujhely alatt elhaladva, Sáros-Pataki várába szállt meg, innét oct. 5-én Leleszre és Ungvárra ment, honnét 11-én Palóczra és Leleszre, 12-én Sáros-Patakra visszautazott. 19-én Szerencsre, nov. 4-én S.-Patakra utazott. 18-án Király-Helmeczre, 19-én Do-

1) Vizaknai Bereczk naplója, kiadta Szabó K. és Szilágyi S. 106. 2) Ered. Nedeckzy-Sándornál Győrött, a levéltár 16 sz. a. 3) Beniczky Gáspár naplója, kiadta Thaly Kálmán a „Rákóczy Tár“ I. kötetében, a honnét ez évre 5—82 l. található az adatokat, s a honnét mi is május 24-kétől fogva következő adatainkat merítettük; megemlítendő még ez évre Társalkodó 1842. 139., gr. Festetics Taszilo keszthelyi gyűjt., Pray KI. gyűjt. XXI kötet., Paúr Iván gyűjt., Palugyai: MO. leir. III. 117., Thaly: Tört. Kalászok. 254., Nagy: MO. családai IX. 471., Görgei István pesti ügyvéd levéltára, és Nedeckzy Sándor győri lakos levéltára 17. 18. 19 sz. a., végre Thaly K.: Bottyán János. 163.

bronyba, 20-án Munkács városában telepedett meg. 23-án Kászony, 24-én Ócsva, 25-én Ecsed, 26-án Kis-Várdára érkezett, honnét nov. 30-án Tárkánynál a Tisza-hidon átmenvén Bacska nevü faluban szállott meg.

Bacskáról dec. 3-án Szőlóskén, Borsin — hol ebédelt — keresztül Lasztóczra ment. 4-én Szalánczra, 5-én Kassára bevonult, s itt majd két hónapig időzött.

1708.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem ez év első negyedében sokat utazgatván, vadásztatván, Egernél táborba szállt apr. 15-én, s itt maradt jun. 14-éig; ezután előnyomul, de aug. 3-án azugynevezett trencsényi ütközetet elvesztvén, Egerbe vonúlt, sept. elején pedig az ország éjszaknyugoti részébe ment, az orosz czárral diplomatikai alkudozásait folytatandó.

Kassán tartózkodott jan. 1—19-éig, mely napon Enyiczkére ment s 20. s 21-én kinn az erdőkben vadászott, és 21-én délután Kassára visszament; innét 25-én elindulván Gönczre, 26-án Mádra érkezett, honnét 28-án Tokajba szállott. Itt 30-án hajóra ült s Aranyas nevü helynél kiszállván, Rakamazon keresztül Kálloba kocsizott 31-én Nyir-Bátorba szállott meg.

Nyir-Bátorból febr. 1-én a Nagy-Károlyi várba érkezett, honnét febr. 8-án Szaniszlóra ment vadászni, e közben 10-én Irínyig hatolt, hol ebédelt, s estére Szaniszlóra, 11-én Nagy-Károlyba visszament; innét 15-én Gencs felé kerülve, egyet vadászva Majtényba jutott, a mely körül levő erdőkben vadásztatván, a következő napokon, 18-án Nagy-Károlyba érkezett. 23-án innét megindulván, Körtvélyesre, 24-én Balkányba, 25-én Nyiregyházára, 26-án Balsára, 27-én Tokajba, 29-én Mádra telepedett.

Mádról mart. 1-én Gönczre, 2-án Kassára érkezett. Innét mart. 14-én Szalánczra, 15-én Gál-Szécse Zemplén vármegye gyűlésére indult, honnét 25-én Kassára visszament. 27-én Enyiczkére, 29-én Kassára visszatért, hol (Kassán) egész ápr. 17-ig székelt, ez nap Perénybe, 18-án Szemerére, 19-én Sz.-Andrásra, 20-án Szerencsre érkezett, hol május 2-ig maradt, mely nap Hernád-Németi és Berzékre, 3-án Hernád-Németire s vissza Szerencsre jött. Innét táborba indult, 10-én Berzékre, 12-én Körömnél átköltözött a Sajón s Ónod városába, 13-án daróczi táborába szállott, 15-én Egerbe érkezett, s hol itt, hol a táborban tartózkodott egész jun. 14-éig, mely nap délutánján megindult s Kály nevü hely mellett táborba szállott. 15-én Atár nevü falunál tábort veretett s másnap is itt nyugodott. 17-én Ecséd nevü falu mellett, 18-án Lőrinczinél szállott táborba, hol 19-én nyugnapot tartott. 20-án Szirák és Gengeleg közt, 21-én Kövesd mellé, 22-én Vadkerthez szállott, honnét csak 25-én indult Drégely-Palánkhoz, 26-án Tompához telepedett. Innét 28-án Prencsfalun, Selmeczen keresztül Vihnyére utazott udvarával, hol fürdés kedvéért jul. 7-éig mulatott, mi közben 3-án a selmeczi bányákat megtekintette. 7-én Zsarnóczán ebédelvén s az új-bányai bányákat megtekintvén, estére Szent-Benedekre szállott. 8-án Taszári, 10-én Verebélyi táborában halt, 11-én pedig a kéri tábort megsemlélvén, Érsek-Újvárt látogatta meg, honnét 13-án Verebélyi táborába érkezett. 14-én Nyitrát látogatta meg, de estére visszajött taszárdi táborába. Innét 18-án Gímes vára alatt, 19-én Kovarczd és Appony között, 20-án Nyitra-Szerdahelynél, 22-én Morvánkánál, 23-án Trebete és Trakova közötti táborába érkezett. Innét 28-án a tegnapi megvívott Csejte vár megsemlélésére rándult ki, 30-án a Brezova alatt megtelepedett hadak meg-

tekintése után a csejtei réten letelepedett és meghált. 31-én a Vágon átmenvén, Lukánál táborba szállott.

Lukától aug. 1-én Beczkó vára megtekintésére indult, 2-án Lukáról a turnai mezőre szállott. 3-án az ugynevezett trencsényi csatát elvesztvén, Nyitra-Szerdahelyre vonult. 4-én Kis-Tapolcsányra, 5-én Báthon keresztül Szemerére, 6-án Balassa-Gyarmaton keresztül Szécsénybe, innét 10-én Homok-Terenyére, 11-én Bocskón át Egerbe érkezett, hol azután az egész hónapban tartózkodott.

Egerből sept. 3-án Maklárra rándult, de még aznap visszajövé, 26-áig maradt itt, mely nap Keresztesre ment hálásra, másnap Ónodhoz szállott, 28-án pedig a szerencsi várba.

Szerencsi várából oct. 3-án megindulván Tokajnál a Tiszán átment s az Aranyosi mezőn (Rakomaz) megszállott, innét 6-án Nyiregyházához, 7-én Petrihez, 8-án Vadi pusztára, 9-én Nagy-Károlyba ment, itt hideglelésbe esett, a melyből való fölgőgyulása és dolgai elvégzése után 19-én kiindulván, vadászott s éjszakára Majtényba ment, innét 20-án vadászva Szatmárba érkezett, hol újabban betegeskedett.

Szatmárból nov. 12-én vadászva Egerbe, másnap szintén ugy Madarász nevű faluba érkezett. 14-én Nagy-Károlyba ért későn estve, egész nap vadászva. 15-én itt megnyugodván, 16-án Kis-Lökre. 17-én Kis-Literről Balsára, 18-án Sáros-Patakra érkezett, hol országgyűlést tartott.

Sáros-Patakról dec. 21-én Bacskára, (Lelesz mellett), 22-én Nagy-Dobronyba, (Bereg v.) 23-án Munkács városába érkezett. ¹⁾

¹⁾ Forrás az egész évre: Thaly: Rákóczy Tár I. 83—179 l. mely adatok a következő idézetekkel megegyeznek, mint például: Pray KI. gyűjt. XXI,

1709.

II. Rákóczy Ferencz fejedelem nagybárára Munkács városában tartózkodott, ki-ki-rándulván Ungvárra, Sáros-Patakra és Szerencsre, s nagyban folytatta diplomatai alkudozásait a Lengyelekkel, Oroszokkal, Francziákkal, s megnyervén a segédhadakat, december elején elő kezdett nyomulni.

Munkácsról jan. 28-án a bereg-ujfalui erdőbe ment vadászni, s éjszakára a faluban maradt. 29-én a Beregen túl lévő Uj-Kőbányát megtekintvén, vadászva jött vissza Munkácsra, honnét 31-én Szent-Miklósra rándult.

Szent-Miklósról febr. 3-án visszament Munkácsra. 6-án Szinyovsky palatina fogadására Szent-Miklósra ment, honnét 7-én Munkácsra szánkáztak s itt farsangoltak 13-dikáig, a mely nap Ungvárra mentek, s innét 16-án Munkácsra visszajöttek.

Munkácsról mart. 6-án Szinyovskynét Szent-Miklósra, s másnap délután még egy mértföldnyire elkíservén, estére Munkácsra visszajött, honnét 21-én délután vadászni kiment Sz.-Miklósra s ott 24-éig vadászattal töltvén idejét, s 25-én korán reggel megindulván, még ebéd előtt Munkácsra, 26-án Lehóczra, 27-én Ungvárra érkezett; honnét

Ungvárról apr. 3-án Daróczra, (Ung. v.) 4-én vadászva Ruszkóczra, (Bereg v.) 5-én ugyan vadászva

Pray: Ep. Procer. R. H. III. 524. 581., Katona: Hist. cr. R. H. 507. 509., Horváth: MO. tört. IV. 435., II. Rákóczy Ferencz fej. kiadatl. lev. 101. 104. 106. 107. 110. 112. 113. 124., Pesti Napló 1863. 114. 136. sz., Tooth János: Kis-Kun-Halas tört. 113., Dipl. R. Hung. ivrét, a gr. Festetics család Keszthelyi könyvtárában, Ugocsa v. ltára, továbbá Görgei István pesti, és Nedeczky Sándor (hol titkos jegyekkel irt okmányok is vannak) győri ügyvédek családi levéltáraik, Véghegy Dezső és Ráth Károly gyűjteményeik, végre Thaly: Botyán János czimű munkája 213. 224. 225. 233. 242. 244. 245. 259. 281. 282 lapjai.

Munkácsra ment. Innét 14-én Komlósra vonult, hol másnap egész nap, 16-án pedig a beregi erdőkben vadászott, s estére Beregszászba érkezett, itt 18-án virradtakor a beregi erdőbe ment vadászni, s Bereg-Újfaluig hatolt, másnap pedig vadászva Munkácsra visszatért.

Munkácsról máj. 2-án Závadkára ment Szinyovskynéhoz, honnét 4-én Ungvárra érkezett, innét 10-én Pazdicson, 11-én Gerczelen (mind a kettő Zemplén v.) 12-én Sátor-Alja-Ujhelyen keresztül Sáros-Patakra jutott. 13-án Tállyára, 14-én a Szerencsi kastély épületének megtekintése után ismét vissza Tállyára érkezett. 16-án Szerencsre rándult, de estvefelé visszajött. 25-én Sáros-Patakra utazott, hol 26-án testőrsége zászlóját fölszenteltette. 28-án Szerencsre vonult, innét 31-én Berzékre ment hálásra.

Berzékről jun. 1-én ebédre Szerencsre érkezett, honnét 10-én Gönczön keresztül Enyiczkére utazott. 11-én a Kassai erődítést megtekintvén, éjszakára Enyiczkére visszajött. 13-án innét Fónyon keresztül és Regécz várának megnézése után estére Szerencsre érkezett, honnét 17-én délután Sáros-Patakra utazott.

Sáros-Patakról jul. 7-én Szerencsre ment, honnét 10-én S.-Patakra visszautazott. Vadászás kedvéért kirándulásokat tett Abauj vármegyébe, Mikóháza s a füzéri vár felé és kinn is hált az erdőben; 24-én Szerencsre rándult, innét 27-én korán Hernád-Németi felé ment, hol három udvari lovas ezred fölött szemlét tartott, s vadászva visszament Szerencsre, s másnap 28-án S.-Patakra utazott.

Sáros-Patakról aug. 1-én kiindulva, a Regéczi hegyekben (Abauj v.) vadászott, s kinn hálván, csak másnap estve tért vissza. 16-án Bacskára, (Zemplén v.) s 17-én estére Munkácsra érkezett. 31-én a Sz.-Miklósi hegyekbe ment vadászni, a faluban meghált, és

(Szent-Miklósról) sept. 1-én jött vissza Munkácsra. 12-én Bereg-Ujfalu felé ment vadászni, hol meghált és másnap folytatta a mulatságot, estére Munkácsra visszatért.

Munkácsról oct. 7-én vadászva Ungvárra ment, honnét 11-én Munkácsra visszajött. 12-én Závadkára rándult Szinyovszkyné elé, honnét 18-án Husztra jött, itt az Erdélyiekkel tanácskozmányt tartván, 26-án Nagy-Szóllósra (Ugocsa v.) 27-én Dragabartfalvára, 28-án Munkácsra utazott.

Munkácsról nov. 12-én Minajra, (Ungvár mellett), 13-án Nagy-Mihályra, (Zemplén v.) s 14-én Varannóra érkezett. 18-án Polyánkára, 19-én Gál-Szécsre (mind Zemplén v.) ment. Innét 21-én Szalánczra, 22-én Széplakra (Abauj v.) 23-án Kassára vonult be. 25-én vissza Gál-Szécsre, 27-én Hrabóczra, (Zemplén v.) honnét 30-án Ungvárra jött.

Ungvárról dec. 1-én Munkácsra utazott, 6-án innét Fekésházára, (Ung v.) 7-én Hrabóczra jött, e faluban 19-ikéig maradván; ez nap Homonnára ment, honnét Pazdicsra 23-án, de az nap visszatért; 27. 28 és 29-én Körtvéyesre rándult naponta Varannóról, (mind Zemplén v.) hol udvarát tartá, 30-án innét Peklínbe (Sáros v.) 31-én pedig Bódre (Abauj v.) érkezett. ¹⁾

1710.

Január 22-éig folyvást előnyomulván, ez nap Romhánynál (Nógrád v.) megütközik, hadainak egy részét a Vág felé küldi,

¹⁾ Rákóczy Tár I. 180—226. (Forrás az egész 1709. évré); azonkívül II. Rákóczy Ferencz kiad. lev. 134. 135., Thaly: Bottyán János 323. 324. 332. 346. 412. 414. 425. 448. 465. 468 l., Horváth: MO. tört. IV. 459., Ugocsa vm. és a gr. Festetics család kezeshelyi lóban Diplom. Regum Hung. czimü gyűjtemény, és Nedeczky Sándor lóárban 22 sz. alatt. Hibás adatok vannak Horváth: MO, tört. IV. 452. — Szirmay: Not. Com. Ugoch. 161, — és Arneht: Prinz Eugen von Savoyen II. 480 lapjain.

a többit ő maga Pest vármegye felső részeibe helyezi el. Innét Munkácsra megy május havában, s egy lovas dandárt szervezve, azzal a Dunáig nyomul és július közepén átköltözteti. Augustus elején visszamegy Szerencsre, s miután ügyei főként a hadaiban nagy mértékben duló pestis stb. miatt hanyatlásnak indulnak: nem is nyomult többé előre, hanem itt, Ungvártt, és Munkácson tartózkodott.

Bódról jan. 1-én Korlátra ment, honnét 4-én Halmajra (Abauj v.) szállott, 7-én Emódi, 9-én Daróczi táborába (Borsod v.) érkezett, honnét 15-én Tótfaluhoz, 17-én Gyöngyös-Halászihoz, 18-án Ecsédhez (Heves v.) 20-án Kállóhoz, 21-én Berczelhez nyomult, 22-én a romhányi ütközetet víván, estére Gútához (mind Nógrád v.) 23-án pedig Hévviz nevü faluba telepedett.

Hévvizről febr. 2-án Szent-Márton-Kátára ment, honnét 19-én Czeglédhez (Pest v.) szállott hadaival, innét 23-án Jász-Berénybe vonult, hol még 28-án is tartózkodott. ¹⁾

Jász-Berény mart. 14. ²⁾

Eger apr. 5, Heves 10, Jász-Kis-Éri táboron 16. 18, Szegi tábor (mind Heves v.) 26.

Munkács máj. 18. 20. 22. 24. 25. 26. 29. 30. ³⁾

Munkács jun. 2. 3.

Kápolnásnál levő táborában jul. 1, szegi pusztá (Heves v.) 3, Szalk-Szent-Márton mellett, a szalki pusztánál, a Dunát eléri táborával 13-án este, 14-én virradóra báró Palocsay Györgyöt és Béri Balogh Ádámot a Dunán haddal költözteti át, Szalk és Rác-Almás között, 15-én reggel a szalk-szent-mártoni mezőben (Pest. v.) levő táborából ir, Szólnok melletti táborában 25. 26, Sül 27, Poroszló (Heves v.) mellett fekvő táborából 30.

Szerencs aug. 5. 8, Nemes- vagy Pusztá-Bükknél

¹⁾ Rákóczy Tár I. 227---232. ²⁾ Szalay László: II. Rákóczy Ferencz bujdosása I. 3. ³⁾ uo. 4.

(Heves v.) levő táborában 10, ¹⁾ Csécs (Zemplén v.) 15, Mohi-i (Borsod v.) táboron 21, Szerencs 23. 26. ²⁾ 29, Sajó-Körömi tábor (Zemplén v.) 29, Szerencs 31.

Szerencs sept. 20. ³⁾ 24. 26.

Szerencs oct. 1. 2. 3. 4, Ungvár 16, Fekete-Patak 17. Ungvár 20. 22. 24.

Munkács nov. 2, Ungvár 3. 5, Munkács 9. 16. 18. 20. 22. 23. 29. 30.

Munkács dec. 1. 3. 4, Tótfalu 15, Munkács 23. 26. 28. 31.

1711.

II. Rákóczy Ferencz hazája ügyét végvonaglásban látván, január dereka felé, hogy herczeg Dolgoruky orosz miniszterrel az orosz segélyhad végett tanácskozhassék, Lengyelországba ment; innét visszajövéen, január utolsó napján gr. Pálffy János császári tábornagygyal Vaján találkozott; február vége felé kiment Lengyelországba, Károlyi Sándort bizván meg az alkudozásokkal, a ki az ugynevezett Szatmári békét megkötötte, a melyet mindazonáltal Rákóczy el nem fogadván, beljebb huzódott Lengyelországba. Aug. 21-én Kukisow mellett Péter orosz czárral ismét találkozott, 29-én pedig Jaroslawnál evvel s udvaraikkal Varsón át a Visztulán hajón Thornig utazott, a honnét Danczkába és Elbingába ment.

Munkács jan. 1. 4. 6. 7. 8. 9-én elindul s 12-én késő este Gácsországba Szkólyára érkezik. 14. 16. 17. ott; Drohobiczról 25-én visszaindul, Munkács 29, ⁴⁾ Kis-Várda, Apáti, a Vajai kastélyban (Szabolcs v.) Pálffyval találkozik 31, ⁵⁾ Ócsva, Apáti (Szatmár v.)

Munkácsi táborban febr. 3, ⁶⁾ Salánk (Ugocsa v.)

¹⁾ Hiteles másolatban levő levele Nedeczky Sándornál Győrött, a levéltárban 31 szám alatt. ²⁾ Pray: Epist. Proc. R. Hung. III. 530. ³⁾ Horváth: MO. tört. IV. 476. ⁴⁾ Pray: Epist. Proc. R. Hung. III. 538. ⁵⁾ Szalay: II. Rákóczy Fer. bujdosása I. 26. ⁶⁾ uo. és Pray e. m. 542.

11. 12. 15. 18-án megindul, s Szent-Miklósig halad, 19-én folytatja utját, 20-án Alsó-Vereczkéről bocsátja ki utolsó nyílt levelét az országhoz s másnap 21-én délután örökre átlépi a vereczkei szorosnál a magyar határt. ¹⁾

Sztariszello mart. 6, Sztry 26. ²⁾ 27. ³⁾

Sztry várában apr. 4, ⁴⁾ Kubiczova 18. ⁵⁾

Jaworow máj. 12, Zalusa faluban (Jaworow mellett) 18, itt, az az Jaworowon találkozott Péter orosz czárral, innét

Visoczkóra ment jun. 4. 5-én Jaroslawba indult a czár és lengyel király látogatására, honnét még az nap visszatért Visoczkói jószágára. 6-án Jaroslawba megy s ott marad 12-éig, mely nap Visoczkóra ment, itt 19-én a czárt megvendéglé, 25-én Jawarow, 27-én Lemberg külvárosába szállott. 30.

Lemberg jul. 1, Janován hál 2, Jawarowban tartózkodik 6—24-ig, ez nap Szurován, 25-én Jaworowban hál, innét 31-én este elindul, másnap

Szurovára ér aug. 1. 2-án Jaroslawba, de innét 5-én Szinyavá-ra sietett, 6-án reggelre pedig Ulejsziczre, 7-én Magierowoskába, 8-án Kukizowba szállott, itt 21-én az orosz czárt borral megvendégelte, 22. 23-án megindult s 25-én Wielkie Oczyba ment, innét az nap Szurovára, minden nap meglátogatván Jaroslawban a czárt, kivel 29-én itt hajóra ül s

Varsóban sept. 2-án este kikötnek, s 6-án tovább indulnak és 9-én Thorn-nál kikötnek, innét 27-én 10 órakor francia köntöst huzván fel tizenharmad magával elindult.

¹⁾ Thaly K. gyűjteményéből, (eredetije a gr. Károlyi-levéltárban); az 1710 és 1711. év név szerint nem idézett adatai eddig vannak ezen gyűjteményből véve. — ²⁾ ³⁾ Szalay: II. Rák. F. bujd. 49. ⁴⁾ Pray e. m. 555. ⁵⁾ II. Rák. F. bujd. 55, és Hazánk II. 256.

Danczig oct. 31. ¹⁾

Elbingen nov. 6. 11-én jött ide a czár, 14. 16. 17, 18-án a czár elment, 19-én lóháton Danczigba ²⁾ megy, hol

1712.

(Danczigban) időzött, szállása a külvárosban lévén, egész november hó 9-éig, mely nap Ilosvay János, Kisfaludy, Mikes és Király Ádámmal hajóra szállt, holott is egy helyben a szeleknek ellenkező volta miatt vesztegelniök kellett nov. 16-áig, e napon hajnal előtt 2 órával megindulnak, 21-én Koppenhága mellett eveztek el, este Helsingforsnál horgonyt vetettek, innét nov. 23-án éjfélkor, mikor a hold feljött, elvitorláztak s egy nagy szélvész után dec. 6-án pillanták meg Anglia partjait. Dec. 26-án angol hajóra szállott s a

1713.

Tengeren ján. 12-én meglátták Calais tornyait s végre sok bajok s vesztegzár után 13-án Dieppenél szárazra lép Francia országban, s itt megis hált. 16-án Rouenbe ér, 28-án elindul Párisba. Párisból Versaillesbe megy febr. 12-én s 13-án a francia királlyal találkozik s estére visszatér Párisba. Challiot nevü faluba telepedik 18-án, innét Passy helységébe mart. 9-én, hol egész az

¹⁾ II. Rák. F. bujd. 148. ²⁾ Szatmári Király Ádám napló-könyve. Rákóczy Tár I. 236—255.

1714.

Év január haváig tartotta rendes lakását, 5-én azonban már Clagni-ban Versailles mellett ütötte fel tanyáját. Kedvelt vendége volt a királynak s az udvarnak, valamint a ministereknek is, részt vett mind ezek vadászatain, ebédjein s mulatságaiban. Azonban sorsa fordulását nem reménylve, az

1715.

Évben békes nyughelyről kezdett gondolkozni, s e végre a Grobois nevű erdőben levő Camaldul barátok zárdája mellett egy házat vett maj. 31-én s itt tölté először is a pünkösdi ünnepeket jun. 9 és 10-én. Midőn pedig aug. 30-án barátja a toulousi gróf értesítette, hogy XIV. Lajos francia király halálán van, másnap tüstint áttétette lakását a kolostor mellett levő mezei házába; különben régi barátjait nem szünt meg látogatni, a mindennemű vadászatokat pedig éppen nem hanyagolta el az

1716.

Évben sem, ekkor azonban azon különbséggel, hogy nem oly gyakran hagyta oda magányát. ¹⁾

1717.

Groboisi magányában e nyáron egy kapucsi basa és Pápay János a fejedelemnek egykoron Konstantiná-

¹⁾ Rákóczy Tár I. 257—382.

polyban működött követe, keresték fel s hívták meg Törökországba. 1) Sept. 15-én el is indult s Madridnak vette utját, de csakhamar hajóra szállván a földközi tengeren, oct. 10-én Gallipoliba érkezett. 2) Innét 22-én elindul s 28-án Drinápolyba ér, 3) hol dec. 12-én Chalil nagyvezér nagy kitüntetéssel fogadta. 4)

1718.

Drinápolyban ján. 4-én III. Ahmed szultán maga elé bocsátja s vele hosszasabban értekezett. Megkészülvén azonban a passarovitzi béke, aug. 16-án az 50 főből álló emigráció elindul s aug. 24-én a Bujukdere melletti mezőn megtelepedik, innét sept. 22-én Jenikő városába szállnak meg.

1719.

Jenikőben lakik aug. 11-éig, a mikor átellenbe Ásziába hajóz át, s a Bekos városa melletti réten sátoroz, 5) de oct. 9-én áthajóz Jenikőbe.

1720.

Jenikőben lakott apr. 16-dikáig, mely nap egy szultáni gályára ül a menekültekkel s 18-án a heracleai rév-

1) Horváth: MO. tört. V. 48.

2) Mikes Kelemen: Törökországi levelei I. 3.

3) uo. 8.

4) 17.

5) 19—56.

ben kikötnek, apr. 24-ig — vesztegelve, — ez nap dél-
előtt 11 órakor Rodostónál kikötnek, s a városban lévő
főtisztek pompával kísérik a fejedelmet szállásáig. ¹⁾
Itt időzött csekély kirándulásokat téve s minden héten
két napot vadászattal töltve az

1722.

Év június 22-dikéig, mely nap a nagy pestis miatt
Bujuk-állí nevü falu mellett való rétre vonul, s sátorok
alatt tanyázott oct. 10-dikéig, mely nap Rodostó váro-
sába tette át szállását. ²⁾ Itt kereste őt fel Bécsből Fran-
cziaországba szökött kisebbik fia, a 26 éves György,
az 1727-dik év jun. 15-én, ³⁾ ki azonban 1728-dik mart.
23-án egy francia hajón visszament Franciaországba. ⁴⁾

1735.

Apr. 8-án reggeli 3 óra után meghalt Rodostóban
⁵⁾ e nagy fejedelem, s jul 6-án Konstantinápolyban a
jezsuita kolostorban anyja Zrínyi Ilona sirjába temette-
tett. ⁶⁾ A magyar emigratio főnöke ezután első fia Jó-
zsef lett, ki 1736. dec. 5-én érkezett Rodostóba. ⁷⁾ Részt
kelle vennie az 1738-dik évi hadjáratban s Kladováig

¹⁾ Mikes: Törökországi levelei I. 70.

²⁾ 96. 101.

³⁾ 206.

⁴⁾ 222.

⁵⁾ II. 62.

⁶⁾ 66.

⁷⁾ 79.

hatolt jul. 11-én, de Orsova megvétele után vége lévén a háborúnak, Viddin, Rusztsuk és Csernavodára kellett vonulni, hol nov. 10-én meghalt, ¹⁾ a bujdosók pedig ismét Rodostóba vonultak s ott haltak el.

¹⁾ Mikes: Törökországi levelei II. 111.

II. RÁKÓCZY FERENCZ

FEJEDELEM

VÉGRENDELETE,

S AZ ERRE VONATKOZÓ

LEVELEZÉSEK.

AZ 1739-DIKI FRANCZIA KIADÁS UTÁN

KÖZLI

THALY KÁLMÁN.

II. RÁKÓCZY FERENCZ FEJEDELEM VÉGRENDELETE.

I.

„A teljes Szent-Háromságnak: Atyának, Fiúnak és Szent-Léleknek nevében.

Én Ferencz, a Te kegyelmességedből óh Istenem! Erdélyországának Keresztyén Fejedelme, Rákóczy-Fejedelem, s a Római Szent-Birodalom Fejedelme, Magyarország Réseinek Ura, Székelyek Grófja, Munkácsi és Makoviczai Herczeg, Sárosvármegye Örökös Főispánja, Sáros-Pataknak, Tokajnak, Regécznek, Szerencsnek, Ledniczének, (Somlyónak, Ecsednek) és Ónodnak Örökös-Ura stb.

Ezek azon minőségek és címek, óh Uram! a melyeket Te énnekem részint egy szabad nemzet választása részint születésem által adál, hogy azokat a Te dicsőségedre használjam, és hogy azok segítsenek eljuthatnom a Te Örök Országodba, a melyre engem méltóztattál. Távol legyen tőlem, hogy e hiú minőségekkel és címekkel dicsekedjem; megvallom az én szívemnek alázatosságában, hogy én csak a haragnak gyermeke, s természetemnél fogva por és hamu vagyok Te előtted, annyival inkább, minthogy visszaéltem fönntemlített kegyelmességiddel, és annyi más testi és lelki ja-

vaiddal, a melyeket bőségesen árasztál reám. Mert ezeket Te-ellened fordítván — magam ellen fordítottam, elannyira, hogy szemeid előtt a háládatlanság utálatos szörnyetegéül kell vala látszanom, és nem is reménylhetem vala, hogy hozzád eljuthassak: ha a Te végzetlen könyörületességéd által meg nem térítettél volna Temagadhoz, őszinte vágyat adván szivembe: életemnek hátra lévő részét lelkem üdvösségének munkálkodására fordítanom. Ezért Uram! köszönöm Tenéked, hogy elvevéd tőlem a Fejedelemséget, s mindazt, a mit a világ javaknak nevez, — és hogy meglátogattál engemet mindennemű szomorúságokkal, ellenkezésekkel, üldözésekkel, gyaláztatásokkal, rágalmaztatásokkal, melyeket a világ nagyjaitól szenvedtem. Mindenekfölött pedig hálaakat adok neked, hogy oly erős ragaszkodást öntöttél belém állapotom kötelességeihez, miszerént elhagyván a csendes és nyugalmas élet édességeit, lelkemmel és természetes büszkeséggemmel ennyire ellenkező országba eljőjtek; mert itt adál nekem alkalmat arra, hogy e büszkeséget megtörjem, hogy lemondjak az emberi elme hiú számításairól, a véges ész tanácsairól, és a földi hatalmakban való bizodalomról, és ne vessem másban reményemet, mint Gondviselésed könyörületes vezérelésében; egy szóval: hogy csak azt akarjam a mit Te akarsz.

Egy más munkámban, Uram, elmondám már a Te irgalmasságodnak cselekedetét irántam, a nélkül hogy eltitkoltam volna irántad való háládatlanságimat. Itt csak azért említem azokat, hogy azon szándéknak, a melyhez hozzáfogni akarok, t. i. végrendeletem megírásának megfelelő lelki állapotba iparkodjam helyezni magamat, — a midőn még sem az évek rám nem súlyosodtak, sem pedig úgy testi mint lelki erőmben elgyengülve nem vagyok. Mindazáltal a Te könyörülő kegyel-

mességed folytán jól ismérem állapotom romlandóságát, a ragadós nyavalyák veszedelmeit, ¹⁾ és végre köteleségeimet, a melyeknek elmulasztásától leginkább rettegek.

Megmutattad nekem óh én Istenem számos érzékeny példák által mindazon elővigyázatok hiábavalóságát, a melyekkel a legönkényesebb és leghatalmasabb Fejedelmek, a legbölcsebb és legokosabb emberek élnek vala, végső-akarójok végrehajtásának biztosítására. Minden nemzetek törvényei megállapítottak bizonyos a végrendeletek hitelességére és érvényességére megkívántató rendtartásokat. Én azonban oly országban és oly helyzetben vagyok, hogy ezeknek egyikét sem használhatom. Reménylhetem, hogy azon rendelkezések a melyeket deák nyelven tettem, azokról a javakról a melyeket ez országban bírok: hűségesen végre fognak hajtani, azok által, a kiket ezzel megbiztam, mert ők engem szeretni látszanak, és mindig hívek voltanak hozzám. E helyütt azonban azokról akarok rendelkezni, a mikkel Franciaországban a dicső emlékeztű XIV. Lajos szerződesei, kiváltságai, és kegyelvei (Brevet) szerint bírnom kellene, s a mikre nézve ha tőlem az igazság megtagadtatik: mindazok a kiket benned óh Uram úgy szeretek mint saját gyermekimet, elvesznek hagyatva a hitetlenek között, azon gyermekek pedig, a kiket nekem Te a természet rendi szerint adál, oly tengődő életet élendnek, a melyet semmimódon sem leszek képes enyhíthetni. Szívemnek ömledezésével szólok hozzád óh én Istenem, miután már annyi évekig szólottam az emberekhez, a kik meg nem hallgattak engemet; de hinni akarom, miszerint egyedül politikai okok tartóztatták

¹⁾ A Rodostó vidékén mint egyáltalában az egész keleten igen gyakori pestist érti, mely mellőle több hívei között gróf Eszterházy Antalt is elragadta.

vissza őket, hogy nem támogatták kérelmeimet a barátságának mindazon gerjedelmei szerént, a melyeket irányomban mindenha tanusítának. Nem panaszkodom reájok Uram! és ne vedd olybá, mintha gonoszat akarnék azoknak is, a kik azt óhajtják vala, hogy a kereszttyén Fejedelmek birodalmaiba való belépés el legyen zárva énelőttem, — mivel a Te ítéleteid voltak azok fölöttem, s az emberek csak végrehajtóik valának. És látod is én Istenem, hogy én mindnyájokat szeretem a Te szerelmedben Kérlek, bocsáss meg azoknak a kik engem leginkább üldöztek és rágalmaztak! Mert bizonyára azt hitték, hogy igazságosan cselekesznek; és ha az ő tudatlanságuk nem menthető előtted: bocsáss meg nekik, könyörgök, mert bátran mondhatom, hogy nem tudták mit cselekvének.

Ezeket irván, szemeim előtt lebeg e világból kiköltözésem, a melyből semmitsem viendek magammal távoztomkor, valamint születésemmel nem hoztam semmit. Minek is fárasztanám magamat ez intézkedések tételével, a melyeknek érvényességére semmi törvényes módal nem élhetek: hacsak a gyermekeim iránt és azok iránt, a kiknek gondját reám bíztad, bölcsen rendelt szeretetem nem késztetne megtennem mindazt, a mit tennem kell és tehetek: reád bizván Uram gondját annyi árváknak, a kiket csak fájdalommal hagynék el ily állapotukban, hogyha azon erős hittel és bizodalommal melyet Te adál lelkembe, nem reményleném, hogy gondjukat viselened, és hogy én Hozzád menendek, a ki mindnyájunknak közös atyja vagy. — Rendelkezni fogok tehát mindarról a mit Franciaországban igazságosan követelhetni hiszek, úgy mint tényleges és valóságos vagyonról.

Néhai XIV. Lajos király megvette volt nekem Má-

riától Lengyelország királynéjától a jaraszlói ¹⁾ urodalom felét: de azon ország viszontagságai nem engedték, hogy a szerződés nevem alatt köttessék meg, így azért ott minden Siniawska Erzsébetnek Lengyelország főtábornoknéjának nevében történt. Bonac marquis, akkor a legkeresztyénebb királynak a svéd királynál (XII. Károly) lévő követe, szerződött volt Bilinski gróffal a korona fő-marechal-jával, mint a ki a királyné megbízottja vala. Hogy a főtábornokné csupán nevét kölcsönözte oda: a danczkai ²⁾ Gródban hitelesen föl vagyon jegyezve. Én e jószágot az említett úrnő neve alatt bírtam, egészen a háború végével Lengyelországba lett visszavonulásomig. (1711.) Tekintetbe vévén, hogy már jó ideig nem kaptam vala Franciaországtól semmi subsidiumot: kényszerülve valék még ezüstmíveimet is a háborúra fordítani; és mivelhogy semmi segélyforrásból sem meríthettem, el kellett zálogosítanom jaraszlói jószágot a főntnevezett főtábornoknénak. Ő nekem egy maga és férje által aláírt nyilatkozatot adott: hogy ezen jószág tulajdonjoga az enyém, és hogy a legkeresztyénebb király az én számomra vette azt a királynétól. E birtokhoz való jogomat fiamnak Rákóczy György makoiczai herczegnek stb. stb. hagyom, és nagy alázatosan kérem a legkeresztyénebb királyt, hogy ha fiam ezen jószág kiváltása alkalmával jogi cselfogások által akadályoztatnék: lengyelországi követe útján segitené őt meg.

Miután már csaknem két évig viseltem Magyarországon a háborút: néhai XIV. Lajos király Desalleurs marquis-t küldé hozzám, s általa a háború folytatására havonként ötvenezer livre-nyi segélypénzt ígér vala

¹⁾ Jaraszló = Jaroslaw, Galicziában.

²⁾ Danczka = Danzig.

nekem. Bonac marquisnak Lengyelországból lett visszahívása alkalmával, egy biztost küldöttem e követhoz, a számadások tisztába hozatala végett. Kitünt, hogy a király nekem hatszázezer livrevel tartozik. Párisba érkeztemkor a király ezen összeget a párisi városházára helyezte. Követem Brenner Domokos abbé 1) rábeszélte, hogy mivel az ilyes szerződéseket mások neve alatt szokás kötni, és mivel a kamatok fizetése is ábc. rend szerint történik: könnyebb s előnyösebb leendő reám nézve, hogyha Domokos névre, mint a magam Ferencz nevére iratom a szerződést. Beleegyeztem, noha már nyolczvankétezer livre-t „Sárosi gróf“ név alatt jegyeztettem föl, mert e címet használtam Franciaországban.

Midőn az 1717-ik évben Törökországba jövék: e kötvényeket Toulouse gróf úr 2) kincstartójára bíztam, a ki nekem uti költségeimre két évi kamatot előlegezett. Ezen az abbé (Brenner) nevére szóló kötvények azért az említett kincstárnok kezeibe tétettek le. Önkenyét megvallom, nem valék ez alkalommal elővigyázó; mert akkor még csak arról sem gondoskodtam volt, hogy a két esztendő leteltével a kötvények kinek adasának ki. Brenner hatalmába kerítette azokat, mielőtt még rendeleteim megérkeztek volna, s nem akarván bankáromnak Helissan Keresztelő-Jánosnak átadni: megkértem a Regens-t, 3) zárassa őt a Bastille-ba, — a hol aztán e boldogtalan kétségbeesésében elvágta a torkát. 4)

1) Brenner Domokos szepesi prépost, Rákóczynak állandó residence a francia udvarnál, Vetésy visszahívása óta.

2) XIV-ik Lajosnak törvénytelen ágyból született de adoptált fia, Rákóczynak Franciaországban legbizalmasabb barátja.

3) Orleans herczeg, a ki XIV. Lajos halála után, XV. Lajos nagyköruságáig uralkodik vala.

4) Ekkép múlt ki a nagymüveltségű de búskomorságra hajló férfiú, a ki lázas rohamaiban már azelőtt is több ízben tönköngyilkossági kísérletet. T. K.

Brenner, hogy parancsaimat kijátszhassa, és arra való kilátással, hogy tőkepénzeimmel rendelkezhessek: abban az időben midőn a bankjegyek oly nagy forgalomban valának Franciaországban, számos tervet ajánlott nekem. Valamennyit visszavettem, de ez a szerencsétlen a király azon rendeleteit használá ürügyül, a melyek egyáltalában mindenkinek meghagyják, hogy a szerződéseket el kell adni részvényekért. Eladta tehát, s halála után mind e papírok megtaláltattak. A Regens biztosai a kik ezek megvizsgálására a Bastille-ba béküldettek, általadák azokat néhai d'O marquis-nak, a kit átvételükre felhatalmaztam. Ez idő óta egész Fleury bíbornak miniszterségéig mindennemű megkeresések megtétettek a végett, hogy e részvények, a néhai XIV. Lajos király kiváltságlevele által megállapított pénzösszegben visszahelyeztessenek a városházára, — azonban semmi biztosat nem nyerhetve, sőt annyi tagadó válasz által visszautasítottatva: hogy mégis legyenek ezen országban némi rendelkezés alatti tőkepénzeim, megkértem Toulouse gróf urat: adassa el e papírokat a hogy tudja; a mit ő meg is tett. Azt hihetné az ember, rosszúl intézkedtem, mert hogyha a részvényeket megtartom: idővel sikerre juthatok vala a királynál; — de hiszen a Sárosi gróf név alatt költ kötvények, a melyek nem adattak el részvényekért, éppen úgy visszautasítottak; ezek azért hogy nem adattak el akkor a mikor a király az eladást parancsolta, amazok pedig azért, hogy eladattak, részvényekért. Ekképen hogy mind el ne veszítsem, kénytelen valék elfogadni az egész nyolczvankétezer livre lefizetése fejében egy hatezer livrenyi életjáradékot (pension viagère); a melyet fiam Rákóczy György makoviczai herczeg személyére ruháztam át.

A néhai királynak (XIV. Lajos) egy kegylevele évenként százezer livre-t biztosított számomra, subsidium (segédpénz) czím alatt. Ez okért a nyugdíjak reductiója alkalmával sem az Orleansi herceg, sem a herceg (Bourbon?) nem csorbították azt meg, azt mondván, hogy subsidiumok csak külföldi fejedelmeknek adatnak, és ha egyszer elrendeltettek: nincsenek többé a király rendelkezése alatt, mindaddig, míg azon czélok a melyekre rendeltettek, léteznek. E tekintet, mely a nyilvános szerződések természetén alapszik, Fleury bíbornok úr minisztersége alatt megszűnt. Segédpénzeim hátálékait egy rosszúl szabott köntössel ¹⁾ fizették ki, s a kincstár által nekem évenként fizetett százezer livre-ből negyvenezeret levontak.

Egy másik kegylevél pedig, a mely nekem évenként negyvenezer livre-t biztosított azon magyar főurak, nemesek és tisztek számára a kik hozzám hívek maradtának: ²⁾ új rendeletek által, melyek most is kezeim közt vannak, egészen eltöröltetett.

Ezen eljárás, a melyet Ő Legkeresztyénebb Fölsége színe elé terjesztek, megfosztott attól, hogy bármi tényleges vagyon felől rendelkezhessem; minthogy azonban reménylem, hogy Ő Fölsége, tekintettel a néhai dicső emlékezetű király adományozásaira, igazságot fog nekem szolgáltatni: intézkedendem annak egy részéről; mindazt pedig a mit Ő Fölsége ezen följlül megadni kegyes lészen: fiamnak Rákóczy György makoviczai hercegnek hagyományozom.

¹⁾ „Une cotte mal taillée“; nyilván czélzást rejt magában, tán valami rend jelvényére. T. K.

²⁾ Ez összegből Bercsényinek, Forgácsnak, Csákynak nyolcz — nyolcz-ezer, Vay Ádámnak ötezer, Gerhardt Györgynek kétezer, Pápay Jánosnak és Krucsay Istvánnak 1500 — 1500 livre járt, és így tovább. Eszterházy Antalt különös engedelem folytán testvére látta el hazulról. T. K.

Azt mondám: „a király adományozásaira“, noha eléggé ismeretes, hogy ezen adományozások nem egyedül azon jóakaraton és szereteten alapultak, a melyt az ama nagy király irányomban kiválóan tanúsított, — hanem hogy azok az általam Magyarországon viselt háború idejében szerződésileg megállapított kötelezettségekből keletkezett adósságok természetével bírtanak; és ő (a király) is elismerte, hogy e háború őneki nagy előnyére vált. Te óh én Istenem sokkaljobban ismered mint az emberek azon igaz okokat, melyek engem annak indítására késztetének; indokok, melyeket egy más munkámban ¹⁾ följegyeztem. Elég itt annyit mondanom, hogy az említett szerződésnek arra semmi befolyása nem volt; ellenben az bizonyos, hogy a józan okossággal ellenkező lett volna a háborút az ezen Uralkodónak levelei és követei által tett ígéretein alapuló erkölcsi biztosság nélkül folytatni. — Intézkedem tehát, az uralkodó király (XV. Lajos) jóságába és igazságosságába vetett teljes bizodalommal, és hagyományozok

A jezsuita atyáknak az archipelagusi szigeteken vagy a szárazföldön lévő missióira, a melyeket „Missions volantes“- (vándorló missiók)-nak neveznek .

	1000 livre-t.
A groisbois-i Camaldul-atyáknak ²⁾	5000 „
Szeretett udvarmesteremnek Szarvaskendi Zsibrik Miklós úrnak	10.000 „
Szeretett főkamarasómnak Zágonyi Mikes Kelemen úrnak . . .	10.000 „
Szeretett főalamizsnásómnak (premier Aumônier) Radalovics abbé-nak	5000 „

¹⁾ Emlékiratait értheti.

²⁾ Groisbois Franciaországban; e magános kolostor mellett fekvő mező-házában töltött a bujdosó fejedelem sok szomorú órát, szent áhítatba merülten.
T. K.

Káplánomnak D a m o f i l i abbé-nak	2000	livre-t.
Annak utiköltségre, a ki aranygyapjas-rendi nyaklánczomat (a rend jelvényét) visszaviendi Spanyolországba	6000	„
Nemes testőrségem főkapitányának Molitard Lajos úrnak	3000	„
Testőrségem minden kegylevéllel bíró nemes tagjának, egyenként	2000	„
Kajdacsy Ferencz keresztfiamnak	3000	„
Bechon Lajos udvari osztálytitkáromnak	3000	„
Charrières ellenőrömnek, leánya kiházásítására — a ki nekem keresztleányom, — úgy hogy a hagyomány ennek halála esetében atyjára szálljon	2000	„
Komornyikjaim mindegyikének	1000	„
Apródjaim mindegyikének	500	„
Kovács Gergely pohárnokomnak	1000	„
Ajtónallómnak Lázárnak	1000	„
Pitvarnokomnak (Huissier de l'Antichambre) Parajdynak	500	„
Fegyvertöltőmnek ¹⁾ Kőszeghynek	1000	„
Konyhamestereimnek, egyenként	1000	„
Szolgáim tisztjének (Officier d'Office)	1000	„
Libériás inasaimnak egy évi bérüket, libériájuk árát, és egy évi tartáspénzt.		

A többi inasoknak, legényeknek, szobatisztogatóknak, és bárminémű alkalmazásban lévő szolgálaimnak egy évi bér fizetendő udvarmesterem és főkamarásom bizonyítványa szerint, betudva a fizetések állagába (état). Testőrségem főkapitánya az istállóosztályt illetőleg ki-

¹⁾ „Porte-arquebuse“ = Büchsenspanner, azaz a fejedelmeknek vadászataik alkalmával fegyvereiket töltőgető egyén.

mutatandja: vajon az elsőlovázmesteri (ecuyer) állás üresedésben van-e? (Igy).

Ha Ó Legkeresztyénebb Főlsége kegyes lesz kifizetni a magyarországi főurak és tisztek nyugdíjaira rendelt összegeknek egy részét: fizetessék

Gróf Csáky Mihály altábornagynak (Lieutenant-Général)	15.000	livre.
Báró Zaynak (Endre? Lőrincz?)	8000	„
Krucsay István urnak hajdan a Confoederált Statusok titkárának	8000	„
Máriássy Ádám ezredesnek	8000	„
Pápay Gáspár alezredesnek	3000	„

A mit a király e megnevezett összegeken fölül még megadni kegyes leend: azt fiamnak Rákóczy György makoviczai herczegnek hagyom, oly kötelezettséggel, hogy tartozni fog belőle kifizetni törvényes adósságaimat, ámbár nem hiszem hogy bárkinek is adósa volnék. Több hitelező támaszthatna ugyan igényt a magyarországi háború idejéből, több tisztek követelhetnék netalántán hátramaradt zsoldjaikat: de lelkiismeretem szerint én csak azon tiszteket tartozom kielégíteni, a kik a néhai király által részemre fizetni kötelezett segédpénzekre voltak utalva. Azon portékáknak továbbá, a melyek a hadi szükségletekre szállítmányoztattak: az ország pénztárából kellett volna kifizettetniök, ennek tőkái azonban többé nem léteznek. Az elfogatásom előtt csinált adósságokra nézve pedig, minthogy a császár akkor mindgyárt elfoglalta javaimat, s engem annakutána a hatalmasabb erő álladalmaim (Etats) elhagyására kényszerített: ezen adósságokat azok tartoznak kifizetni, a kik javaimat bírják.

Mindazon családok a melyekből leszärmazom, ki

lévén halva: ¹⁾ nincsen egy közel rokonom se Magyarországon, annálkevésbé Franciaországon, a kiktől némi támogatást remélhetnék a legkeresztyénebb királynál, a ki (XV. Lajos) alig emlékezhetik vissza, hogy engem valaha, gyenge gyermekkorában látott. Reményilem azonban, hogy a véréből való királyi hercegek és hercegnők, a kik engem barátságukkal megtiszteltek s becsülésökkal megkülömböztettek vala: nem fogják rossz néven venni, ha mindazon érzelmekről, a melyeket irántam kiválóan, érdemeim fölött kitüntettek, teljes hálával, sőt mondhatnám tiszteletteljes gyengédséggel megemlékeztél, — utolsó lehelletemig nem szünik meg szívemben a bizodalom, a melyet velök született nagylelkűségük iránt táplálok, hogy Ő Legkeresztyénebb Főlségénél mindent el fognak kegyesen követni fiamnak és mindazoknak javára, a kiket jelen intézkedésem illet. Merem állítani, hogy a mostani uralkodó, a ki méltó utóda a nagy (XIV.) Lajosnak, nem fordíthatná jobbra az ezen királytól öröklött érzelmeit, mint ha e jelen soraim által hozzá intézett utolsó és legalázatosabb kérésimet meghallgatná. Igaz ugyan, hogy midőn e kéréseim füleihez jutandanak, én már csak por és hamú leszek: de hisz éppen azáltal adandja legnagyobb jelét szeretetének, kegyességének és kegyelmességének, ha egy elhúnyt szavát hallgatja meg, — miután így cselekedvén: szándokai annál mentebbek lesznek mindazoktól, a miket világi tekintetek és az állam érdekei sugallanak a fejedelmeknek. Ezért nem is hozom emlékezetbe azon indokokat, melyek emlékemet érdekessé tehetnék. Nem leszek többé azon Fejedelem, a ki bölcsőjétől fogva játékszere volt a szerencse legkegyetle-

¹⁾ A Rákóczyak, Báthoryak, Zrínyiek, Frangepánok, Lorántffyak, Gerendyek.

nebb forgandóságának, ki vala téve a leggyülöletesebb üldöztetéseknek s a legiszonyúbb rágalmaknak, kizárattott a keresztyén fejedelmek birodalmaiból, és annyi év óta a törökök kenyerére szorúlt. De azon két gyermeknek a kiket hátrahagyok, és azoknak a kiknek javáért a király kegyelmességét sőt mondhatnám igazságosságát esdem: állapotuk (halálommal) csak rosszabbra fog változhatni. Ha valami indokokat akartam volna felhozni a végre, hogy Ő Felségét utolsó szózatom iránt megindítsam: főlemlítettem volna azon szives érzelmeiket, melyekkel irányomban nagyatyja (XIV. Lajos) viseltetett, s erre nézve tanúkul hívhattam volna fel: az összes vérebeli kir. hercegeket és hercegnőket, egész udvarát, sőt mondhatnám majdnem minden alattvalóit. Sohasem hittem el magammal, hogy (a boldogult király) e jóindulatát a koronája érdekeivel összeköttetésben álló vállalatok által kiérdemeltet volna: mindazonáltal becsülésének oly érezhető jeleit adta irányomban, hogy elhihettem, miszerint inkább a bennem személye iránt táplált s általa fölismert ragaszkodást akarja viszonzni; azon ragaszkodást, a melyben szívemnek bizonyára több része volt mint kötelességemnek, vagy akár helyzetemnek. Valójában, világi szerencsém e nagy uralkodó életével együtt le is alkonyodott; de ugyanazon időben szerencsémre megismerém, hogy csupán a Teremtő az, a ki tőlem ily természetű ragaszkodást érdemel. Azóta az ő irgalmas kegyelmessége megerősített e gondolatban, s elvezérelt engem a magányba, és minnekutána megkedveltette volna vélem a világtól való elszakadásnak édességét: e helyre kalaúzola engemet, hogy alkalmatosságot nyújtson annak gyakorlására, a mire a bujdosásban megtanított. Ekkép, megválva mindattól a mit a világ gyönyörnek nevez, és lemondva ja-

vainak hiú kívánásáról, midőn magamat az élet elhagyására előkészíteném: nem érzek egyebet mint a szeretet érzelmeit azok iránt, a kiket szánakozásra méltó helyzetben hagyandok itt, hacsak Ő Legkeresztyénebb Főlsége tekintettel nem lesz utolsó kérésemre, melyet az ő érdekekben megújítok, kényszerítvén őt a Jézus-Krisztus kiontott véréért az ő szent irgalmára: vegye szívére állapotjokat; s legyen meggyőződve, hogy ha az Úr-Isten megadja nekem az örök boldogságot, a melyet hitem szerint erős bizodalommal reménylek: nem szünendek meg boldog uralkodásáért könyörögni.

Azt hiszem, hogy vétenék azon barátság és bizalom ellen, a melylyel a herczeg úr (Bourbon hg.), Charolois gróf úr, Du Maine herczeg úr ¹⁾ és Toulouse gróf úr iránt mindig viseltetem: ha e kir. herczegekhez különösen nem fordulnék, megkérvén őket jelen végrendeletem végrehajtására. A helyzet a melyben ez idő szerint vagyok, mentsen ki, ha ezáltal átlépni láttatnám az illedelem és tisztelet azon korlátait, a melyek közt engemet állapotom megalázottságának netalántán tartania kellene. De a helyett, hogy magamat visszatartóztatnám: érzem; hogy az ő nagylelkű barátságuk emléke még arra is felbátorítja szívemet, hogy különösen ajánljam kegyeikbe Molitard urat, francia nemest, a kit én neveltem, továbbá francia komornyikjaimat, és e nemzetbeli szolgálaim közül mindazokat, a kik szolgálataukra képesek lennének; miután én nem vagyok oly helyzetben, hogy kenyeröket hátralévő napjaimra biztosíthatnám, és elégségesen megjutalmazhatnám hűségüket.

Teljesítvén ekkép idő szerint való kötelességemet, megtévén a mit tehettem e végrendeleti intézkedés ál-

¹⁾ Ez is XIV. Lajos fia volt.

tal, megírván és aláírván azt saját kezemmel, s ellátván minden külső kelléssel és teljes érvényességgel: a te kezeidbe ajánlom lelkemet óh Isten, én Teremtőm! Vedd vissza tőlem, és fogadd bé örök hajlékidba, — a mikor tenéked tetszeni fog. Az apostoli és római katholicus anyaszentegyház szent hitében — a melyben a te véghetetlen irgalmasságotból születtem — akarok meghalni. Hiszem mindazt a mit ez tanít, s gyűlölöm mindazt a mit kárhoztat; és könyörgök Tenéked, ruházz fel engem azon kegyelemmel, hogy az egyház szentségeit méltóan, és érzéseim teljes tudatában vehessem magamhoz; és adj nekem állhatatosság adományát haldoklásomban, hogy a Te kegyelmességében múlthassak ki, s utolsó lehelletemmel is a Te szerelmednek jelét tanusítsam.

Költ Rodostóban, 1732. octóber 27-kén.

Aláírva:

Ferencz, fejedelem stb.“

(Meghalt Rodostón, 1735. april 8-kán, Nagy-Pénteken.)

II.

II. Rákóczy Ferencz Fejedelem búcsúzó-levele a Fényes Porta Fővezérjéhez Ali Pasához.

„Ezen dicsőséges birodalom első méltóságában tündöklő, nagy bölcsességgel felékesített Fővezér, kedves szívbéli barátom, kit Isten minden kívánható jókkal megáldjon!

Kétségtől csudálkozni fog a Vezér, az én kedves barátom, a midőn halálom hírével ezen leveletem fogja venni. De mivel az emberi természetnek halandó-

sága a halált elkerülhetetlennek lenni mutatja: az Istenhez való szeretet hívott, hogy hozzá készüljek, és a győzhetetlen császárhoz való háláadásom ösztönözött, hogy bucsúvétlen e világból ki ne menjek. Melyre nézve még egészséges voltomban mindenekről rendelést tévén az udvarom főtisztjeinek megparancsoltam, hogy halálom történnén, a midőn arról a Vezért tudósítani fogják, kedves barátomnak ezen leveletem megküldjék. Hasanak azért szívére igaz barátjának utolsó szavai, és mutassa bé a császárnak, kegyelmes uramnak, igaz háláadásággal teljes szívemnek utolsó beszédét.

Mindenkor az Isten megfoghatatlan bölcsessége rendelésének tulajdonítottam ezen fényes birodalomban való jöveteletem, — de kiváltképen azon indúlatomat, a melytől viseltetvén oly időben jöttem, a midőn a hadakozás szerencsétlen sorsa által legnagyobb változások közt forgottak a birodalom dolgai. Meggyőzte vala elmémet az Istenben vetett bizodalom és a fényes Portában helyezettett reménségem, hogy engemet el nem hágy; és íme életemnek utolsó órájában is mondhatom, hogy meg nem csalattam, mert személyemet minden becsületben tartván, a velem lévő kevés számú híveimmel táplált, és az ellenségim gonosz szándékától megoltalmazott. Én is mindezeket szemem előtt viselvén életemben, orcám pirulása nélkül múlok ki ezen halandó világból; mert nem vádol lelkeztismérete, hogy e birodalomban valakit akár csak a legkissebben is megbántottam volna, és hogy a fényes Porta valóságos jóvát minden töllem lehető módok szerént nem kerestem volna. Vígasztalásomra volt életemben sokszor, hogy ezen egyenes szándékomat a fényes Porta miniszteri megüsmérvén: hozzám jó és baráti szívvel voltak. És így csendes nyugodalomban élvén, életemnek ezen utolsó órá-

jához készültem, a melytől egyedül várhattam minden nyomorúságimtól való felszabadulásomat. Mivel pedig törvényem azt parancsolja, hogy az Istent mindenek felett, és felebarátimot űérette mint önnönmagamot szeressem: mondhatom, hogy mindazokat, a kiket Isten ezen a világon gondviselésem alá bízott, ámbár szolgálatomra rendeltettek, fiaim gyanánt tartván szerettem, és ezen indulattól viseltetvén, írásban tett rendelésim szerént, a mimrendelkezésem alatt volt, közikben oszftotam. De nem szégyenlem megvallani oly megszűkült állapotomot, hogy a hatalmas császár mellém rendelt és engemet jó szívvel, szorgalmatos hívséggel szolgáló tiszteinek illendő megjutalmaztatásokra semmitsem hagyhattam. Melyre nézve, ha a győzhetetlen császár előtt valamely érdemet tulajdoníthattam volna magamnak: azon kértem volna, hogy mindazokhoz, a kik az ő császári parancsolatja által szolgálatomra mellém rendeltettek vala, énérettem mutassa kegyelmességét. De mint-hogy magam is annyi esztendőktől fogvást inkább terhére voltam a fényes Portának mintsem hasznára: egyedül csak a hatalmas császár kegyelmességében ajánlom egyenként őket, de kiváltképen Ibrahim Effendit, hív tolmácsomat. — A mindenható Isten jutalmazza meg legdrágább áldásával velem tett jótéteményit! És azon Isten nevében kérem, engedje meg azt is, hogy kevészámú híveim, mintegy pásztor nélkül hagyatott juhok, — írásban tett rendelésimet véghezvivén, és holt testemet néhai édesanyám hamvai mellé minden világi pompa nélkül nyugosztatván ¹⁾ — minden háborgatás nélkül

¹⁾ Ez meg is történt. Mikes Kelemen Rodostóból egynehányad magával július 4-kén a fejedelem holttestével megindulván, 6-kán Konstanczinápolyba érkezett, és a testet az ottani galatai akkor jezsuiták templomában Zrínyi Ilona sírjába letétette.

bátorságosan követhessék más országokra útjokat, vagy a kinek tetszeni fog, e birodalomban bátran megmaradhassanak. — Mindezekután pedig az Istentől minden testi és lelki áldást kívánván a fővezérnek és az egész birodalomnak, végzi szavait holtig hűséges barátja, a már porrá és hamuvá leendő

Rákóczy Ferencz, fejedelem.“

III.

II. Rákóczy Ferencz Fejedelem búcsúzó-levele Franciaország konstanczinápolyi követéhez.

„Ne lepje meg önt Uram, hogy tulajdon levelem tudatja Excellentiáddal halálomat; mivel még teljes egészségben irván meg azt, megparancsolám, hogy udvarom főbbjei küldjék által önnek, részükről teendő jelentés kíséretében. Minden vagyonomról két különböző végrendelet által intézkedtem; az a mely itteni javaimat illeti, latínul van írva, a másik pedig a mely azokról a javakról szól, a miket Franciaországban hiszem hogy birok, francziául. Azoknak, a kik jelenleg udvarom fő tisztségeivel fel vannak ruházva, irányomban mindenkoron tanusított hűsége biztosít arról, hogy ők pontosan elkövetendik számukra kiadott rendeleteimet. De hogy menten maradhassanak minden gyanusítástól és rágalomtól: kérem önt, mihelyest jelen levelemet veendi, küldje ide a hely színére kancellárját, Nagy Dáviddal s még egy más hasonló becsületességű kereskedővel; és pedig kancellárját azért, hogy a leltárak hitelesítését bizonyítsa, az említett kereskedőket pedig azért, hogy ingóságaimat megbecsüljék. — Miután az Isten minden

szolgám iránt valódi atyai szeretetet lehelt belém: egyedül az ő sorsuk az a mi nyugtalanítana, ha kevesebb bizodalommal birnék az Ő Szent Felsége Gondviselésében; ennél fogva azonban remélem, hogy a Porta minisztereinek jóakarátát e Gondviselés feléjük fordítandja, hogy követhessék mindnyájan azon utakat, a melyeket különleges szándékaikra alkalmasoknak ítélendnek. Mert udvarom annyi különböző nemzetből álló lévén: valóságos pásztor nélkül hagyatott nyáj leend. Ha mindazáltal csalódnai találnék e tekintetben: igen kérem Excellentiádat, sziveskedjék közbelépni a király tekintélyével — a kinek pártfogása alá helyezem mindnyájokat — teljes bizosságot és abbéli szabadságot szerzendő nekik, hogy követhessék azon intézkedéseimet, a melyek az ön kanczellárjával közöltetni fognak. — Kérem továbbá Bourbon herczeg, Charolois gróf, Du Maine herczeg és Toulouse gróf urakat: hajtassák végre francziául írott végrendeletemet, mert e fejedelmek mindenkoron annyi barátsággal viseltettek hozzám, miszerint azt hiszem, hogy azon bizalom ellen mely nagylelkűségük iránt él bennem, vételnék, ha máskép cselekedtem volna. — Igaz ugyan, hogy helyzetem, — a melyet ön Uram, ismer — nem engedé, hogy végrendeleteimnek egyéb külső kellékeket is megadjak, mint hogy azokat teljes lelki és testi egészségben, saját kezemmel irjam meg: de sem Magyarországon sem másutt nem lévén közeli rokonaim hogy azoknak ellentmondanának, — szegény gyermekeim Isten előtt boldogtalanul fognának cselekedni, ha azokat összezavarni vagy vitásokká tenni akarnák. — Végezetre, tőlem telhetőleg mindeneket a legjobban elrendelvén, úgy hogy e tekintetben semmitsem vethetek magamnak szememre: rettegés nélkül nézek az Isteni irgalmasság utolsó percze

elé. — Legyen ön arról bizonyos Uram, hogy csak ezen utolsó percz vetend véget azon becsülésnek és tiszteletnek, a melylyel Excellentiád iránt viseltetem, stb.“

IV.

A bujdosóknak 1735. június 26-kán a végrendelet végrehajtásával megbizott négy főherceghez függő-pecsét alatt írott levele.

„Fenséges Urak!

Bizunk Fenségték jóságában, hogy nem veendik rosz néven, ha szabadságot veszünk magunknak üdvözült Fenséges Urunk az Erdélyországi Fejedelem végrendeletét minden illendő tisztelettel ezennel megküldeni. A midőn ezt teszszük: csak az ő szándékaihoz és érzelmeihez alkalmaztatjuk magunkat, a melyeket ő Fenségtékhez való bizalmának ezen utolsó letéteményében is tanúsított; kérvén Fenségtéket: kegyeskednének végrendeletének végrehajtása iránt érdeklődni, és ezáltal megadni irányában azon barátságának és becsülésnek utolsó jelét, a melylyel Ő Fenségét életében megtisztelték Fenségeitek. Ez az egyedüli hiteles okirat, Kegyelmes Urak, a melyet néhai Fenséges Urunk halála után találtunk, nem lévén ideje betegsége alatt átdolgozni végrendeleti intézkedését, mert éppen midőn ezt tenni készül vala: lepte meg őt az ép oly váratlan, mint reánk nézve szomorú halál. Méltán hiszszük azonban ezen szerencsétlenségünkben, hogy vigasztalásunkat és reményünket egyedül Fenségték nagylelkiségébe vethetjük, remélvén, hogy szívökre véve az elhúnyt Fejedelem bizalmának ez utolsó és oly megható jelét, — s megindulva a mi árva és idegen földön fejétől megfosztott családjunk siralmas álla-

potán: élni fognak kegyesen Fenségeitek tekintélyök teljes mértékével, s közúlakarattal egyesítendik jó szolgálataikat Ő Legkeresztyénebb Fölsége körül, hogy őt reá bírják, miszerint kedvezőleg hallgassa meg azon legalázatosb kérést, a melyet hozzá egy oly Fejedelem intéz végrendeletében, a ki az ő koronája érdekeihez mindig ragaszkodott, s a kit dicső emlékezetű nagyatyja a boldogult király szives hajlandóságával tisztelt vala meg. Ezáltal tüntethetik ki Fenségeitek leginkább ama nagylelkűséget és nemesszívűséget, a mely annyira természetében gyökerezik azon jeles vérnek melyből Fenségtek származik. — A mi pedig minket illet: nem remélhetvén, hogy Fenségeitek iránt való igaz és tiszteletteljes hálánkat óhajtásunk szerint eléggé kitüntethessük, esedezni fogunk az Úrnak, fizessen meg helyettünk, legdrágább áldásait árasztván Fenségeitekre. Ezen a legmélyebb tisztelettel és határtalan hódolattal párosult érzelmeikkel van szerencsénk maradni stb.“

V.

A bujdosók levele Toulouse gróf ö fenségéhez.

„Fenséges Úr!

Minekutána a boldogult Erdélyi Fejedelem Ő Fensége végrendeletéhez csatolt levelünk által eleget tettünk volna úgy az általános, mint az illedelmi köteleességeknek: úgy hiszszük, hogy Fenséged iránt még különös köteleességünk teljesítését sem szabad elmulasztanunk. Régóta ismervén ugyanis Fenséged jóságát és kiváló nagylelkűségét, valamint azon becsülést melylyel Fenséged Istenben boldogult Fejedelmünket megtisztelte, s azon szívbéli bizodalmasságot, melyet iránta barátsága által tanu-

sftott: nem cselekedhetünk méltóbban az ő érzelmeihez, mint ha kijelentjük Fenségednek, hogy mi legfőbb reményünket Fenségedbe helyezzük, — nem kételkedvén, miszerint Fenséged az üdvözült Fenséges Fejedelem iránt táplált barátságának utolsó jeleit annak fejedelmi gyermekeihez és udvara népéhez — a kiket a boldogult oly szivrehatólag ajánl vala Fenségednek — azáltal kegyelmesen kimutatandja, hogy végrendeletének végrehajtását hathatósan eszközölni fogja Ő Legkeresztyénebb Fölségénél mindazon módokkal élvén, a melyeket Fenséged magas bölcsessége illőknek találанд. — Mi azonban, Fenséges Úr, egyesülten óhajtjuk, hogy az Isten Fenségedet és felséges családját sokáig éltesse és virágoztassa.

Mély tisztelettel s teljes hódolattal van szerencsénk maradni stb.“

BUJDOSÓ MAGYAROK
S Í R F E L I R A T A I
TÖRÖKORSZÁGBAN.

KÖZLI
THALY KÁLMÁN.

BUJDOSÓ MAGYAROK SÍRFELIRATAI
TÖRÖKORSZÁGBAN.

I.

**Thökölyi Imre fejedelem sírirta a nicome-
diai (ismithi) örmény temetőben, Ázsiában.**

(Czímer.)

HIC REQUIESCIT AB HEROICIS LABORIBUS
CELISSIMUS DOMINUS EMERICUS **THÖKÖLY**
DE KÉSMÁRK,
HUNGARIAE ET TRANSYLVANIAE PRINCEPS,
VIR A REBUS PRO ASSERENDA PATRIAE
LIBERTATE FORTITER GESTIS
TOTA EUROPA CELEBRIS.
POST VARIOS FORTUNAE CASUS
TANDEM EXTORRIS
INTER IPSAM RENASCENTIS
HUNGARIAE LIBERTATIS SPEM
EXILII SIMUL ET VITAE FINEM FECIT
IN ASIA
AD NICOMEDENSEM BITHYNIAE SINUM
IN SUO FLORUM CAMPO.
OBIIT ANNO SALUTIS 1705.
AETATIS 47. DIE 13. SEPTEMBRIS.

II.

**Zrínyi Ilona fejedelemasszony sírírata a kon-
stanczinápolyi galatai r. kath. templomban.**

HIC REQUIESCIT AB HEROICIS LABORIBUS
 VIRILIS ANIMI MULIER, SEXUS SUI AC SAECULI
 GLORIA,
 CELSISSIMA DOMINA **HELENA ZERÍNIA**,
 ZERÍNIAE ATQUE FRANGEPÁNIAE GENTIS DECUS
 ULTIMUM,
TÖKÖLYI PRINCIPIS UXOR, OLIM **RÁKÓCZYI**,
 UTROQUE DIGNA CONJUGE,
 MAGNIS APUD CHROATAS, TRANSSEYLV., HUNG.,
 SICULOS INCLYTA TITULIS
 FACTIS INGENTIBUS TOTO IN ORBE CLARIOR.
 VARIOS AEQUA MENTE FORTUNAE CASUS EXPERTA,
 PAR PROSPERIS, MAJOR ADVERSIS
 CUMULATIS CHRISTIANA PIETATE BELLICIS
 LABORIBUS
 FORTEM DOMINO REDDIDIT ANIMAM
 MORTEM ELUCTATA IN SUO FLORUM CAMPO
 AD NICOMEDENSEM BITHYINIAE SINUM
 ANNO SALUTIS MDCCIII. AETATIS LX. DIE XVIII
 FEBRUARII.

III.

**II. Rákóczy Ferencz fejedelem sírírata a kon-
stanczinápolyi galatai r. kath. templomban.**

(Czímer.)

HIC REQUIESCIT FRANCISCUS
 II. RÁKÓCZY, DEI GRATIA ELECTUS
 TRANSSEYLVANIAE PRINCEPS,
 PARTIUM REGNI HUNGARIAE

DOMINUS ET SICULORUM COMES,
 AETATIS SVAE XII. A MATRE
 AVULSUS, MIRO DIVINAE PROVIDENTIAE
 ORDINE PER CARCERES, PER EXILIA,
 ET PER VARIA VITAE DISCRIMINA ADUCTUS,
 HIC REQUIESCENTI MATRI
 PER MORTEM REDDITUS; QUIETEM
 QUAM VIVUS IGNORAVIT, IN DOMINO
 REPERIT. ANNO SALUTIS MDCCXXXV.
 OCTAVA APRILIS, AETATIS SVAE LIX.

IV.

**Gróf Beresényi Miklós főtábornok sirirata
 a rodostói görög templomban.**

D. T. (Czímer) O. M.

STA VIATOR
 ET MIRARE SUB HOC PAEDALI LAPIDE
 MAGNI CORDIS HEROEM IN SAGO,
 ALTISSIMI CONSILII SENATOREM IN TOGA,
 ZELANTE PATRIAE CIVEM IN REGNO,
 IN ECCLESIA DEI RELIGIOS. ROM. CATHOLICUM,
 IN EXILIO FIDISS. SUI PRINC. ACHATEM
 ILLUSTRISSIMUM ET EXCELLENTISSIMUM COMITEM
NICOLAUM BERCSÉNI,
 QUI OLIM IN HUNGARIA
 SERENISSIMI PRINCIPIS TRANSYLVANIAE
FRANCISCI II. RÁKÓCZI
 CONFOEDERAT. REGNI HUNG. STATUUM DUCIS
 LOCUMTENEN., EXERCITUUM SUPREMO-GENERALIS,
 PRIMUS SENATOR, ET COMITAT. DE UNGH SUPR. COMES
 TOT TITULIS CLAR, TOT MERITIS GLORIOS,
 NUNC ALIENO SOLO PUGILLO TERRAE TECT. ET
 MORT. EXULAT.
 HINC DISCE VIATOR

VICISSITUDINIS HUMANAЕ CONDÍTIO ESSE
 NIL FIXUM NIL PERENNE IN EXILIO SUO HABERE.
 MORTUS EST MUNDO. OMNIB. MUNIT. ECCLESIAE SACR.
 RODOSTI DIE VI. NOV. ANNO MDCCXXV. AET. SUAE LXI.
 SED QUOD VIVAT COELO
 EIUS EXEMPLARIS PIETAS IN VITA
 GENEROSA AEQUANIMITAS IN EXILIO
 LONGA PATIENTIA IN MORBO
 BREVIS SED FORTIS CUM PIETATE. LUCTA IN MORTE
 LUCULENT. TESTIMONIUM RELINQV. POSTERIS.
 ABI VIATOR
 NON IMMEMOR PIE DEFUNCTI AC MEDITARE
 HIS ARMIS NONNISI EXPUGNARI COELUM.

V.

**Gróf Eszterházy Antal tábornok sírírata
 a rodostói görög templomban.**

(Czímer.)

HIC IACET
 COMES ANTONIVS ESZTERHÁZI DE GALANTHA ETC.
 PRINCIPVM
 PAVLI ESZTERHÁZI HVNGARIAE PROREGIS ET
 EMERICI TÖKÖLI
 NON DEGENER NEPOS. QVI PRIMVM DVCE IMPERII
 AQVILA
 OTHOMANICAM LVNAM IMPETENS CASV FATALI
 CAPTVS IN
 TVRRIM BYZANTINAM CARCERE CELEBREM DVCTVS
 FVIT, INDE
 VBI OBSCVRABATVR VT SPLENDIDIOR ASSVRGERET
 ELVCTATVS
 FRANCISCO II. RAKOTZI TRÁNSSYLVANIAE PRINCIPE
 ADVERSVS LEOPOLD. I. IMP. ADHAESIT PRO LIBER-
 TATE HVNG.

VINDICANDA INVICTO ANIMO SORTE TAMEN HIC
 QVOQVE
 SIBI MINVS AEQVA DIMICAVIT QVEM VIS POTESTATIS
 EXTOR-
 REM PATRIAE EXVLEM THRACIAE ACCOLAM FECIT
 FVGIEN-
 TEM FORTVNAM SECVTVS IN PROPONTIDIS
 LITTORE STI-
 TIT GRADVM, VBI ALTERNANTIBVS FVGITIVI
 MVNDI BO-
 NIS AC MALIS ERVDITVS VERACITER AGNOVIT MILI-
 TIAM ES-
 SE VITAM HOMINIS SVPER TERRAM. EXPLETO BELLI
 DVCIS
 MVNERE AD PROMERITA DVRAE MILITIAE PRAEMIA
 RECIPIEN-
 DA AD DOMINO EXERCITVVM ET PRINCIPE REGVM
 TERRAE
 EVOCATVS OBIIT RODOSTI, ANNO AETAT. XLVI. SALVT.
 MDCCXXII. X. AVGVSTI.
 HOC PERENNE FILIALIS OBSERVANTIAE
 MONVMENTVM POSVIT
 COMES VALENTINVS ESZTERHÁZI.

VI.

**Szarvaskendi Zsibrik Miklósnak Rákóczy ud-
 varmesterének sírírata a rodostói görög
 templomban.**

(Czímer.)

HIC IN TERRA EXTRANEAE POST
 VARIOS FORTUNAE CASUS
 REQUIESCIT DOMINUS NICOLAUS
 SIBRIK DE SZARVASKEND NOBILIS

HUNGARUS, SERENISSIMI FRANCISCI
 II. RÁKÓCZI TRANSYLVANIAE PRINCIPIS
 AULAE PRAEFECTUS, IN ADVERSIS SICUT IN
 PROSPERIS CONSTANTER INCONSTANTEM
 EIUS SORTEM SECUTUS
 EXUL CUM EXULE DNŌ SUO VI-TO AB
 ILLIUS OBITU MENSE POST GRAVEM
 V. ANNORUM INFIRMITATEM
 LXII CIRCITER ANNOS NATUS SUC-
 CUBUIT RODOSTI AD PROPONTI-
 DEM. DIE VII. 8-BRIS MDCCXXXV.

VII.

**Langenthali dr. Langnak Rákóczy udvari or-
 vosának sírfelirata a konstanczinápolyi
 magyar temetőben.**

(Czímer.)

HIC JACET
 EXCELLENTISSIMUS AC ERUDITISSIMUS VIR
 PHYSICES ET MEDICINAE **DOCTOR**
JACOBUS AMBROSIUS LANG DE LANGENTHAL,
 NORIMBERGAE IN GERMANIA NATUS,
 IBIDEMQUE LAUREA DOCTORALI ORNATUS;
 SERENISSIMI FRANCISCI II-DI RÁKÓCZY
 SACRI ROM. IMPERII ET TRANSYLVANIAE PRINCIPIS
 MEDICUS ET CONSÍLIARIUS AULICUS,
 VÍR PRAESTANTISSIMUS, ARTIS CHIMIAE ET
 SECRETORUM NATURAE SCRUTATOR
 ACCURATISSIMUS,
 RELIG. EVANG. ZELANTISSIMUS,
 ERGA QUOSVIS HUMANISSIMUS,
 PRINCIPI SUO ET OMNIBUS GRATISSIMUS,
 PLURIMAS TRANSIENS REGIONES MULTIS
 LABORIBUS FESSUS,

DUM PATRIAM AD QUIETEM TENDIT,
HIC REQUIEVIT.
OMNIUM MORBORUM GNARUS:
IGNOTO SIBIMET MORBO DECESSIT
CONSTANTINOPOLI, ANNO 1725.
DIE 14. JANUARI, AETATIS SUAE 61.

(A Thököly- és Rákóczy-emigráció többi tagjainak
sírfeliratait vandal kezek megsemmisítették.)

T. K.

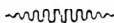
V É G E.

UTÓLAGOS JEGYZETEK.

A 76-ik laphoz. A ráczokkal való végleges meghasonlást az emlékiró által itt elbeszélte eseményen kívül még azon körülmény is okozá, hogy a legtevékenyebb dunántúli kurucz ezredek egyike Sándor László, miután Pápát, Veszprémet, Székes-Fehérvárt, Simontornyát és Siklóst megvette Rákóczy részére: 3000 emberrel Pécs alá szállott, s azt is fölkérte. E várost akkor leginkább ráczok és németek lakták. Hogy a Sándor László által követelt sarcz és feladás fölött békén alkudozhassanak: két órai fegyvernyugvást kötöttek. Azonban e nyugidő alatt a városbeli ráczok megszegvén hitöket, egyszerre csak kilőnek a kuruczokra; erre Sándor László felboszankodván, rohamot veret, s a falakat ellenállhatlan dühvel és gyorsasággal megmászva, a várost zsákmányra veti, s rácz és német lakosából 800-at kardra hányat. Ez esemény is egy időben esett Kreuz tábornok megveretésével, és Sándor Lászlónak hasonlókép nem volt tudomása a Károlyi által a ráczokkal kötött egyeségről, miként Deák Ferencznek s Ilosvay Imrének nem.

A 259-ik laphoz. Az előbbeni lapról áthozott jegyzet utolsó pontja így bővítendő ki: „Csak Láposvidéken maradt még — Kővár, Somlyó és Hadad várakon kívül — Erdélyben kurucz had, s itt-ott a hegyekben némi guerilla-csapatok. 1710. január elejével gróf Csáky István Hadadot is német kézre játszák.“

T. K.

Tárgymutató. (Index.)

- Abauj** v. 310. 317—319. lap.
Abda 2.
Ahmed III. szultán 324.
Abrudbánya 202. 255. 256. 259.
Absolon 261.
Ágoston lengyel király 8. 48. 120.
223. 227. 286.
Ali pasa fővezér 343.
Alvincz 256. 259.
András II. király 60.
Andrássy István tábornok 83. 194.
233. 261.
Andrássy György tábornok 139. 279.
Andreánszky Zsigmond 267.
Anglia 181. 274. 322.
Apaffy Mihály 58. 93. 176. 205.
Apáti 164. 276. 288. 289. 320.
Appony 314.
Arad 202. 231. 255. 260.
Aranyas 313. 315.
Aranyos folyó. 212.
Archipelagusi szigetek 337.
Árok-Szállás 307.
Árva 258.
Aspremont Róbert gróf cs. tábornok
1. 177.
Aszalay Ferencz 206.
Atár 314.
Auersperg gróf 21.
Ausztria 47. 54—56. 70. 83. 85. 88.
96. 115. 182. 200. 233—235.
256. 295.
Babocsay Ferencz 267. 269.
Bács 45. 86. 152. 260. 305.
Bacska 313. 315. 317.
Bagossy Pál 259. 260. 267. 269. 280.
" László 267. 269. 282. 286.
297.
Bajmóc 49. 253.
Bajor vál. fejedelem 46. 73. 225. 235.
280.
Bakony 278.
Balassa-Gyarmat 308. 315.
Balaton 86. 234.
Balla 259.
Balkány 313.
Balogh (Béri) Ádám 200. 233—235.
254. 259. 260. 266. 275. 277.
278. 319.
Balogh (Galántai) István 267.
Balsa 313. 315.
Baluze 299.
Bánd 203.
Bay László 297.
Bánka 240.
Barcsayak 204. 205.
Bareith ezred 194.
Barkóczy Ferencz gróf tábornok 198.
Bars 124. 256.
Bársonyos patak 279.
Barsonville 119.
Bártfa 282.
Bartha András 207.
Basta cs. tábornok 57.

- Báth 315.
 Báthoriak 10. 56. 166. 167. 205. 340.
 Bátor 308.
 Bazin 115. 189. 193. 194. 238. 255.
 Bechon Lajos 338.
 Bécs 1. 59. 63. 70. 73. 76. 83. 97.
 99. 116. 175. 177. 181. 182. 200.
 237. 253. 262. 290. 298. 303.
 325.
 Beczkó 229. 238. 315.
 Bekos 324.
 Beleznay János 279. 280. 286.
 Belzi palatina 9. 13.
 Bender 273.
 Benedek 202.
 Bercsényi Miklós gróf, főtábornagy 8.
 10. 12—14. 26. 29. 32. 35. 37
 —41. 44. 45. 47. 49. 63—65.
 73. 74. 76—78. 81—85. 92. 93.
 101. 102. 104. 106—112. 115.
 117. 123—132. 134. 135. 137.
 139. 141. 142. 144. 146. 152.
 153. 170. 173. 175. 179—181.
 184. 188. 190. 191. 194. 195.
 197. 198. 200. 218. 221. 223.
 225—227. 234. 236. 238—242.
 244. 245. 248. 250. 252. 255—
 258. 260. 267. 269. 274. 275.
 281. 283. 284. 294. 336. 355.
 Berczel 319.
 Bereg 27. 31. 33. 307. 308. 315—317.
 Bereg-szász 27. 29. 30. 304. 309. 317.
 „ Újfalu 316—318.
 Berthóthy Ferencz altábornok 198.
 228. 253. 260.
 Berzék 314. 317.
 Beszkéd hegyek 17. 163—165. 169.
 191. 281.
 Besztercze (Erdély) 202.
 Besztercebánya 124.
 Bethlen Gábor 58. 205.
 „ Sámuel 43. 72.
 Bethlennvár 162. 163. 202. 308.
 Bezenval báró 298. 299.
 Bezerédy Imre 167. 182. 188. 189.
 199. 229. 233—235. 237. 238.
 254. 256.
 Bielik 264.
 Bige László 12.
 Bikk 125.
 Bilinski gróf 333.
 Bocskay 57. 58. 205.
 Bocskó 315.
 Bodoló 310.
 Bodrog f. 44. 46. 50. 282.
 Bokros Pál 257.
 Bonac (de) marquis 10. 13. 99. 119.
 120. 264. 333. 334.
 Bonafoux 120. 187. 189. 190.
 Bóné András 32. 34.
 Borbély Balázs 46.
 „ Gáspár ezredes 277.
 Borkut 308.
 Borostyánkő 168.
 Boroszló 69.
 Borsi 1. 303. 313.
 Borsod v. 79. 125. 311. 319. 320.
 Borsova f. 27.
 Bottka (Széplaki) Ádám 256.
 Bottyán János tábornok 112. 122. 123.
 143. 151. 153. 167. 168. 181.
 182. 186. 189. 200. 229. 230.
 233—235. 237—240. 245. 251.
 255—261. 277.
 Bottyánvára 121. 124.
 Bourbon hg 336. 342. 347.
 Bőd 318. 319.
 Böszörmény 312.
 Brassó 95. 132. 203.
 Brejan 12.
 Brenner Domokos 121. 334. 335.
 Breznai vár 303. 304.
 Brezova 314.
 Bruck 168. 235.

- Buda 2. 59. 75. 123—125. 150. 151. 168. 234. 277. 278. 283. 285.
- Buday István tábornok 129. 130. 260.
- Budetin 253.
- Bujuk-áll 325.
- Bujukdere 324.
- Burgau 234.
- Bükk (Nemes v. puszta) 319.
- Calais** 322.
- Camaldul-barátok 323. 337.
- Challiot 322.
- Chalil nagyvezér 324.
- Charody 111. 121.
- Charolois gróf 342. 347.
- Charriére 264. 282.
- Charrières 338.
- Chassant 120. 188.
- Clagni 323.
- Conti herczeg 9.
- Corbe (Urbiék) 223. 226.
- Cusani cs. tábornok 257. 262. 286.
- Csaba (Pozsony v.) 307.
- Csábrág 257.
- Csajágly János 187. 286.
- Csáky Endre 202.
- Csáky István (gróf) tábornok 27. 30. 137. 138. 195. 336. 360.
- Csáky Krisztina (grófnő) 102.
- „ László 157. 308.
- „ Mihály (gróf) tábornok 49. 167. 339.
- Csallóköz 2. 85. 124. 126. 127. 133. 138. 140. 141. 200. 226. 229. 235. 237. 239. 253. 270. 303.
- Csalomja 310.
- Cséc 320.
- Cseh-ország 7. 9. 177. 289.
- Csejte vár 229. 242. 257. 314. 315.
- Csenke vár 178. 238.
- Csepreg 235.
- Cser I. Vas 278.
- Cserey Farkas 211.
- Csernavoda 326.
- Csesznek 168. 254.
- Csikvár 168. 259.
- Csobáncz 168. 234.
- Csongrád 259.
- Csömör 307.
- Czegléd 151. 272. 319.
- Czelder Orbán 251. 261.
- Cziffer 133.
- Czobor család 257.
- Dab** 306.
- D' Absac 120.
- Damoiseau 118. 119. 151. 169. 276.
- Damofili abbé 338.
- Danczka 10. 13. 69. 116. 320. 322. 333.
- Dánok 116. 242. 243.
- Darócz 310. 311. 314. 316. 319.
- Deák Ferencz ezredes 45. 75. 360.
- Debreczen 35. 153. 193. 304. 311. 312.
- Denhof 227.
- Desalleurs marquis tábornok 118. 119. 126. 157. 158. 174. 195. 211. 223. 232. 236. 275. 284. 298. 333.
- Detrekő 229.
- Déva 202. 203.
- Dévény 106.
- Dieppe 322.
- Diószeg 32—35. 40.
- Dobrony 312. 313. 315.
- Dorgó hegység 294.
- Dolgoroky herczeg 281. 283. 284. 320.
- Dolha 16. 19.
- Domahid 304.
- Dömsöd 306.
- Drágabartfalva 318.
- Draguly 259.

- Draskovich gróf, országbíró 102.
 „ cs. tábornok 254.
 Dráva f. 254.
 Drégely-Palánk 314.
 Drinápoly 324.
 Drohobicza 16. 284. 304. 320.
 Drosdovicze 14. 304.
 Drugeth Krisztina 102.
 Dudvág f. 104. 108. 126. 127. 130
 —132.
 Duló Ádám 112.
 Duna 2. 45. 46. 73—75. 80—83. 85.
 86. 88. 91. 104. 106. 115. 122.
 123. 126. 140. 143. 186. 187.
 229. 230. 254. 259. 275. 277—
 279. 281. 283. 303. 305. 306.
 319.
Ebeczky 106. 110. 134. 238. 249. 294.
 Eckstein János 33.
 Ecsed 164—166. 168. 294. 309. 313.
 329.
 Ecséd 311. 314. 319.
 Eger 2. 47. 52. 71. 77. 79—81. 115.
 118. 122—124. 142. 147. 170.
 173. 174. 192. 195. 238. 252—
 254. 272. 278. 281. 285. 305—
 309. 313—315. 319.
 Egervár 199.
 Éger 201.
 Egregy (Magyar) 154. 308.
 Elbingen 320. 322.
 Éleskő 229.
 Emberfő hegyek 154. 162.
 Emőd 319.
 Enyiczke 313. 314. 317.
 Eperjes 2. 69. 71. 97. 230. 260., 275
 282. 286. 294.
 Erdély 34. 43. 44. 56—60. 72. 88.
 92. 93. 95. 100. 102., 113. 114.
 117. 118. 132. 141. 143. 144.
 146. 150—152. 154. 160. 161.
 163. 164. 167. 168. 173. 174.
 178. 184. 193. 195. 200. 202—
 205. 209—213. 220. 223. 225.
 228. 230—232. 235. 254. 255.
 259. 260. 276. 280. 287. 289.
 291. 293. 297. 307. 308. 311.
 312. 318. 329. 348. 349. 353.
 354. 360.
 Erdődy bán gróf 102.
 Erdő-Szada 308.
 Érsek-Újvár 83. 102. 103. 175. 178.
 179. 185. 186. 198. 201. 230.
 241. 244. 251—255. 257. 259.
 260. 266. 269—272. 275. 278—
 280. 281. 291. 296. 305. 306.
 308—310. 314.
 Eszék 254.
 Esze Tamás 18. 31.
 Eszlár 309.
 Eszterházy Antal 82. 83. 85. 86. 106.
 109. 110. 113. 115. 131. 132.
 134. 143. 152. 159. 182. 184.
 188. 189. 198. 227—229. 237. 254.
 256. 259. 260. 262. 266. 270.
 271. 273. 275. 276. 279. 281—
 283. 331. 336. 356.
 Eszterházy Bálint 357.
 „ Dániel 115. 122—124. 260.
 261. 294. 296.
 Eszterházy Ferencz gr. 278.
 „ Pál nádor 63. 257. 356.
 Esztergom 126. 168. 173. 178. 181.
 184. 186—188. 192—194. 238.
 307. 309. 310.
 Eugen savoyai herczeg 73. 95. 223.
 224.
Farkasfalva 106. 130.
 Fehérhegyek 84. 104. 106. 115. 134.
 229. 238. 246. 255. 257.
 Fekesháza 318.
 Fekete-Patak 320.

- Fél 303.
 Ferdinánd I. király 53. 56. 196.
 Ferial 120.
 Fertő 181.
 Fierville 77. 119.
 Fleury bibornok 335. 336.
 Fluck cs. alezredes 86. 254.
 Fogaras 132. 203.
 Fóny 317.
 Forgács Juliánna grófnő 277.
 „ Simon gróf, tábornok 47. 49. 79. 81—86. 95. 97. 104. 113—115. 117. 118. 143. 150. 154. 157. 158. 161. 168. 173. 177—180. 187. 193—195. 198. 233. 283. 294. 336.
 Földközi tenger 324.
 Földvár (Duna) 75. 80. 85. 168. 259. 277. 306.
 Fraknó vár 182.
 Francia király 96. 274. 275. 278. 280. 284. 298. 300. 316. 322. 323. 331—337. 340—342.
 Franciaország 8—10. 119. 120. 177. 267. 274. 297. 322. 325. 331—335. 340. 346.
 Frangepánok 340. 354.
 Friedberg 235.
 Fülek 200. 261. 311.
 Füzér vár 317.
- G**ács 261.
 Gács-ország 320.
 Galánta 229. 238. 257. 356.
 Galata 345. 354.
 Galgóc 73. 104. 305. 306.
 Galliezia 253.
 Gallipoli 324.
 Gál-Szécs 314. 318.
 Garam f. 181. 241. 252. 255. 257. 271.
 Garany 312.
- Géczi Gábor 128.
 „ Zsigmond 128.
 Gencs 313.
 Gencsy Zsigmond 202.
 Gengeleg 314.
 Gerendyek 340.
 Gerhárd György 336.
 Gertruidenberg 300.
 Gimes 314.
 Glöckelsperg cs. tábornok 34—36. 114. 123—125. 155. 158. 184. 202.
 Gömör 124. 125. 310.
 Göncz 313. 314. 317.
 Görgény 202. 255.
 Groisbois 323. 337.
 Gruzinsky tábornok 272.
 Guta (Nográd v.) 319.
 Gúta (Pozsony v.) 229. 251.
 Gyalu 311.
 Gyarmat (Kis, Hont v.) 307.
 Gyömör (Pest v.) 307.
 Gyöngyös (Heves v.) 77. 78. 95—97. 100. 142. 305. 306. 309. 311.
 Gyöngyös Halászi 319.
 „ (Zemplén v.) 294.
 Győr 2. 47. 83. 95. 168. 198. 234. 235. 254. 255.
 Gyula-Fehérvár 92. 202. 255.
 Gyürki Pál tábornok 181.
- H**adad 360.
 Hajdu-városok 20. 33. 34. 41. 57. 58. 60.
 Hajnács-kő 256. 261.
 Halász 309.
 Halmágy 202.
 Halmaj 310. 319.
 Hamel Bruininx 73.
 Harangod 15. 41. 125.
 Hartberg 234. 235.
 Hatvan 125. 193. 260. 305. 307.
 Havaselve 164.

- Heisterekek cs. tábornokok 33. 80. 81. 83-86. 95. 96. 106. 112. 115. 168. 184. 199. 200. 236. 238—240. 244. 247—250. 252—255. 257. 259—261. 278—280.
- Hellenbach báró 197.
- Helissan Ker. János 334.
- Helsingfors 322.
- Henter Mihály 230.
- Heraklea 324.
- Herbeville cs. tábornok 124. 126. 130. 132. 140. 141. 150. 151. 155. 156. 161. 162. 174. 193. 202. 244. 258.
- Hernád f. 45. 191. 192. 279.

 „ -Németi 314. 317.
- Heron (du) marquis 8. 10.
- Hertneki várkastély 282.
- Heves vm. 271. 311. 319. 320.
- Hévviz 319.
- Hochstädti csata 95.
- Holesicz 13. 304.
- Hollandia 274.
- Homok-Terenye 315.
- Homonna 265. 312. 318.
- Hont v. 124. 307. 310.
- Horváth 18.

 „ György 297.

 „ Tamás 187.
- Horvátok és Horvát-ország 79. 83. 88. 181. 199. 235. 237. 253. 254. 297. 354.
- Hrabócz 318.
- Hunyad 259.
- Huszt 32. 34. 228. 276. 295—297. 318.
- I**brahim effendi 345.
- Illésházy cs. 257.
- Ilosvay cs. 31. 33. 34. 43. 75. 322. 360.
- Imsós (Imsód) 82.
- Ipoly f. 257. 260.
- Iríny 313.
- Ismíth 353.
- J**abloneza 84.
- Janova 321.
- Janus (orosz) tábornok 274.
- Jaraszló (Jaroslaw) 283. 320. 321. 333.
- Jász-Berény 271. 276. 319.

 „ -Kis-ér 319.
- Jászó 286.
- Jászok 20. 21. 45. 125. 271.
- Javaró 299.
- Jaworow 321.
- Jelachich Gábor 254.
- Jenikő 324.
- Jesztreb 312.
- József I. király 79. 175. 177. 223. 254. 259. 283. 286. 288. 292. 295.
- K**ajdacsy Ferencz 338.
- Kálló 33. 34. 294.

 „ (Nográd v.) 319.
- Kálnásy István 16.
- Kalocsa 76. 85. 92. 142. 216.
- Kalota havasai 212.
- Kalota-szeg 255.
- Kály 314.
- Kamenszky Petronius 17.
- Kanizsa 198.
- Kápolnás 319.
- Kapuvár 168. 233. 259.
- Karaffa cs. tábornok 59.
- Karika-szoros 151. 154—156. 202. 203. 259. 308.
- Karlovicz 59. 75. 87. 230.
- Karlsbad 9. 177. 200. 201.
- Károly (Nagy) 36. 37. 39. 295. 297. 304. 313. 315.
- Károly XII. svéd király 200. 202.

225. 235. 236. 259. 263. 264. Kladova 325.
 273. 295. 297. 304. 313. 333. Klinecz 17. 304.
 Károlyi Sándor tábornok 15. 16. 19. Klobusiczky Ferencz (báró) 228.
 37. 45. 48. 49. 73—77. 79. 80. Kocsárd 202.
 84—86. 112. 113. 115. 143. 151. Kókay Márton 286.
 155—157. 160. 161. 163. 167. Kolozsvár 162. 202. 211. 255. 311.
 173. 184. 191. 193. 199. 202. 312.
 213. 221. 231. 232. 254. 255. Komárom 81. 83. 124. 184—187. 238.
 257. 259. 265. 267—269. 271. 239. 254. 255. 257. 259. 307.
 275—278. 280. 281. 283—285. 308.
 288. 293—297. 320. 360. Komlós 317.
 Kárpát hegy 124. 163. 247. Konstanczinápoly 230. 275. 299. 323
 Karva 115. 178. 188. 310. —325. 345. 346. 354. 358. 359.
 Kassa 15. 41. 45. 49. 71. 88. 97. Konszky palatinus 14.
 100. 103. 105. 168. 188. 190— Koppenhága 322.
 193. 198. 200. 236. 253. 260. Korlát 319.
 269. 272. 275. 282. 286. 294— Koronczó 83. 84. 95. 233.
 296. 309. 311—314. 317. 318. Kosztka 10.
 Kászony 309. 313. Kottori 254.
 Káta 305. 319. Kovács Gergely 338.
 Kecskemét 45. 48. 151. 260. 272. Kovácsi 308.
 Keczer Sándor 228. Kovarczud 314.
 Kelemen XI. pápa 286. Kökényesdy I. Vetés 280.
 Kéménd 307. Kölesd 254.
 Kemény János 205. 212. Kőrmend 237. 259.
 „ Simon 212. Kőrmöcz 49. 239.
 Kér 314. Kőrös (Sajó) 310—312. 314. 320.
 Keresztes 315. Kőrös (Nagy) 151. 272.
 Késmárk 49. 353. Körtvélyes 313. 318.
 Kiba 46. Kőszeg 168. 233. 238. 254. 278.
 Kiliti 86. Kőszegi 338.
 Kiovi palatinus 13. 273. 282. Kővár 73. 162. 163. 256. 296. 308.
 Király Ádám 322. 360.
 Király-hegy 191. Kövesd 314.
 „ -Helmeccz 312. Krakkó 195.
 Kirchpaum cs. tábornok 259. Kraszna 36. 37. 164. 165.
 Kis Albert 18. Krasznahorka 194. 279. 282.
 „ Balázs 35. Kreuz cs. tábornok 75. 234. 360.
 „ -Ér 319. Krucsai István 336. 339.
 Kisfaludy György 233. Kukiczova 321.
 „ László 199. 233. 235. 322. Kukisow 320. 321.
 Kis-Marton 79. 80. Kukländer cs. ezredes 184.

- Kunok 20. 21. 45.
 Kürt 307.
- L**ajta f. 2. 79. 234. 235.
 La Maire 118. 126. 130. 182. 200.
 274. 275. 278. 280.
 La Mothe (de) 106. 111. 119. 130.
 131. 138. 151. 242. 246. 247.
 Lang dr. (Langenthali) 358.
 Láposvidék 255. 256. 259. 308. 360.
 László I. király 54.
 Lasztócz 313.
 Latorcza f. 23. 26. 169.
 Laxenburg 254.
 Lázár 338.
 Lébény-Szent-Miklós 2. 76.
 Lednicze 253. 329.
 Leffelholz cs. tábornok 261. 297.
 Légrád 254.
 Lehman 2.
 Lehócz 316.
 Lelesz 312. 315.
 Lemberg 14. 321.
 Lengyelország 2. 8. 28. 48. 116. 120.
 148. 165. 197. 202. 224—226.
 236. 263. 264. 275. 281. 283.
 284. 286. 291—294. 296—298.
 303. 304. 316. 320. 321. 333.
 334.
 Leopoldvár 103. 104. 107. 115. 124.
 126. 133. 141. 180. 226. 229.
 240. 244. 245. 247. 290.
 Léva 47. 261. 306—308.
 Líget erdő 165.
 Limprecht 121. 233.
 Lincz 11. 47.
 Lipót I. király 59. 62. 73. 79. 92.
 103. 176. 356.
 Liptó 217. 257. 260.
 Litava 253.
 Litér (Kis) 315.
 Lokus patak 265.
- Longueval 2.
 Lorántffyak 340.
 Losonc 261.
 Lőcse 49. 261.
 Lök (Kis) 315.
 Lőrinczi 193. 311. 314.
 Lőrincz-Káta 260.
 Löwenburg cs. tábornok 114.
 Lubomirsky herczeg 48. 195. 253.
 Lucz 304.
 Luka 315.
 Luzsénszky Sándor 251.
- M**ád 313. 314.
 Madarász 308. 315.
 Madrid 324.
 Magierowoska 321.
 Magyar (Nagy) rév 229.
 Magyar Óvár 2. 234.
 Maine (du) hg 342. 347.
 Majos János 14. 15. 18. 24.
 Majtény (Nagy) 295. 309. 313. 315.
 Maklár 315.
 Makovicza 329. 333. 335. 336. 339.
 Máramaros 14. 16. 32. 33. 40. 154.
 165. 169. 228. 273. 275. 276.
 295.
 Marcus Aurelius 178.
 Mária lengyel királyné 333.
 Máriaassy Ádám 339.
 Maros (Nagy) falu 124.
 „ folyó 211. 212. 231. 232.
 „ Vásárhely 203. 206. 311.
 Mátra h. 124. 125. 265.
 Mecsinszky 9.
 Medgyes 118.
 Méra 310.
 Meszes hegyek 37. 154. 162. 164. 165.
 Mező-Kövesd 309.
 Migli cs. százados 268.
 Mikes Mihály-gróf és tábornok 72.
 93. 100. 101. 143. 204. 296. 322.

- Mikes (Zágonyi) Kelemen** 337. 345. 181. 238. 257. 270. 292. 305.
Mikóháza 317. 306. 308. 310.
Minaj 318. Námény 304. 309.
Minski vár 9. 303. Nándorfehérvár 230. 232.
Miskolcz 71. 72. 75. 77. 112. 171. Német-Ujhely 2. 175. 235. 303.
173. 199. 305. 309. Neszmély 184.
Mocsonok 257. 307. 308. Neszter f. 299.
Modor 115. 194. 238. 255. Nezsider 254.
Modorfalva 310. Neuhaus 1.
Mohi 320. Nicomedia 75. 353. 354.
Moldva 164. 165. 273. 275. 296. 299. Nigrelli marquis cs. tábornok 15. 41.
300. 71.
Molitard Lajos 338. Nógrád 124. 260. 311. 318.
Montecuccoli ezred 12. 20—22. 25. Norval 110.
27. 29. 36. 41. 49. 71. Nürnberg 358.
Móricz 18. Nyir-Bátor 313.
Morva folyó 106. 238. 240. 255. „ -Egyháza 313. 315.
Morvánka 314. Nyitra 46. 111. 141. 142. 174. 186.
Morvaország 81. 88. 96. 104. 141. 230. 235. 241. 245. 253. 255—
142. 188. 197. 198. 200. 201. 258. 270. 271. 310. 314.
238. 239. 257. Nyitra-Szerdahely 314. 315.
Mosony 76. 234. 303. Nyerges-Ujfalu 178.
Munkács 1. 12. 17—20. 25. 36. 41. Nyúzó Mihály 287.
102. 121. 168—170. 192. 195. d'O marquis 335.
200. 201. 203. 226. 227. 257. Ócsa 307.
258. 263. 275. 276. 281—283. Ocskay László 46. 47. 84. 106. 134.
285. 290—295. 297. 303. 304. 175. 229. 237—243. 245. 252—
309. 311—313. 315—320. 329. 254. 266.
Mura f. 83. 254. Ócsva 313. 320.
Muraköz 254. Okolicsányiak 48. 78. 98. 99. 143.
216—218.
Murány vár 121. 282. 296. 297. Olesca 308.
Oláhország 118.
Nagy-Bánya 37. 42. Olaszí (Várad) 32. 34. 35. 62.
Nagy Dávid 346. Olaszország 1. 7. 9. 11. 12. 237. 267.
Nagy-Ida 310. 298.
Nagy (Zsámboki) István 189. Onga 279.
Nagy-Marton 235. Ónod 197. 199. 211. 213. 217. 221.
Nagy-Mihály 262. 312. 318. 226. 283. 311. 314. 315. 329.
Nagyszeghy Gábor 280. Oppeln 56.
Nagy-Szombat 97. 104. 106—108. Opos (Bátor) 166.
112. 130. 133. 168. 178. 180.

- Ordas (Duna) 306.
 Ordódy György 279.
 Orleans herceg 334. 336.
 Orosz Pál tábornok 143. 162. 202. 260.
 Oroszvíg 304.
 Orsova 326.
 Ottilik György 97. 99. 134. 244.
 Óvár (Magyar) 2. 234.
Pácsa 309.
 Paks 85. 167.
 Pálfalva 38. 39. 42. 304.
 Pálffy János gróf, cs. tábornagy 130. 160. 168. 181. 182. 184. 190. 229. 233. 235. 247. 250. 252—254. 257. 278. 283. 284. 285. 288. 289—292. 294. 296. 297. 320.
 Palocsa vár 253.
 Palocsay György (báró) tábornok 277 —279. 297. 319.
 Palócz 294. 312.
 Palota 168. 259.
 Pápa 83. 168. 234. 235. 254. 255. 360.
 Pápay János 299. 323. 336.
 „ Gáspár 339.
 Pap Mihály 13. 14. 18.
 Parajdy 338.
 Páris 322. 334.
 Párkány 59. 182. 310.
 Parndorf 235.
 Passau 11. 47.
 Pásztó 309. 311.
 Passy 322.
 Passarovicz 324.
 Pata 307.
 Patak (Fekete) 320.
 Patak (Sáros) 256. 281. 282.
 Pazdics 317. 318.
 Pécs 168. 360.
 Peklin 318.
 Pekry Lőrincz gróf és tábornok 72. 73. 93. 94. 100. 101. 114. 143. 144. 202—204. 206. 207. 232—234. 242. 243. 249. 250. 260.
 Perény 314.
 Perényi (Prinyi) Miklós (báró) 251. 285.
 Pest 52. 114. 192. 193. 234. 271. 284. 319.
 Péter czár 225. 235. 236. 252. 258. 262. 273—275. 280. 283. 284. 292. 294. 297—300. 313. 316. 320—322.
 Pétervárad 152. 234. 254.
 Petri 315.
 Petróczy István báró, tábornok 72. 100.
 Pinnye f. 26.
 Pintye 37.
 Piper 235.
 Podoliai palatinus 14.
 Polyánka 304. 318.
 Poroszló 319.
 Poroszország 202.
 Potoczky palatinus 13. 16. 263.
 Pottendorf 2.
 Pozsony 47. 73. 76. 132. 175. 178. 187. 188. 194. 216. 230. 238. 256. 257. 259. 266.
 Pöstyéni fürdő 180.
 „ János 256.
 Prága 1. 201. 289.
 Prayner cs. tábornok 259.
 Prencsfalu 314.
 Pruth f. 300.
 Puchó 286.
 Pudmericz 133. 137. 141. 307. 308.
 Pultava 274.
 Putka-Helmecz 312.
Rába 83. 233. 234. 259.
 Rabatta cs. tábornok 86.
 Rabutin (de Bussy) gróf, cs. tábornagy

34. 43. 72. 114. 118. 173. 174. 184. Rouen 322.
 185. 187. 188. 190. 192. 193. Rudolf király 56.
 202. 229. 232. 234. 235. 242. Ruszcsuk 326.
 258. 275. Ruszkócz 316.
 RácZ-almás 319. Ruszt 76. 77. 168. 254.
 RácZok 45. 46. 75, 77. 82. 86. 88.
 91. 92. 112. 123. 124. 152. 158. Ság (Ipoly) 100. 101. 306. 307.
 168. 181. 199. 233. 234. 254. Sajó f. 45. 125, 279. 283. 314.
 255. 260. 266. 268. 272. 277. Salánk 291. 293. 320.
 305. 360. Sándor Ferencz 277.
 RácZ-almás 277. „ László 360.
 Ráday Pál 48. 223. 225. 228. Sárffő 303.
 Radalovics abbé 337. Sarkad 255, 294.
 Radics Endre 192. 260. 275. Sáros 2. 253. 282. 303. 318. 329.
 Radnót 211. 311. Sárosi gróf 334. 335.
 Radzieousky 202. Sáros-Patak 256—258. 303. 312. 315
 Radziewsky bibornok 48. —317. 329.
 Radvánszky János 94. 144. 145, Sasvár 84. 229.
 Rakomaz 313. 315. Sátor-Alja-Ujhely 1. 303. 312. 317.
 Rakovszky Menyhért 218. 221. Schembec 227.
 Ratibor 56. Schlick cs. tábornagy 47. 49. 73. 219.
 Rauchoff 266. Sebesvár 256. 259.
 Rechteren (de) 181. Séllye 112. 229. 238.
 Récese 257. 266. Selmecz 101. 102. 259. 314.
 Rédey 205. Sempte 229. 306. 308. 310.
 RegécZ vár 317. 329. Sennyei István (báró és tábornok) 40.42.
 Rétay 137. 45. 156. 159. 160. 173. 293. 297.
 Réthey György 257. Scheremetof orosz tábornok 299.
 „ Ferencz 285. Setin vár 238.
 Révay Gáspár báró 253. Siklós 168. 360.
 „ Imre báró 238. Simontornya 168, 234. 254. 260. 278.
 Richan cs. tábornok 84. 93. 360.
 Rima-Szombat 311. Sók 238.
 Rivière (de) 119. 187. 270. Solt 82. 86. 93. 306.
 Rodostó 325. 326. 331. 343. 345. Súlyomkői vár 154—156. 294.
 355—358. Somlyó 168. 296. 329. 360.
 Római sáncz 85. 125. 178. Somogyság 278.
 Romhány 265. 268. 270. 274. 318. 319. Somorja 73. 85. 303.
 Roth ezredes 120. Soponya 253. 308.
 Rothenstein 255. Soprony 167. 168. 182. 188. 189.
 Rozsnyó 194. 200. 218. 260. 265. 234. 235. 238. 253. 254. 257.
 276. 279. 309. 311. 259. 278.

- Spanyolország 9. 338.
 Stahremberg gróf, cs. tábornokok 184 —
 189. 192. 194. 200. 226. 228—230.
 233—235. 237. 238. 240. 242.
 Stampsen 238.
 Steinville cs. ezred 229.
 „ cs. tábornok 260.
 Stepney lord 174. 181.
 Styria 88. 96. 233. 236.
 Stomfa 238.
 Stueln 238.
 Styrum cs. tábornok 73.
 Sulz cs. tábornok 96.
 Sül 319.
 Sümeg 168. 259.
 Svéd 263. 264. 268. 273.
 Szabolcs 32. 40. 164. 287. 309. 320.
 Szada (Erdő) 308. 311.
 Szakolcza 104. 238. 240. 255. 257.
 Szala 254.
 Szaláncz 313. 314. 318.
 Szalk 277. 319.
 Szalk-Szent-Márton 277. 319.
 Szamos f. 27. 29. 36. 37. 39. 42. 45.
 159. 164. 212.
 Szamos-Újvár 159. 161. 162. 202.
 203. 308.
 Szaniszló 309. 313.
 Szaniszló lengyel kir. 225. 263. 264.
 272. 273.
 Szapolyai János király 56. 60.
 Szarvaskő 282.
 Szász-Keresztur 312.
 Szászország 200. 202. 224. 225. 228.
 237.
 Szász-Sebes 95. 255.
 Szászváros 255.
 Szatmár 14. 15. 27. 30. 34. 36. 37.
 41—45. 114. 123. 199. 254. 276.
 280. 295—298. 304. 307. 308.
 311. 315. 320.
 Száva Mihály báró, 72. 93.
 Szeben (Kis) 282.
 Szeben (Nagy) 42. 72. 95. 118. 132.
 151. 162. 202. 203. 208.
 Szécsény 141. 142. 152—154. 168.
 180. 203. 257. 259—261. 265.
 276. 307. 308. 310. 315.
 Széchenyi Pál érsek 76. 78. 216.
 Secula ezred 234.
 Szegi puszta 276. 319.
 Szeged 86. 90. 95. 103. 151. 153.
 231. 232. 272. 305. 306.
 Szegedy Ignác 256.
 Székelyek 210. 211. 329. 354. 355.
 Székelyhídi vár 164. 304.
 Székes-Fehérvár 360.
 Szekszárd 278.
 Szemere 314. 315.
 Sandomir 227.
 Székesfehérvár 83. 168.
 Szendrő 71.
 Szent-András 314.
 Szent-Benedek 124. 125. 314.
 Szent-Endre 125.
 Szent-Gothárd 86. 87. 168.
 Szent-György 115. 194. 238. 266.
 Szent-Kereszt 124.
 Szent-Iványi János 233. 294. 297.
 Saint-Just 119.
 Szent-Marja 312.
 Szent-Márton-Káta 319.
 Szent-Miklós (Libény) 2. 76.
 Szent-Miklósi vár 23. 25. 316—318.
 321.
 Szepes 50. 192. 195. 260. 261. 282.
 334.
 Széplak 318.
 Szered 104. 127—129. 229.
 Szerednye 22. 312.
 Szerencs 58. 258. 260. 279. 280. 281.
 307. 309. 312. 314—317. 319.
 320. 329.

- Sickingen cs. tábornok 114. 265. 266
—268.
- Szigetvár 168.
- Szihalom 311.
- Szilágy-Somlyó 34—36.
- Silézia 88. 116. 197. 198. 237. 238.
241. 242. 245. 246. 273.
- Sziniavsky család 10. 203. 316. 317.
318. 333.
- Szinyava 321.
- Szirák 314.
- Szirmay István báró 78. 132. 143.
170. 173. 216.
- Szkólya 17. 203. 284. 285. 288. 294.
304. 320.
- Szobráncz 312.
- Szólnok 46. 125. 192. 193. 198. 278.
281. 286. 319.
- Soltik 272.
- Szombathely 168.
- Szomolyán 84. 229.
- Szócs 308.
- Szócs János 35.
- Szőllős (Nagy) 318.
- Szőllős 270. 313.
- Stry 294. 320.
- Sztariszello 321.
- Sztropkóvár 286.
- Szurova 321.
- Sunderland lord 200.
- Szurdok 157. 308.
- T**állya 317.
- Tapolcsány (Kis) 112. 175. 251. 252.
307. 309. 310. 315.
- Tapolcsány (Nagy) 238. 253. 257.
- Tárkányi vár 40. 313.
- Tarna f. 125.
- Tarpa 18.
- Taszár 314.
- Tata 168. 184. 235.
- Tavarnok 270.
- Telekessy István püspök 47. 62.
Teleky Mihály gróf és tábornok 73.
93. 114. 143. 163. 230. 232.
- Temesvár 92. 231.
- Terebes 312.
- Terenye (Homok) 315.
- Thorn 320. 321.
- Tige báró cs. tábornok 202.
- Tisza 26. 27. 29. 32. 44. 50. 82. 125.
165. 169. 173. 187. 193. 276.
278. 281. 282. 287. 313. 315.
- Tisza-Becs 27. 31.
„ -Szalka 309.
- Titel 90.
- Tollet cs. tábornok 235. 260.
- Tolvay Gábor (báró) 262.
- Tokaj 41. 44—46. 49. 51. 71. 72.
74. 77. 185. 187. 191. 193. 201.
282. 304. 305. 308. 309. 313.
315. 329.
- Tokay Ferencz 15.
- Tompa 125. 314.
- Torda 255.
- Torna 190. 294. 310. 311.
„ -Alja 310.
- Toroczkay István gróf és tábornok
143. 204.
- Tóth András 118.
- Tótfalu 311. 319. 320.
- Toulousi gróf 323. 334. 335. 342.
347. 349.
- Tökölyi fejedelem 11. 18. 43. 58. 72.
75. 94. 101. 135. 261. 353. 354.
356. 359.
- Tökölyi (Rácz) 255.
- Törökország 118. 197. 267. 299. 324.
334. 343. 353.
- Trakova 314.
- Trebete 314.
- Trencsény 226. 238. 244—248. 250
—254. 257. 286. 290. 313—315.
- Trencsényi Mátvás 49. 50.

- Turcsányi János 297.
 Túri 21.
 Turna 315.
 Turóc vármegye 217—222.
 Turóczy Gáspár 253.
- U**dvarhely 311.
 Ugocsa 14, 31, 318, 320.
 Uj-bánya 314.
 Ujkéri János 256.
 Uj-Kőbánya 316.
 Ujvár (l. Érsek-).
 Ulejszicz 301.
 Ukrainczow 252.
 Ungvár 22, 27, 281, 282, 294, 296, 297, 311, 312, 316—320, 355.
 Urbick (Corbe) 223, 252.
- V**ác 125, 278, 280, 307.
 Vadi pusztá 315.
 Vadkert 260, 265—268, 276, 314.
 Vág 46, 73, 76, 81, 84, 97, 104, 108, 111, 112, 115, 124—127, 132, 141, 152, 184, 194, 200, 226, 227, 228, 229, 237, 238, 239, 240, 141, 244, 245, 246, 247, 257, 281, 308, 315, 318.
 Vág-Ujhely 226, 229, 238, 240, 242, 247, 257.
 Vay Ádám 98, 99, 111, 181, 228, 245, 285, 293.
 Vaja 285, 288, 320, 336.
 Vajda András 286.
 Várad (Nagy) 32, 34, 35, 62, 259, 280.
 Varannó 318.
 Várda (Kis) 32, 40, 284, 288, 289, 313, 320.
 Vári 29, 304.
 Varsó 8, 9, 13, 26, 234, 252, 274, 303, 320, 321.
 Vasi Cser 278.
- Vaskapu 202, 232.
 Vas Sándor 192.
 Vasvár 87.
 Vázsonykó 168.
 Vecse (Vág) 111, 128, 140, 307, 308.
 Velenczések 298.
 Vendome herczeg 298.
 Verebély (Nyitra) 115, 260, 270, 307, 314.
 Verébsár 32, 304. *
 Vereczke (Alsó) 293, 321.
 Veresegyház 307.
 Vereskő 133.
 Versailles 280, 322, 323. *
 Verszáli sánczok 259.
 Veszprém 33, 259, 260, 360.
 Vestern 238.
 Veszverés 279.
 Veterani gróf cs. tábornok 100.
 Vetés 37, 40, 304.
 Vetésy (Kökényesdi) László 280, 283, 299, 334.
 Viard cs. tábornok 83, 84, 95, 238, 239, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 260, 266, 268, 279, 282.
 Vicze 308.
 Viddin 326.
 Vielkie Oczy 321.
 Vihnyei fürdő 97, 100—102, 239, 305, 306, 314.
 Vincz 255.
 Vinna 294.
 Virmond cs. tábornok 158, 282, 286.
 Visegrád 124.
 Visnioveczky 13, 16, 26, 312.
 Visoczkó 321.
 Visztula f. 320.
 Viza János 216.
 Vobezer cs. ezred 113.
 Vojnovics 297.
 Vöröshegy 247, 248.

Vöröskő 307. 308.	Zemplén v. 274. 294. 310. 314. 317.
Vöröstorony 118.	318. 320.
W indschacht 259.	Zilah 308.
Wolfskehl cs. vasas-ezred 234.	Zilik ezred 264.
Wratislaw gróf 175—177. 181. 201.	Zindendorf gróf 77.
	Zólyom 49.
Z agyva f. 125.	Zrínyi Ilona 303. 325. 340. 345. 354.
Zay Endre báró ezredes 297.	Zsarnócza 314.
Zay Zsigmond báró 339.	Zsibó 43. 151. 154 - 156. 163. 168.
Zalatna 202.	202. 203. 213. 276. 307. 308.
Zalusa 321.	Zsibrik (Szarvaskendi) Miklós 199.
Zavadka 26. 304. 317. 318.	337. 357.
	Zsolna 286.

Lényegesebb sajtóhibák.

1 lap	4 sor	földről	előtti	helyett olvasd	előtt
3	4	"	alulról oly	"	" s oly
14	6	"	földről palatin	"	" palatina
14	14	"	"	sorban az egy szócška	kihagyandó.
15	1	"	alulról felsőországi	helyett olvasd	felsőmagyarországi
24	3	"	" ővéimet	"	" enyéimet
25	13	"	" megállodánk	"	" megállapodánk
27	11	"	" István	"	" Istvánnak
32	16. 20	sor	földről Boné	"	" Bóné
33	15	sor	földről beverni	"	" bevagni
33	18	"	" égő	"	" tűzes
36	3	"	" szigetre	"	" félszigetre
47	2	"	alulról aranybányákat	"	" aranybányáikat
47	10	"	" előtte	"	" őt
48	7	"	földről interregnum	"	" interregnum
56	8	"	" abban	"	" azokban
65	14	"	" melyelyekről	"	" mikről
71	14	"	alulról csekélységének	"	" csekélységét
71	15	"	" pestisnek	"	" pestist
78	15	"	földről törvényszéki elnököt	után	(ítélőmester) teendő.
79	2	"	alulról Hungariae	helyett olvasd	Hungarae
81	2	"	" megkísérteni	után: nem menék	olvasandó.
84	3	"	" Sászvárbá	helyett olvasd	Sasvárba
95	1	"	" száz	"	" szász
95	17	"	" járhassak	"	" járhassak el
100	1	"	" nagybátyának	"	" nagybátyjának
100	4	"	" semminél	"	" semmivel
101	4	"	földről megtagadás	"	" megtagadása
102	14	"	alulról azt	után olvasd	hitték
108	18	"	" véleményeknek	helyett olvasd	véleményekre
109	15	"	" fedve,	után olvasd	különben
114	2. 3.	"	földről az Erdélyig	helyett olvasd	az erdélyi határokig

121	lap 5.	sor	alulról	mint partjához hiven ragaszkodó helyett olvasd
				jó portyázó (bon partisan)
124	"	14	" alulról	dül. helyett olvasd dül,
125	"	6	" fölülről	több után olvasd a Mátrából eredő
125	"	14	" "	veressek-a helyett olvasd veressek e
126	"	13	" alulról	szigetében után olvasd fekdőt
135	"	7	" "	engedik helyett olvasd hagyják
137	"	17	" fölülről	földve " " födve
139	"	6	" "	vezette után olvasd a dandárt
144	"	3	" alulról	véleményben " " s
146	"	7	" "	erdélyi es fejedelmi helyett olvasd erdélyi feje- delmi
155	"	1	" fölülről	kegyegtetni helyett olvasd kecsegtetni
156	"	1	" alulról	szorulaton atküldje helyett olvasd szorulaton át küldje
158	"	6	" fölülről	hallottak helyett olvasd hallottuk
159	"	2	" "	visszajövek " " visszajövének
163	"	11	" alulról	hogya a főbbjei " " hogya az ország főbbjei
165	"	4	" "	két, után olvasd a várostól elválasztva lévő
166	"	18	" "	csatornája után olvasd mélylyedt
167	"	3	" fölülről	kinestárunkban helyett olvasd kinestárunkban
168	"	11	" alulról	Borosztjánvárat " " Borosztjánvárat, Szombathelyt Rustot,
169	"	3	" "	hét szög-bástyázattal helyett olvasd hét szög- bástyázattal
173	"	1	" "	birtokai helyett olvasd birtokait s alulról 6 sor- ban manoeuvre h. manoeuvre
178	"	10	" "	tábori erődöt után olvasd (fort de campagne)
180	"	3	" fölülről	tett helyett olvasd megett
205	"	13	" "	e név Báthory Gábor kihagyandó s a következő sorba uralkodott, után teendő.
206	"	15	" alulról	Jó helyett olvasd jó
207	"	11	" fölülről	evangeliomot, " " evangeliomot, a
221	"	9	" "	neki után az a kihagyandó.
241	"	2	" alulról	mit kihagyandó.
251	"	5	" "	egy "
253	"	16	" "	Sopronyi helyett olvasd Sopornyai
261	"	1	" fölülről	helyeken " " helyeknek
261	"	3	" alulról	Igy " " Ezért
268	"	10	" fölülről	helyen, után olvasandó szemben
280	"	5	" alulról	Károlyiakkal helyett olvasd a Károlyiakkal
280	"	9	" "	Ujvárt " " Ujvárt
282	"	9	" "	számolhattak " " számolva haladtak
286	"	9	" "	kikötötte " " biztosította
291	"	7	" fölülről	Munkácsváratól, " " a Munkács váratól
297	"	4	" alulról	zászlai " " zászlait
335	"	13	" fölülről	bibornak " " bibornok
338	"	2	" "	utiköltségre " " utiköltségére
339	"	8	" "	(Endre ? Lőrincz ?) helyett olvasd Zsigmond

